

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

**MUHALİF KADINLAR: FATMA ALİYE HANIM, HALİDE EDİP
ADIVAR VE SABIHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE VE
EYLEMLERİNİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba EKER AĞIR

Sivas
OCAK 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

**MUHALİF KADINLAR: FATMA ALİYE HANIM, HALİDE EDİP
ADIVAR VE SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE VE
EYLEMLERİNİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba EKER AĞIR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Sevda MUTLU

Sivas
OCAK 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : SOSYOLOJİ
Tezin Başlığı : MUHALİF KADINLAR : FATMA ALİYE HANIM,
HALİDE EDİP ADIVAR ve SABİHA SERTEL'in
DÜŞÜNCE ve EYLEMLERİNİN ANALİZİ
Savunma Tarihi : 11/01/2019
Danışmanı : Doç. Dr. Sevda MUTLU

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU
Üye : Doç. Dr. Sevda MUTLU
Üye : Dr. Öğr. Üys. Zuhâl ÇİÇEK

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Tuğba EKER AĞIR tarafından hazırlanan MUHALİF KADINLAR : FATMA ALİYE HANIM, HALİDE EDİP ADIVAR ve SABİHA SERTEL'in DÜŞÜNCE ve EYLEMLERİNİN ANALİZİ başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

Beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Tuğba EKER AĞIR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans programına katılma hususunda beni cesaretlendiren hocam Prof. Dr. Faruk KOCACIK'a, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca ders aldığım için kendimi oldukça şanslı hissettiğim hocalarım Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU ve Prof. Dr. Ali ERKUL'a, entelektüel bilgisini mütevazılığı ile harmanlamış, hayatımın her alanında kendisini örnek aldığım, çalışmam boyunca karşılaştığım sıkıntılarda beni cesaretlendiren ve tez çalışmam boyunca her konuda yardımcı olan hocam Doç. Dr. Sevdâ MUTLU'ya, tez hazırlamada karşılaştığım en büyük sıkıntılardan biri olan birincil kaynakların çevirisinde yardımcı olan arkadaşım Mustafa GÜROL'a desteklerini esirgemeyen eşim Ata AĞIR' a, bu süreçte bana hiç zorluk çıkarmayan dünyaya değer gördüğüm canım oğlum Kuzey'e ve elbette kendisini çocuklarına koşulsuz adayan annem Hatice EKER'e sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Çatışma Kuramına Genel Bakış	7
1.2. Sosyal Sermaye Kuramına Genel Bakış.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	21
TARİHİN ÖNCÜ KADINI FATMA ALİYE HANIM'IN MUHALİF TAVRI İLE İNCELENMESİ	21
2.1. Fatma Aliye Hanım'ın Hayatı (1862-1936)	24
2.1.1. Fatma Aliye Hanım'ın eğitim hayatı	27
2.1.2. Fatma Aliye Hanım'ın Eğitim Hayatında Etkili Olan İsimler.....	29
2.1.3. Fatma Aliye Hanım'ın Eserleri.....	36
2.1.4. Unutularak Ölen Bir Edibe Fatma Aliye Hanım	50
2.2. Fatma Aliye Hanım'ın Sosyal Alandaki Muhalif Tavrı.....	53
2.2.1. “Kadın” Hakkındaki Görüşleri	53
2.2.2. Fatma Aliye Hanım'ın kadının çalışması hakkındaki görüşleri	57
2.2.3. Fatma Aliye Hanım'ın kadınların eğitimi hakkındaki görüşleri	59
2.2.4. Fatma Aliye Hanım'ın Kadının Aile Hayatı ve Kadının Evlenmesi Hakkındaki Görüşleri	62
2.2.5. Fatma Aliye Hanım'ın kadının örtünmesi hakkındaki görüşleri.....	63
2.2.6. Fatma Aliye Hanım'ın cariyelik hakkındaki görüşleri.....	65
2.2.7. Fatma Aliye Hanım'ın çok eşlilik hakkındaki görüşleri	66
2.2.8. Fatma Aliye Hanım'ın feminizm hakkındaki görüşleri	72
2.2.9. Fatma Aliye Hanım'ın Oryantalizm Hakkındaki Görüşleri.....	74
2.3. Fatma Aliye Hanım'ın Dernek Çalışmaları.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	85
İLERİCİ BİR AYDIN HALİDE EDİP ADIVAR'IN MUHALİF TAVRI İLE İNCELENMESİ	85
3.1. Halide Edip Adıvar'ın Hayatı (1882-1964).....	87
3.1.1. Aile Çevresi	87
3.1.2. Halide Edip Adıvar'ın Eğitim hayatı.....	89
3.1.3. Evlilik hayatı.....	91
3.1.4. Halide Edip'in Öğretmenlik ve Türk Ocağı Yılları.....	92
3.1.5. Halide Edip'in Milli Mücadele Yılları	94
3.1.6. Halide Edip'in Yurt Dışı Günleri	100
3.1.7. Halide Edip'in Vefatı.....	103
3.2. Halide Edip'in Eserleri	106
3.3. Halide Edip'in Sosyal Alandaki Muhalif Tavrı.....	110
3.3.1. "Kadın" Hakkındaki Görüşleri	110
3.3.2. Halide Edip'in Muhalif Tavrında Derneklerin Yeri.....	121
3.4. Siyasi Alandaki Muhalif Tavrı	122
3.4.1. Milli Mücadele Yıllarında "Aykırı Bir Kadın" Halide Onbaşı	123
3.4.2. Vatanın Kurtuluşu İçin Manda Fikri	132
3.4.3. Wilson Prensipleri Cemiyeti.....	137
3.4.4. Çok Partili Hayata Geçiş ve Halide Edip	139
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	153
UZLAŞMAZ BİR MUHALİF SABIHA SERTEL'İN İNCELENMESİ	153
4.1. Sabiha Sertel'in Hayatı (1895-1968).....	155
4.1.1. Sabiha Sertel'in Fikir Yapısında Önemli Bir Etken: Selanik Şehri.....	158
4.1.2. Sabiha Sertel'in Yazın Hayatına Girişi Ve Evlenmesi.....	162
4.1.3. Sabiha Sertel'in Amerika'daki eğitim hayatı.....	170
4.1.4. Sabiha Sertel'in Son Günleri ve Ölümü	173
4.2. Sabiha Sertel'in Eserleri	174
4.3. Sabiha Sertel'in Basın Faaliyetlerinde ki Sosyal ve Siyasal Muhalif Tavrı. 175	
4.3.1. Sabiha Sertel'in "Resimli Ay" Dergisindeki Sosyal ve Siyasal Muhalif Tavrı	181
4.3.2. Siyasal Bir Muhalefet Aracı olan "Tan" Gazetesi Ve Sabiha Sertel.....	195

4.3.3. Sabiha- Sabiha Sertel'in "Görüşler" Dergisindeki Sosyal ve Siyasal Muhalif Tavrı	212
4.4. Tan Olayları ve Sabiha Sertel.....	220
4.5. Sabiha Sertel'in Demokrasi Hakkındaki Görüşleri	227
4.6. Sabiha Sertel'in İdeolojik Muhalif Tavrı: Sosyalizm.....	234
4.7. Sabiha Sertel'in Sosyal Muhalif Tavrı Örneği: Kadın Hakkındaki Görüşleri.....	238
4.7.1. Sabiha Sertel'in Kadınların Örtünmesi Hakkındaki Görüşleri.....	241
4.7.2. Sabiha Sertel'in Kadınların Seçme ve Seçilme ve Çalışma Hayatı İle İlgili Görüşleri	242
4.7.3. Sabiha Sertel'in kadınların eğitimi hakkındaki görüşleri.....	248
SONUÇ.....	251
KAYNAKLAR	259
ÖZGEÇMİŞ.....	275

KISALTMALAR

Age.	: Adı Geçen Eser
Agm.	: Adı Geçen Makale
Agt.	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DP.	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan
KTB.	: Kültür Bakanlığı Yayınları
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UHBAB	: Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi
Vs.	: Vesaire
y.y	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınları

ÖZET

Bu tezde Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in yaşamları boyunca muhalif tavır sergiledikleri iddia edilmiştir. Yaşamış oldukları dönem içinde, ataerkil yapının getirmiş olduğu toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ile mücadeleleri anlatılmaya çalışılmıştır. Tezimiz için, bu üç ismi önemli kılan neden "kadın kimliğine" sahip olmanın dahi oldukça zor olduğu geleneksel bir toplumda, edebiyatçı kimliği ile Fatma Aliye Hanım'ın, siyasi ve edebiyatçı kimliği ile Halide Edip Adivar'ın ve gazeteci kimliği ile Sabiha Sertel'in toplumsal yapı içinde bir kadın olarak var olmayı başarabilmiş olmalarıdır.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel yaşamış oldukları dönem içinde incelenmiştir. Yapmış oldukları faaliyetlerini ve eserlerini incelediğimiz bu üç ismin muhalif tavır sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in muhalefetinin amacının, sistemi yıkmak olmadığı, sistemi dönüştürmek ve iyileştirmek amacı güttüğü görülmüştür. Fatma Aliye Hanım'ın muhalefetinin daha çok sosyal, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in muhalefetinin hem sosyal hem de siyasal alanda olduğu görülmüştür. Bu üç ismin göstermiş oldukları muhalif tavır sebebi ile yaşamış oldukları zorluk anlatılmaya çalışılmıştır.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in, ataerkil yapıya boyun eğmeyip, geleneksel kalıp yargılarla bir çatışma yaşadıkları gösterilmiştir. Yaşamış oldukları bu çatışma neticesinde, toplumsal yapı içinde "kadın kimliğine" bakış açısını değiştirmeyi sağlamışlardır. Bu nedenle çatışma kuramından bahsedilmiştir.

İlk edebiyatçı kadın olan Fatma Aliye Hanım, milli mücadelenin kadın kahramanı Halide Edip Adivar ve muhalif yazar Sabiha Sertel toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ile çatışarak kadının toplumsal alanın her yerinde olabileceğini göstermişlerdir. Bu durum kendi dönemlerindeki ve kendinden sonraki dönemdeki kadınlar için örnek teşkil etmiştir. Bu nedenle bu kadınların varlığı sosyolojik anlamda önemlidir.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavır sergileyebilmelerinde, sahip oldukları "Sosyal Sermaye" nin etkili olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, toplumsal cinsiyet, muhalif tavır, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar, Sabiha Sertel.

ABSTRACT

In this thesis, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar and Sabiha Sertel were claimed to have an opposing attitude throughout their lives. Their struggles against gender stereotypes arising from the patriarchal structure in the period they lived were tried to be explained. The reason why these three names are important for our thesis is that Fatma Aliye Hanım with her literary identity, Halide Edip Adivar with her political and literary identity, and Sabiha Sertel with journalist identity were able to live their lives as a woman in a traditional social structure in which even just "being a woman" was challenging.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar and Sabiha Sertel were examined during the period they lived in. It was revealed that these three names of which we studied the works and actions exhibited an opposing attitude. It was observed that the aim of the opposition of Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar and Sabiha Sertel was not to demolish the system and instead to transform and improve the system. It was observed that the opposition of Fatma Aliye Hanım was more social, and the opposition of Halide Edip Adivar and Sabiha Sertel were both social and political. The difficulty they experienced because of their opposing attitude was tried to be explained.

It was shown that Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar and Sabiha Sertel experienced a conflict with traditional stereotypes, but still did not give in to the patriarchal structure. As a result of this conflict, they changed the way they people view "women's identity" within the social structure. Thus, the theory of conflict was mentioned.

Fatma Aliye Hanım, who was the first woman of letters, Halide Edip Adivar, the protagonist of the national struggle, and the opposing writer Sabiha Sertel showed that women can take part in every aspect of the social sphere by going against the gender stereotypes. This situation was an example for women in their time and after. Therefore, the existence of these women is important in sociological terms.

It was argued that Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar and Sabiha Sertel being able to demonstrate this opposing attitude was due the "social capital" they had.

Keywords: Woman, gender, opposing attitude, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar, Sabiha Sertel.

GİRİŞ

Kadınlar, halk ve özgürlüklerine sahip olabilmek için zorluklarla dolu uzun bir tarihsel süreç geçirmişlerdir. Kadınlar, tarihin her döneminde erkeklerin gerisinde kalmışlardır. Ekonomik ve toplumsal alanda ikincil konumda olan kadınların, kendilerine yeni ve farklı roller edinmeleri uzun zaman almıştır. Kadınlar gerek toplumsal gerek siyasal alanda, geleneksel cinsiyet yargıları ile karşı karşıya kalmışlardır. Kadınların bu yargıyı yıkmaları kolay olmamıştır.

Kadınların, birey olarak toplumsal alanda var olabilmesi, içinde buldukları toplumsal yapı ile ilişkilidir. Toplumsal yapıda var olan geleneksel tavır ve düşünce nedeniyle, kadın kamusal alanda varlık gösterememiştir. Geleneksel toplumlarda kadının yerinin evi olduğu düşüncesi hâkimdir. Kadınlara, bu ve bunun gibi kadına ikincil konum biçen geleneksel düşünce ile çatışma yaşamışlardır. Çatışma kuramcılarının da savunduğu gibi, çatışma toplumsal değişimin motor gücüdür. Ayrıca çatışma, toplumsal yapının değişmesi ve gelişmesi için işlevseldir. Muhafız tavır sergileyerek mevcut durum ile çatışan kadınlar, toplumsal alanda bir değişim ve dönüşüme sebep olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm için çaba sarf eden, kadınların varlığı sosyolojik anlamda önemlidir. Kadın olmanın dahi oldukça zor olduğu geleneksel toplumlarda, mevcut durumla çatışan ve muhalif tavır sergileyen Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel teze ilham kaynağı olmuştur.

Kadına toplumsal alanda atfedilen ikincil konum, yalnızca Türk toplumunda değil genelde tüm toplumlarda görülmüştür. Örneğin, 19. yüzyılda İngiliz edebiyatında unutulmaz eserler bırakan üç kız kardeş olan Bronte kardeşler, Victoria döneminde kadın yazarlar dikkate alınmadığı için eserlerini takma erkek isimleriyle çıkarmak zorunda kalmışlardır. Teze konu olan Fatma Aliye Hanım da çevirdiği bir romanı kendi adı yerine 'Bir Hanım' adını kullanarak çıkarmak zorunda kalmıştır. Bronte kardeşlerin, yıllar sonra kendi kimlikleri ile yalnızca İngiliz edebiyatında değil, dünya edebiyatında dahi adlarından söz ettirmeleri, Fatma Aliye Hanım'ın ise ilk kadın edebiyatçımız olmayı başarması, kadınların ne kadar zorlu bir süreçten geçerek varlıklarını ispat ettiklerinin bir kanıtıdır.

Pek çok toplumda olduğu gibi erkek olarak dünyaya gelmiş olmanın ayrıcalık olduğu Türk toplumunda da erkeğin toplumsal alandaki yeri kadına göre daha üst bir

konumda olmuştur. Ancak, bu yapı içinde toplumsal alandaki pasif rolü reddeden, kamusal alanda varlığını ispat etmeye çalışan kadınlar da bulunmaktadır. Geleneksel rolleri sorgulayan bu kadınlar, ikincil konumlarından kurtulmak için kadınların durumunun iyileştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu kadınlar, mevcut genel geçer yargılar ile çatışma yaşayarak kadınların sosyal ve siyasal alandaki durumlarının iyileşmesi için mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede başrol oynadıkları düşünülen Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel bu nedenle teze araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Genel anlamda bakıldığında Türk kadınının hak ve özgürlüklerini elde etmek için uzun ve zorlu bir tarihsel süreçten geçtiği görülmektedir. Bu tarih serüveni Orta Asya'dan başlamakta ve Cumhuriyet dönemi ile devam etmektedir. Teokratik bir devlet yapısının ve kadın haklarının kısıtlı olduğu bir toplum düzeni bulunan Osmanlı devlet yapısında, kadın ve erkek eşit olmamıştır. Kadın hukuksal ve kamusal alanda erkekten daha aşağı bir konumda yer almıştır. Ancak 19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Batılılaşma süreci başlamış, kadının durumu iyileştirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat ile birlikte her alanda olduğu gibi kadınların konumunda da değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimle birlikte kadının toplum içindeki etkinliği artmıştır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte, kadının statüsünün artması, kadının eğitilmesi ve çalışma hayatına dâhil olması gerekliliği konularında bir bilinç oluşturulmaya başlanmıştır. Osmanlı devletinde yalnızca kadınların değil Osmanlı erkeğinin de okuryazarlık ve eğitim gibi konularda bilinçsiz olduğu zamanlarda Fatma Aliye Hanım'ın eğitilmiş bir kadın olması ve kadınlar için okuma yazma hakkı istemesi onun farklı ve aydın kimliğini ortaya koymaktadır.

Kadın meselesi, Meşrutiyet döneminde de tartışılmıştır. Meşrutiyetin yarattığı özgür ortam, kadınlarla ilgili pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Kadınlar kültürel sosyal ve ekonomik alanda söz sahibi olmaya başlamışlardır. Kadınlar, bir takım kazanımlar elde etmişlerdir ancak toplumun cinsiyete dayalı ön yargısını kırmaları pek kolay olmamıştır.

Cumhuriyetin ilanı ve Atatürk'ün devrimleri ile birlikte kadınların toplumsal konumu önemli bir değişim ve gelişim içine girmiştir. Bu gelişim ve değişim tamamlanmış değildir ve hala devam etmektedir. Yasaların ilanı kadın ile erkeği eşit konuma getirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Pek çok hakka sahip olma şansını

yakalayan kadın, boşanma hakkından, seçme seçilme, eğitim ve meslek seçimi gibi haklarına kavuşmuştur. Kadınlarla ilgili en radikal değişimler bu dönemde meydana gelmiştir.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip ve Sabiha Sertel'in düşünce ve eylemlerinden yola çıkarak oluşturduğumuz tezde bu üç ismin muhalif tavır sergiledikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Genel anlamda muhalefet; bir tutum ve davranışa karşı olma, uymama başka türlü olma, karşıtlık gibi kavramlar ile açıklanabilirken mutlak gücü sınırlama ve alternatifler önerme işlevlerine sahip bir mekanizma olarak tanımlanabilir.¹ Muhalefet kavramı başka türlü olma, zıtlık, karşıtlık gibi anlamları bünyesinde barındırır. Bu durumda olan yani karşıt veya aksi tarafta olan kimselere de muhalif adı verilir.²

Muhalefetin görevlerini menfi ve müspet olmak üzere ikili bir ayırımı tabi tutabiliriz. Menfi görevleri arasında siyasal ve sosyal ilerleme yönünde engellerin bulunması halinde onları belirlemek, belirtme ve yapabiliyorsa etkisiz hale getirmek veya yok etmek yer almaktadır. Ayrıca bu görevler arasında, İktidarda bulunanların plan ve programlarını ve uygulamalarını siyasî, iktisadi ve sosyal gereklerine uygun düşmeyen yerlerini belirtmek, onları etkisiz hale getirmeye çalışmak ve genel olarak kanunî olmayan uygulamaları, akıldışı prensipleri tespit ederek onları etkisiz hale getirmeye çalışmak yer almaktadır. Müspet manadaki görevleri şöyle belirtilebilir: Siyasî, iktisadî, sosyal ve hukukî meselelerde açık alternatiflere sahip olmak ve bunları kamuoyuna sunarak halkı inandırmaya çalışmak için izah etme ve açıklama vazifesinde bulunmadır.³ Muhalefet genel anlamda düşünsel ve eylemsel olarak karşıtlığı ifade etmektedir.

Tez çalışmamızda ele aldığımız Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavırlarının genel anlamda parlamento dışı olarak kendisini gösterdiği görülmüştür. Ancak Fatma Aliye Hanım ve Sabiha Sertel'den farklı olarak, Halide Edip'in bir dönem milletvekilliği yapmış olması onun

¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1992, s. 179.

² Nükhet Turgut, *Siyasal Muhalefet: Batı Demokrasileri-Sosyalist ilkeler-Türkiye*, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s. 3.

³ Bahri Savcı, "Muhalefetin Görevi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XIV, S. 20, Aralık 1959/4, sy.149. s.(144-149).

parlamento dışı muhalefetten parlamento ii muhalefete geçtiğini göstermektedir. Onların muhalif tavrının toplumsal ve siyasi düzeni yıkmak yıpratmak için olmadığı, her iki alnında iyileştirme amacı güttüğü görülmüştür.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar Ve Sabiha Sertel, Türk kültür tarihi açısından son derece önemli ve geriye dönüp hatırlanması gereken isimlerdir. Bu tezi hazırlamamızdaki amaç Türk kadınının hak ettiği konuma gelmesi için çaba sarf etmiş ve bu konunun oluşması için zemin hazırlamış olan cesur kadınlarımız üzerlerinde daha fazla çalışma ve araştırma yapılması gerekliliğine olan inancımızdır.

Bu tezde; geleneksel yapı içindeki mevcut kadın algısının değişmesine katkı sağlayan Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in rollerine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavırları ortaya konulmaya, düşünce ve eylemleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu üç ismin, muhalif tavır sergileyerek kadını, ikincil plana koyan toplumsal yapı ile çatıştıkları anlatılmıştır. Yaşamış oldukları dönem şartlarından bahsedilmiş ve vermiş oldukları bu mücadeleden pek de kolay olmadığı gösterilmek istenmiştir. Bu üç ismin, muhalif tavrının sistemi yıkıcı olmadığı, sergilemiş oldukları bu tavrın toplumsal değişim ve ilerlemeyi sağlamak amacıyla olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kadınların hayatları boyunca vermiş oldukları mücadeleden bahsedilmiştir. Entelektüel birikime sahip olduğu düşünülen Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavrını ortaya çıkarmak için hayatı, eserleri, yazıları ve dernek faaliyetleri incelenmiştir. Hayatlarını ele aldığımız bu isimlerin muhalif tavır sergileyebilmelerinde içinde buldukları ortamın da önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Sosyal sermayesi yüksek ailelerden gelen bireylerin hayata daha aktif katıldıklarını savunan Bourdieu'nin, Coleman'ın ve Robert Putnam'ın "Sosyal sermaye" kavramından bahsedilmiştir.

Tezin amacı, Türkçe literatürde daha çok, edebiyatçı ve yazar kimlikleri ile ele alınan Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif yönünü ortaya koymaktır. Ayrıca, geleneksel yapı içindeki mevcut kadın algısının değişmesine katkı sağlayan Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in rollerine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Tezin yöntemi, nitel araştırmaların veri toplama yöntemi olan belgesel gözlem üzerine kurulmuştur. Tezde öncelikle konuyla ilgili kaynakların taraması yapılmıştır. Tezin konusu ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklara ulaşılmıştır. Akademik dergiler ve makaleler taranmıştır. Ayrıca süreli yayınlardan ve konu ile ilgili tezlerden faydalanılmıştır.

Tez, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel’i ilk kez tek başlık altında bir araya getirmiş olması ve Türkçe literatürde bu üç kadının bir arada muhalif tavırları ile daha önceden ele alınmayıp ilk kez incelenmiş olması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu üç isim birçok çalışmada edebiyatçı kimlikleri ile ortaya konulmuştur. Ancak bu tezde düşünce ve eylemlerinden de yola çıkılarak toplumsal değişmede aktif rol oynadıkları ortaya konulmuştur.

Tezin I. Bölümünü; kuramsal çerçeve oluşturmaktadır. Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel, kadını ikincil plana koyan toplumsal yapıya karşı gelmişlerdir. Bunun yanı sıra Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel yaşamış oldukları dönemdeki iktidar çevresiyle de çatışma yaşamıştır. Bu nedenle tezin kuramsal çerçevesinde çatıma kuramından bahsedilmiştir. Ayrıca, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel’in muhalif tavır sergileyebilmelerinde etkisinin olduğunu düşündüğümüz Sosyal Sermeye kavramından bahsedilmiştir. Ayrıca sosyal Sermeye kuramcılarının görüşlerine yer verilmiştir.

Tezin II. Bölümde; Fatma Aliye Hanım muhalif tavrı ile ele alınmıştır. Fatma Aliye Hanım’ın hayatı, fikirleri, eserleri ve faaliyetleri incelenerek muhalif tavrı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fatma Aliye Hanım’ın muhalefeti daha çok toplumsal alanda olmuştur. Özellikle kadınların toplum içindeki yerini sorgulamış, kadınlar hakkındaki genel geçer yargıyı yıkmaya çalışmıştır. Fatma Aliye Hanım’ın Osmanlı gelenekleri içerisinde göstermiş olduğu muhalif tavır çalışmamız için önem arz etmiştir. “Bir Edibe” olarak ilk defa anılan, yaşadığı önem içinde ilkleri başaran Fatma Aliye Hanım’ın, çocukluğu ve gençlik yılları incelenmiştir. Fatma Aliye Hanım’ın “kadın” hakkında görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin III. Bölümde; Halide Edip Adıvar ele alınmıştır. Halide Edip Adıvar’ın hayatı incelenerek muhalif tavrı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tez boyunca elde edilen her belgesi bir heyecan uyandıran, Halide Edip’in çok yönlü kişiliği ortaya

konulmaya çalışılmıştır. Halide Edip'in muhalif tavrı, zor yıllar olarak nitelendirdiği Anadolu'da geçirdiği milli mücadele yılları ile de ilişkilendirilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Halide Edip'in muhalif tavrı yalnızca toplumsal alanla sınırlı kalmamıştır. Halide Edip, siyasi alandaki muhalif tavrı ile dikkat çekmiştir. Halide Edip, siyasi kimliği ile de ilişkilendirilerek, siyasi alandaki muhalif tavrı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Halide Edip'in, sosyal anlamdaki muhalif tavrını örneklendirmesi için “ Kadın” hakkındaki görüşlerinden bahsedilmiştir.

Tezin IV. Bölümde; muhalif tavrı ile Sabiha Sertel ele alınmıştır. Türk basın hayatının en önemli kadın yazarlarından biri olan Sabiha Sertel'in hayatı incelenmiştir. Sabiha Sertel'in basın faaliyetleri ele alınarak döneme ilişkin görüşleri ortaya konulmuştur. Sabiha Sertel hem toplumsal alanda hem de siyasi alanda mevcut yapı ve iktidarla çatışma içinde olmuştur. Sabiha Sertel muhalif tavrı sergilerken, gazeteleri bu muhalefetinin aracı olarak kullanmıştır. Tarih sahnesinde özellikle gazetecilik faaliyetleri ile yer edinen Sabiha Sertel'in yazılar kaleme aldığı Resimli Ay ve Görüşler Dergi 'sinde, ayrıca Tan Gazetesi'nde sergilediği muhalif tavrı incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Sabiha Sertel'in muhalif tavrı sebebi ile yaşamış olduğu düşünülen “Tan Gazetesi Olayları” incelenmiştir. Sabiha Sertel'in muhalif tavrı, diktatörlüğe, Nazizme ve Faşizme karşı olmuştur. Ayrıca Sabiha Sertel de tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip gibi kadın hakların savunuculuğunu yapmış ve sosyal haksızlıkların karşısında durmuştur. Tezde, Sabiha Sertel'in sosyal anlamdaki muhalif tavrını örneklendirmesi için “Kadın” hakkındaki görüşleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sabiha Sertel'in muhalif tavrını ortaya koyması açısından demokrasi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca Sabiha Sertel'in ideolojik muhalefeti olarak değerlendirdiğimiz sosyalizm hakkındaki düşüncelerinden bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çatışma Kuramına Genel Bakış

Çatışma kuramı, genel anlamda çatışmayı toplumsal değişimin motor gücü olarak ele almaktadır. Örneğin çatışma kuramının temel kavramlarını oluşturan Marx, insan eylemlerinin yaratıcı ve bu eylemlerin toplumsal alanda dönüştürücü etkiye sahip olduğunu savunmuştur. Tezde ele aldığımız, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel de yaşadıkları dönemde, faaliyetleri ve düşünceleri sayesinde toplumda değişime neden olmuşlardır. Muhafız tavırları ile ele aldığımız bu isimler, “kadını” ikinci konuma yerleştiren mevcut durumla çatışmışlardır. Özellikle kadın kimliğinin, görünür olması ve kadınların toplumsal alanda daha çok yer edinebilmesi adına toplumsal değişimi savunmuşlardır. Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel mevcut siyasi sistemle de çatışma yaşayarak muhafız tavır sergilemişlerdir. Çatışma kuramı; toplumsal alanda sosyal ve kültürel sistemlerin düzeninden ve korunumundan daha çok, değişimi savunmaktadır. Bu nedenle Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel’in muhafız tavrı çatışma kuramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Çatışma kuramı; toplumsal örgütlenme temelindeki, değer ve kaynakların eşitsiz dağılımından kaynaklanan, yapısal çelişkidir ortaya çıkmaktadır. Kuramda, toplumsal çatışmaların kaynağı ve toplumsal dinamizmi yaratan güdü “eşitsizliktir”. Toplumsal çatışma; ekonomik, sosyal, siyasal kurum ve süreçlerin; kültürel, sanatsal ve bilimsel etkinliklerin, o toplumda karşılıklı anlaşma, uzlaşma veya yardımlaşmaların sonucu değil, taraflar arasında değişik düzeylerde sürekli tekrarlanan çatışmalardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Kurama göre “Çatışma”, sosyal uyumun evrimin, toplumun amaçlarını yerine getirerek daha fazla ilerlemesinde katkıda bulunmaktadır.⁴ Çatışma, sosyolojik açıdan bireylerin ya da grupların, ekonomik ve politik hedeflerinin, değer yargılarının ve normlarının, çakışması ve ayrışması üzerinden yaşadıkları mücadele, –bazı yerlerde kavga ve

⁴ Stephen Edgel, *Sınıf*, (Çev.: Didem Özyiğit), Ankara, 1998, Dost Kitapevi, s.11-20.

savaş gibi terimler de kullanılmıştır- olarak tanımlanmaktadır⁵. Kimi uzmanlar tarafından ise en az iki taraf arasındaki algılanmış, çatışan ve kesişen amaçlar üzerinde gerçekleşmiş, dışa vurmuş ve her zaman şiddet içermesi gerekmeyen mücadelede olarak tanımlanmaktadır.⁶ Çatışma, her türlü karşı koymayı içermektedir. Genel anlamda çatışma kuramları incelendiğinde, çatışmanın sosyal, psikolojik ve biyolojik nedenlerinin olduğu görülmektedir.

Yapının ve toplumun işleyişinin incelenmesi, sosyolojinin kurucularının olduğu gibi çağdaş kuramcılarının da çalışmalarını dolduran sosyolojik bir ilgi alanıdır.⁷ Ralf Dahrendorf, Lewis A. Coser, Charles Wright Mills ve David Riesman çağdaş çatışma kuramcılarıdır. Bu kuramcılar toplumun iki farklı düzeyinde teori oluşturmaktadır.⁸

Bu teorilerden ilki bireysel, diğeri ise toplumsal düzeydeki çatışmaları belirlemektedir. George Simmel ve Vilfredo Pareto'nun başında geldiği birinci görüşe göre; çatışma bireyin içgüdüsel bir niteliği olması itibari ile kaçınılmaz ve evrenseldir. Bireye kadar inen çatışma, bireyi belli bir "toplumsal rol" içine ele almaktadır. Toplumsal role sahip bireyler, statüler arasında "çatışma grupları" oluşturmaktadır. "Statü", farklı bir pozisyon ve rol atfeden bir kalıptır. Modelin statüye bakışı, sosyal öğeler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt güçlerin uzlaşması ile oluştuğudur. Güçlünün güçsüze baş eğdirmesi, yöneten-yönetilen ayrımı şeklinde ortaya çıkmış bir denge halinde karşılık gelmekte ve zorlamaya dayanmaktadır. İkinci görüş de; makro düzeydeki grupların çıkarlarının birbirleriyle çatışmasından doğduğunu bu nedenle kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. En önemli örneği ise Karl Marx'dır. Ralf Dahrendorf'un teorik kuramı ise makro boyutta toplumsal çatışmalardan ziyade, yer ve zamanla sınırlandırılmış çatışmalarla orta ölçekli bir modele örnek gösterilmektedir.⁹

Simmel'e göre; çatışmanın sosyolojik önemi, ilkesel olarak asla tartışma konusu edilmemiştir. Çatışmanın çıkar gruplarına, birleşmelere, örgütlenmelere

⁵ Gordon, Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: Derya Kömürcü, Osman Akinhay) , Bilim ve Sanat Yay., Ankara,1999, s.111-112.

⁶ Muzaffer E. Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s.7.

⁷ Margaret Polama, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev.: Hayriye Erbaş), Gündoğan Yay., İstanbul, 1996, s.30.

⁸ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramı ve Türkiye*, Remzi Kitapevi, İstanbul,2002,s. 186.

⁹ *Age.*, s.187.

neden olduğu ya da bunları değiştirdiği kabul edilir. Diğer taraftan, çatışmadan kaynaklanan ya da ona eşlik eden her türlü fenomenden bağımsız olarak çatışmanın bizatihi bir toplumaşma biçimi olup olmadığı sorulacak olsa bu soru yaygın görüşe paradoksal gibi gelebilir. İlk bakışta laf olsun diye sorulan, cevabı kendi içinde yatan bir soru gibi gelir kulağa. İnsanlar arasındaki her türlü etkileşim bir toplumaşma ise, çatışma ne de olsa mevcut en canlı etkileşim biçimlerinden biridir ve üstelik bir birey tarafından tek başına sürdürülmesi imkânsızdır; kesinlikle bir toplumaşma olarak görülmelidir. Gerçekten de ayrıştırıcı etkenler; nefret, haset, muhtaçlık, arzu çatışma nedenleridir; çatışma onlar yüzünden patlak verir. Nitekim çatışmanın amacı muhtelif ikicilikleri çözmektir: bir tür birliğe ulaşma yoludur, hatta bu yol çatışan taraflardan birinin yok edilmesinden bile geçebilir. Bir hastalığın en şiddetli semptomlarının, organizmanın kendini onların neden olduğu rahatsızlık ve zararlardan kurtarma çabasını temsil ediyor olmasıyla bunun arasında kabaca bir paralellik kurulabilir¹⁰.

Simmel'in çatışma üzerindeki düşünceleri Lewis A. Coser'ı etkilemiştir. Yirmi yıldan fazla bir süre, Lewis A. Coser, toplumsal yapıyı vurgulayan hakim sosyoloji modeline bağlı kalmıştır. Fakat aynı zamanda, o model de sıkça yapılan toplumsal çatışmanın incelenmesinin ihmal edilmesi konusunu eleştirmiştir. Coser, yapısal işlevselci kuram ile çatışma kuramının birbirinden çok farklı perspektifler - yapısal işlevselliğe karşı çatışmacı kuram-olarak gören sosyologlardan farklı olarak bu kuramların birleşebileceği yargısını belirtmiştir. Coser, çatışmanın yapının kurulması ve korunmasına yapacağı potansiyel olumlu katkıları göstermeye çalışmıştır.¹¹ Coser'da çatışma, düzensizlik değil insan ilişkilerinin bir parçasıdır.¹² Dahrendorf'un çatışma kuramı da Coser'ınki ile benzerlik göstermektedir. Hem Coser hem de Dahrendorf'a göre çatışma, toplumsal yapının çözümlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir fenomendir.¹³

Dahrendorf, mülkiyet, ekonomik statü ve sosyal statünün çatışmanın yoğunluğunu belirlemese de etkilediğini söylemektedir. Bunu şu önermeyle ifade eder "Otorite konumuyla diğer sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki korelasyon

¹⁰ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, (Çev.:Tuncay Birkan), Metis Yay., İstanbul, 2009 ,s.87.

¹¹ Margaret M. Polama, *age*,s.99.

¹² Yıldız Akpolat, *Sosyoloji Tarihi 2*, Fenomen Yay., Ankara,2010,s.68.

¹³ Margaret M. Polama, *age*,s.124.

ne kadar azsa sınıfsal çatışma da o kadar azdır. Diğer bir deyişle görece iyi ekonomik statüye sahip olan kişilerin otorite yapısında daha iyi bir statü için verecekleri mücadelenin yoğunluğu her iki bakımda da statüsü kötü olanlara göre daha az olacaktır. Dahrendorf'a göre çatışma toplumdan silinemez ve toplumsal yapının değişmesi ve gelişmesi için işlevseldir. Önemli olan çatışmanın, bastırılmak yerine etkin bir kurumsallaştırılma ile düzenlenmesidir. ¹⁴

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavrı, Dahrendorf'un bireyden topluma uzanan çatışma kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu üç ismin muhalif tavrı, sistemi yıkmak ve yıpratmak amacıyla olmamıştır. Toplumsal yapının gelişmesi ve dönüşmesi için çaba sarf etmişlerdir. Zaman zaman toplumsal konulara yapısal işlevsel bakan ve zaman zaman da yaşadıkları dönemdeki mevcut durumla çatışarak toplumsal gelişmenin dinamikleri olmuşlardır.

Dahrendorf, sosyal bilimlerde 1960 ve sonrasındaki tartışmalarıyla sosyolojiye katkıda bulunmuştur. Kendi kuramında tam bir toplum tasvirine ulaşmak istemiştir. kuramının temel yaklaşımı; İngiltere, Almanya ve Amerika gibi post-kapitalist toplumlardaki sınıfların otorite ile işbirliği halindeki konumlardan türetildiğidir. Bundan dolayı bu toplumlarda, otoritenin kullanılmasına katılma ya da dışlanma (yöneten yönetilen ayrımı) şeklindeki çatışmalarla dikkat çekmektedir. Hâkim kuram olan yapısal işlevselliğin kısmı olduğu kadar yanlış olmadığını fakat bir toplumsal sistem içindeki iktidarın ya da otoritenin, sadece bütünleştirici, bir arada tutan bir unsur olarak görülmesinin eksikliğini belirtmektedir. Onun için otorite, aynı zamanda baskı unsuru olarak da çatışan çıkarlara karşı dışarıdan dayatılan bir yapıdır. ¹⁵ Dahrendorf, çatışmanın yalnızca yıkıcı özelliğinin olmadığını yapıcı özelliğinin de bulunduğunu savunmuştur. Ayrıca Dahrendorf toplumdaki çatışmaların her zaman üretim araçlarına sahip olanlar ile bu araçlara sahip olmayanlar arasında olmadığını, otoriteyi elinde bulunduranlarla bulundurmayanlar arasında da ortaya çıktığını belirtmiştir. O'na göre otorite; normlar tarafından sınırları çizilmiş, belirli toplumsal rol ve mevkilerle bağdaştırılmış güçtür. Dahrendorf, toplumsal değişimlere izin veren bir kuramı savunmaktadır. Değişime izin vermeyen kuramı ise yetersiz görmektedir.

¹⁴ Margaret M., Polama, *age.*, s.124.

¹⁵ Tarık Ak, "Sanayi Dönemi Toplumlarında Çatışma Ve Sınıf", (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.3.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel’i muhalif tavırları ile incelediğimiz tezde bu üç ismin de kadının ikincil planda olması görüşüne karşı durdukları görülmüştür. Bu karşı duruşu eserleri, gazete yazıları ve dernek çalışmaları ile ortaya koymuşlardır. Bu üç ismin, kadın olarak sergilediği bu karşı duruş, kendi dönemleri içinde erkek egemen toplumla zaman zaman çatışma yaşamalarına neden olmuştur. Ancak Dahrendorf’un da belirttiği gibi toplumsal çatışma toplumsal değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu üç ismin toplum içinde genel geçer erkek egemen düzenle çatışması, kadının toplumda daha çok yer edinmesini ve kadın sorunlarının farkına varılmasını sağlayarak toplumsal bir değişim süreci başlatmıştır. Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel, bu değişim sürecinin dinamikleri olmuşlardır.

1.2. Sosyal Sermaye Kuramına Genel Bakış

Sosyal sermayenin tüm akademik çevrelerde kabul gören tek ve net bir tanımı olmamakla beraber, sosyoloji literatürü, sosyal normlar ve motivasyon olgusunu sosyal sermayenin kaynağı olarak kabul etmektedir.¹⁶ Modern toplumlarda ilişkiler karmaşıklaşmakla birlikte toplumsal ilişkiler hızla bireyselleşmektedir. Bireylere modern toplumdaki sosyal ilişki ve ağlar, kişilerin tek başına ulaşacağı ilişki ve ağlardan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bunu Pierre Bourdieu başta olmak üzere pek çok sosyal bilimci sosyal sermaye olarak literatürde kavramsallaştırarak araştırmıştır.¹⁷ Sosyal sermaye “bir bireyin ya da bir grubun kalıcı ilişkiler ağına, az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır.”¹⁸

Sermaye kavramı, özellikle 1980’li yıllardan sonra kategorilere ayrılarak, fiziksel sermaye, sosyal sermaye, beşeri sermaye, kültürel sermaye vb. sermaye formlarına ayrılmış ve siyaset biliminden eğitime, sosyolojiden işletmeye bu başlıklar altında incelenmeye başlamıştır. Sosyal sermaye kavramı bir terim olarak

¹⁶ Cumhuriyet Gökör, M. Çağatay Özdemir, “Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, cilt 15, sy., 1, 2017,s., 74.

¹⁷ Selman Yarcı, “Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, sy.,1, 2011, s.126.

¹⁸ Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev: N. Öktem), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.108.

sosyoloji alanında yeni olmakla birlikte, kavramsallaştırmanın işaret ettiği çeşitli düşünce ve çalışmalardaki anlamların uzun bir tarihsel geçmişi vardır.¹⁹

Sosyal sermaye kavramının günümüzdeki anlamını çağrıştıran ifadeler Durkheim'in düşüncelerinde yer almıştır. Durkheim, sosyal sermayenin önemli bir bileşeni olan toplumsal ağlara odaklanmıştır. Durkheim'e göre, bireyler kişisel çıkarlara dayalı özgür bir ekonomik faaliyet gerçekleştirmenin yanında ortak değer, norm ve inanışların ideolojik bütünlüğü olarak kendini bizlere dayatan ve bizi birbirimize bağlayan toplumsal bağların öznesidir. Bu bağlar piyasa ilişkilerinin aksine karşılıklı yükümlülüklerin, otantikliğin ve insandan insana kurulan niteliksel ilişkilerin dünyasını temsil etmektedir.²⁰

Bunların yanı sıra Max Weber'in görüşlerinde de sosyal sermayenin izlerini görmek mümkündür. Weber'in, statü gruplarının vazgeçilmez ögesi olarak görülen ortak "yaşam biçimine" olan vurgusunda, karizma ve otorite düşüncesinde bu kaygıları görmek mümkündür.²¹ Weber'in din ile kapitalizm arasında ilişki kuran "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eseri, kültürel değerlerle ekonomik gelişme arasında ilişkiyi kurması açısından, sosyal sermaye yaklaşımına işaret ederek bu olguya öncülük ettiği söylenebilir.²² Weber, sosyal sermaye kavramının tanımının yapılmasına da iki şekilde katkıda bulunmuştur. Birincisi, ekonomik olmayan çevrelerin bir kişisel ilişkiler ağı olduğu (bu ağ, dini bir üyelik ile birlikte akrabalık, etnik veya ideolojik üyeliği de içerebilmektedir), ikincisi ise, sosyal ağların işleyişi, ekonomik mübadeleyi besledikleri için gelişmeyi sağlayıcı ekonomik sonuçlar doğuracak biçimde bilginin ve güvenin sirkülasyonunu mümkün kıldığı hususudur.²³

Sosyal sermaye uzun bir tarihsel geçmişe sahip olmasına rağmen ancak 1980'li yılların sonlarına doğru adından sıkça söz edilmeye başlamıştır. Zaman

¹⁹ Şevket Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sy., 6 ,2006, s. 21.

²⁰ Aynur Özügürlü, "Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi Yada Emegın Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik", *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cit: 6, sy.: 12 ,2006, s. 193.

²¹ Jhon Field, *Sosyal Sermaye*, (Çev: B. Bilgen, B. Şen), Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2008, s.,8.

²² Mustafa Kemal Şan, "Türkiye'de Sosyal Sermaye Kaybının Dini Görünümleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, sy: 16, 2008, s.86.

²³ Adulkadir Şenkal, "Sosyal Sermaye Ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi-Max Weber'in Perspektifinden Bir Değerlendirme", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, cit:10, sy: 1, 2008, s.121-122.

içerisinde farklı disiplinler içinde farklı düşünürler sosyal sermaye kavramını, çeşitli olgular bağlamında inceleyerek gelişmesine katkı sağlamıştır. Sosyal sermaye kavramı, bugünkü anlamda ilk defa Lyda Judson Hanifan tarafından Batı Virginia'daki okul sistemini değerlendirirken kullanılmıştır. Hanifan 1916 yılında, iyi niyet, sempati, arkadaşlık ve sosyal etkileşim gibi özelliklerin okul performansı üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada sosyal sermaye kavramına ilk kez yer vermiştir.²⁴

Günümüzde bireylerin paydaşı oldukları iletişim ağları çerçevesinde kurdukları ilişkiler, bu ağların mensuplarına sunduğu imkânlar çerçevesinde elde ettikleri fırsatlar ve kazanımlar sosyal ve ekonomik yaşamın önemli belirleyicileri arasında kabul edilmektedir. Bu nedenle, bireylerin ve sosyal grupların iletişimini etkin kıldığı, sosyal ilişkilerden kaynaklanarak ekonomik faaliyetlere dönük önemli getirilere yol açtığı kabul edilen sosyal sermaye kavramı, farklı yönleriyle pek çok disiplinin ilgi duyduğu popüler bir konu haline gelmiştir.²⁵

Sosyal sermayenin kavramsal olarak ilk kullanımının yukarıda anlatılmaya çalışıldığı üzere uzun bir tarihsel geçmişe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, sosyal sermayenin işaret ettiği günümüzdeki anlamının kullanımı yakın bir zamana denk gelmektedir. 1990'lı yıllardan sonra sosyal bilimler alanında sıkça kullanılmaya başlanılan sosyal sermaye kavramı bu günkü popülerliğini Pierre Bourdieu ile kazanmıştır. Bunun yanı sıra sosyal sermaye kavramının birçok disiplin tarafından kullanılmaya başlanılmasında James Coleman'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Daha sonra, sosyal sermayenin toplumsal fayda sağlama özelliğini öne çıkaran Robert Putnam'un da sosyal sermaye kavramının popülaritesini arttırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tezimizde sosyal sermaye kavramının bugünkü anlamını kazanmasında etkisi olan Bourdieu, Coleman ve Putnam'ın yaklaşımından bahsedilmiştir.

²⁴ Aytül Ayşe ÖZDEMİR, "Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerine Yapılan Bir Alan Araştırması", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.12.

²⁵ Şadan Çalışkan, Oytun Meçik, "Sosyal ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi Üzerine Uygulamalı Bir Analiz: "Eskişehir İli Örneği", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, cilt:7, sy.,2, Temmuz 20011, s., 10.

Sosyal Sermayeye Dair Yaklaşımlar

Dünyada “Sosyal Sermaye” kavramını ilk kez sistematik bir biçimde açıklamaya çalışan Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’dur. Bourdieu’ya göre, öznelerin sosyal alandaki durumları, onların göreceli sermayelerinin büyüklüğü ve miktarı ile kendi amaçlarına ulaşmak için benimsedikleri belli stratejiler tarafından belirlenmektedir.²⁶ Bourdieu, sosyal sermaye bakımından güçlü olan birey ve yapıların oldukça avantajlı bir konum elde ettiklerini belirtir. Bu avantajı sağlamanın en önemli imkânı da sahip olunan sosyal ağlardır.²⁷ Bourdieu, toplumda birden fazla farklı alan olduğunu iddia eder. Toplum geniş bir alana aittir ve eyleyiciler bu alanda uygun sermayelerini harekete geçirirler ve bazı roller üstlenirler. Bu anlamda alan, sınırların ve kuralların olduğu bir sosyal gerçekliğin inşasıdır. Aynı zamanda toplum, hem “tarihsel olarak oluşmuş” kurallar bütünü, hem de kendini eyleyicilerin zihinlerinde yeniden üreten bir sosyal gerçeklik zemini.²⁸

Sosyal farklılaşmayı inceleyen Bourdieu’ya göre, toplum birçok farklı sosyal alandan oluşmakta ve bu alanlarda aktörlerin pozisyon ve olanaklarını sahip oldukları sermaye çeşitleri esas olarak belirlemektedir. Ona göre, insanlar farklı düzeylerde sahip olduğu sermaye çeşitlerinin miktarına bağlı olarak sosyal sınıflar oluşturmaktadır ve her bireyin farklı alanlarda sahip olduğu sosyal sermayesi toplumsal yaşamın farklı alanlarına bu bireyler tarafından taşınmaktadır.²⁹ Tezimiz sırasında sosyal sermayeden bahsetme ihtiyacını doğuran da Bourdieu’nin bu yaklaşımı olmuştur.

Bourdieu, bireylerin toplum içerisinde belli statülere erişirken, hangi kaynakları harekete geçirdiği konusu üzerinde durmuştur. Bourdieu sosyal sermayeyi, bireylerin ya da grupların, karşılıklı tanıma/tanınmalar sonucunda sahip olduğu kaynakların ortaya çıkardığı sermaye ve güçlerin toplamı olarak tanımlamaktadır.³⁰ Fransız sosyoloğun, sosyal sermaye ile ilgili üzerinde durduğu

²⁶ Jhon Field, *age*, s.19.

²⁷ Abdurrahman Ekinci, “Genel Liselerdeki Sosyal Sermaye Düzeyinin Öss Başarısına Etkisi”,(Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi),Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı*,2008, s.23.

²⁸ Mehmet Ali Aydemir, Toplumsal ilişkilerin Sosyal Sermaye Değeri”, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s,41.

²⁹ Aytül Aşe Özdemir,*agt*, s.14.

³⁰ Mustafa Kemal Şan, “Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem

temel husus, insanların sosyal yapı içerisinde kendi pozisyonlarını korumak için sürekli rekabet içerisinde bulunduğu yönündedir. Bu rekabette sosyal sermayenin oldukça önemli ve belirleyici bir role sahip olduğunu vurgulayan Bourdieu, sosyal sermaye bakımından güçlü olan birey ve yapıların oldukça avantajlı bir konum elde ettiklerini belirtir. Bu avantajı sağlamanın en önemli imkânı da sahip olunan sosyal ağlardır. Sosyal sermayenin bir bileşeni olan sosyal yükümlülükler ve ağlar, karşılıklı ilişkilerde güç ve ilişkilerin sürekliliğini sağlayan yapısal unsurlardır. Bu çerçevede sosyal sermaye, bireylerin ekonomik ve kültürel sermayelerini harekete geçirmelerini sağlayan temel bir faktör olarak görülebilir. Bourdieu, farklı sosyal sınıflara mensup çocukların eğitim performansını incelemiş ve dengesizliklerin temelinde sosyal sermaye farklılıklarının yattığını ileri sürerek kültürel sermayenin yaratılmasında sosyal sermayenin rolü üzerinde durmuştur.³¹ Bourdieu'ya göre, sosyal sermaye, sosyal ortamlarda ve örgütsel yapılanmalarda bir potansiyel olarak var olmaktadır. Bourdieu, bir potansiyel olarak gördüğü sosyal sermayenin arttırılması ve amaçlar doğrultusunda yönlendirilmesini gerektiğini savunmuştur.

Bourdieu'nun sermayeyi kategorileştirme biçimi incelendiğinde onun sermayeyi maddi ve maddi olmayan sosyal etkileşimlerden oluşan güç ilişkilerinin bir toplamı olarak tanımladığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle Bourdieu, sosyal sermaye kavramına “güç” kavramıyla paralel bir anlam yüklediği görülmektedir.³² Bourdieu, sosyal sermaye ile bağlantılı olarak vurguladığı esas nokta, sosyal yapı içerisinde bulunan bireylerin kendi konumlarını korumak amacıyla daima bir rekabet içerisinde olduğudur. Ona göre, bu rekabette sosyal sermaye oldukça önemli ve belirleyici bir role sahiptir. Bu bakımdan, güçlü olan bireyler ve yapılar oldukça avantajlı konumdadır.³³ Bourdieu'ya bireylerin sahip oldukları sermaye miktarı onların hedeflerine ulaşma ihtimallerini önemli ölçüde belirlemektedir. Bourdieu sosyal sermaye görüşünde sosyal ağların önemli olduğunu savunmaktadır. Bourdieu'nun sosyal sermaye anlayışının mikro ölçekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bourdieu sosyal sermaye kavramı bireyi, aileyi ve çevreyi merkeze

ve Türkiye Gerçeği”, *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, sy.,2, 2007, s.74.

³¹ Abdurrahman Ekinci, *agt*,s.23.

³² Hülya Eşki Uğuz, *Kişisel Ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım: Sosyal Sermaye*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s., 27.

³³ Abdurrahman Ekinci, *agt*, s13.

almaktadır. Bireyin sahip olduğu ilişki ağı ne kadar geniş ise hedeflerine o kadar kolay ulaşabileceklerini savunur.

Sosyal Sermayenin bir diğer kuramcısı ise James Colemandır. Coleman'ın çalışmalarının Sosyal sermaye kavramının sosyal bilimler alanında genel bir kabul görmesinde önemli bir etkisinin olduğu söylenilebilir. Coleman'ın sosyal sermaye kavramı, belirli iki yönlü kendine özgü bir durum arz etmektedir: Bunlar, sosyal yapının bazı yönlerini içeren unsurlar (ilişkiler, ağlar, işbirliği, güven vb.) ve yapı içerisindeki bireysel veya kolektif girişimleri kolaylaştırmaya dönük etkisidir. Bir başka deyişle sosyal sermaye, bireylere erdem veya bu çerçevede sosyal bir beceri, nitelik katan, bu yolla sosyal yapıya kaynaklık eden ve sosyal yapıdaki sonuçlarıyla da işbirliği ve grup yapısına yaptığı katkıyla hizmet eden önemli bir unsurdur.³⁴

Coleman'a göre sosyal sermaye; "insanların ortak amaçlarını başarmak için gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışabilme yeteneği"dir. Bu tanımda, kişilerin oluşturduğu grup ve organizasyonların işbirliği ön plana çıkmaktadır. Coleman, sosyal sermayeyi kendi fonksiyonuyla tanımlamaktadır. Ona göre sosyal sermaye, "tek başına bir varlık değil, ortak iki özelliği olan farklı varlıkların bir kümesidir. Bunlar sosyal yapının bazı yönlerini oluşturmakta ve yapı içindeki ortak aktörlerin veya bireylerin eylemlerini kolaylaştırmaktadır". Coleman'a göre sosyal sermaye, kendi yokluğunda başarılabilen veya ancak yüksek maliyetle başarılabilen hedeflerin başarılmasını kolaylaştırmaktadır. Coleman'a göre sosyal sermaye kamusal mal olduğundan dolayı, yalnızca onu gerçekleştirmek için çaba gösterenler ve yaratanlar değil, yapının bütün parçaları ondan faydalanmaktadır.³⁵

Coleman'ın sosyal sermaye üretiminde etkili olduğunu düşündüğü bir diğer faktör de ideolojilerdir. Aktörün sahip olduğu dünya bakış açısı ve değerleri sosyal sermaye üretimi ve paylaşımı üzerinde etkiye sahiptir. Paylaşma, yardım etme, yükümlülükleri yerine getirme gibi davranışların gösterilmesinde ideolojik mesajlar önem arz etmektedir. Örneğin, fedakârlık motifleri taşıyan dini ideolojiler, aktörün toplumsal çıkarları kendi çıkarlarından üstün görmesine neden olurken, sosyal

³⁴ Abdurrahman Ekinci, *agt*, s.,18.

³⁵ Musa Keskin, "Sosyal Sermaye Ve Bölgesel Kalkınma: Erzurum Ticaret Ve Sanayi Odası Üyelerinde Sosyal Sermaye Düzeyi Ve Belirleyicilerinin Analizi", (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2008, s.11.

sermaye üretimi noktasında olumlu sonuçlara neden olabilmektedir. Sosyal ilişkileri dikkate almayan bireyci ideolojiler, sosyal sermayenin üretimini sadece kendi çıkarı için kullanarak, sosyal sermaye üretimini sınırlayabilmektedirler.³⁶

Coleman'a göre Sosyal sermaye üretimini etkileyen diğer bir faktör de sosyal yapının istikrarıdır. Sosyal sermaye üretimi ağlar üzerinde bulunan bireyler arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıktığı için, bu düzen ya da yapı üzerindeki herhangi bir değişiklik ya da kararsızlık durumunda, örneğin ilişkilerdeki bozulma, sosyal sermaye üretimini olumsuz etkileyebilir. Aktörün içinde yer aldığı sosyal çevreyi değiştirmesi, sahip olduğu ağları kaybetmesine neden olabileceği ve ilişki içinde bulunan insan sayısını azaltabileceğinden sosyal sermaye üretimini olumsuz etkilenebilir.³⁷

Coleman için sosyal yapılar, bireylere sundukları imkânlar dâhilinde sosyal sermayenin birer boyutu haline gelir. Bireyler arası ilişkilerin temel referansları yapının sunduğu çeşitlilikler içerisinde kendi bağlamlarından neşet eden ortak faydaların keşfine dayanır. Bireyin faydaya dönük rasyonel eylemi, sahip olduğu ağların, güven ve dayanışma düzeyinin, enformasyon kaynaklarının vb. gibi sosyal yapıya dönük boyutlarda algılanan işlevsel araçların geri dönüşlü etkinliğine/etkisine bağlıdır. Böylece sosyal yapının sunduğu olanakların işlevselliği, bireyden topluluğa ortak eylem kabiliyetinin artırılması adına normlar, mütekabiliyet esası, sorumluluk, aile ve akrabalık yapısı, etnik ve dinsel farkındalık gibi daha pek çok unsur tarafından süreklileştirilir ya da etkinleştirilir.³⁸ Sosyal sermaye, bir taraftan belli akademik hedeflerin gerçekleşmesinde çeşitli fırsatlar yaratırken, diğer taraftan eğitim aracılığıyla elde edilen beşeri sermaye tarafından tahkim edilmektedir. Bu yönüyle Coleman'da sosyal sermaye çift yönlü bir nitelik taşımaktadır. Toplumsal yaşama yaptığı katkının aynı zamanda kendisini de beslemesi özeliğinden dolayı sosyal sermaye, daima aktif ve döngüsel bir durum olarak toplumu ve bu vesileyle kendisini besleyen bir dinamo özelliği gösterir.³⁹

³⁶Hülya Eşki Uğuz, *age*, s.139.

³⁷*Age*, s.139.

³⁸Mehmet Ali Aydemir, *agt*, s.51.

³⁹Abdurrahman Ekinci,*agt*,s.28.

Sosyal sermaye kavramının kökeni oldukça eskilere dayanıyor olsa da günümüzdeki popüleritesini özellikle Robert Putnam ile yakalamıştır. Sosyal sermayenin bir toplumsal kalkınma mekanizmasına dönüşmesinde Putnam'ın yaklaşımı oldukça belirleyici olmuştur.⁴⁰ Putnam, Coleman'dan farklı olarak sosyal sermaye kavramını daha çok toplumsal bir düzeyde ele almıştır. Onun sosyal sermaye kavramında öne çıkardığı, iletişim ağlarına aktif katılıma ve bu katılımdan doğan toplumsal güvenirlilik normları olduğu söylenebilir.⁴¹ Putnam toplumsal hayatın sivil örgütler ile sağlanabileceğini düşünür. Bundan dolayı, derneklere aktif katılım, toplumsal ve siyasal meseleler konusunda duyarlılık, işbirliği ve dayanışma gibi kolektif faaliyetler yaklaşımının temelini oluşturur. Bununla birlikte Putnam için “güven” önemli bir sosyal sermaye kaynağıdır. Güven, toplumsal hayatı kolaylaştıran ve sosyal ilişkileri kuvvetlendiren bir değişkendir.⁴²

Putnam sosyal sermayeyi iki temel biçimde ele alır: heterojen/birleştirici ve seçkin/homojen nitelikteki bağlayıcı olan sosyal sermaye. Putnam, aşırı işbirlikçi ve toplumsal ilgisizlik gösteren bağlar yerine gönüllülük esasına dayanan ve sosyal olabilirlik seviyesi yüksek bağların daha önemli olduğunu savunur. Bu, Putnam'ın kolektif eyleme yaptığı vurguyla alakalıdır. Toplum merkezli bir sosyal sermaye anlayışı olan Putnam, sosyal katılımın düşüşünde dört temel faktör belirlemiştir: kadınların toplum/iş hayatına dâhil olması, metropollerdeki yaşam şartları ve zamansızlığın vermiş olduğu kısıtlılık, kuşaklar arası değişim ve televizyon şeklindedir.⁴³

Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımında ilk olarak altı çizilmesi gereken unsur kolektif hayatın gereği olarak inşa edilen sosyal ağların ve ilişkilerin yoğunluğu ve gücüdür. Sosyal ilişkilerin önemi vurgulu bir şekilde açıklanmıştır. Sosyal ilişkiler toplumsal düzeyde bir dizi yaşamsal formu inşa ederler. Güven, müteakabiliyete dayalı normlar, dayanışma ve birliktelik ruhu, topluluk ve sivil toplumsal faaliyetler gibi toplumsal hayatın bireyler ve topluluklar için daha verimli hale gelmesini sağlayan enstrümanların yaratılmasında sosyal ilişkiler ilk ve en

⁴⁰ Jhon Field, *age*, s.40.

⁴¹ *Age*, s.53.

⁴² Mehmet Ali Aydemir, *agt*, s.4.

⁴³ Jhon Field, *age*, s.. 40-41.

önemli kaynak rolünü üstlenirler.⁴⁴ Robert Putnam siyaset bilimi geçmişiyle sosyal sermaye kuramına politik açıdan yaklaşmıştır. Sosyal sermayeyi “Sosyal kurumun koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini artıran güven, normlar ve iletişim ağları gibi özellikleri” olarak tanımlayan Putnam, onun siyasi katılım ve sivil toplumla olan ilişkisini temel almıştır.⁴⁵ Putnam, Sosyal sermayeyi siyaset, sosyoloji gibi birçok alanla bağlantısını ele almıştır. Putnam, toplumsal ilişkilerde iş birliğinin önemi üzerinde durmuştur. Putnam iş birliğinin, bireylerin hedeflerinin gerçekleşmesinde kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu savunmuştur. Bunu savunurken güven, normlar ve sosyal ağlar gibi unsurlar üzerinde durmuştur.

Tüm bu sosyal sermaye kuramcılarının da savunduğu gibi, bireylerin hedeflerine ulaşabilmelerinde sosyal sermayenin oldukça önemli bir yeri vardır. Güçlü sosyal ilişkilere sahip bireyler, bu ilişkilere sahip olmayan bireylere göre hedeflerine daha kolay ulaşmaktadırlar. Tezimiz sırasında da ele aldığımız Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel’in, içinde buldukları güçlü sosyal ilişki ağı sebebiyle sosyal sermaye olanaklarından faydalandıklarını söylemek mümkündür.

⁴⁴ *Age*, s.51.

⁴⁵ Jhon Field, *age*, s., 42-44.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİN ÖNCÜ KADINI FATMA ALİYE HANIM'IN MUHALİF TAVRI İLE İNCELENMESİ

Kadınının konumu, tarihsel süreç içerisinde daima modernleşmenin göstergesi olarak ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat devriyle başlayan modernleşme çabaları, kadının toplumdaki yerinin değişme sürecini başlatmıştır. Tanzimat'la birlikte yeni bir gelecek ve medeniyet oluşturulmaya çalışılmıştır.

19. yüzyıldan itibaren, İmparatorluğun Batı uygarlığındaki gelişmeleri takip edemeyişine çözüm aranmaya başlanılmıştır. Bu çözüm arayışı Osmanlı İmparatorluğunu, modernleşme sürecine itmiştir. Tanzimat Fermanının (1839) ilanıyla başlayan bu süreç, üç sacayağı üzerinden işlerlik kazanmıştır: Hukuki-rasyonel bir düzen, aydın sınıfın oluşturulması ve kadının eğitimi ve özgürlüğüdür.⁴⁶

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, 'kadın', batılılaşma yanlıları ile gelenekçiler arasında her zaman tartışma yaratmıştır. Batılılaşma taraftarlarının kadınlarla ilgili isteklerini manevi değerlere saldırı olarak gören muhafazakâr çevreler, kadınla erkek ilişkilerinin şeriat kurallarına uygun olarak devam etmesi yönünde bir görüşe sahiptir. Batılılaşma yanlıları ise, kadının konumunun, geri kalmanın önündeki en önemli sebeplerden biri olarak görmekte ve kadının sosyal hayata katılmasını savunmaktadır. Dönemin kadın meselesi, bu tartışmalar etrafında değerlendirilmektedir.⁴⁷ II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kadınlar kendi hak mücadelelerinde daha faal olmaya başlamışlardır. Kadınların çıkardıkları dergi sayısı çoğalmış ve kadınlar pek çok dernekte faaliyette bulunmuşlardır.⁴⁸ 'Kadın' Batılılaşma yanlıları ve gelenekçiler arasında daima tartışma konusu olmuş ve hatta bu konu aydın sınıfı tarafından da günümüze kadar taşınmıştır.

Türk kadını kendisine çizilmiş olan sınırların içerisinde özellikle 19.yy'ın ikinci yarısında çıkmaya başlamıştır. Kadınlar için şartların hiç de adil olmadığı bu dönemde kadınlar kendilerine önemli bir yer edinme çabası içine girmişlerdir. Fatma Aliye Hanım, hayata bakış açısı ve yaşamıyla dönemin kadınlarından farklı bir imaj

⁴⁶ Ömer Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yay., Ankara, 1996, s.77.

⁴⁷ Leyla Kaplan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi", Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 472.

⁴⁸ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yay., İstanbul, 1982, s. 198.

çizmiştir. Yazın hayatında birtakım ilkleri gerçekleştiren Fatma Aliye Hanım'ı önemli kılan, yazın hayatındaki başarısı kadar kadınlıkla ilgili sorunları hem sosyal hem de edebi hayatının merkezinde tutmasıdır. Fatma Aliye Hanım, yalnızca romanlarında değil dönemin gazetelerine yazdığı makalelerinde de kadın sorununu daima dile getirmiştir. Modernleşme sürecinde kadınları ilgilendiren: çalışma hayatı, kadın ve eğitim, evlilik, aile, çok eşlilik, örtünme gibi konuları ele almıştır. Fatma Aliye Hanım dönem içerisindeki konumuyla hem yaşadığı süre içerisinde hem de ardından önemli izler bırakmıştır.

Kadınlar, uzun yıllar boyunca, sırf kadın oldukları için pek çok alandan dışlanmışlardır. Gerek eğitim, gerek çalışma hayatından dışlanan kadınların fikir hayatında da yer edinmesi imkânsızdı. Kadınlar eğitim fırsatından yararlanmadılar; üniversiteler bir yana orta eğitime dahi gidemediler. Kadınların hem kamusal alanda çalışma fırsatı bulabilmeleri hem de yazarlık mesleğine girmeleri hiç de kolay olmamış ve bu uğurda zor mücadeleler verilmiştir. Kadınların, tarih sürecinde bir sürü önyargıyla çatışmak zorunda kalmışlardır. Kadınlar, tüm bu ön yargılara rağmen buldukları her olanağı ve deneyimi fırsat bilerek kendilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu kadınlardan birisi de Fatma Aliye Hanımdır. İşte Fatma Aliye Hanım da, tüm bu başkaldırı ve mücadeleyi bu coğrafyadan, cumhuriyet öncesinden yürütmüştür.

Ahmet Mithad Efendi, Mary Wollstoncraft Shelly ile Fatma Aliye Hanımı karşılatmış, ikisinin de yazarlık hayatlarındaki karşılaştıkları zorluktan şöyle bahsetmiştir: “Mary Wollstoncraft Shelly 1790’da, 31 yaşındayken dönemin erkek aydınlarıyla polemige girdi, çeşitli kitaplar yayımladığı için, kendisine “ jüponlu sırtlan” adı takıldı. Fatma Aliye Hanım da Mary Shelly ile aynı deneyimi yaşadı. Mary Shelly, 1818’de ünlü romanı Frankenstein’ı yayımlandığında, kitabına imzasını koyamamış; kitabı, kocasının isminin olduğu önsözle çıkarmak zorunda kalmıştı. Fatma Aliye Hanım da 1889’da basılan ilk çeviri eseri olan Meram’a kendi adı yerine, “Bir hanım” imzasını koymak zorunda kalmıştı. Gerçek açığa çıksa da uzunca bir süre, kadınların bu türden düşünsel yeteneklerle donatılmış olabileceğine inanılmadığından, bu iki yazarın yakınındaki erkekler- koca ve erkek kardeş- eserlerin yazarı olarak varsayılmıştı.⁴⁹ Fatma Aliye Hanım’ın çevirdiği kitaba açıkça kendi simini yazmaması cinsiyet temelli toplumsal ön yargının varlığı ile

⁴⁹ Ahmet Mithad Efendi, *Bir Osmanlı Kadın yazarın Doğuşu*, (Çev.Bedia Ermat), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.5

açıklanabilir. Giriş bölümünde kısaca bahsettiğimiz 19. yüzyılda İngiliz edebiyatında önemli eserler bırakan, Bronte kardeşler de tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi yazmış oldukları romana kendi isimlerini verememişlerdir.

Özellikle İngiltere’de bir devre adını veren Kraliçe Victoria (1837-1901) dönemi, kadının toplumsal cinsiyet rollerinin tartışıldığı bir dönem olmuştur. O dönem İngiltere’sinin toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen Kraliçe Victoria 19. yy. sonunda orta sınıf kadınları arasında kadınlığın ve evcimenliğin simgesi haline gelmiştir. Geleneksel İngiliz toplumu bir sanayi toplumuna dönüşürken kadının rolü yeniden belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konuda toplumsal kaosu engellemek ve – sosyalist terminoloji ile söylersek- kadınları ev içi alanda tutmak için fikirler geliştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre kadın evinin ve kalbinin çevrelediği bir alanda yaşamaya devam etmelidir. Erkek ise işyeri, ekonomik yaşam ve sosyal hayatın çevrelediği bir alanda yaşmalıdır.⁵⁰

1846 yılında adları Charlotte, Emily ve Anne olan Bronte kardeşler; Currer, Ellis ve Acton Bell adları altında yazılar yazmaya başlamışlardır. Charlotte’un yazmış olduğu Jane Eyre eşsiz bir Victoria Dönemi romanıdır. Emily Wuthering Heights’i, Anne de Agnes Grey ve The Tenant of Wildfell Hall’ı yazmışlardır.⁵¹ Bu üç kız kardeş de yazmış oldukları romanlarına kendi isimlerini verememiş, ilk harfi kendi isimleri ile aynı olan erkek isimleri kullanmışlar. Hem Fatma Aliye Hanım’ın hem de Bronte kardeşlerin kadın kimliklerini saklamaları, kadının ikincil konumunun hemen hemen her toplumda olduğunu gösterir. Kadınlık olgusunun tarihsel süreç içerisinde birbirlerine benzer niteliklerde olduğu söylenebilir.

Yurtta bir kadın yazarın yetişebilmesinin hayal dahi edilemediği dönemde, Fatma Aliye Hanım’ın bunu gerçekleştirmiştir. Böyle bir kadınının yetişmiş olması, gerçekten beklenmeyen şaşırtıcı bir olay olarak görülmüştür. İlk bakışta olanaksız gibi görüneni gerçekleştirmek takdir edilmesi gereken bir şeydir. Bu da bize tezde, Fatma Aliye Hanım’ın çalışma konusu olarak seçilmesinin haklılık payını gösterir niteliktedir. Fatma Aliye Hanım’ın muhalif tavrından hem ders çıkarılacağı, hem de bir şeyler öğrenileceği düşünülmektedir. Fatma Aliye Hanım’ın muhalefeti daha çok

⁵⁰ Nebahat Göçeri, “Kadın Hareketini Etkileyen Fikir Akımları”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2004, s.68.

⁵¹ Ülfet Doğan, “Book Review Emily Bronte Ve “Uğultulu Tepeler” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 1, sayı:1 Aralık 2008, s.162.

toplumsal alanda olmuştur. Ayrıca onun muhalefeti sistemi yıkıcı ve yıpratıcı olmamış, toplumu dönüştürücü nitelikte olmuştur. Bu tezde de, amacımız Halide Edip ve Sabiha Sertel gibi Fatma Aliye Hanım'ı da dönem şartları içinde incelemek, onun muhalif tavrından bahsetmek ve bu kadın yazarımızın hangi, zorluklarda bir romancı olarak varlığını sürdürdüğünü anlatmaya çalışmaktır. Ayrıca Fatma Aliye Hanım hakkındaki çalışmaların sayısının azlığı ve bu nedenle Fatma Aliye Hanım'ın yeterince tanınmadığı görüşü, teze konu olarak seçilmesinde önemli bir etkidir.

2.1. Fatma Aliye Hanım'ın Hayatı (1862-1936)

Fatma Aliye Hanım⁵², 29 Ekim 1862'de İstanbul'da bir konakta dünyaya gelmiştir. Osmanlı döneminde yetişen roman, felsefe, çeviri alanlarında ilkleri başaran bir kadındır. Osmanlı devletinde kadın sorununu romanlarında konu edinmiş ilk Müslüman Türk kadınıdır. Kadın hakları mücadelesinde de önemli bir yeri vardır. Dönemin kadın dergilerinde yazdığı gibi, kadın derneği de kurmuştur. Fatma Aliye Hanım'ın Selanik'te çıkan Kadın ve Mehasin, İstanbul'da yayınlanan Hanımlara Mahsus Gazete ve Hanım gibi dönemin önemli kadın dergilerinde makaleleri yayınlanmıştır, Şevkat-i Nisvan adlı derneği 1898'de, Selanik'te ve 1908'de Edirne'de kurulmuştur. Yoksul kimsesiz kadınlara çeşitli yardım yapılmasını sağlamıştır. Babası Osmanlı devletinin üst düzey yöneticisi, hukukçu ve eserleriyle önemli ünlü bir tarihçi olan Ahmet Cevdet Paşa'dır. Annesi Adviyeye Hanımdır. Ali Sedat isimli ağabeyi ve Emine Semiye isimli kız kardeşi vardır.⁵³

Fatma Aliye Hanım, henüz on yedi yaşındayken kolağası Faik Beyle evlendirilmiştir; önceleri kültürel seviyelerindeki farklılık nedeniyle eşi ile anlaşamamıştır. Eşi roman okumasına bile izin vermemiştir. "Aslında Fatma Aliye Hanım, evlenirken bilgi alışverişi yapacakları zannıyla ve kocasının kendisinden daha iyi Fransızca bildiğini düşünerek sevinmiştir. Ancak, Faik Bey, Fatma Aliye'den daha iyi Fransızca bilmediği gibi kısa bir süre sonra eşinin okuma ve yazmasını da yasaklar. Faik Bey ancak evliliklerinin ilk on yılından sonra Fatma

⁵² Fatma Aliye Hanım Daha sonra "TOPUZ" soyadını almıştır

⁵³ Ahmet Mithat Efendi, *age*, s.19.

Aliye Hanım'ın okumasına ve yazmasına izin vermiştir.⁵⁴ Eşi Faik Bey'in Fatma Aliye Hanım'ın okumasına izin vermemesi ve buna rağmen Fatma Aliye Hanım'ın içinde bulunduğu şartları zorlayıp başarılı olması onun mücadelecisi bir kimliğe sahip olduğunun bir kanıtıdır.

Bu evlilikten Fatma Aliye Hanım'ın, 1880'de Hatice, 1884'te Ayşe, 1900'de Nimet, 1901'de İsmet isimli kızları dünyaya gelmiştir. Dört kızı olan Fatma Aliye Hanım'ın büyük kızı Hatice Büyükkada'daki evlerinin balkonundan düşerek beyin kanaması geçirmiş ve yıllarca Dr. Mazhar Osman tarafından tedavi edilmiştir. İkinci kızı Ayşe, eve derse gelen edebiyat hocasına âşık olup, evden kaçarak onunla evlenmiştir. Bu olay aile içinde büyük üzüntüye ve sıkıntıya neden olmuştur. Fatma Aliye Hanım, kızını affetmemiş ve öldükten sonra da yanına kabul etmemiştir. Fatma Aliye Hanım, küçük kızları İsmet ve Nimeti okula göndermiştir. Nimet annesi ölene dek annesiyle yaşamış ve evlenmemiştir. Dördüncü kızı İsmet Fransız okulunu- Notre Dame de Sion- bitirdikten sonra izini kaybettirmiştir. Fatma Aliye Hanım yıllarca üzüntü ve arayış içinde olmuş, yıllarca İsmet'in Fransa'da izini sürmüştür. Kızı İsmet'in tenasür etmesi (Hıristiyanlığa geçmesi) Fatma Aliye Hanım'ı oldukça yıpratmıştır. Ahmet Cevdet Paşa'dan kalan mirasın önemli bir kısmını İsmet'in izinin bulunması için harcamıştır.⁵⁵ Yoğun bir tempoda edebiyatçı kimliği ile var olma mücadelesi veren Fatma Aliye Hanım, bir taraftan çeviriler yapmış, makaleler ve romanlar yazmış, bir taraftan da dört kızına annelik yapmıştır. Ancak Fatma Aliye Hanım'ı en çok üzen kızı İsmet olmuştur.

Kadınların eğitilmiş olmasını savunan ve bununla ilgili eserler veren, Fransızca'yı çok iyi bilen, Fatma Aliye Hanım kızı İsmet'i de iyi bir eğitim alması, Batı kültürünü öğrenmesi ve iyi bir çevrede eğitilmesi amacıyla İstanbul'daki Notre Dame de Sion mektebine vermiştir. İsmet Hanım, okulunu bitirdikten sonra Dame de Sion'da iki yıl Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Bu sırada İsmet Hanım'ın din değiştirdiğine dair dedikodular çıkmıştır. Bunun üzerine İstanbul'dan ayrılan İsmet Hanım bir süre İzmir'de kaldıktan sonra Marsilya'ya gitmiştir. Bu olay Fatma Aliye Hanım'ın hayatını oldukça etkilemiştir.

⁵⁴ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri", *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 2, 2013 February , 1483.

⁵⁵ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, Cinius Yay., İstanbul, 2006, s.41-42.

Fatma Aliye Hanım kızı İsmet'in izini bulabilmek için Paris'te bulunan başrahibe Marie Konstantin'den kızından haber almak ve adresini örenebilmek için yardım istemiştir. Buna karşılık Saeur Marie Constantine, Fatma Aliye Hanım'a Şubat 11 Nisan 1928 tarihinde Fransızca bir mektup yazmıştır. Bu mektup kızı İsmet Hanım'ın bir süre Paris'te olduğu, sağlığının iyi olduğu ve Paris yakınlarında, Siene, Clarmart'ta, E.Valentin'in yanında kaldığını bildirmiştir.⁵⁶ Saeur Marie Constantinede Sion, bir başka mektubun da ise İsmet Hanım'ın Paris'ten ayrılıp Kuzey Fransa'ya gittiğini ve Türkiye'ye dönmeyeceğini yazmıştır.⁵⁷ Fatma Aliye Hanım bunun ardından kızını bulabilmek için Londra büyükelçiliğine mektuplar yazmıştır. En sonunda kızının İstanbul'a dönmeyeceğini öğrenmiştir. Fatma Aliye Hanım'ı oldukça derinden etkileyen bu olay bir yaşam öyküsünden çok daha önemlidir. Fatma Aliye Hanım'ın kızı İsmet'in, 19.yüzyılda gittiği Amerikan kolejindeki eğitim hayatı sonucunda din değiştirmesi bizi sosyolojik bir yoruma götürmektedir. Bunda Fatma Aliye Hanım gibi entelektüel bir kimliğe sahip olan annenin kızı olmak, baskıcı bir aile ortamında ziyade özgür bir aile ortamında yetişmiş olmak etken olabilir. Ancak özellikle de 19. yüzyılda Amerikan kolejlerinde eğitim gören gençlerin din değiştirme isteği önemli bir sosyolojik konudur.

Amerikan Kolejlerinin 19. yüzyıl Türk toplumunda çeşitli maddi kültür unsurlarını değiştirmenin yanında özellikle din, dil, edebiyat, sanat, bilim, eğitim gibi kültürün manevi unsurlarını da değiştirmeye çalıştığı, bu durumun ise başta içinde yaşanan kültüre yabancılaşma olmak üzere çeşitli olumsuzlukları beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Türkiye'de faaliyet göstermiş olan Amerikan kolejlerinde yürütülen dini eğitim ve sosyal faaliyetlerin tüm kolejlerde yoğun bir şekilde verilerek, bu yolla kültürel yapının dönüştürülmeye çalışıldığı görülmüştür.⁵⁸ Bu da bize, okulların eğitimi ideolojik bir aygıt olarak kullandığını göstermektedir.

Kızı İsmet'in Hristiyanlığa geçmesinden oldukça etkilenen Fatma Aliye Hanım, sağlığının bozulması nedeni ile 1924 yılından itibaren yazın hayatından

⁵⁶ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu I*, Belge 10/10,s.22.

⁵⁷ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu I*, Belge 10/11,s.22.

⁵⁸ Baykal,Biçer, "19. Yüzyıl Türk Toplum Yapısında Amerikan Kolejlerinin Sosyolojik Etkisi" II. Uluslararası Afro .<http://www.yyusbedergisi.com/dergi/19-yuzyil-turk-toplum-yapisinda-amerikan-kolejlerinin-sosyolojik-etkisi>, Erişim Tarihi: 04.09.2017

uzaklaşmaya başlamıştır. Fatma Aliye Hanım 1936 yılında hayata veda etmiştir. İstanbul'da Feriköy mezarlığına defnedilmiştir.

Modern Osmanlı kadın kimliğini temsil eden Fatma Aliye Hanım, Türk modernleşmesinin sembolü haline gelmiştir. Fatma Aliye Hanım, Osmanlı kadınının modernleşme dinamiğini oluşturmuştur. Çeşitli dergi ve gazetelerde kadınları bilgilendiren yazılar yazarak, Osmanlı kadınlarının toplumdaki konumunun iyileşmesi için çaba sarf etmiştir. Cumhuriyet kadının, bugünkü konumuna gelebilmesi için zemin hazırlamıştır. Fatma Aliye Hanım toplumsal cinsiyete dayalı önyargı ile çatışma yaşamış ve kadınların daha iyi bir konumda yaşayabilmesi için toplumsal değişimi savunmuştur. Kadın meseleleri üzerine düşünmüş ve tüm yapıtlarında bunu dile getirmiştir. Fatma Aliye Hanım hakkındaki araştırmaların çoğu onun romanlarının incelenmesi yönündedir. Fatma Aliye Hanım, yazarlık yeteneğinin yanı sıra yaptıklarıyla da kendine belli bir yer edinmiştir. Bundan dolayı çalışmamızda Fatma Aliye Hanım'ın yaptıkları, yaşamı ve kişiliği üzerinde daha fazla ayrıntıya yer verilmek istenmiştir.

2.1.1. Fatma Aliye Hanım'ın eğitim hayatı

Konak eğitiminin yetiştirdiği entelektüel bir kadın olan Fatma Aliye Hanım'ın yetişme biçimi, hem yüksek bir Osmanlı bürokratının konağındaki yaşantıdan, hem de Osmanlı'da toplumsal ve hukuksal anlamda Batılı değişimlerin başlatıldığı Tanzimat sonrası dönemin kültürel ortamından izler taşımaktadır.⁵⁹ Özellikle Tanzimat'tan sonra, varlıklı aile konaklarında, özel hocalardan ders alarak yazar, şair, aydın kadınlar yetişir. Konak eğitimi olarak tanımlanan bu evlerde yapılan bu eğitim sonucunda Osmanlı entelektüel kadın tipi ortaya çıkarılır. Konakta verilen eğitim ile kadın, kültüre sahip olur ve sosyal hayatta yerini alır. Konak eğitimi ile yetişenlere Fatma Aliye Hanım'ın yanı sıra Emine Semiye, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhittin ve Kazasker Moralızade Efendi'nin kızı Leyla Hanım, da örnektir.⁶⁰ Fatma Aliye Hanım'ın okula gitmemesine rağmen zengin Osmanlı ailelerinin çocukları için tercih ettiği konak eğitiminden yararlanması onun için büyük şanstır. Bu nedenden dolayı Fatma Aliye Hanım'ı incelerken içinde

⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, *age*, s.19.

⁶⁰ Sibel Dulum, "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı", Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006 (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s.26.

bulunduğu dönemin koşullarının da göz önünde bulundurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Konak eğitimi, Fatma Aliye Hanım'ın hayatında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nde klasik eğitim sisteminde kızların öğrenimleri çok ihmal edilmiştir. Onlar için 1859'dan önce Sıbyan Mektebi'nden başka bir örgün eğitim kurumu yoktur. Kız çocuklarına daha fazla eğitim alma fırsatı verilmemiş, buna ihtiyaç duyulmamıştır. Kız çocuklarına daha fazla eğitim (okuma-yazma öğretilmesi) verilmesi eğitilen kızların dostlarına name yazabilecekleri endişesi ile engellenmiştir.⁶¹ Bu gibi düşüncelerin var olduğu bir ortamda, eğitim imkânı bulamayan kızlardan farklı olarak, ileri gelen ve yönetici sınıfa mensup ailelerin kızları, konaklarında özel hocalardan ders alarak kendilerini yetiştirebilmişlerdir. Konaklardaki eğitimin içeriğini daha çok dini ve edebi bilgiler oluşturmuştur.

Fatma Aliye Hanım'ın konak eğitimi ile olsa da eğitimini destekleyen bir babasının olması onun için büyük şanstır. Fatma Aliye Hanım'ın entelektüel bir kimliğe sahip olmasında elbette kişiliği etkilidir. Kişiliğinin yanı sıra, sahip olduğu “Sosyal Sermaye”nin de bunda önemli bir katkısı vardır. Ancak, kendi sınıflarından gelen, benzer geçmişe sahip, aynı sosyal sermaye olanaklarından faydalanan tüm kadınların Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel gibi entelektüel birikime sahip olduğunu ve kendisini geliştirdiğini söyleyemeyiz. Bu nedenden dolayı bu üç ismin muhalif bir tavır sergileyebilmesinde ve özgür düşünebilmelerinde sosyal sermayenin katkısı vardır ancak tek sebep sahip oldukları sosyal sermaye değildir. Aile yaşantısı ile Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adivar, sosyal çevresi ile ise Sabiha Sertel sosyal sermayeye sahip olmuşlardır.

Fatma Aliye Hanım'ın, Ahmet Cevdet Paşa gibi entelektüel bir babasının olması, ailesinin yönetici sınıfla ilişkilerinin olması ve özel hocalardan ders alabilmesi onun sosyal sermayeye sahip olduğunu göstermektedir. Fatma Aliye Hanım'ın muhalif bir tavır sergileyebilmesinde, yetişmiş olduğu bu kültür ortamının etkisi büyüktür.

⁶¹Abdurrahman Kurt, *Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998,s.45.

2.1.2. Fatma Aliye Hanım'ın Eğitim Hayatında Etkili Olan İsimler

2.1.2.1. Entelektüel Bir Baba Ahmet Cevdet Paşa(1823-1895).

Ahmet Cevdet Paşa, çocuklarıyla bizzat ilgilenmiş, çocuklar baba evinde adeta bir bilim vahası bulmuşlardır. Annesi Adviye Hanım okuyabilen, fakat yazamayan bir hanımdır. İleri yaşlarında eve gelen bir hoca hanımdan yazmayı öğrenmiştir. Fatma Aliye, Lofçalı Hacı İbrahim Şevki Efendi'den ders almıştır. Fatma Aliye Hanım'ın ağabeyi Ali Sedat, kendisine gelen gazete ve dergileri okuduktan sonra kardeşine verirdi. Haftalık cep harçlığı ile dadısına kitap, gazete ve dergi aldırtırdı. Ağabeyi Ali Sedat'a gelen öğretmenlerin yanlarına gidip, onları dinlerdi.⁶² Fatma Aliye Hanım herhangi bir okula gitmemiştir. Zaten yaşadığı dönemde kadınların lise ve üniversite düzeyinde gidebileceği herhangi bir okul da yoktur, bu fırsat sadece erkeklere tanınmıştır. 13 yaşına kadar evde özel eğitim almıştır. Babası kızına Arapça, tarih ve felsefe dersleri vermiştir. Ayrıca özel hocalardan da Fransızca, tarih, edebiyat, felsefe, fizik, kimya ve matematik dersleri almıştır.⁶³ Fatma Aliye Hanım'ın annesi Adviye Hanım'ın yazmayı bilmemesine rağmen okuyabilmesi ve Cevdet Paşa'nın, eşinin okuyabilmesi için hocalar tutması o dönem için büyük bir ilerilik örneğidir. Bu bize Cevdet Paşa'nın eğitime verdiği önemi göstermektedir. Fatma Aliye Hanım'ın Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olması, entelektüel bir ailede yetişmiş olması, ağabeyinin laboratuvarından, babasının kütüphanesinden yararlanması gibi elde ettiği fırsatlar onun sosyal sermayeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu da Fatma Aliye Hanım için büyük bir avantaj olmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa, 1823 yılında Osmanlı Devleti'nin Tuna eyâleti kasabalarından, şimdi Bulgaristan hududu dâhilindeki Lofça'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmet olup, Cevdet mahlâsını -o zamanlar âdet olduğu üzere- İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada Şâir Süleyman Fehim Efendi kendisine vermiştir.⁶⁴ Ahmet Cevdet Paşa, Tanzimat döneminin önde gelen bilim, kültür ve devlet adamlarından

⁶² Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.15-19

⁶³ *Age.*,s.20.

⁶⁴ Ahmed Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.s.1.

biridir.⁶⁵ Cevdet Paşa memleketimizde hukuk ilminin inkişafına ve Tanzimat ıslahatının meşru zeminde tatbikine çok hizmet etmiştir. Çeşitli meziyetleri uhdesinde toplamış bir şahsiyettir. Tarihçi, dilci, hukukçu, edebiyatçı ve din adamıdır. Her sahada eser vermiştir. O zamana kadar câri bulunan şer'î hukukun mühim bir kısmını ilk defa kanunlaştırmak suretiyle İslâm tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir.⁶⁶

Tanzimat devri içinde önemli bir yer tutan Ahmet Cevdet Paşa, 19. yüzyıl Türk düşünce dünyasını da etkilemiş kişilerden biridir. En önemli başarılarından birisi yarım yüzyıldan fazla bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nda Medeni Kanun olarak kullanılan Mecelle'nin meydana gelmesindeki rolü olmuştur.⁶⁷ Cevdet Paşa'nın 70 yıllık hayatı, okumak, yazmak ve çalışmakla geçmiştir. Medresede, Meclis-i Maarif'de, Encümen-i Daniş'de, Darülmüallimin'de, Mekteb-i Hukuk'da, Maarif ve Adliye Nazırlıkları'nda hizmetler vermiştir. Hukuk Mektebi'nde Usulu Muhakemi Hukukiye, Talim-i Hitabet dersleri; Darülmüallimin'de genel tarih ve İslam tarihi okutmuştur.⁶⁸ Ahmet Cevdet Paşa, okuyup yazabilecek seviyede Arapça ve Farsça, anlayabilecek ölçüde Fransızca ve Bulgarca öğrenmiştir. O'nun büyük bir ilim ve fikir adamı olarak yetişmesinde hususî gayretlerinin mühim tesiri vardır.⁶⁹ Fatma Aliye Hanım'ın, Ahmet Cevdet Paşa gibi aydın kimliğe sahip bir devlet adamanın kızı olması, Fatma Aliye Hanım'ın okula gidemese dahi iyi eğitilmesini sağlamıştır. Ahmet Cevdet Paşa çocuklarının eğitimiyle de yakından ilgileniş onlara hocalar tutmuştur. Fatma Aliye Hanım'ın Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olması ve böyle bir ailede büyümesi elbette onun kişiliği üzerinde etkili olmuştur. Bir ilim ortamında yetişmiş olan Fatma Hanım sosyal sermayenin olanaklarını kullanmıştır.

Fatma Aliye Hanım, çok erken yaşlardan itibaren okuma ve yazmaya ilgi duymuştur. Babasının tayini dolayısıyla Halep, Şam, Yanya gibi yerlerde bulunmuştur. Ağabeyi Ali Sedat'ın evde özel hocalardan aldığı derslere katılmıştır, Ağabey'inin kütüphanesini düzenlemiştir. Hatta evde ağabeyi için kurulan kimya

⁶⁵ Nevzat Özkan, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Dili Hakkındaki Görüşleri Ve Eserleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.20, Ocak 2006, s. 219.

⁶⁶ Ahmed Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci, *age.*,s.1

⁶⁷ Mehmet Şakir Ülkütaşır, *Cevdet Paşa, Hayatı- Şahsiyeti, Eserleri 1822-1895*, Doğu Matbaası, Ankara, 1945, s. 20

⁶⁸ Mehmet Şakir Ülkütaşır, *age.*, s.20.

⁶⁹ Ahmed Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci, *age* s.2.

laboratuvarında yapılan deneyleri izlemiştir. Fatma Aliye'nin ilme olan merakı fark edildiğinde, Cevdet Paşa tarafından ona da bu imkânlardan yararlanma fırsatı sunulmuştur. Osmanlı kadın hareketi içerisinde önemli bir yere sahip olan Fatma Aliye, Fransızcaya ilgi duymuş ve bu dili kendi kendine öğrenmeye başlamıştır.

Fransızcaya ilgisi olan Fatma Aliye Hanım, Fransızcaya ilgisinin nasıl başladığını şöyle anlatmıştır:

“Fransızcaya hevesim dahi on yaşlarımda iken hasıl olmuş idi. Lakin bu hevesimi meydana koymak kabil mi? O zamanlar kız çocuklara Fransızca öğretmek henüz müteammim (yaygın) değil idi. Yalnız bir iki familyadan başka Müslüman familyalardan hiçbirisi bunu kabul etmemişler idi. Fransızca okumak hevesi kalbimde o kadar büyüdü ki artık kendi kendime meram anlatamaz bir hala geldim. Elime geçen Fransızca gazetelere kemal-i iştihak istek ve merakla) ile bakıyor ve eşkal-i hurufu yiyecek imişim gibi gözden geçirerek zihnime nakşediyor idim.⁷⁰

Fatma Aliye Hanım'ın gayreti ve çalışma azmi onu Fransızca konuşmaya ve metinleri çevirmeye başlamasını ve bu sayede ilerleyen zamanlarda babasının da dikkatini çekmesini sağlamıştır.

Fatma Aliye Hanım 14 yaşındayken⁷¹ kendisine artık erkek hocalardan ders alamayacağı, Selamlıktan Haremlige geçmesi gerektiği söylenmiştir.⁷² Yaşadığı bu zor koşullara rağmen Fatma Aliye Hanım'ın kendisini bilgi ve kültür açısından yetiştirmeyi başarması, onun bireysel anlamdaki ilk muhalif tavrının örneğidir.

Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşi Emine Semiye de dönemin dikkat çeken bir diğer kadın yazarıdır. Fatma Aliye Hanım'ın Ağabeyi Ali Sedat ise, Şura-yi Devlet (Danıştay) üyesi olmuştur. Fatma Aliye Hanım ve kardeşleri babaları Ahmet Cevdet Paşa'nın sağladığı sosyal sermayeyi kullanmış ve eğitilmiş, özgür düşünceye sahip bireyler olmuşlardır.

2.1.2.2. Entelektüel Babanın Bir Diğer Kızı: Emine Semiye(1868-1944)

Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşi Eminde Semiye Hanım, 1868 yılında İstanbul'da doğmuştur. Emine Semiye de, dönemi içerisinde oldukça aktif ve renkli

⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.55.

⁷¹ Fatma Aliye Hanım, haremlik selamlık uygulamasından dolayı yalnızca on dört yaşına kadar erkek hocalardan ders alabilmiştir.

⁷² Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.20.

kişiliğiyle dikkatleri çekmektedir O, Batı'da eğitim gören ilk Türk kadınlarından. Fransa ve İsviçre'de 7 yıl psikoloji ve sosyoloji eğitimi almıştır. Daha sonraki yıllarda uzun süre Paris'te yaşamış ve oğlu Cevdet Lagaş'ın Paris'te siyâsî bilimler tahsili sırasında yanında bulunmuştur. Emine Semiye iki kez evlenmiştir. İlk eşi Kazaskerzadeler'den Mustafa Bey'dir. Yazarın ilk eşi hakkında bilgi yoktur. İkinci eşi ise ünlü valilerden Reşit Paşa'dır. Emine Semi'ye, dadısının oğlu Reşit Paşa'yla yapmış olduğu evlilikten de ayrılmıştır. O da ablası gibi dernek faaliyetlerinin yanı sıra, gazetecilik yaparak siyasi ve edebî düşüncelerini rahatlıkla dile getirmiştir. Balkan Savaşlarında hemşirelik yapmıştır. Ayrıca kadın eğitimini yazdıklarıyla sık sık dile getirmiştir. İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kız okullarında Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır.⁷³

Emine Semiye, Selânik'te yayınlanan Mütâlaa (1896) ve Kadın (1908-1910) gazetelerinde başyazarlık yapmış, İstanbul'daki Hanımlara Mahsus Gazete başta olmak üzere Bahçe, Asır, Yeni Asır, Yeni Edirne, Şûrâ-yı Ümmet, Resimli Kitap, Yeni Gazete, Saâdet, gibi gazete ve dergilerde yazılar yayımlamıştır.⁷⁴ Fatma Aliye Hanım gibi Emine Semiye de erkek egemen toplumda bu şartlar altında kendisini geliştirme çabasına girmiş ve Türk modernleşmesinin sembolü haline gelmiştir. Ablası Fatma Aliye Hanım gibi Emine Semiye de kadın meseleleri üzerine düşünmüş ve düşündüklerini roman hikâye ve makalelerle dile getirmiştir.

2.1.2.3. Fatma Aliye Hanım'ın İlim Hocası Ahmet Mithat Efendi (1844-1912)

Fatma Aliye Hanım'ın hayatında oldukça önemli bir yere sahip olan Ahmet Mithat Efendi 1844 yılında İstanbul'da doğmuştur. Düşünceleri ile Fatma Aliye Hanım'ı oldukça etkileyen Ahmet Mithat Efendi, hem doğu hem de batı kültürünü oldukça iyi analiz etmiştir. 1869 yılında Bağdat'ta gitmiş kendisini kültürlü bir çevre ve oldukça programlı bir sohbet meclisi içinde bulmuştur. Orada Batı, din ve

⁷³ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri",s. 1484.

⁷⁴ Ahmed Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci , *age.*,s.10

medrese kültürü, Doğu ilimleri ve çeşitli felsefi kültür sahalarında bilgi sahibi olan Ahmet Mithat Efendi Zevra Gazetesi'nin müdürlüğünü yapmıştır.⁷⁵

Ahmet Mithat Efendi, önde gelen Batılı düşünürlerin düşünce eserlerinin Osmanlı toplumuna tanıtılmasını önemsemiş ve bu yönde hem kendisi çalışmalar yapmış hem de etrafındaki aydınları bu doğrultuda teşvik etmiştir. Ayrıca Tanzimat'ta moda hâline gelmiş olan siyasi tartışmalara girmek yerine toplumu eğitime amacını gütmüştür. O, bu yönüyle çağdaşlarından ayrılır. Dönemi içinde felsefi düşüncenin üzerinde durmuş olması sebebiyle de dikkat çekmektedir.⁷⁶

Avrupa'da felsefenin öne çıkardığı aklın öncülüğünde farklı alanlarda gelişmeler yaşanırken Osmanlı aydınları arasında, felsefe üzerinde düşünen, felsefenin ne olduğu ile ilgili fikir yürüten ve Avrupalı filozofların düşüncelerini tanımaya çalışan, "Hâce-i Evvel", "Osmanlı'yı Okutan Adam" ve "Yazı Makinası" olarak anılan Ahmet Mithat Efendi dikkat çekmektedir.⁷⁷

Fatma Aliye Hanım, küçük yaşta okuyup yazmaya ve öğrenmeye olan merakını belli etmiştir. Değerli babası, kızındaki büyük zekâyı, çalışma ve öğrenme hırslını gördüğü zaman, ona ders vermeleri için, dönemin en değerli öğretmenlerini tutmuştur. Ahmet Cevdet Paşa, Fatma Aliye Hanım'ın olgunluk çağında da, ona beş yıl süre ile bizzat kendisi ders vermiştir.⁷⁸ Fatma Aliye Hanım'ın çok sevdiği ve saydığı öğretmenleri arasında gazeteci yazar Ahmet Mithat Efendi de vardır. Fatma Aliye Hanım ve Ahmet Mithat Efendi arasındaki yakınlık, öğretmen öğrenci yakınlığından ziyade, baba evlat yakınlığına dönüşmüştür.

Fatma Aliye Hanım'ın örnek alacağı bir kadın edebiyatı tarihi bulunmadığı için doğal olarak yakın çevresinde bulunan, döneminin erkek yazarlarından etkilenmiştir.⁷⁹ Yoğun olarak etkilendiği yazar Ahmet Mithat Efendi olmuştur.

Fatma Aliye Hanım, okuduklarından bir şeyler öğrenilmek amacıyla olmuş ve felsefeye ilgilenmeye başlamıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı Kırkambar

⁷⁵ Orhan Akay, "Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C. II ,s. 100-101.

⁷⁶ İzzet Şeref, "Tanzimat Dönemi'nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi ve Düşünce" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 31, s,279.

⁷⁷ İzzet Şeref, *agm.*, s.283.

⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, *age*, s.5.

⁷⁹ Mediha Göbenli, "Kadın II", *Tarih ve Toplum*, Sayı.3, Nisan 1984, s.37.

Dergisi'ni devamlı okumuş ve bu derginin genel kültürünü zenginleştirdiğini düşünmüştür. Bu dergi için Fatma Aliye Hanım;

“Kırkambar'da ‘Bir makineyi gördüğümüzde ne düşünürüz’ başlıklı yazı ve ‘Bir makineyi gördüğümüzde ondan ne ders alabiliriz!’ sorusu bana çok uygun gelmişti. Artık ben her gördüğüm ve işittiğim şeyi bir ders gibi düşünüp, incelemeye ve bundan gerçekle ilgili sonuçlar çıkarmaya başladım. Bu yazı benim düşüncelerime çok uygundu ve böylece araştırmalarım ve ayrıntılı incelemelerim sonunda elde ettiğim sonuçlar beni gerçeklere götürmeye başladı. Genel kültür veren dergilerin azlığı ve ağır bir dille yazılması, bilimsel bir makalenin okunup anlaşılması ancak Kırkambar dergisindeki yazılar ve makalelerle mümkündür.⁸⁰

Fatma Aliye Hanım'ın sözlerinden de anlaşıldığı gibi o, okumayı zevk için değil okuduklarından bir şeyler öğrenebilmek için gerekli görmüştür. Bu nedenle, Kırkambar Dergisi onun için çok ilginçtir. Fatma Aliye Hanım, ileriki zamanlarda Kırkambar Dergi'si ile ilgili övücü mektuplar yazmıştır.

Fatma Aliye Hanım da Ahmet Mithat Efendi gibi, okuyucularına kitabın yazarı olarak kendini belli eder, onlara doğrudan seslenir ve okurlarını yönlendirmeye çalışır. Ahmet Mithat gibi romanlarında tekniğe önem vermez ve üslup kaygısı gütmeydi.⁸¹ Ahmet Mithat'a göre, kadın mutlaka çalışma hayatında yer almalı, sosyal bir güven ve saygınlık kazanmalıdır.⁸²

Ahmet Cevdet Paşa'nın bir ramazan akşamı, Ahmet Mithat Efendiyle Beyazıt Camii'nde yaptığı görüşme şöyledir: “Şu kızın haline şaşırıyorum. Okuduğu ve öğrendiği şeyler oldukça sınırlı olduğu halde zihnini o kadar yüksek ve zor konular üzerinde işletiyor ki bu hal insana adeta bir ürküntü veriyor. Erkek olsaydı, düzenli bir öğrenim görseydi, gerçekten büyük bir dahi olabilirdi.”⁸³ Fatma Aliye Hanım yaptığı çeviri ve yazdığı makalelerle babasının dikkatini çekmiş ve onun kendisine önem vermesini sağlamıştır. Böylece babasıyla arasındaki ilişki başkalaşmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım'ın gelişimini şöyle ifade etmiştir: “Yirmi, yirmi beş seneden beri kız öğrencilerin tedris ve talimi neticesinde bir Fatma

⁸⁰ Ahmet Mithat Efendi, *age*, s.81.

⁸¹ Fethi NACİ, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 38.

⁸² Ekrem Işın, *Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret” Sosyo-Kültürel Değişim Süresinde Türk Ailesi*, C.I, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara,1992, s. 222.

⁸³ Ahmet Mithat Efendi, *age*,s.104.

Aliye Hanım'ın ortaya çıkışını hemen herkes şüphe ve şaşkınlıkla karşılamış. Bunu yalnız Tercüman-ı Hakikat Gazetesi mümkün olabilecek bir şey olarak değerlendirmiş, asrımızın gelişimini bu binhal eseri ile tebrik etmişlerdir".⁸⁴ Ahmet Mithat Efendi Fatma Aliye'nin başarısını fark etmiş ve Fatma Aliye Hanım'ın yaptığı her işte arkasında durarak onu manevi kızı olarak görmüştür.

Fatma Aliye Hanım, bir yandan Osmanlı dili ve Doğu memleketlerinde gelişmiş bilimler üzerinde çalışırken bir yandan da Fransızca'yı ilerletmekten geri kalmamıştır. Ahmet Mithat Efendi şunları söylemektedir: "Şunu söylemek gerekir ki, Fatma Aliye Hanım'ı dünyaya ilk kez tanıtmaya onuru bana ait değildir. Çünkü bazı Arap, İngiliz, Amerikan yazarları, Fatma Aliye Hanım'ın biyografisini, bizden önce davranıp kendi dergi ve gazetelerinde yayınlamışlardır. Hele Chicago'da sergilenen eserlerinden dolayı Amerikan gazetelerinin birçoğunda, Fatma Aliye Hanım'ın yaşamını anlatan övücü makale ve yazılar yer almıştır"⁸⁵. Fatma Aliye Hanım bizi yurt dışında temsil eden ilk kadın yazarımız unvanını kazanmıştır.⁸⁶

Ahmet Mithat Efendi Fatma Aliye Hanım'ın hak ettiği değeri bizde ne kadar geç gördüğünü belirtmiştir.⁸⁷ Fatma Aliye Hanım'ın eserleri Chicago'da 'Dünya Kadın Kütüphanesi Kataloğu'na konulmuştur. Fatma Aliye Hanım Osmanlı toplumunda monografisi⁸⁸ yapılan ilk kadın yazardır. 1891 yılında Ahmet Mithat Efendi ile birlikte yazdıkları 'Hayal ve Hakikat' romanı Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Romanın kadın ağzından olan 'Vedat' isimli bölümü Fatma Aliye, erkeğin ağzından anlatılan 'Vefa' bölümünü de Ahmet Mithat Efendi yazmıştır. Kitap Bir Kadın ve Ahmet Mithat imzası ile yayımlanmıştır. Fatma Aliye kendi adını, 1892'de yazdığı 'Muhadarat' isimli romanında kullanmıştır. Bu roman Fatma Aliye'ye edebiyat dünyasının kapılarını açmıştır.⁸⁹ Tıpkı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olmak gibi Ahmet Mithat Efendi'nin öğrencisi olabilmek de Fatma Aliye Hanım'ın sosyal sermayeye sahip olduğunu göstermektedir.

⁸⁴ Age.,s.100.

⁸⁵ Age.,s.13.

⁸⁶ İnci ENGİNÜN, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Birinci basım, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s.271.

⁸⁷ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.62.

⁸⁸ Fatma Aliye Hanım'ın monografisini yapan, *Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrire-i Osmaniyye'nin Neş'eti*, adlı eseriyle Ahmet Mithat Efendidir.

⁸⁹ Güven Taneri ULUKÖSE, *Fatma Aliye*, s.62.

2.1.3. Fatma Aliye Hanım'ın Eserleri

Fatma Aliye Hanım, edebiyat dünyası içerisinde yer almaya başladığında Osmanlı Devleti'nde birçok değişim ve dönüşüm yaşanmaktaydı.1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde askeri hayatta, eğitim hayatında ve sosyal kültürel hayatta birçok değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde, devlet yönetiminde değişiklikler yapılarak bütün vatandaşların eşit hak ve sorumluluklarının olduğu kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren, kadının da toplumsal konumu ve eğitimi sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınlar artık eşitlik ve özgürlük için seslerini dönemin gazete ve dergilerinde kimi zaman belirsiz kimi zaman da müstear (takma) isimlerle duyurmaya başlamışlardır. Fatma Aliye Hanım da Batılılaşma sürecimizle hız kazanan kadın hareketi içerisinde aktif roller yüklenmiştir.⁹⁰ Fatma Aliye Hanım'ı sadece bir roman yazarı olarak karşımızda bulmayız. Fatma Aliye Hanım'ın aynı zamanda, felsefe ve tarih konularına ait kitapları, kitapların yanı sıra kadınlar ve aile problemlerini konu alan makaleleri de bulunmaktadır. İçinde yaşadığı toplumun meselelerini bilinçli bir Türk kadınının bakış açısı, biraz da okuyucularına bilgi kazandırmak endişesi ile ele almıştır.⁹¹ Fatma Aliye Hanım, bir yandan kadınlara yönelik konferanslar vermiş bir yandan da cemiyetlerde çalışmıştır. Ancak o özellikle edebi dünya içerisinde yer almaya başladığı dönemden itibaren kadınlıkla ilgili problemlere sıklıkla değinmiştir. Kadın erkek eşitliği, kadının eğitimi ve çalışması, evlenme şekilleri, çok eşlilik, boşanma, İslam'da kadının yeri, kadının sosyal hayatta görünür olması gibi kadınlığı doğrudan ilgilendiren konular onun eserlerinin konusu olmuştur.⁹² Fatma Aliye Hanım, eserlerinde özgürlükçü tavrı ve çağdaş düşünceleriyle dikkat çekmiştir. Cehaletle savaşmış ve eserleriyle sosyal içerikli mesajlar vermiştir. Fatma Aliye Hanım'ın Servet-i Fünun öncesi başlayan yazı hayatı, II. Meşrutiyet döneminde verimli şekilde devam etmiştir. Tanzimat, Batı değerlerinin edebiyat alanına da yansıdığı bir dönemdir. Toplumsal değişimin etkileri değişik alanlarda görüldüğü gibi, kadın

⁹⁰ Şahika KARACA, “ Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Güz 2011, Sayı 31, s.95.

⁹¹ Emel Aşa, *İlk Türk Kadın Romancısı Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Aile ve Kadın, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, C. II, Ankara: 1992, s. 651.

⁹² Şahika Karaca, “Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, s.95.

hakları konusunda da görülmeye başlamış ve erkeklere kadın hakları konusunu eserlerinde işlemişlerdir. Fatma Aliye Hanım, eserleri ile özellikle kadının ikincil konumdan çıkabilmesi için toplumsal alanda bir dönüşüm oluşturmaya çalışmıştır.

“1890 yılında İstanbul’da George Ohnet’in “Volonte” adlı eserinin tercümesi Meram adı altında yayınlandığı zaman, basında büyük tepkilerle karşılanmıştır: Zira baş sayfadaki kitabı tercüme edenin adı “Bir edibe⁹³” olarak gösterilmiştir. Bu tercüme ve tercüme yapan üzerinde uzun tartışmalar olmuştur. Sonunda eseri, Türkçe’ye çevirenin büyük Türk fikir ve devlet adamı, hukukçu, tarihçi, dilbilimci ve edebiyatçı Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye Hanım olduğu anlaşılmıştır. O zaman için büyük bir olaydır. O tarihten sonra Fatma Aliye Hanım, “Meram Mütercimi” olarak üne kavuştur; daha sonra yazdığı birçok eser ve makalenin altına “Meram Mütercimi” diye imza atmıştır.⁹⁴ Tüm bu nedenlerden dolayı da, Fatma Aliye Hanım ‘Öncü bir Yazar’⁹⁵ olarak isimlendirilmiştir. Tıpkı Bronte kardeşler gibi yazın hayatının ilk yıllarında ismini saklamak zorunda kalan Fatma Aliye Hanım da yıllar sonra kadın kimliği ile başarıyı yakalamıştır. Toplumda, kadın yazar ya da kadın mütercim’in olabileceğine ihtimal verilmediği dönemde, Fatma Aliye Hanım, bu genel görüşe karşı muhalif bir tavır sergileyerek, bir kadın olarak edebiyatçı kimliği ile var olma mücadelesine girmiştir. Dönemindeki ve kendinden sonra gelecek kadınlar için örnek teşkil etmiştir.

Romanları

- “Hayal ve Hakikat”, İstanbul Tercüman-ı Hakikat Matbaası (1309)
- “Muhadarat”, İstanbul Ebu Ziya Matbaası (1309)
- “Re’fet”, İstanbul Tercüman-ı Hakikat Matbaası (1314)
- “Udî”, Dersaadet, İkdam Matbaası (1315)
- “Levayih-i Hayat”, İstanbul Hanımlara Mahsus Gazete (1315)
- “Enin”, Karabet Matbaası (1328)

⁹³ Edebiyatla ilgilenen kimse.

⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.5.

⁹⁵ Mübeccel Kızıltan, “Edebiyatımızda Bir Öncü Bir Yazar Fatma Aliye”, www.researchgate.net/publication/277328694_Edebiyatimizda_Bir_Oncu_Fatma_Aliye, 11.09.2016.

Sosyal içerikli eserleri

- “Nisvan-ı İslam”, İstanbul Tercüman-ı Hakikat Matbaası (1309)
- “Teaddüd-i Zevcat-a Zeyl, Konstantiniyye”, Tahir Bey Matbaası (1316)
- “Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan”, Malumat Gazetesi (1317)

Felsefi Eserleri

- “Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife”, İstanbul Hanımlara Mahsus Gazete (1317)
- “Tetkîk-i Ecsâm”, İstanbul Hanımlara Mahsus Gazete (1317)
- “İstîlâ-yı İslam”, Konstantiniyye, Tahir Bey Matbaası, (1318)

Tairihi ve Biyografik İçerikli Eserleri

- T’arihi Osmanî’nin Bir Devre-i Muhimmesi”, Kosova Zaferi-Ankara Hezimetini,
- “Dersaadet”, Kanaat Matbaası (1331)
- “Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı”, Dersaadet, Kanaat Matbaası (1332)
- “Tezâhür-i Hakikat”, Taksim Atatürk Kitaplığı

Tercümeleri

- “Merâm”, Kasbar Matbaası (1307)
- B’ir Prensese Tedrîs-i Ulûm”, Tercüman-ı Hakikat (1306)
- “Aylar’ın Prensese Birinci Mektubu”, Tercüman-ı Hakikat (1306)
- “Aylar’ın Prensese İkinci Mektubu”, Tercüman-ı Hakikat (1306)
- “Aylar’ın Prensese Üçüncü Mektubu”, Tercüman-ı Hakikat (1306)

Yarım Kalmış Eserleri

- “Sabiha”
- “Uluvv-i Cenab”

Makaleleri

- “Makbule Leman” Tercüman-ı Hakikat Nüsha-i Fevkaladesi”, 18 Muharrem 1315.
- “Bas Bleu’lardan İbret Alalım” Hanımlara Mahsus Gazete, 8 Cemaziyel Evvel 1314.,
- “Eslaf-ı Nisvan”, Hanımlara Mahsus Gazete, 8 Cemaziyel Evvel 1314.
- “Eslaf-ı Nisvan”: Yunan Kadim-i Nisvanı, Hanımlara Mahsus Gazete, 15. Cemaziyel Evvel 1314.
- “Eslaf-ı Nisvan”: Arap Kadınları, Hanımlara Mahsus Gazete, 1 Cemaziyel Evvel 1314.
- “Eslaf-ı Nisvan”, Hanımlara Mahsus Gazete, 13 Cemaziyel Evvel 1314.
- “Eslaf-ı Nisvan”: Kadim-i Frenk Nisvanı, Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Recep 1314
- “İlk Mektep”, Tercüman-ı Hakikat, 27 Teşrin-i Sani 1307
- ”İnsaniyet, Ümmet”, 16 Recep 1327
- “Kadınlık Letafet Demektir Makalesine Cevap”, Hanımlara Mahsus Gazete, 29 Cemaziyel Ahir 1313
- “Madame Montague”, Hanımlara Mahsus Gazete, 27 Rebiul Evvel 1313,
- “Meşahir-i Nisvan-ı İslamiye’den Biri: Fatma Bint Abbas”, Hanımlara Mahsus Gazete, 7 Rebiul Ahir 1313,
- “Mevadd-ı Fenniye: Mebhas-ı İmlâ” Tercüman-ı Hakikat, 28 Kanuni Evvel 1306.
- “Tâlim-i Terbiye-i Benât-ı Osmaniye”, Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Recep 1313
- “Nisvan-ı İslam ve Bir Fransız Muharriri”, Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Recep 1314
- Terbiye-i İçtimâiyye, Üssi İmlâ Hakkında, Zevce, Valide.

Fatma Aliye Hanım ilk romanını otuz yaşında yazmıştır. Ahmet Mithat Efendi ile yazdığı “Hayâl ve Hakikat” (1891) ve “Muhâdarât” ile tanınmaktadır. Muhâdarât Fatma Aliye Hanım’ın Latin harfleri ile yayımlanan ilk romanıdır. En ilgi çeken eseri ise “Nisvân-ı İslâm” adlı kitabı olmuştur. “Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife”(Felsefecilerin Yaşam Öyküleri) kitabıyla, Fatma Aliye Hanım ‘ilk kadın felsefecimiz’⁹⁶ unvanını almıştır. Yazıldığı dönem göz önüne alındığında bir kadın ilk defa felsefe kelimesini kullanmıştır. Önceleri Hanımlara Mahsus Gazete’de çıkan daha sonra kitap halini alan “Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife” adlı esrinde filozofların hayatlarını anlatmaktadır. O dönem için bir kadının felsefe ile ilgilenmesi önemli bir ileriliktir. Fatma Aliye Hanım “Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife” adlı eserinde şunları söylemektedir:

“Bir zamanlar feylesof denildi mi bundan, dinsiz, derbeder, serseri insanlar anlayanımız pek çok idi. Hamd olsun şu devr-i terakkimizde kadınlarımız dahi şimdi bunu anlıyorlarsa da meşahir-i felâsifenin terceme-i hallerine dair fıkralar yazarak namlarını bu zamana kadar bırakmış olan o feylosoflara sair bira malumat vermek istedik.” 97

Fatma Aliye Hanım, 1895-1908 tarihleri arasında 13 yıl boyunca haftada iki kez yayınlanan dönemin önemli kadın entelektüellerinin tanıtıldığı, kadın sorunlarının işlendiği Hanımlara Mahsus Gazete’de baş muhabir olarak yazı yazmaya başlamıştır. Haftada iki kez yayımlanan dergi, kadınların sorunlarını gündeme getirmiş ve Emine Semiye, Fatma Fahrünnisa, Gülistan İsmet, Nigar Osman ve Leyla Saz gibi kadın entelektüellere, topluma seslenebilecekleri bir kürsü sağlamıştır.⁹⁸ 1895- 1908 yılları arasında, toplam 604 sayı olarak çıkan ve bu özelliğiyle en uzun süreli kadın dergisi olan Hanımlara Mahsus Gazete’nin yayın amacının açıklandığı ilk sayıda, özellikle neslin yetiştiriciliği rolünden ötürü kadınların da yetiştirilmesi, yükseltilmesi, gerektiği vurgulanmış, kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulmuştur. Dergi bu yönüyle, Osmanlı kadın hareketi içinde kritik bir konuma sahiptir.⁹⁹ Fatma Aliye Hanım, yazarlık yaşamı boyunca kadın haklarının elde edilmesi için uğraşmıştır. Eserlerinde

⁹⁶ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.105.

⁹⁷ Fatma Aliye Hanım, *Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife (Filozofların Biyografileri)*, Yay. Haz., Ali Utku Uğur Köroğlu, Çizgi Kitapevi, Konya 2006, s. 2.

⁹⁸ Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.22.

⁹⁹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yay., İstanbul, 1996, s. 27-28.

kadın erkek eşitliğine inanmış, kadınların problemleri ve aile konularını kaleme almıştır. Fatma Aliye Hanım'a kadar erkek yazarlar tarafından kaleme alınan kadın ve kadının toplumdaki konumu, Fatma Aliye Hanım ile birlikte ilk defa bir kadın yazar tarafından kaleme alınmıştır. Fatma Aliye Hanım ilkleri gerçekleştirdiği için öncü bir kadın yazar olarak anılmaktadır.

Kadın ve eğitim, kadın ve sosyal hayat, kadın ve edebiyat, gibi alanlar bağlamında üzerinde önemle durulması gereken bir kültürel olgu da, kadınlar için yapılan yayınlar, bilhassa da kadınlara özgü olarak yayımlanan gazete ve dergilerdir. Bunların başında ise Hanımlara Mahsus Gazete gelmektedir.¹⁰⁰ Hanımlara Mahsus Gazete, adı gazete olsa dahi, “gazete”, “mecmua”, “risale”, “mevkute”, “ceride” adlandırmalarının birbirinin yerine kullanıldığı bu dönemde, önceleri haftada iki gün, sonraları haftada bir gün çıkan derginin ilk nüshası 1 Ağustos 1895 tarihini taşır.¹⁰¹

Bütün kadın dergileri arasında en uzun ömürlü olanı Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908) dir. İlk sayıda kadınlar için bir gazeteye ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmektedir. Kadınların, aileleri içinde, çocuklarının yanında bilgi edinmesini sağlamak için padişahın da izniyle çıkarılan bu dergide kadınlara eğitim vermekle kalınmamakta, kadınlar yazmaya da özendirilmektedir.¹⁰² Hanımlara Mahsus Gazete, sadece “iyi anne, iyi eş” rolünü benimsetmeye çalışmamakta, dergideki kadın yazarlar, kendilerine biçilen bu kimlikleri reddetmemekle beraber bu konularını sorgulayarak problemlerinden bahsetmektedirler.¹⁰³ Kadınlar, kimliklerinin yalnızca” iyi bir anne” ve “iyi bir eş” olmak üzere bu iki rol ile sınırlandırılmasını karşı çıkmışlardır. Dergi, kadını göz ardı eden toplumsal cinsiyet normların değişmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Başta Fatma Aliye Hanım olmak üzere dergiye yazan kadınlar, toplumda var olan geleneksel kadın erkek rollerine karşı eşitlikçi bir yaklaşımı savunan yazılar yazmışlardır.

Fatma Aliye Hanım'ın yazılarının yayımlandığı Hanımlara Mahsus Gazete, Osmanlı'nın son dönemlerinde kadınlar tarafından çıkarılan en önemli

¹⁰⁰ Mustafa Çiçekler, Fatih Andi, *Hanımlara Mahsus Gazete(1895-1908)*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayımları, Ankara, 2009, s. 13.

¹⁰¹ Mustafa Çiçekler, Fatih Andi, *age*, s. 13.

¹⁰² Zehra Toska, “Haremde Kadın Partisine Giden Yolda Kadın Dergileri Gündemleri ve Öncü Kadınlar”, *Defter Dergisi*, Sayı:21, s.133-135.

¹⁰³ Serpil Çakır, *age*, s.28

dergilerindedir. Dergide yayınlanan yazıların çoğunda kadınlara yazı yazma, okula gitme ve çocuk bakımı gibi konularda belli bir eğitim verilmektedir.¹⁰⁴ Kadınlar için yeni modeller bulmanın iki anlamı, yani Hanımlara Mahsus Gazet'nin de içinde bulunduğu “ciddi” kadın dergilerinin çifte bir sorumluluğu vardı: Okuma yazma ve sağlık kampanyaları, dinin batıl taraflarının sorgulanması, rasyonel bir dünya görüşünün yaygınlaştırılması, eş tahakkümünün azaltılması, temizliğin altının çizilmesi gibi. Öte yandan kadınların sorunlarıyla doğrudan uğraşan kadınlar velayet, boşanma, vatandaşlık, seçme ve seçilme hakları, çok-eşliliğin kalkması, evlilik yaşının yükseltilmesi, eğitim ve iş olanaklarının artması gibi konuları çok daha fazla önemsemişlerdir.¹⁰⁵

Hanımlara Mahsus Gazete'nin imtiyaz sahibi İbnülhakkı Tahir Bey, idare müdürü ise Ahmet Reşit Beydir. 1895-1908 yılları arasında 13 yıl boyunca toplam 604 sayfa çıkan derginin yazar kadrosunu şu isimler oluşturmuştur: Nigar Hanım, K. Saide Hanım, Saliha Suat Hanım, Talat Hanım, Makbule Lemhan Hanım, Fatma Aliye Hanım, G.İhsan, Üsküdarlı Münire, Fatma Fahrunnisa, Ayşe Rahime, Keçecizade A. İkbâl, Zehra, Seniha Vicdan, Rafika Hanım, A. Fevziye, Fahriye, Aksaraylı Munire, Mevhibe, Emine Semiye, Ali Muzaffer, Ahmet Rasim, Faik Sabri, Fatma Şadiye, Mustafa Asım, Faik Ali, Talat Ali. Hanımlara Mahsus Gazete'nin yazı kadrosunun dönemin yönetici kesiminin kızları ya da eşlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu da yine bu kişilerin sosyal sermayeye sahip olduklarını göstermektedir.

Hanımlara Mahsus Gazete, türünün bizdeki ilk örneği olması sebebiyle önemini her zaman koruyacaktır. Nitekim dergi kendisinden sonra kadın meselesine daha cesur ve farklılıkları da kuşatan, açılımlı yaklaşımlarla el atan pek çok gazete ve dergiye yol açıcılık ve cesaretlendiricilik misyonunu da üstlenmiştir.¹⁰⁶ Hanımlara Mahsus Gazete, pek çok kadın yazara düşüncelerini okuyucuyla paylaşabilecekleri bir kürsü oluşturması açısından dikkat çekmektedir.

¹⁰⁴ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadı Hakları*, T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara, 1973, s.25.

¹⁰⁵ Elif Ekin Akşit, “Hanımlara Mahsus Milliyetçilik: Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler”, *Kebikeç Dergisi*, Sayı: 30, 2010, s. 61.

¹⁰⁶ Mustafa Çiçekler, *Fatih Andı*, age., s.13.

Fatma Aliye Hanım'ın dikkat çeken bir diğer eseri ise "Nisvân-ı İslâm" adlı eseridir. Özellikle Avrupalı kadınların Osmanlı toplum yaşamı ve kadınları hakkındaki yanlış ve eksik olduğunu düşündüğü bilgilerini düzeltmek amacıyla yazdığı bir kitaptır.

"Muhaderat" Fatma Aliye Hanım'ın ilk romanı olmasının yanı sıra romanları içinde ayrı bir önem atfetmesinin bir diğer nedeni, Türk romanının da bir kadın tarafından kaleme alınan ilk örneği olmasıdır. Ahmet Mithat Efendi Muhaderat'ın ön sözünde Fatma Aliye Hanım için şunları söylemektedir;

'Volonte' çevirisinin ilk örneklerini gördüğüm zaman bu çalışmanın bir Osmanlı hanımı için inanılmayacak kadar bir kudret olmadığını anladım. Bu çeviriden daha iyilerini yapanlar da olabilir.

Fakat çeviri yapabilmek için sadece dil bilmek yeterli değildir. Bildiği dilin yüzde otuz kadarını sözcüklerden bulmak durumunda kalan bir çevirmen için! Fakat dili yeterince bilse bile, okuduğu romanın hangi ortamlarda geçtiğini, çevirdiği dilin ülkesi ile yaşadığı ortam arasında ne fark olduğunu anlamayan bir çevirmenin yaptığı işten okuyucu zevk almadığı gibi, nefret bile edebilir.

Meram çevirisini kimin yaptığı öğrenildikten sonra da bu işi bir kadının yapamayacağı, kardeşi Ali Sedat Bey'in babası Ahmet Cevdet Paşa'nın yardımıyla yapıldığı kanaatine varılmıştı.

Fatma Aliye Hanımefendi kendi kalemiyle, hiç kimsenin yardımı olmadan eser yazabilecek bir üstad olarak yaratılmıştır. Muhaderat romanı ve Nisvan-ı İslam gibi iki eseri yayımlayan Fatma Aliye Hanım, edebiyattaki yeteneğini ispatlamış olmuyor mu? Okuyucu bunu en iyi şekilde değerlendirecektir.¹⁰⁷

Ahmet Mithat Efendi manevi kızı olarak gördüğü Fatma Aliye Hanım'ı Muhâdarât'ın önsözünde yüceltmiş, kadınların eğitim düzeylerinin düşük olduğu bir dönemde Fatma Aliye gibi dönemin aydınlarını şaşırtacak bir yazarın ortaya çıkışının verdiği heyecanı paylaşmıştır.

Fatma Aliye Hanım, romanlarında Osmanlı Aile hayatını sıklıkla konu edinmiştir. Bunu yaparken kadın kahramanları güçlü tutmaya çalışmış, onları ideal kadın ve anne tipleri olarak yaratmıştır. Romanlardaki konular genellikle kadınların problemleri etrafında gelişmektedir. Evlilik hayatı, aldatma, boşanma ve kadınların

¹⁰⁷ Fatma Aliye Hanım, *Muhaderat*, Yayına Hazırlayan: Dr. Emel Aşa, Enderun Yayınları, İstanbul, 1994, s.7.

eğitimi romanlarda işlenen konulardandır. Fatma Aliye Hanım'ın kahramanları kadınlar olan ve toplumda kadının yerini, kadınların eğitilmesi konularını işlediği romanlarını kısaca aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

Hayal ve Hakikat Romanı

Hayal ve Hakikat, Fatma Aliye Hanım'ın Ahmet Mithat Efendi ile yazdıkları, romandır. Roman bir kadın ve Ahmet Mithat İmzası ile yayımlanır. Romantik bir yapıya sahip Vedat isimli bir genç kızın aşkına karşılık görmemesi ve canına kıyması anlatılır. Vedat Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında diğer kadın karakterlerden ayrı ele alınmalıdır. Diğer tüm roman karakterleri Vedat'ın aksine güçlü, aşka yenik düşmeyen kadınlardır.¹⁰⁸

Muhâdarât Romanı

Fatma Aliye Hanım'a ün getiren eseri Muhâdarât tır. Bu Roman pek çok yabancı dile çevrilmiş ve klasikler arasına girmiştir. Muhadarat Osmanlıcada 'akılda tutulan öyküler ve bunların yeri geldiğince söylenmesi'¹⁰⁹ demektir. Fatma Aliye Hanım'ın ilk romanı "Muhâdarât" ta asil, kültürlü bir kadının, bu değerlerinin kocası tarafından anlaşılmayıp ihanete uğratılması anlatılır. Birçok tarihçi ve edebiyatçıya göre Fatma Aliye Hanım bu romanda kendi hayatından hareket etmiştir.¹¹⁰

Muhâdarât romanında bir üvey annenin, ailenin yaşantısını nasıl olumsuz etkilediği yer almıştır. Roman bir kadının bakış açısıyla aile kurumunu ilgilendiren sorunlara değinmiştir. Roman Tanzimat romanından izler taşımaktadır. Romanın kötü kahramanı Fazıla'nın üvey annesi Calibedir. Romanın başkahramanı, iyi olan Fazıla dır. Fazıla yaşlı, kaba, çapkın bir adamla evlendirilmiştir. Fazıla ise Avrupa tarzı eğitim almış, Osmanlı terbiyesi ile büyütülmüştür. Fatma Aliye Hanım burada sosyal bir mesaj vererek kız çocuklarının okuması gerektiğini vurgulamıştır Fazıla üvey annesinin entrikaları sonucu sevmediği biriyle evlenmiştir. Fazıla kocasının ikinci kez evlenmesinin kadınlık gururunu incittiğini düşünmüştür. Evini terk etmiş,

¹⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, *Hayal ve Hakikat*", (Çev: Hülya Argunşah), Kesit Yayınları, İstanbul,2012,s.5.

¹⁰⁹ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*,,s.94.

¹¹⁰ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.271

çalışmış ve hayatını devam ettirebilmek için yaşam savaşı vermiş, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmıştır.

Fatma Aliye Hanım, Tanzimat dönemi erkek yazarların ideal kadın tipinin hep okumuş ve son derece itaatkâr, piyano çalan, Fransızca bilen, uysal ve güzel kadınına örnek olabilecek Muhâdarât' ın Fazıla'sı ile, bu niteliklere sahip bir kadının erkeği belki mutlu ettiğine ama kadının mutlu olmadığına, Fazıla'nın Remzi ile evliliği dolayısıyla dikkat çekerek erkek hayal gücünü süsleyen bu tipin yaşadığı sorunlara dikkat çekmiştir.¹¹¹ Bu noktada Fatma Aliye Hanım erkeğe itaat eden, belli bir kalıba sokulmuş kadın profiline karşı gelmektedir. Muhâdarât' da, Fatma Aliye Hanım her fırsatta okuyucuyu bilgilendirir, onlara öğütler verir. Fatma Aliye Hanım'ın roman kahramanları karşısında tarafsız olmadığı da gözlenmektedir.¹¹² Fatma Aliye Hanım bu romanında da çok eşliliğin karşısında durarak okurlara güçlü bir kadın karakter yaratmış, bu kadın karakterin okurlara örnek olmasını istemiştir. Kahramanların iyi davranışlarını övmüş kötü davranışlarını yermiştir.

Udi Romanı

Udi, Fatma Aliye Hanım'ın yaşamına tanık olduğu bir kadını anlatmaktadır. Udi'nin kahramanı Bedia güzel sese sahip ve yaşamını müzikle geçirmekte son derece güzel ud çalabilmektedir.

Roman kahramanı Bedia'nın tek üzüntüsü sevmediği bir adamla evlendirilmesidir. Bedia bu üzüntüden kurtulmak için kendini uduna vermiştir. Babasından kendisine kalan mirası da kocasının harcaması sonunda Bedia hayatını ud çalarak kazanmaya çalışmıştır. Bedia yaşadığı her zorluğa rağmen hayatta kalmayı başarabilen güçlü bir kadını temsil etmiştir.¹¹³

Enin

Evlilikte mutluluk, uyum, aşk ve sevgi, sadakatsizlik, eşlerin birbirini tanınması, kadının evlilik kurumundaki yeri gibi konular işlenmiştir. Olayların sadece kadın bakış açısından anlatılmaması dikkat çekmektedir. Romanda erkek

¹¹¹ Nazan Aksoy, *Fatma Aliye Hanım'ın 'Muhâdarât' ında Kadın Açısı, Batı ve Başkaları*, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1996, s.94-95.

¹¹² Fatma Aliye Hanım, *Muhadarat*, s.6

¹¹³ Fatma Aliye Hanım, *Udi*, Yayına Hazırlayan: Çetin Arslan, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013.

karakterlerde çoğunluktadır. Fatma Aliye Hanım kadınların lehine olan düşünceleri erkeklerin ağzından okuyucuya duyurmak istemesi bu romanın en dikkat çeken özelliğidir.

Sabahat bu romanın başkahramanıdır. Fatma Aliye Hanım'ın diğer romanlarında olduğu gibi Sabahat da iyi eğitim görmüş, kültürlü bir kızıdır. Sabahat ailesini kaybetmiş bir genç kızıdır. Roman zengin bir ailenin oturduğu konakta geçmektedir. Sabahat'ın, ailesini kaybetmesi üzerine, Sabaht'ın dayısı Sabaht'ın konağına yerleşmiştir. Sabahat'ın dayısının Suat ve Nihat adında iki oğlu vardır. Suat Sabahat'ın dayısının öz oğlu Nihat ise üvey oğludur. Suat eğitimini Avrupa'da görmüştür Sabahat ailesinin isteği üzerine aynı konakta büyüdüğü Suat ile evlendirilmek istenmiştir. Sabahat ve Suat nişanlanmıştır. Sabahat'ın, Suat'a olan duyguları çocukluklarında başlamıştır. Romanın bir diğer kahramanı Sabahat'ın üvey kız kardeşi Nebahat'tır. Ablasını her zaman kıskanan Nebahat da Suat'a âşiktir. Nebahat, Suat'a olan aşkıdan dolayı intihar edeceğine Suat'ı inandırmıştır. Sabahat ile nişanlanan Suat Sabahat'ı, Nebahat ile aldatmıştır. Nebahat amacına ulaşmış ve Suat ile evlenmiştir. Sabahat Suat'ın kendini aldatmasını bir yenilgi olarak görmemiştir. Sabahat'ın bu duruşu Fatma Aliye Hanım'ın diğer romanlarında yarattığı güçlü kadın kahramanlara benzemektedir. Zaten Fatma Aliye Hanım kadın kahramanları güçlü yaratmak istemektedir. Sabahat Suat'ın kendisini aldatmasının ardından hayatını yeniden biçimlendirmeyi başarmıştır. Roman Nihat'ın Sabaht'a âşık olmasıyla devam eder, ancak ikili arasındaki ilişki herhangi bir sonuca bağlanmadan roman sone erer.¹¹⁴

Refet

Ref'et, yetim kalmış, itilip kakılmış, fakirlik, hastalık gibi olumsuzluklarla mücadele ederek büyümüş bir kızın öğretmen oluşu ile başlamaktadır. Fatma Aliye Hanım, onurundan, ahlakından, dürüstlüğünden taviz vermeden çalışan bir kadının, erdem dersleriyle yüklü hayatının hikâyesini anlatmıştır.

O dönem Osmanlı toplumunda, sosyal hayattan kopmadan, kimliğini ve kişiliğini oluşturma başarısı gösteren örnek Türk kadını ve kızı anlatılmaktadır. Bu

¹¹⁴ Fatma Aliye Hanım, *Enin*, yayına Hazırlayan: Ayşe Demir, Kesit Yayınları, İstanbul,2012.

romanda Fatma Aliye Hanım Türk kadınıni sosyal yaşama katılmayı ve çalışmayı özendirir.

Ahmet Mithat Efendi Refet'e bir ön söz yazmıştır: "...Kızcağz fakirliğin, zorlukların, hakaretin ve hastalıkların üstesinden gelerek başarıya ulaşmıştır. Bu betimlemeyi okuyan erkekler derin derin düşüneceklerdir. Hele kızlar, delikanlılar daha başka bir hale gireceklerdir. Vicdanları, namusları varsa pek çokları başlarını öne eğeceklerdir. Zira 'Gözlerimizi kaldırırsak Refet'in o fakir, sabırlı, başarılı çehresine rastlayacağız ve rezil olacağız' diye korkacaklardır. Bir kısmı 'biz birer Refet olacağız, fakirlik yönü ile değildir, öğrenme ve azim yönü ile Refet olacağız.' diyeceklerdir." ¹¹⁵ Fatma Aliye Hanım'ın Refet romanının 'haydi kızlar okula' kampanyasına tarihi dayanak oluşturduğu belirtilmiştir. ¹¹⁶ Refet romanı Fatma Aliye Hanım'ın kızların eğitimi olmasını istediğinin bir başka kanıtıdır.

Levayih-i Hayat

Fatma Aliye Hanım'ın bu romanı, zengin ve dönemin iyi ailelerinde yetişmiş beş kadının, aile, evlilik, kadın erkek ilişkisi hakkında birbirlerine yazdıkları mektuplarından oluşmaktadır. Bu beş kadının evlilikleriyle ilgili problemleri birbirlerine yazdıkları mektuplarda anlatmışlardır. Mutlu ve mutsuz evlilikleri olan Mehabe, Fehame, Sabahat, Nebehat, İtimad bu mektupların sahipleridir. Her birinin evliliğe bakış açısı farklıdır. Görücü usulü evlilik, sevgisizlik, eşler arasındaki uyum, sadakatsizlik, eğitimin önemi gibi konular, mektupların içeriğini oluşturmaktadır.

Birinci mektup Mehabe'nin Fehame'ye gönderdiği mektuptur. Birlikte büyüyen, aynı ortamlarda yetişen, iki kadından biri mutlu bir evliliğe sahiptir ve evlilikteki mutluluğun, eşlerin birbirlerini sevmesinin dünyadaki en büyük saadet olduğunu savunur. Ayrıca görücü usulü ile, birbirini tanımadan yapılan evliliğin sorunlara neden olduğunu belirtir. İkinci mektup ise Fehame'nin Mehabe'ye gönderdiği mektuptur. Bu mektupta âşık olmadan evlenen kadınların mutlu olamayacağı savunulmuştur. Üçüncü mektup, Mehabe'den Fehame'ye gider. Bu mektupta, kadınların sevmek sevilme gibi manevi gereksinimlere ihtiyaçları olduğu,

¹¹⁵ Fatma Aliye Hanım, *Refet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.5.

¹¹⁶ Fatma Barbarasoğlu, "Ortadoğu'nun Bütün Yazar Kadınları Fatma Aliye Hanım'ın Ayak İzinden Yürüdü", *Yeni Şafak Gazetesi*, 2009.s.2

kadının evliliği ve çocukları için kendisini feda etmesinin yanlış olduğu savunulur. Dördüncü mektup Fehame'nin mektubudur. Bu mektupta Fehame evliliğinde yaşadığı sorunları anlatmıştır. Roman daha sonra, Fehame'nin Mehabe'ye, Sabahat'ın Fehame'ye, Nebahat'ın İtimad'a yazdıkları ve birbirlerine evliliklerini anlattıkları mektuplarla devam eder.¹¹⁷ Levayih-i Hayat Tanzimat edebiyatının mektuplaşma tekniğini kullanması açısından da önemlidir.

Fatma Aliye Hanım'ın kendi döneminde yaşadığı zorluklar ve bu zorluklarla mücadele etmesi, tezde güçlü bir kadın olarak yer almasının en büyük nedenlerinden birisidir. Fatma Aliye Hanım eser yazarken, yayımlarken pek çok sıkıntı yaşamıştır. Fatma Aliye Hanım yeni eser yazma ve basma çalışmaları hakkında yaşadığı bazı sıkıntıları Ahmet Mithat Efendi'ye anlatmıştır:

“ Kadınların İslami bakış açısı içinde hukuki durumları ve görevleri hakkında uzun bir çalışmam var. Fakat Türkçe olarak bastırmak herhalde mümkün olmayacak. Önce Fransızca olarak Avrupa'da bastırmak istiyorum. Fransızca basılırsa Türklerin aydın tabakası okur, Avrupalılar da böylece Türk kadını hakkında fikir sahibi olurlar.

Eser Türkçe basılırsa sıradan insanların eline düşer, başıma iş açılır. Kadın ve aile meselelerinde bizim erkeklerimizin düşünceleri çok ilkelidir. Bana hücum etmeye başlarlar. Bundan önce yazdığım makaleler için ne tehdit mektupları aldım.

Bizim erkeklerimiz Avrupa'da okuyorlar, profesör oluyorlar, filozof oluyorlar; yalnız Müslüman kadınlarına hak ve hürriyet vermeye yanaşmıyorlar.

İstanbul'da kadınları aralarına kabul edebilecek kaç erkek vardır, bilemem, ama çok az olduğu bir gerçektir. Türk kadınının gelişmesi yolundaki tüm çalışmalara hükümet engel oluyor, erkekler karşı çıkıyorlar. Şeyhülislam Efendi kadınların giyimine karışıyor, fetvalar çıkarıyor. Hâlbuki bu onun görevi değildir ki!

Kadınlar cehaletten kurtulmadıkça, milletin ilerlemesine imkân yoktur. Bizler bu nedenle okullarda konferanslar vererek, gazete ve dergilerde yazılar yazarak toplumu aydınlatmaya çalışıyoruz¹¹⁸

Ahmet Mithat Efendi Türk kadınının gelişimini desteklemeyen toplumsal düzeni eleştirmiştir. Toplumun gelişebilmesi için kadınların da gelişmesinin gerekli

¹¹⁷ Fatma Aliye Hanım, *Levayih-i Hayat (Hayattan Sahneler)* , Hazırlayan: Tülay Gençtürk Demircioğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul,2013.

¹¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.5.

olduğunu dile getirmiştir. Fatma Aliye Hanım'ı bu gelişmeyi sağlayacak öncü bir kişi olarak değerlendirmiştir.

Birçok Tanzimat yazarı gibi Fatma Aliye Hanım'ın eserleri de sadece sanat adına yazılmış eserler değil, çeşitli sorunların ele alındığı, çözümler arandığı eserlerdendir. Kısaca yazar, eserlerini çeşitli konularda görüşlerini belirttiği birer araç olarak kullanmıştır.¹¹⁹ Fatma Aliye Hanım 'Meram'ın önsözünü yazarken, Ahmet Mithat Efendi'ye şunları söylemiştir:

“Tuhaf şey, rüya mı görüyorum diye düşünüyordum idim. Nihayet romanımın tab'ına karar verilince bir de mukaddime yazılmak lazım geldi. Bir gece ki saat dörde kadar tercümede devam etmiş idim, mukaddimeyi de yazmak için düşünmeye başladım. Neresinden başlayacağımı, nasıl yazacağımı ne diyeceğimi düşünüyordum idim. Zira iste ilk defa oluyor ki kendi karihamdan bir şey kaleme alıyorum. Şüphesiz kalem elimde bir saat kadar bos durdu. Önümdeki kâğıt dahi o kadar müddet kalemime muntazır kaldı. Nihayet can u gönülden bir besmele çekip yazmaya başladım. Ne yazdım? Aklıma ne geldi ise yazdım. Meğer iyi yazılan şeyler hep böyle yazılıyor imiş.”¹²⁰

Fatma Aliye Hanım yaptığı çevrinin Türkçesini Faik Paşa'dan düzeltmesini istemiştir. Bunun nedeni ise bir kadın yazar olarak karşılaşılabileceği tepkileri önlemek olarak değerlendirilebilir.

Fatma Aliye Hanım, aydın kişiliği ile dönemindeki kadınlara örnek olduğu gibi romanlarında tipleştirdiği kadın kahramanlarla da kadınların dünyasını yansıtmıştır. Romandaki kadın karakterleri güçlü ve ayaklarının üzerinde durabilen kadınlardır. Fatma Aliye Hanım'ın eserlerinde vermek istediği mesaj kadının güçlü olması gerektiğidir. Fatma Aliye Hanım bu mesajı romanlarındaki, Bedia, Sabahat ve Fazıla gibi karakterlerle okuyucuya vermiştir. Fatma Aliye'nin romanlarında kahramanların kendi seçimlerini özellikle evliliklerini kendilerinin yapabilmesinin işlenmesi dikkat çekmektedir. Fatma Aliye Hanım eserlerinde kadının özgürleşmesine, bireyleşmesine vurgu yapmaktadır. Kadınlar kendi seçimleriyle ayakta durmaktadır. Eserlerinde kadınların anlaşılmadıkları eşten boşanabileceği ve daha sonrasında çalışarak hayatlarına devam edebildiğinin mesajı verilmektedir.

¹¹⁹ Tülay Gençtürk, “Fatma Aliye Hanım ve Bir Şiiri”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 128, Ağustos 1994,s. 10.

¹²⁰ Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.98.

2.1.4. Unutularak Ölen Bir Edibe Fatma Aliye Hanım

Fatma Aliye Hanım, Yaşadığı dönem içinde Mustafa Kemal Atatürk de olmak üzere pek çok kişinin dikkatini çekmiştir. Ancak kendinden sonra gelen kuşaklar onu yeterince tanımamaktadırlar.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı verirken güç aldığı, yardımını gördüğü Türk kadınına hiç unutmamıştır. Vefa duygusunu her fırsatta belirtmiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca kadın haklarına öncelik tanınması veya çok önem verilmesinde bu duygunun etkisi vardır.¹²¹ Çağdaş, demokratik ve laik bir Türk toplumunu hedefleyen Atatürk kadınların haklarını daima savunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, kadınların insan haklarından eşit olarak yararlanmasını istemiş, kadınların eğitilmesi ve çalışmasının gerekliliğini savunmuştur. Bu nedenle Atatürk Devrimleri, kadının sosyal ve siyasal hayattaki yerini iyileştirmeyi hedeflemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, kadının eğitimine ve eşitliğine büyük önem vermiştir. Atatürkçü eğitim sistemi, laik bir niteliğe sahip olarak gelişip yaygınlaşırken, çağdaş uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ülke kalkınmasını kadın-erkek eşitliği ile bilimsellikte gören Atatürk, gelişmelere bu anlayış ile yön vermiştir.¹²² Atatürk kadın haklarına her zaman önem vermiştir. Atatürk döneminde yapılan tüm düzenlemeler, Atatürk'ün kadın haklarını her savunduğunu göstermektedir. Fatma Aliye Hanım'ın Atatürk tarafından takdir edilmiş olması oldukça önemlidir. Bu takdir o dönem içinde bize Fatma Aliye Hanım'ın yaptıklarından Atatürk'ün de haberdar ve memnun olduğunu göstermektedir. Fatma Aliye Hanım'ın Atatürk tarafından takdir edildiğini şu sözlere bakarak söylemek mümkündür.

Çok Muhterem Hanımefendi;

Mektubunuza, hissiyat-ı âliyenize bütün samimiyetimle teşekkür ederim. Satırlarınızı arzunuz veçhile Pasa'ya da okudum; çok mütehasıs oldu. Temenniyatınız bizim için çok kıymetlidir; zira zât-ı âliyyeleri kadınlık âleminin

¹²¹ Vahap Sağ, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını Ve Atatürk", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sivas, 2001, s.19.

¹²² *Agm.*, s.19.

cidden iftihar edeceği bir kıymetli validesisiniz. Kardeşlerime arz-ı muhabbet eder, kemâl-i hürmetle ellerinizi öperim efendim. Latife Musta Kemal¹²³

Türk Neşriyat Yurdu, 1928’de, Atatürk’ün bütün hayatını ihtiva eden derli toplu bir eser yayımlamak amacıyla, “Gazi’nin Hayatı: Büyük Halaskânımız Hakkında Münevverlerimizin ve Meşahirimizin İntibaat ve Mülahazatı” alt başlıklı Türk’ün Altın Kitabı’nı yayımlamıştır. Kitaba dönemin önde gelen isimlerinin Atatürk hakkındaki fikirleri de eklenir. Aralarında Abdülhak Hamid, Samipaşazade Sezai, Ercüment Ekrem, Abdullah Cevdet, Cenap Şehabettin, Mehmet Rauf gibi isimlerin olduğu yirmi dokuz isim arasında sadece iki kadın vardır. Bunlar Fatma Aliye Hanım ve Emine Semiye Hanımdır¹²⁴

Tanzimat kadınının liderliğini yapmış olan Fatma Aliye Hanım’ın çeşitli nedenlerle kendi iç dünyasına kapanması onun giderek unutulmasına yol açmış; 13 Temmuz 1936 yılında hayata veda ettiğinde, bu haber basında “Unutularak Ölen Bir Edip” başlığı altında verilmiştir. Bir zamanlar kadınların sesi ve öncüsü olarak, Batı’da bile isim yapmış on beş kitap, sayısız makale, değişik sosyal faaliyetlerle geçen bir ömürden sonra, 1936 yılı İstanbul gazetesinde görülen şu başlık, belleksiz bir toplum olmamızın örneklerinden sadece biri: “Unutularak ölen edip, Fatma Aliye kimdir? O, bir devrin edebi tarihinden çıkarılıp atılamaz.”¹²⁵

Fatma Aliye Hanım babası ve hocası olan Ahmet Cevdet Paşa’nın siyasi hücumlara maruz kalması, babasına yapılanları bir haksızlık olarak görmesi onu savunmak için Cevdet Paşa ve Zamanı adlı eseri yazmasına neden olmuştur.¹²⁶ Mithat Paşa’yı anlattığını, onun siyasi baskılarını eleştirdiğini hatta Osmanlı’da Babiâli eleştirisi yapan bu kitabın baskısının Mithat Paşa tarafından durdurulduğunu ve bunun ardından Fatma Aliye’nin “inzivaya” çekildiğini söylemektedir.¹²⁷ Hem kendi dönemindeki kadınları hem de kendinden sonra gelen kadınları öncü fikirleri ile etkileyen Fatma Aliye Hanım’ı kendinden sonra gelen kuşakların tanımadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunda harf devriminin de etkisinin olduğu söylenebilir.

¹²³ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, 12 Nolu Zarf, 29 Nolu Belge.

¹²⁴ Firdevs Cambaz, *Fatma Aliye’nin Eserlerinde Kadın Sorunu*, Timaş Yay., Ankara, 2010, s.5.

¹²⁵ Turhan Tan, “Unutularak Ölen Edip, Fatma Aliye Hanım Kimdir?”, *Cumhuriyet*, 1936.

¹²⁶ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.80

¹²⁷ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, *age.*, 24.

Modernleşme düşüncesinde Batı medeniyetini temel alan Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği inkılaplarla Türk toplumunu her yönüyle Batılı bir toplum haline getirmeye ve çağdaş bir toplum hüviyetine kavuşturmaya çalışmıştır. Bu noktadan hareketle Atatürk, hem eğitim hem de siyasal bir özelliği olan alfabeyi değiştirerek, Latin alfabesinin kabulünü sağlamıştır. Atatürk'ün zihninde alfabe değişikliği, diğer bütün inkılaplar gibi çok önceden yer edinmiştir¹²⁸ Ülkenin İslam dünyasıyla olan bağlarını diğer inkılaplara nazaran daha Fazla gevşeten ve çehresini Batı'ya çeviren harf inkılâbı, okur-yazarlık oranının kısa sürede yükselmesini sağlamıştır.¹²⁹

Harf inkılâbı, Osmanlı-Türk modernleşmesinin özelliklerini bünyesinde barındıran bir aydınlanma hareketidir. Ayrıca harf inkılâbı, Türk modernleşmesinde Atatürk ilke ve inkılaplarıyla gerçekleştirilmek istenen modernleşme projesinin uygulanması ve toplumsal meşruiyetini kazanmasında söz konusu olan, geçmesi reddeden ve değişimi teme alan pozitivist toplumsal projenin izlerini de barındırmaktadır. Harf inkılâbıyla, ülkede okur-yazarlık oranında kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır. Ancak yapılan alfabe değişikliği, ulusun tarihi ve kültüründen, Türk-İslam devletlerinden, ilim adamlarının kütüphanelerle irtibatının kesilmesine ve hatta bütün ulusun okur-yazarlığını yitirmesine yol açması bakımından eleştirilmektedir.¹³⁰

Ebette ki harf inkılabının Türk modernleşmesinde oldukça büyük önemi vardır. Ancak, Harf inkılabını, mevcut kültürel pratikleri kökünden değiştirmesi sebebi ile eleştirilmektedir. Cemil Meriç “Bu milletin bütün kütüphanelerini yaktılar. 1929'da ilk mektebi bitiren nesil kendini bir çöl ortasında buldu. Yeniden başladı alfabeye ve ölünceye kadar alfabede kaldı. Sonraki nesiller hep aynı yokluk, hep aynı sefalet içinde çırpındılar. 1929'da okuma-yazma bilenler 1930'da alfabe durumuna düştüler.”¹³¹ Diyerek harf inkılabını eleştirmiştir.

¹²⁸Taner Aslan, “Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008 Cilt: 32, Sayı: 2, s:241-261.

¹²⁹ Selahaddin Bakan, Hakan Özdemir, Yahya Demirkanoğlu, “Türk Modernleşmesinin Bir Aracı Olarak Harf İnkılâbı”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2013, Sayı.9,S.56

¹³⁰ *Age.*, S.57

¹³¹ Cemil Meriç, *Journal*, Cilt1, İletişim Yay, İstanbul,2002,S.141.

Fatma Aliye Hanım'ın yazmayı bırakmasında elbette özel hayatında meydana gelen ve bir türlü kabul edemediği olayların da payı vardır. Yerini belki de istemeyerek Halide Edip gibi hayatın daha içinde, daha aktif yeni kadınlara bırakır. Ancak bugünden bakıldığında hiç tartışmasız görülmektedir ki Fatma Aliye Hanım, Türk kadınının gerek tarihteki gerek edebiyattaki gerekse toplumsal hayattaki yerini kazanmasında görmezden gelinmeyecek kadar değerli ve önemli bir ilk adımdır. Bugün Türk edebiyatı tarihi, ilk kadın romancı olması boyutuyla onu nasıl önemli bir yere yerleştiriyorsa Türk kadın tarihi de onu önemli bir kimlik olarak başlarda bir yere kaydetmek durumundadır.¹³² “Sosyal tarihimizin son yarım asırlık faslında, harem ve kafes devrinde, Türk kadınlığı kasten koyu bir cehalet içinde boğulurken, okur-yazar ve yazdığını okur olarak dosta düşmana gösterebildiğimiz birkaç kadının başında o vardır. O büyük adamın en büyük kızı, yetmiş iki yıllık hayatında yüksek kültürü ve yabana atılmayacak kıymetteki eserleriyle, Türk kadınlığına hizmet etmiştir.”¹³³ Kadın meseleleri üzerine düşünen, sosyal sorumluluk sahibi olan, hem sosyoloji, hem tarih, hem edebiyat, hem de kültür tarihimiz açısından son derece önemli bir isim olan Fatma Aliye Hanım 13 Temmuz 1936 yılında İstanbul'da ölmüştür. Yaşamış olduğu dönem göz önüne alındığında sosyal konularda mevcut egemen durum karşısında muhalif bir tavır sergileyen Fatma Aliye Hanım'ın unutulması bir yana üzerinde daha çok araştırılma yapılması gerekmektedir.

2.2. Fatma Aliye Hanım'ın Sosyal Alandaki Muhalif Tavrı

2.2.1. “Kadın” Hakkındaki Görüşleri

Osmanlı kültür hayatında kadının toplumdaki yeriyle ilgili tartışmalar, batılılaşma hareketi ile bağlantılı olarak başlamıştır. Osmanlı aydını, Tanzimat'tan sonra Batı'dan gelen siyasal, sosyal ve düşünsel akımlara karşı ilgi duymuştur. Kadın konusunun Osmanlı basınında işlenmesi ve sosyal alanda kadına daha fazla ver verilmesi, kadının toplum içindeki statüsünün tartışmaya açılması bu anlayışın bir sonucudur. Kız çocuklarının eğitimi için kurslar ve okullar açılmıştır. Basın, yayın organları kadınlara yönelik yayınlar yapmaya başlamışlardır. Kadına yönelik bu

¹³² Fatma Aliye Hanım, *Enin*, s. 10.

¹³³ Fatma Karabıyık Barbarasoğlu, *Fatma Aliye Uzak Ülke*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.25.

ilginin temelinde kadının eğitilmesi vardır. Kadın hakları konusu ise kadının sosyalleşmesinin ilk ve önemli adımı olmuştur.

“Türkiye’de kadının konumu, modernleşme atılımının tarihsel gelişme süreci içinde biçimlenmiştir. Gelenekler ve özellikle İslam karşısında Batı evrenselciliğini seçen modernleşme düşüncesinde kadın merkezi bir yer tutar. Batıcı seçkinler Batı evrenselliğine ulaşmanın tek yolunun kadının İslami gelenekten koparak özgürleşmesi olduğunu savunurken, muhafazakâr akımlar kadına ilişkin geleneklerin bozulması, “liberalleştirilmesi” girişimlerine kuşkuyla, yer yer tepki göstererek bakmışlardır. Bugünden geriye dönerek baktığımızda, Türkiye’deki modernleşme tarihini, bu tarihi çok basitleştirme pahasına, bu iki kültürel model ya da iki akım arasındaki mücadelenin tarihi olarak yorumlayabiliriz: Batıcı akım ve İslamcı akım.”¹³⁴ Tezimiz sırasında elde ettiğimiz bilgilere dayanarak Fatma Aliye Hanım’ın, batıcılığa ve İslamcılığa karşı eşit mesafede durduğunu ve iki akımı birlikte benimsemeye çalıştığını söyleyebiliriz.

“Kadın meselesi” ile ilgili tartışmalar ve bu meselenin aydın sınıf arasında tartışılması da, Batı toplumsal modeline yönelişin başladığı ve ilk modernleşme çabalarının olduğu Tanzimat döneminde olmuştur. Kadının eğitimi ve kamusal hayata entegrasyonu, dönemin aydınları tarafından Batı medeniyetiyle bütünleşmenin sembolik göstergesi ve imparatorluğun kültürel problemlerini çözmenin aracı olarak kabul edilmiştir.¹³⁵

Türkiye’de kadının toplumsal konumu üzerindeki tartışmalar Tanzimat döneminde başlamıştır. Şinasi, Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Namık Kemal, Abdülhak Hamit gibi yazarlar kadının toplumdaki yeri hakkında fikir beyan etmişlerdir. Kadının, iyi bir eş ve anne olmasının yanında iyi eğitilmesini gerektiğinden bahsetmiş, kadının evlilikte yaşadığı sorunlarını da eserlerinde işlemişlerdir. Bu konuları işleyen ilk kadın yazar da Fatma Aliye Hanımdır.

II. Meşrutiyet döneminde hızlanan modernleşme sürecinde kadının toplumsal kimliğinin kazandırılması her geçen gün daha da artan bir öneme sahip olmuştur. Bu dönemde aydınlarımız, kadın kimliğini sorgulamaya başlamışlar ve öncelikle kadın

¹³⁴ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.63.

¹³⁵ Ömer Çaha, *age.*, s.77

hakları ve kadının eğitimi meseleleri üzerinde durumlardır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle oluşan özgürlük ortamında artık Osmanlı aydın kadınları da kendileriyle ilgili meselelere duyarsız kalamayarak gazetelerde, dergilerde, edebiyatta görünür hâle gelmişler ve kadınlığa ait sorunlarını çeşitli yayın organlarında dile getirerek bu sorunlara yönelik çözüm arayışlarına girmişlerdir. Böylece aydın Osmanlı kadınları, ortak bir kadınlık bilinci ve ortak bir 'kadınlık mefkûresi' geliştirmişlerdir.¹³⁶ Tanzimat döneminde ortaya çıkan yenilikler kadınların yaşamlarını derinden etkilemiştir. Tanzimat döneminden itibaren bu yenilikler, Türk kadınının ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Tanzimat'la birlikte kadının toplumdaki yeri ve statüsü sorgulanmaya başlanılmıştır. Bu sorgulamayı yapanlardan birisi de Fatma Aliye Hanım olmuştur.

Kadın sorununu çeşitli eserlerinde, makalelerinde ve verdiği konferanslarda ele alan Fatma Aliye Hanım, bugün de hala tartışılan kadının toplumdaki yeri, eğitiminin önemi, aile içindeki ve evlilikteki konumu, İslâmiyet'in kadınlara yaklaşımı, tesettür gibi birçok konuyu işleyerek daha o dönemde kadın sorununu gündemde tutmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.¹³⁷

Fatma Aliye Hanım, kadınları aydınlatma konusunda kitap, dergi, gazete ile yetinmemiş, çeşitli konferanslar vermiştir. Konferanslarında kadınların eğitiminden ve çalışma hayatına girmelerinden bahsetmiştir. Osmanlı toplumunda cehaletleri nedeniyle İslamiyet'in kendilerine tanıdığı hakları kullanamayan kadınların olduğu, çocuklara örnek olacakları için ailede hem annenin hem de babanın eğitilmesi gerektiği, uygarlıkta ilerleyebilmek için Doğu ve Batı düşüncesinden yararlanmak mecburiyeti, çok kadınla evliliğin sakıncaları gibi pek çok konuda konuşmuştur.¹³⁸ Fatma Aliye Hanım romanlarında ve makalelerinde kadın sorunları, kadının toplum içindeki yeri, aile kurumu üzerinde sıklıkla durmuştur.

Tezin bu bölümünde, Fatma Aliye Hanım'ın kadına bakışını incelerken, "Nisvan-ı İslam"¹³⁹ eserinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Kitap, Osmanlı

¹³⁶ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Ve Emine Saniye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri", s.1483

¹³⁷ Tülay Gençtürk, *agm.*, s. 10.

¹³⁸ Fatma Aliye, *Levayih-i Hayat(Hayattan Sahneler)*, s. 14 - 15.

¹³⁹ Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, Yayına Hazırlayan: Hülya Argunşah, Kesit Yay.,Ankara, 2012.

kadını ve aile yapısını tanımak amacıyla, Avrupa'nın asil ailelerinden birine mensup olan Madam F¹⁴⁰ nin Fatma Aliye Hanım'ın evine gelmek istemesini ve Fatma Aliye Hanım da onu kabul etmesiyle aralarında geçen sohbeti içerir. Madam F., Osmanlı aile yapısını tanımak için sorular sorar ve Fatma Aliye Hanım bu soruları cevaplar. Fatma Aliye Hanım'ın, cariyelik ve çok eşlilikle ilgili düşüncelerine, Madam F.'ye verdiği cevaplardan çıkartabilmekteyiz. Tezin, Fatma Aliye Hanım'ın çok eşlilik hakkındaki görüşlerinin anlatıldığı bölümünde, Fatma Aliye Hanım ve Madam F. arasında geçen sohbete yer verilmiştir. Fatma Aliye Hanım, bu kitabında Batılıların Türk kadını hakkında yanlış bilgilere sahip olduklarını savunmuştur. Duyarlı aydın tavrı ile bu bilgisizlik karşısında bir şeyler yapma çabasına girmiştir. Fatma Aliye Hanım'ın bu eseri sayesinde dönemin şartlarını da doğrudan içinde yaşayan bir kadın tarafından öğrenme imkânı elde etmiş oluyoruz. Tezde, Fatma Aliye Hanım ve Madam F. arasında geçen harem hayatı hakkındaki görüşleri yer almazken, uzun sohbet konusu olmuş olan ve çok eşlilik hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Dönemin egemen ideolojisinin oluşturmayı amaçladığı, “İslam” ve “Batı” sentezi ve bunun sonucu ortaya çıkan “modernleşme” Fatma Aliye'nin kadına ve kadın haklarında dair görüşlerinde de kendini göstermiştir. Fatma Aliye Hanım, aileye öncelikli bir önem atfeder ve kadınları, annelik rolleri üzerinden modernleşmenin itici gücü olarak görür. Kadınların Eğitim ihtiyacını önemle vurgular. Ailede ve toplumda sorumluluk ve özgürlük problemlerini gündeme getirir ve bu verili çerçevelerde kadınların haklarını savunur.¹⁴¹

Fatma Aliye Hanım, Osmanlı kadınlarını yazmaya teşvik ederek kendisinden sonraki kadın yazarlara öncülük etmiştir. Romanlarındaki mücadeleci kadın kahramanlar okuyucuya yol göstermek, örnek olmak için seçilmiştir. Buradan sosyolojik bir yoruma varılabilir. Fatma Aliye Hanım sahip olduğu sosyal sermaye sayesinde hayatın içinde aktif, muhalif, entelektüel bir kadın olarak yer edinmiştir. Yazmış olduğu eserlerle hem kendi dönemi içinde yaşayan, hem de kendinden sonra gelecek kadınlar için bir farkındalık yaratmıştır. Fatma Aliye Hanım'ın yaratmış

¹⁴⁰ Fatma Aliye Hanım'ın “Nisvan-ı İslam” eserinde adı oldukça fazla anılan Madam F.'nin isminin tam açılımı çalışmamızda yapılan araştırma sonucunda bulunamamıştır. Elde ettiğimiz Tüm kaynaklarda Madam F. olarak geçmektedir.

¹⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, *age.*, s.20

olduğu bu farkındalık kadınlar için sosyal bir sermayedir. Bu da bize sosyal sermayenin çift yönlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Sosyal sermayenin toplumsal hayata yaptığı katkı yine kendini beslemektedir.

Fatma Aliye Hanım'ın kadınlar hakkındaki görüşlerinden faydalandığımız kitapları, “Nisvan-ı İslam”, “Taaddüd-i Zevcat'a Zeyl” ve “Namadaran-ı Zenan-ı İslamiyan” dır. Fatma Aliye Hanım'ın “Nisvan-ı İslam” adlı eseri Muhadarat kadar ilgi görmüştür. Bu eseri Doğu ve Batı dillerine çevrilmiştir. Fatma Aliye Hanım'ın anı türü özelliği gösteren bu eseri Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde 6 Ekim 18 Kasım 1891 tarihleri arasında çıkmıştır. Bu eser 1993 yılında da Latin harflerine çevrilmiştir. Daha sonra sadeleştirerek pek çok yazar tarafından yayına hazırlanmıştır. Fatma Aliye Hanım ve Mahmud Esad Efendi arasında yaşanan, çok eşlilikle ilgili entelektüel tartışmanın yansıması olan “Taaddüd-i Zevcat Zeyl” adlı kitap, çok eşlilik konusu hakkında Fatma Aliye Hanım'ın ne düşündüğü açıkça göstermektedir. Fatma Aliye Hanım'ın İslam kadını hakkındaki görüşlerini öğrendiğimiz eseri ise “Namadaran-ı Zenan-ı İslamiyan”dır. Bu eserinde Hz. Hatice, Hz. Fatma gibi bazı peygamber ailesinden kadınlara ve diğer ünlü İslam kadınlarına yer vermiştir. Fatma Aliye Hanım, bu kitabı Müslüman kadınları tanıtmak amacı ile yazmıştır. Tezde bu kitapların Latin harflerine çevrilmiş hali kaynak olarak kullanılmıştır.

2.2.2. Fatma Aliye Hanım'ın kadının çalışması hakkındaki görüşleri

Tanzimat dönemiyle birlikte kadınların toplum içinde görünür olma talepleri giderek artmıştır. Bunun en büyük savunucularından birisi de hiç şüphe yoktur ki Fatma Aliye Hanım olmuştur.

Fatma Aliye Hanım'ın “Hanım Efendiler” başlığı taşıyan, ancak nerde ne zaman yaptığına dair üzerinde kayıt olmayan bir konuşmasında, çok kadınla evliliğin sakıncaları, kadının eğitilmesi gerekliliği, eğitilen kadınların çalışması, ailesinin geçinmesinin katkıda bulunmasının zorunlu olduğu üzerinde durduğu, insanın emeğinin karşılığını alabilmesinin ancak toplumda makineleşmenin gerçekleşmesi ile mümkün olduğunu öne sürdüğü görülmüştür.¹⁴² Fatma Aliye Hanım, Müslüman

¹⁴² *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, Belge 9/2.s.20.

kadınların eğitimsiz bırakılması ve her şeyden “dinen yasaktır” diye uzaklaştırmalarına karşı çıkmıştır.¹⁴³ Fatma Aliye Hanım yaşadığı dönem içinde kadını eğitimden ve çalışma hayatından mahrum bırakmaya çalışan ve bunun nedeni olarak dini gösteren görüşe karşı muhalif bir tavır sergilemiştir. O kadının eğitilmiş olmasını ve çalışmasını dinin yasaklanmadığını, buna dinin farklı yorumlanmasının sebep olduğunu söyleyerek kadınlarda farkındalık yaratmaya çalışmıştır. Bu da bize Fatma Aliye Hanım’ın yaşadığı çağın oldukça ilerisinde olduğunu göstermektedir.

Fatma Aliye Hanım, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı kadınının, savaşa katılan başka uluslarda olduğu gibi, savaş nedeniyle çalışan erkek nüfustaki azalmanın kadının iş gücüyle takviyesini gerektirdiğini, bu nedenle kadının toplumsal hayatın her iş kolunda görev almasını, postanelerde, hastanelerde, orduda cephe gerisinde, işçi olarak tezgâhlarda, fabrikalarda vb. gibi bizzat erkeğin çalıştığı her iş kolunda çalışması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁴ Fatma Aliye Hanım kadınların çalışmaları konusunda düşüncelerini “Terbiye-i İctimâiyye” adlı makalesinde açıklamıştır:

“ Kadınlar kendi âlemlerine bırakılalı, isrâf ve sefahâten mesul tutulmayalı, hidemât-ı vatandan vazifesiz bulundurulalı, terakkiyat-ı ulûm ve sanayi-i müşarekâtdan alıkonulalı işsizlikten, meşguliyyetsizlikten bunların bir takımı arasında en ziyade terakki eden şey dedikodu, yekdiğerine rekabet, bühtan gibi ahlaksızlıklardır. Atalet ve meskenetin ahlâka su-i tesir olduğu malumdur. Berher ki fabrikalar bir hayli İslam kadınlarını namus ve edep dairesinde çalıştırıyor. Bizde basma ve patıska denilen kumaşlar hemen ekmekten sudan sonra gelen havaic-i zaruriyyeden gibidir. Tinedantela su gibi gidiyor. Bizde bir basma fabrikası sahibini ihya eder. Bu gibi fabrikalar açılmalı kadınların çalışabileceği gibi daireler olamaz mı? Hiç olmazsa tireyi makaraya saracak basmayı katlayacak olan makineleri idare edemezler mi? Daha olmazsa makaraları kutulara basma toplarına denklere de istif edemezler mi? Hala dantela fabrikalarında kadın erkekten ziyade istidat göstermez mi? Bir takım işsiz güçsüz kadınlar bir irada tahtında bir müdire idaresinde bulunsalar terbiye-i ictimâiyyeden hisseyab olsalar iyi olmaz mı? Bu suretle aileler arasında sefaletlere de çaresâz olunmuş olmaz mı?¹⁴⁵

¹⁴³ Leyla Kaplan, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi*, s. 472

¹⁴⁴ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.10

¹⁴⁵ Fatma Aliye Hanım, “Terbiye-i İctimâiyye”, *İnkılab*, 1909, sayı: 8, s. 113-115.

Fatma Aliye Hanım'ın kadınlara fabrikalarda çalışma fırsatı verilmesini istediği tarih 1909 yılıdır. Bu düşünce o dönem içinde büyük bir ilerilik örneğidir. Çünkü fiili olarak kadınların fabrikalarda çalışmaya başladığı tarih 1914 yılıdır. Kadınlar savaşa katılan erkeklerden boşalan iş gücünü tamamlamak için fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. İşte bu nedenlerden dolayı Fatma Aliye Hanım öncü bir kadın yazar olarak değerlendirilmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın "Terbiye-i İctimâiyye" adlı makalesinde kadınları çalışmaya teşvik ettiği görülmektedir. Fatma Aliye Hanım, kadının çalışması gerekliliğini romanlarının yanı sıra yazdığı kitap ve makalelerde de daima savunmuştur.

Fatma Aliye Hanım, kadınların sokağa çıkmak için kocalarından izin almaları gerekmediğini, bazı durumlarda kocalarına boyun eğen kadınların her toplumda olabileceğini, bildikleri birçok şeyin yanlış olduğunu ve doğrularını söyleyerek batılı kadınları aydınlatmıştır.¹⁴⁶ Özellikle Refet, Fatma Aliye Hanım'ın kadının çalışması konusundaki düşüncelerine, romandaki kişilerin hikâyesi yoluyla en ağırlıklı yer verdiği roman olarak değerlendirilebilir.

2.2.3. Fatma Aliye Hanım'ın kadınların eğitimi hakkındaki görüşleri

Fatma Aliye Hanım, bir anne ve eş olarak kadının ailenin temeli olan kadının eğitilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁷ Ayrıca Fatma Aliye Hanım'a göre İlim ve fazileti kendinde cem eden kimse takdir ve hürmete layık olandır.¹⁴⁸ Fatma Aliye Hanım "Bablolardan İbret Alalım" başlıklı yazısında kadınların okuryazar olmasına oldukça sevindiğini dile getirmiştir. Aynı zamanda kadınların okuryazarlıkla kalamadıklarını yazılarını basın yoluyla da çıkarttıklarını görerek oldukça sevinmiştir. Makalesinde kısaca şöyle demiştir: "Bakınız terakkimiz ne dereceye varmış, 'Artık kadınlar okuyup yazmalı mı davası tamam olmuş! Zira işte yazıyorlar hem de öyle sadece bir okuyup yazmak değil, yazılarını meydanı istişare kocayabilecek kadar."¹⁴⁹

¹⁴⁶ Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, s.139.

¹⁴⁷ Fatma Aliye Hanım, "Zevce", *Hanımlara Mahsus Gazete*, sayı 186, Kasım 1898, s.3-4 ve Fatma Aliye Hanım, "Valide", *Hanımlara Mahsus Gazete*, sayı 190, Aralık 1898, s.1-2.

¹⁴⁸ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, Belge 9/3, s. 5.

¹⁴⁹ Fatma Aliye Hanım, "Bablolardan İbret Alalım", *Hanımlara Mahsus Gazete*, 15 Eylül 1995, s.3

Fatma Aliye Hanım, kapaksız bir deftere, kadın ile erkek ayrımının anlamsız olduğunu kadınların da erkekler gibi eğitilmesi gerektiğini yazmıştır.¹⁵⁰ Kadınların eğitimden faydalanması gerektiği ve faydalanmamasının ortaya çıkardığı sonuçlar dönemin yazarlarını olduğu gibi Fatma Aliye Hanımı da ilgilendirmiştir. Fatma Aliye Hanım'ın eğitim konusundaki önerisi Fransız tarihi öğrenmek yerine kendi köklerimize dönerek İslami kaynaklara yönelmektir. Fatma Aliye Hanım şunları söylemektedir:

“Kızcağızlar Fransız tarihini mükemmel biliyor da tarih-i İslam'dan bi-haber! Avrupa kahramanını ve meşahirini hep bellemişler de meşahir-i İslamiyanın ve şan-ı Osmanîye şan katan bunca bahadırın-ı Osmanîyanın isimlerini bile işitmemişler. Jan Dark'ın, Madam Steal'ın ve Madam Sevinye'nin Jorc San'ın tercüme-i hallerini ezberlemişler de nisvan-ı İslam'dan nice meşâ'ir geldiğinden haberleri bile yok!”¹⁵¹

Fatma Aliye Hanım, İslamiyet'in kadınların eğitim ve öğretimine engel olmadığını, İlim Çin'de dahi olsa onu öğrenmenin kadın ve erkeğe emr olduğunu söylemiştir. Bu konuda kadın ve erkek arasında bir ayrım olmadığını belirtmiştir.¹⁵² Bunun üzerine İslam kadınlarının biyografilerini içeren Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan'ı yazmıştır. Fatma Aliye bir Osmanlı kızının İngiliz, Fransız ya da Alman terbiyesiyle yetişmesini hoş görmemiştir.

“ Bizde ise Fransız muallimesi ile terbiye edilen kıza Fransız terbiyesi veriliyor. İngiliz muallimesinden tedarik edilen kıza İngiliz terbiyesi veriliyor. Alman veya sair muallimler ile terbiye edilenler de o terbiyeyi alıyor. Suret-i terbiyedeki bu tenevvü ve karışıklık nisvan-ı Osmanîye için hoş görülemez. Bu suretle Türklük ve Osmanlılık terbiyesi nerede kalıyor? Evet her halkın kendi ahlak ve âdâtına ve ahvaline münasip bir terbiyesi de halan ve tab'an bize yakışan bir terbiye değil midir?”¹⁵³

Batılılaşma döneminde kadına verilecek eğitim ve bu eğitimin niteliği genellikle farklı algılanmıştır. Namık Kemal, Şemsettin Sami gibi erkek aydınlar kadının ev içindeki görevlerini daha iyi yapabilmesini sağlayacak iyi anne, iyi eş rolünü devam ettirecek bir anlayışla kadın eğitiminin niteliğini açıklamışlardır. Ancak Fatma Aliye, Emine Semiye, Makbule Leman, Halide Edip Adıvar gibi aydın

¹⁵⁰ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evraki Katoloğu I*, Belge 6, s.20.

¹⁵¹ Fatma Aliye Hanım, “Talim ve Terbiye-i Benat-ı Osmanîye”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Ocak 1896, sayı:37,s.1.

¹⁵² *Agm.*, s.1.

¹⁵³ *Agm.*,s.2.

kadınlar, kadınların ev içinde kalmış olmasından rahatsızdırlar. Tanzimat ve devam eden süreçte ,kadının eğitimi meselesi çok önemsenmekle birlikte bu eğitimin niteliği yanlış anlaşılmıştır. Kadının düşünce dünyasını geliştirmek yerine dış görüntüsünü Avrupalı hemcinslerine benzetmeye çalışan bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu dönemin Avrupalılaşmayı henüz fikri anlamda değil de şekli anlamda kabul eden anlayışından kaynaklanmaktadır. Fatma Aliye de kadınlara verilecek eğitimin fikrî gelişimi sağlayacak bir eğitim olması taraftarıdır.¹⁵⁴

Fatma Aliye Hanım romanlarında da eğitilmiş kadınlar yaratmak istemektedir. Özellikle “Enin” romanında kadınların eğitimi konusuna değinmiştir. Romanın kahramanı Sabahat yedi yaşında iken Abdullah Efendi adlı bir hocadan ders almaya başlamıştır. Bu sırada Türkçeyi de okuyup yazabilmektedir. Abdullah Efendi’den bu yıllar içerisinde kavaid(kaide), belegat(söz bilimi), mantık, ilmi ve edebi ilimler, münazara, coğrafya, tarih, kozmografya, hikmet, kimya gibi dersleri görmüştür. Aynı zamanda Fransızca ve İngilizce bilmekte, mükemmel piyano çalmaktadır. Romanda olumlu bir karakter olarak yer alan Fehame de benzer bir eğitim sürecinden geçmiştir. Ağabeyleri için tutulan hocalardan ders görmüş ve onların derslere alakasızlıkların tersine kapsamlı bir birikim edinmiştir. O da Fransızcaya son derece hâkimdir. Romanda cariyelerin de iyi eğitim gördükleri itimat ve Piraye ile örneklendirilmiştir.¹⁵⁵ Enin romanının başkarakteri Sabahat’ın eğitimini detaylı bir şekilde anlatan Fatma Aliye Hanım, okuyucusuna eğitimin önemli olduğu mesajını vermiştir. Roman kahramanı Sebahat nişanlısı tarafından aldatılmıştır. Fatma Aliye Hanım, Sabahat’ın ayakta durabilmesini eğitilmiş olmasına bağlayarak, okuyucularını eğitilmiş olmaya özendirmiştir.

Fatma Aliye Hanım, cahil-eğitilmiş kadın ikileminden cinsi ve ulvi aşk ikilemine gider. Erkek, cahil kadına kendi cinsî hazlarını doyurmak için bencilce bir tavırla yaklaşmakta ve cahil kadını doyuma ulaşmak için bir zevk nesnesi olarak görmektedir. Ancak bu durum kadının eğitimle çeşitli donanımlar kazanmasından sonra değişecek ve kadın cinsel bir haz nesnesi olmak yerine ulvî bir sevgiyle sevinecektir. Fatma Aliye Hanım’ın eğitim üzerinde ne derece durduğu yarattığı

¹⁵⁴ Şahika Karaca, “Fatma Aliye Ve Emine Semiye’nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, s.1490

¹⁵⁵ Fatma Aliye Hanım, *Enin*, s.24

kahramanlardan da belli olmaktadır. Fatma Aliye Hanım kadınların eğitilmiş olmasını daima savunmuş ve romanlarında da okuyucuya bu mesajı eğitilmiş kadın imajı yaratarak vermeye çalışmıştır. Eğitimle kadınların konumunun daha iyi olacağını savunmuş ve eğitim sayesinde toplumsal bir dönüşüme gidileceğini vurgulamıştır.

Fatma Aliye Hanım, annelerin olduğu kadar torunlarını yetiştirecek olan büyük annelerin de eğitilmiş olması gerektiğini savunmuştur. Büyük annelerin ilim ve fenden haberdar olması, çocukları da ona göre yetiştirmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu konu hakkında şunları söylemiştir:

“ Bu büyük valideler hangileridir? Bilir misiniz? Tandırname nakilleri gevezeler değil, bir takım çirkin muaşaka masallarını genç zihinlere bir suret-i müdhişe ve muzırrada ilka eyleyen acüzeler değil, ancal alim, fazıl ve mütefennin olması lazım gelen büyük valideler ki onlar o mukaddes şeyhuhate bi-hakkın layık olan bu vezayif-i beşeriyenin derece-i ihyiacını düşünmeli.”¹⁵⁶

Yaşadığı dönem düşünüldüğünde büyük annelerin çocukların eğitimindeki rolünden bahsetmesi ve hatta onların eğitilmiş olması gerektiğini savunması onun ileri görüşlü olduğunu göstermektedir.

2.2.4. Fatma Aliye Hanım’ın Kadının Aile Hayatı ve Kadının Evlenmesi Hakkındaki Görüşleri

Fatma Aliye Hanım’a göre aile, sadece üreme ve soyun devamını sağlayan bir kurum değildir. Eğer aile sadece neslin devamını sağlayan aracı bir kurum olarak değerlendirilirse, soyun devamı aile kurulmadan da sağlanabilir. Dolayısıyla aile içerisinde kadının konumunu, çocuk dünyaya getiren, çocuğunu büyüten ve eşinin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan bir rol modeliyle; benzer biçimde erkeğin konumunu da neslin devamını sağlayan, eşinin ve çocuklarının fiziksel ihtiyaçlarını sağlayan bir rol modeliyle izah etmek yanlıştır. Bu husustaki düşüncelerini dinsel bir retoriye dayandıran Fatma Aliye Hanım, Müslüman toplumların II. halifesi olan Hz. Ömer’in kadınlarla ilgili yaptığı sınıflamadan esinlenerek, kadının, aile içerisinde “erdemlilik” ve “bilgelik” rolü ile de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁷ Fatma Aliye Hanım, hem romanlarında hem de makalelerinde ve incelemelerinde en çok

¹⁵⁶ Fatma Aliye Hanım, Başlıksız, *Hanımlara Mahsus Gazete*, 1897, sayı.193, s.2

¹⁵⁷ Dilek Er, “Fatma Aliye Hanım ve Kadının Toplumdaki Yeri Hakkındaki Görüşleri”, *e-journal of New World Academy*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/186746>, erişim tarihi: 10.01.2018.

üzerinde durduğu konu, kadının toplum ve aile içindeki konumudur. Özellikle evlilik içinde yaşanan sorunları, kadının bu ilişki içinde kısıtlanmışlığını ve çözüm arayışlarını işlemiştir. Çözümü, kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmalarında görmüştür. Romanlarında merkez genç kızlar ve kadınlardır. Evlilik öncesi tutum ve ilişkiler, görücülük, evlilik, aldatma, yalnızlık, kadın çalışması ve eğitimi, aşk ve sanat romanlarının konuları arasındadır. Kadınların kendilerini artık sevmeyen, beğenmeyen nişanlı ya da eşlere karşı verilen onur mücadelesini işlemiştir.¹⁵⁸ Fatma Aliye Hanım, Ruhiye ile kocası Rasih arasında geçen, mürekkepli kalem ile yazılmış “Ülviye-i Cenab” başlıklı yazısında evlilikte eşlerin anlaşması, birbirlerine saygı duymaları gibi konulara değinmiştir.¹⁵⁹ Fatma Aliye Hanım, kadının konumunun, “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” rol modelleriyle sınırlanmasına karşı olmuştur.

2.2.5. Fatma Aliye Hanım’ın kadının örtünmesi hakkındaki görüşleri

Fatma Aliye Hanım’ın üzerinde durduğu bir başka konu ise ‘Örtünme’dir. Kadının kıyafeti konusu, Tanzimat dönemi aydın ve yazarları arasında kadın meselesi ile ilgili olarak tartışılan önemli konulardandır. Bir grup aydın, kadının Avrupalı /alafranga tarzda giyinmesine olumlu yaklaşmış ve bu giyim tarzını medenileşmenin bir emaresi olarak değerlendirenken; bir grup aydın da bu tip giyim tarzını ecnebileşme olarak değerlendirmiş ve eleştirmiştir.¹⁶⁰ Osmanlı Devleti’nin Batı’ya açılımla birlikte örtünme meselesi önem kazanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanından sonra oluşan özgürlük ortamında tesettür meselesi tartışmaya açılmıştır.¹⁶¹ Fatma Aliye Hanım’ın örtünme ile ilgili görüşlerini, “Nisvan-ı İslam” adlı eserinden öğrenebilmekteyiz.

Fatma Aliye Hanım’a göre kadınların saçlarını örtmesi İslam dinine göre vacip iken; yüzlerini örtmeleri hususunda herhangi bir emir veya şer-i kaide yoktur, dolayısıyla İslam dinine göre kadınların yüzleri mahrem olarak değerlendirilmez.¹⁶² Fatma Aliye Hanım örtünme hakkında şunları söylemiştir: “Tesettür -i şerri mani-i terakki değildir. Nasıl ki evvelce de İslam kadınlarının terakkilerine mâni olmadı.

¹⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, *age.*,s.22

¹⁵⁹ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evraki Katoloğu I. Belge 8*,s.20.

¹⁶⁰ Dilek Er, *agm.*,s.387

¹⁶¹ Şahika Karaca, “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, *agm.*, s.108.

¹⁶² Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, s. 82.

Dinimizi ve milletimizi muhafaza ederek terakki edelim. Müterakki olalım. Lakin yine İslam ve Türk kalalım”.¹⁶³ Fatma Aliye Hanım, örtünme konusunu gelenek görenek ekseninde etrafında ele almıştır. Ona göre örtünme nasıl ki eski İslam kadınları için bir engel olmadı, Türk kadınının ilerlemesi için bir engel olmamalıdır.

“Kadınların saçları kendilerine ziynettir ve çok dikkat çekicidir. Nitekim İslam şeriatında erkeklere gösterilmesi nehy olmuştur. Yalnızca saçları örtmek yeterlidir. Yaşamak, ferace ve çarşaf, peçe sonradan ortaya çıkan bölgesel adetlerdir. Hala köylüler ve aşiretler halkı kapalı ve ziynetten arı elbiseler giydiklerinden yalnız bir baş örtüsüyle yetinirler. Ve o durumda erkekler ile birlikte oturup kalkarlar, gezerler, yürürler. Vaktiyle Magrib ülkesinde bir devlet teşkil etmiş olan ve hala Afrika çöllerinde dolaşan Müslüman kabilenin kadınları yüzü açık gezdikleri halde erkeklerin yüzleri kapalıdır. İşte bu da onlarca bir adettir. Müslüman bir kadının saçları örtülü olunca yüz şeran namahrem değildir. Elbiseleri kapalı ve başörtüsüyle de saçları örtülü olduktan sonra kadınların erkekler ile görüşmeleri şeran yasak değildir”.¹⁶⁴

Fatma Aliye Hanım, Osmanlı toplumundaki örtünme şeklinin gelenek ve göreneklere göre değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kadınların giydikleri elbisenin kadının her tarafını örtecek şekilde olmasının yeterli olduğunu söylemektedir. Fatma Aliye Hanım’a göre, çarşaf, ferace, peçe gibi giysilerin giyilmesi şart değildir. Fatma Aliye Hanım, bu tezini köylü ve aşiret kadınlarını örnek vererek izah etmektedir. Köylü ve aşiret kadınlarının yalnız bir başörtüsü ve ziynetsiz kıyafet giydiklerini ve bu halde erkeklerin karşısına çıktıklarını hatta bu halde erkeklerle birlikte yürüyüp gezdiklerini söyler. “Her memleketin geleneği âdeti başkadır. İnsan ise geleneklerinin esiridir. Bir âdetin değiştirilmesi yine yavaş yavaş ve bir alışma süreci ile olur. Müslümanlar da tesettürden gördüklerini daha da artırmışlardır.”¹⁶⁵ Fatma Aliye Hanım, örtünmenin zamanla bozulmasıyla birlikte başka bir şekle sokulduğunu, kadınların erkeklerle görüşüp konuşmalarının da geleneksel olarak yasaklandığını savunmuştur.

¹⁶³ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları", s.108.

¹⁶⁴ Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, s. 81.

¹⁶⁵ *Age.*, s. 84.

2.2.6. Fatma Aliye Hanım'ın cariyelik hakkındaki görüşleri

Şinasi ve Namık Kemal gibi birçok Tanzimat dönemi yazarları, eserlerinde cariyelik konusunu işlemiştir. Bu dönemde yazılan romanlarda, Osmanlı aile hayatının yeri değerlendirilirken, bir bütün olarak toplumun ilerlemesi ve kadının statüsünün yükselmesi için kadınların eğitim görme haklarının gerekli olduğu savunulmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse; düşünürüyle, bürokratiyle batıcı çizgide yer alan erkek reformcular, kadınların eğitimini gerekli ve önemli görmüşlerdir. Onlara göre kadınların eğitim görmesi her şeyden önce çocuklarının yetiştirilmesi, ikinci olarak sevgiye dayanan bir karı-koca ilişkisi ve huzurlu bir aile yaşamı için; üçüncü olarak da toplumun ilerlemesine ve refahına katkıda bulunacağı için önemlidir.

Fatma Aliye Hanım, eserlerinde görücü usulü evlilik, çokeşlilik, örtünme gibi kadına ait pek çok konuyu işlediği gibi cariyelik konusunu ele almıştır. Fatma Aliye Hanım'ın cariyelik hakkındaki görüşlerini "Nisvan-ı İslam" adlı eserinde şöyle açıklamıştır:

"Cariyelik, bir konağın hizmetçiliğidir ancak cariye parayla tutulan hizmetçiden farklıdır. Zira bir hizmetçiye çekmece, sandık ve özel odaların anahtarları teslim edilmez ancak bir cariyeye bütün anahtarlar teslim edilir. Hizmetçiyle anlaşma yapılırken hizmet süresi ve ücreti önceden belirlenirken; parayla satın alınan cariye alacağı ücret belli olmadığı gibi hizmet süresi de belli değildir. Ancak cariyelerin hizmet süreleri her ne kadar belli değilse de genellikle 9 yıl sonra azad edilmeleri, azad etmeğe gücü yetmeyenlerin ise onları azad edebilecek cömert ve mürüvvet ehli birine satmaları şeriat'ın emridir. Bununla birlikte Osmanlı toplumunun örf ve adetlerine göre cariyelerin hizmet süreleri 7 yıldır. Bunu yapmayanlar toplum tarafından ayıplanır. Hatta bir kimse bir dileğine kavuşursa veya dileğinin gerçekleşmesi halinde bir cariye azad edeceğine niyet ederse, dileği gerçekleştiğinde cariyesini azad eder. Bunun yanı sıra cariye eğer çocuk dadısı ise, çocuk mektebe başladığı zaman görevi biter ve azad edilir. Çocuklar da genellikle 4 yaşında mektebe başladığından bu cariyelerin esareti de dört yıl sürer. Bir kişi bilerek orucunu bozarsa ona bir cariye/köle azad etmek farz olur. Şeriat, örf ve adetlerin belirlediği cariyelik süresi öncesi veya sonrasında cariye, efendisinden hoşnut değilse, efendisine "beni satın" demesi yeterlidir. Eğer efendisi cariyesinin bu isteğini yerine getirmezse veya

cariyesine eziyette bulunursa, cariyeye mahkemeye müracaat edebilir ve durumunu ispatlarsa, Kadı efendi adaletin gereğini yerine getirir.”¹⁶⁶

Fatma Aliye Hanım cariyelerin efendileri ile olan ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır:

“Cariyelerin elbise vesaire benzeri her türlü ihtiyaçları efendileri tarafından karşılanır; fakat cariyenin de arzu ve hevesi vardır. Belki o gün hanede bulunmayan bir yemişi canları ister. Belki efendisinin yaptığı elbiseden başka türüsüne özenir. Bunları da aylığıyla ve aylığından biriktirdiği para ile alır. Cariye gelin olduğunda, kocasıyla geçinemeyip ayrılırsa veya kocası ölürse, doğrudan doğruya babasının eviymiş gibi efendisinin evine gelir. Ona uygun bir eş bulup tekrar evlendirmek efendisinin görevidir. Çocukları olursa bunlar efendilerinin koruması ve himayesi altında olurlar. Kocasından zülüm görürse kendisini müdafaa edecek olan efendisine şikâyet eder. Kocası vefat edip de kendisini geçindirecek yeterli miras bırakmaz ise efendisinin evine gelir. Çünkü bir azatlı cariyeye onu her kim azat etmiş ise, geçimini sağlaması şer’i kurallarca onun zorunluluğudur. Eğer yapmazsa kadı zorla gereğini yerine getirir. Bunlara karşılık da, bir cariyeye servet ve varlığa sahip halde çocuksuz ölürse, azat eden kimse onun mirasından hisse alır. Demek oluyor ki, bunlar aile üyelerinden sayılmaktadır. Cariyenin kendisiyle efendisi arasında o kadar büyük bir münasebet ve bağ bulunur ki efendisine hıyaneti kendisine yapılmış sayar. Efendisi hasta olunca anne ve babasını kaybetmekten korkan evlat gibi, canı gönülden efendisine bakarlar.”¹⁶⁷

Fatma Aliye Hanım cariyeliğin, aylıklı hizmetkârlardan farklı olduğunu açıklamıştır. Cariyeliğin olumlu yönlerinden bahseden Fatma Aliye Hanım, cariyelere iyi davranılmasının nedenini, cariyelerin haklarını gözeten, gelenek-göreneklerin ve şer-i kuralların varlığına bağlamıştır.

2.2.7. Fatma Aliye Hanım’ın çok eşlilik hakkındaki görüşleri

Çok eşlilik Fatma Aliye Hanım’ın üzerinde sıklıkla durduğu bir diğer konudur. Fatma Aliye Hanım’ın çok eşlilikle ilgili görüşlerini “Nisvan-ı İslam” eserinin ikinci bölümünde bulabilmekteyiz. Fatma Aliye Hanım’ın evine misafir olarak gelen Parisli Madam F. İle olan sohbeti ve Mahmud Esad Efendi arasında gerçekleşen tartışma bize Fatma Aliye Hanım’ın çok eşlilikle ilgili düşüncelerini öğrenme fırsatı sunmuştur.

¹⁶⁶ Fatma Aliye Hanım, Nisvan-ı İslam, s. 43.

¹⁶⁷ *Age.*, s. 42.

Bir hukuk bilgini olan Mahmut Esat Efendi'nin "Malûmat" ta yayınlanan bir yazısında, erkeğin poligam olduğunu öne sürerek "bütün içtimai engellere rağmen Allah'ın insanlara verdiği bu en tabii hak tahakkuk etmelidir" sözleriyle çok eşliliği savunması Fatma Âliye Hanım'ı bu konuda polemiğe sokmuştur. Fatma Âliye, "Eğer İslam'ın ilkeleri evrensel olarak geçerli ilkeler ise, tekeşlilik evliliği, İslâm'ın ve modern uygarlığın ilkeleriyle uyumlu olarak kabul etmek gerekir" biçiminde itiraz etmiştir.¹⁶⁸ Mahmud Esad Efendi'nin Malumat Gazetesi'nde yayımlanan makalelerinde öne sürdüğü görüşlere bazı noktalarda katılmadığını ifade eden Fatma Aliye Hanım, cevabında tutarsız olduğunu düşündüğü görüşler üzerinden kendi yorumlarını ortaya koymuştur. Fatma Aliye Hanım'ın işaret ettiği sorunlar Mahmud Esad Efendi tarafından tekrar cevaplanır. Fatma Aliye Hanım ile Mahmud Esad Efendi arasındaki tartışma, Fatma Aliye Hanım'ın Mahmud Esad Efendi'nin çok eşlilik konusundaki makalesine cevap vermesiyle başlamıştır. Bu makteleler "Taaddüd-i Zevcat Zeyl"¹⁶⁹ adlı kitapta toplanmıştır. Fatma Aliye Hanım'ın cevabıyla başlayan yazışmalar kitabı oluşturur.¹⁷⁰ Bu yazışmalardan genel anlamda Fatma Aliye Hanım'ın çok kadınla evliliğin karşısında durduğu sonucunu çıkartabiliriz.

"Mahmud Esad'ın yazıları, aynı konuların tartışıldığı, Rusya Müslümanları arasında batılılaşma tezini savunan İsmail Gaspıralı tarafından Kırım'da yayımlanan Tercüman Gazetesi'nde eleştirildiği gibi, İstanbul'da da Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım tarafından eleştirildi.¹⁷¹

Fatma Aliye Hanım çok kadınla evlilik karşısında da durarak İslami geleneklere karşı çıkmıştır. Boşanmada kadınların söz hakkı olmasını istemiştir.¹⁷² Kadın ile erkek arasında fark gözetilmemesini, çok kadınla evliliğin fuhuşu önlemek gibi bir yanının olmadığını savunan makaleler yazarak karşı çıkmıştır.¹⁷³ Bu karşı duruşu gazetelerde yazdığı makalelerle insanlara duyuran Fatma Aliye Hanım'ın bu

¹⁶⁸ Muhaddere Tasçioğlu, *Türk-Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Birinci Baskı, Akın Matbaası, Ankara, 1958, s. 31-34.

¹⁶⁹ "Zeyl" yani "devam, ek" kelimesi, Mahmud Esad ve Fatma Aliye Hanım'ın tartışmasının bir öncesi olduğu göstermektedir.

¹⁷⁰ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, *Taaddüd-i Zevcat (Çok Eşlilik)*, Hece Yayınları, Ankara, 2007, s.10

¹⁷¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, İstanbul, 2004, S.374

¹⁷² Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.70.

¹⁷³ *Age.*, s.9

tavrı dönem koşulları göz önüne alındığında takdiri hak eden bir olaydır. Bu nedendir ki Fatma Aliye Hanım, tıpkı Sabiha Sertel ve Halide edip Adıvar gibi kendi dönem koşulları içinde düşünüldüğünde mevcut egemen fikre karşı durmuştur.

Fatma Aliye Hanım, karşı yazısında öncelikle, Mahmud Esad Efendi'nin çok eşlilikle ilgili bir makale yazmış olmasına sevindiğini söyler. Çünkü kendisine bu konuda sorular yöneltilmektedir ve Mahmud Esad Efendi'nin görüşleri bu sorular cevaplanırken kendisine yardımcı olacaktır.¹⁷⁴ Hem Fatma Aliye Hanım hem de Mahmud Esad Efendi “İslamiyet’te kadın” konusu hakkında bilgili isimlerdir.

Mahmut Esat Efendi açık düşünceli bir din adamı olmasına karşılık; İslamiyet hakkında yeterli bilgileri olmayan aydınların çok kadınla evliliği kötülük olarak görmelerini eleştirmiştir ve şu yazıyı yazmıştır: “ Çok eşlilik insan tabiatında bulunan bir eğilimden doğmuştur, şeriat sadece bunu meşrulaştırmış, tabiatın emrettiği bu kanuna uyulmadığı için Hristiyanlıkta fuhuş yaygınlaşmıştır” . Fatma Aliye Hanım ise İslamiyet’te çok kadınla evliliğin bir buyruk olmadığını, bunun fuhuş ölemediğini, insan karakterinin bir zaafı olan bir durumun çok evlilikle karıştırılmaması gerektiğini yazmıştır.¹⁷⁵ Fatma Aliye Hanım” Nisvan-ı İslam” adlı eserinde da çok eşle evliliğe verilen iznin suiistimalinde kadınların mağdur olacağından bahsetmiş ve çok eşlilik karşısında takındığı tavrı her fırsatta savunmuştur.

“Türkiye'nin ilk kadın romancısı olan Fatma Aliye, on dokuzuncu yüzyılın sonunda çok eşliliğe karşı tutum alışını İslami öğretilerle uzlaştırmaya çalışıyordu.”¹⁷⁶ Fatma Aliye Hanım, Nisvan-ı İslam'da çok eşlilikle ilgili bilgiler verirken İslam'da erkeklere adaleti sağlamaları koşulu ile belli durumlarda böyle bir iznin verildiğini, bunun kesinlikle İslam'ın bir emri olmadığını söyler. Erkek çok eşli olması durumunda, eşleri arasında yaşam standardını eşit tutmakla yükümlüdür. Kadınlardan biri bu şartları sağlamanın zor olmasına rağmen neden çok eşliliğin yasaklanmadığını sorar. Fatma Aliye Hanım, kadının kısır olması ya da hastalıklı olması durumunda erkeğin çocuk sahibi olabilmesi için ilk eşinden boşanmadan başka bir kadınla evlenebilmesi nedeniyle böyle bir çözüm yolunun korunduğunu

¹⁷⁴ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, *age*, s.18.

¹⁷⁵ *Age*, s.18

¹⁷⁶ *Age*, s.29..

söyler. Aksi halde kısır yâda hasta olan kadın boşanırsa, yeniden evlenmek için kolaylıkla bir başkasını bulamayarak zor durumda kalacaktır der.¹⁷⁷ Fatma Aliye Hanım çok eşliliği İslam'ın emri olarak yorumlayan ve bu nedenle çok eşliliği meşrulaştıran zihniyete karşı çıkmıştır. Fatma Aliye Hanım çok eşlilikle ilgili Madam F.'nin sorularını şöyle cevaplamaktadır:

“Çok eşlilik mutlaka Allah'ın emri olsaydı her erkek karısının üzerine evlenmeye mecbur olurdu. Canabı Allah karılarınızın üzerine mutlaka evleniniz diye emretmemiş. İhtiyaç görüldüğü zaman izin vermiş. Eğer sizin (Madam F.) dediğiniz gibi Allah'ın emri dahi olsaydı ölüm de Allah'ın emri fakat istenir mi? Ölümün Allah'ın emri olduğuna siz de bizim gibi inanırsınız ve lakin hiç isteyeniz var mıdır?¹⁷⁸

Fatma Aliye Hanım, çok eşliliğin Tanrı'nın buyruğu olmadığını şeriata dayanarak bu türden bir evlilik yapan erkeğin büyük sorumlulukları olduğunu, eşlerinin ihtiyaçlarını eşit biçimde karşılamayan bir erkeğin eşleri tarafından mahkemeye verilebileceğini söyler. Fatma Aliye Hanım ve orada bulunan ve yine onun gibi şehirli ve varlıklı olan kadınlar, çokeşliliği kendilerine yakıştıramamakla birlikte bazı durumlarda çok eşliliğin uygun bir çözüm olabileceğini düşünürler. Örneğin kısır bir kadınla evli olan bir erkeğin başka bir evlilik daha yapmasını uygun bulurlar. Hatta böylece ilk eş de evinden atılmadan yaşamını devam ettirebilecektir. Madam F. ise onlar gibi düşünmez. O, erkeğin eşinden boşandıktan sonra başka bir kadınla evlenmesinin daha uygun olduğunu söyler. Fatma Aliye Hanım, Madam F.'nin itirazlarına karşın çokeşliliğin gayr-ı meşru çocukların doğmasına engel olduğunu, Avrupa'da çokeşlilik ve boşanma yasaklandığı için bu türden çocukların sayısının çok olduğunu ve bu durumun söz konusu çocukların toplum içinde saygın bir yer elde etmelerine engel olduğunu belirtir. Üstelik bu türden bir evliliği istemeyen kadının boşanma hakkı olduğunu hatırlatır.¹⁷⁹

Osmanlı aile yapısını tanımak isteyen Parisli Madam F., bunun için Fatma Aliye Hanım'ın evini tercih etmiştir. Parisli Madam F. İle Fatma Aliye Hanım'ın evine geldiği gece, bir ramazan gecesidir. Fatma Aliye Hanım'ın çok fazla dostunun

¹⁷⁷ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, age., s.26

¹⁷⁸ Fatma Aliye Hanım, Nisvan-ı İslam, s. 71.

¹⁷⁹ Safiye Akdeniz, “Tanzimat Dönemi Edebiyatçıların Kadın Problemine Yaklaşım Biçimleri”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı 15, İzmir 2008,s.4

ve cariyesinin olduğu ortamda geçen sohbette, Parisli madam F. , Fatma Aliye Hanım'ın evinde gördüğü kadınların hangilerinin ortak (kuma) olduğunu sormuştur. Madam F'nin aldığı yanıt, evde ortak yok şeklinde olmuştur.

Fatma Aliye Hanım'ın evinde, Madam F. ve Fatma Aliye Hanım arasında geçen konuşma şoyledir:

-Madam F, "oktan beri keşfedeceğim iddiasında bulunduğum bir şeyde başarılı olamadığımı yarım saatten beri sarf ettiğim çabam boşa ıktı. Bu iddiamdaki mağlubiyetimden hâsıl olan üzüntü üzerine bari vereceğiniz bilgilerle teselli olayım."

-Fatma Aliye Hanım, " Peki madam buyurunuz"

Madam F. "Bu salonda bulunan hanımlardan hangisi, hangisi ile ortaktır?"

Fatma Aliye Hanım, Pardon Madam! Müsaade buyurursanız ben de size bir şey soracağım.

Madam F. " Buyurunuz"

Fatma Aliye Hanım, " Meseleyi nasıl keşfetmek iddiasındasınız?"

Madam F. "iki ortağın birbirlerine olan bakışlarıyla madam... Buraya geleli, yarım saattir birbirlerine bakacak olanlar hangileridir diye arıyorum. Fakat hepsinin birbirlerine dostça ve yumuşak bakışlarından başka türlüsünü göremiyorum. Tek eşliliğin parmakla gösterilecek kadar az olduğunu bildiğim Türkiye'de böyle kalabalık topluluk içinde ortaklar bulunmamasının mümkün olmadığını düşünüyorum. Kolay kolay hiçbir şeyi kaçırmaz bildiğim bakışlarım için aldanmış olduğumu görüyorum da müteessif oluyorum."

Fatma Aliye Hanım, "Bakışlarınız ve zekânız yine sizin bildiğiniz gibidir madam. Ancak diğer yn, sizin bildiğinizin bütün bütün aksidir. Çünkü orak olanları gerçekten parmak ile gösterilecek derecede nadir bulacaksınız."

Madam F. "Aman ne söylüyorsunuz!"

Fatma Aliye Hanım, " Gerçeği söylüyorum madam."

Madam F. “ Demek ki şimdi şurada bulunan hanımların içinde ortak olanlar yok!” Demek ki siz de bir Türk olduğunuz halde bu husus için bizimle aynı fikirdesiniz!”¹⁸⁰

Fatma Aliye Hanım ve Madam F.. arasında geçen diyalogdaki “ortak” erkeğin evli olduğu bir diğer kadını ifade etmektedir. Fatma Aliye Hanım, Madam F.’nin bildiğinin aksine, bütün kadınların çok eşlilik düşüncesine karşı olduğunu belirtmiştir. İkili arasında geçen konuşmaya bakılarak, Fatma Aliye Hanım’ın Osmanlı kadınlarının yanlış tanınmasından rahatsız olduğunu söyleyebiliriz. Fatma Aliye Hanım her Müslüman kadının erkeğini bir kadınla paylaştığı algısının var olduğunu ancak bu algının doğru olmadığını savunmuştur. Tek eşliliğin esas olduğunu, çok eşliliğin de İslam’ın bir buyruğu olmadığını savunmuştur. Bunun yanı sıra Fatma Aliye Hanım çok eşliliğin yasaklanmasının da sosyolojik boyutlarından bahsetmiştir. Çok eşliliğin yasaklanmasının gayri meşru çocukların artmasına neden olacağını savunmuştur.

Fatma Aliye Hanım’ın çok eşlilikle ilgili duruşunu iki taraflı olarak değerlendirmek mümkündür. Fatma Aliye Hanım, bir taraftan çok eşliliğin karşısında yer alırken bir taraftan da bazı hallede makul görünebileceğini söylemiştir. Fatma Aliye Hanım’ın çelişkili olduğu düşünülebilecek ifadeleri çok eşliliği farklı ekonomik sınıflardaki kadınlara göre farklı değerlendirmesinden ileri gelmektedir. Fatma Aliye Hanım’ın çok eşlilik hakkındaki düşüncelerini göz önünde bulundurularak, Fatma Aliye Hanım’ın çok eşliliğe yapısal işlevsel baktığını söyleyebiliriz. Fatma Aliye Hanım, kadının çocuğunun olmaması ve kadının kendisini geçindirecek gelirin olmadığı gibi durumlarda çok eşliliğe olumlu bakmaktadır.

Fatma Aliye Hanım, kırsal toplumdaki kadınların, ortakları olması konusunda, üstlerine düşen işlerin ortak sayınca azalması dolayısıyla bu kadınların, üzerlerine ortak geldiği için sevindiklerini söyler. Ancak kendileri gibi şehirli kadınlar için durum farklıdır. Fatma Aliye Hanım, bir yandan İslamiyet’teki çok kadınla evlilik geleneğini insancıl yönü olan bir evlilik modeli olarak savunur, buna haklı gerekçeler bulmaya çalışır; bir yandan da bu geleneği Osmanlı toplumunun

¹⁸⁰ Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, s. 69.

kimliğinin bir parçası olarak kabul eder, kendisi gibi bütün Türk kadınlarının ortağa karşı olduğunu belirterek çelişkiye düşer¹⁸¹. Fatma Aliye Hanım kentlerde yaşayan kadınlar için çok eşliliği bir sorun olarak görmekte ancak köylerde yaşayan kadınlar için ise bunu iş yükünü hafifleten bir yardımcı olarak değerlendirmektedir.

Fatma Aliye Hanım, ortak istemeyen kadınının boşanma hakkının olduğunu ve kadının kocasından boşanıp bir başkası ile evlenebileceğini savunmuştur. Fatma Aliye Hanım, kadınların da erkekler gibi boşanma hakkına sahip olabilmeleri ve bu hakkı suiistimal etmeden kolayca boşanabilmelerinden yanadır.¹⁸² Fatma Aliye Hanım, çok eşliliğe karşı boşanmayı önererek Avrupa'da boşanmanın imkânsızlığından dolayı evliliklerin çileye dönüşebildiğini ancak İslamiyet'te boşanmanın kolay olduğu için bunların yaşanmayacağını belirtir. Fatma Aliye Hanım mutsuz evliliklerde olduğu gibi çok eşlilik karşısında da kadınların boşanabileceğini söylemiştir.

2.2.8. Fatma Aliye Hanım'ın feminizm hakkındaki görüşleri

Fatma Aliye Hanım, kadının eğitilmiş olması, kadının çalışması, toplumsal alanda var olabilmesi gerekliliğini savunmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen Fatma Aliye Hanım'ı feminist olarak değerlendirmenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın feminist bir yazar olup olmadığı hakkında bir fikir beyan edebilmek için onun yaşamamış olduğu toplumsal ve kültürel ortamı göz önünde bulundurmak gereklidir. Fatma Aliye Hanım kadınlarla ilgili bir fikir beyanın da bulunurken yalnızca kadın çıkarlarını değil, toplumsal çıkarları da göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin kadının eğitilmiş olmasını savunurken, bunun iyi bir anne, iyi eğitilmiş çocuklar ve gelişmiş bir topluma neden olacağı için savunduğu da görülmektedir.

Fatma Aliye Hanım, "Taaddüt-i Zevcât Zeyl" adlı eserinde: "Şu satırları kadınlığı müdafaa fikriyle dahi yazmıyorum zira mesail-i insaniyede âcizelerince kadın ile erkeğin farkı olamaz. Hepsi insandır. İnsaniyete hizmet ise ancak hakikatle olur. Husemâmızı, muarızlarımızı iskât edecek olan hakikattir"¹⁸³ demiştir. Fatma

¹⁸¹ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, *age.*, s.26.

¹⁸² *Age.*,28.

¹⁸³ *Age.*, s.29

Aliye Hanım'ın bahsettiği "kadın sorunu" kadın erkek çatışması değildir ve bu sorun erkeklerin kadınlara destek çıkmasıyla aşılabilecek bir sorundur ve bu nedenle Fatma Aliye Hanım'ın feminist bir yazar olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Sadece kadın sorununu dile getiren bir kadın yazar olduğu için feminist olarak değerlendirilen Fatma Aliye Hanım'ın kadın sorunlarına gösterdiği çözümler dikkate alındığında onun feminizmden uzak olduğu görülmektedir.

Fatma Aliye Hanım'ın feminizm hakkındaki görüşlerini öğrendiğimiz makale, "İlm ve Cehl" adlı makalesidir. Fatma Aliye Hanım, feminizmin tek bir tanımının olmadığını, fikirsel olarak farklı donanımda feminizmler olduğunu farkındadır. Fatma Aliye Hanım'ın kadın sorunu hakkında yazdığı makaleler, feminizm ve kadınlar hakkındaki değerlendirmeleri, özellikle de "İlm ve Cehl" adlı makalesinde söyledikleri şu sözler de onun feminizmden uzak olduğunu düşünmemize sebep olmuştur.

"Malumdur ki milel-i mütemeddine ve mütarakkide 'feminizm' iddia ve efkârca farklı kısımları muhtevîdir. Lakin tarik-i mesaide el ele vermiş olan bu milyonlarca gayretverler yekvücut gibidirler. Bunların ifratperveran kısmının metalib ve arzuları kadını mesut edeceği fikrinde değiliz! Feministler kazanmakta oldukları hukuka topla, tüfenkle nail olmadılar. Bu vecihle kadınlar kılıçla, mermi ile yaralanmadılar. Kendilerinin nisf-ı diğerleri olan erkeklerden muhalefette bulunanların irad eyledikleri itirazat ile kalplerinde manevi yaralar açıldı. Artık tehhüle rağbet etmeyen nisvan çoğalmaya başladı."¹⁸⁴

Fatma Aliye Hanım, "İfrat-perverân" olarak tanımladığı bugün belki daha çok "radikal feminizm" olarak tanımlanabilecek grupların çalışmalarından endişe duymaktadır. Bahsi geçen grupların, isteklerinin kadını mutlu etmeyeceğini savunmuştur. Feministlerin, talepleri sonucunda erkeklerle girdikleri tartışmalar nedeni ile artık evliliğe rağbet etmeyen kadınların çoğalması, Fatma Aliye Hanım'a göre endişe vericidir. Fatma Aliye Hanım, ifrat-perveranın faaliyetlerinin ve erkeklere savaş açmalarının kadınları giderek mutsuz edeceğine inanır. Ancak kadınları bu mücadele boyunca asıl yaralayan insanlığın yarısı olarak gördükleri erkeklerin kendilerine cephe almasıdır. Bu mücadelede hak elde etmişlerdir. Ama bir yandan da düşünce dünyalarında birtakım olumsuzluklar yaşamışlardır. O

¹⁸⁴ Fatma Aliye Hanım, "İlm ve Cehl", *İnkılab*, sayı:7, eylül 1909, s.98.

İslamiyet'in kadına verdiği hakların unutulması nedeniyle kadınların içinde buldukları eşitsizlik hâline düştüklerini aynı makalesinde belirtmiştir.

Kadının hukuk-ı maneviyesine tekrar nailiyeti icabat-ı medeniyeden ve evamir-i İslamiyeden bulunduğu cihetle er veya geç nasıl olsa olacak bir şey olduğunu tefekkür güç bir şey değildir. İslamların cühelası dahi ayat-ı kerime ve ehadis-i nebeviye ile söylenen, ahkâm-ı İslamiyeden olduğu bildirilen sözlere muti' ve münkâd olurlar. Şu mücadeleyi erkek ile kadın arasında muhalefet suretine dökmeyip ilim ile cehl mübarezesi halinde görmek daha münasip olmaz mı?"¹⁸⁵

Fatma Aliye Hanım, "İlm ve Cehl" adlı makalesinde özetle şunları söylemektedir: "Feministler kazanmakta oldukları hukuka topla, tüfekle sahip olmadılar. Kadınlar kılıçla, mermi ile yaralanmadılar. Kendilerine karşı olan bir kısım erkeklerin karşı duruşları ile kalplerinde manevi yaralar açıldı."¹⁸⁶

Fatma Aliye Hanım erkekler ile kadınlar arasında çıkabilecek bir çatışmanın kadınları mutsuz edeceğini düşünmektedir. Ona göre, kadın sorunu kadınlarla erkekler birlikte çözmesi gereken bir sorundur. Avrupa'daki bir kadın erkek çatışmasına dönüşmemelidir; çünkü bu durum kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi bozacak ve toplumu kutuplaşmaya sürükleyecektir. Bu nedenle Fatma Aliye Hanım, kadınlarla erkeklerin işbirliği içinde olmaları gerektiğini savunmuştur.

Fatma Aliye Hanım'ın Avrupa'da kadınların evlilikten uzak durmaya başlaması nedeni ile hakkında endişe duyduğu aile kurumu da, bu noktada dikkat çekmek istediği önemli konular içinde yer almıştır.¹⁸⁷ Fatma Aliye Hanım'ın "İlm ve Cehl" adlı makalesinde, kadının haklarının gasp edildiği düşündüğünü ve bu hakların geri verilmesini istediğini görmekteyiz. Fatma Aliye Hanım'ın feminizm hakkındaki söylemleri incelendiğinde, radikal olarak adlandırdığı feminist faaliyetlerden rahatsız olduğunu ve feminizmden uzak durduğu görülmektedir.

2.2.9. Fatma Aliye Hanım'ın Oryantalizm Hakkındaki Görüşleri

Türklerin Batı ile olan ilişkilerinde en çok şikâyet edilen konu Batılıların Türkler hakkındaki yanlış bilgileri ve ön yargılarıdır. Bu yanlış bilgi özellikle de Osmanlı kadını hakkındadır. Fatma Aliye Hanım da batılıların bu bilgisizliklerinden

¹⁸⁵ Fatma Aliye Hanım, "İlm ve Cehl,s.1-2.

¹⁸⁶ *Agm.*, s.1-2

¹⁸⁷ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, *age*, s.30

ve tavırlarından rahatsız olmuş, gazete yazılarında ve makalelerinde her fırsatta Osmanlı kadını ve İslam kadınlarını tanıtmaya çabasına girmiştir. Fatma Aliye Hanım duyarlı bir aydın olarak davranmış ve Osmanlı Kadınına aşığılayıcı yazılar yazan yabancı yazarlara cevap yazarak onlara Osmanlı kadınlarını tanıtmıştır. Fatma Aliye Hanım, Oryantalist eserlerdeki yanlış bilgilerden dolayı Batılı kadınlara Türk aile hayatını doğru şekilde anlatma amacıyla yaptığı konuşmalardan oluşan “Nisvan-ı İslam” adlı eserinin önsözünde şunları söylemiştir:

“Her şeyi anlamaya ve incelemeye çalışan Avrupalılar, bizim de özel meselelerimizi ve olaylarımızı öğrenmek için büyük bir gayret sarf ediyorlardı. Ancak görüyor ki, şimdiye kadar edindikleri bilgiler şaşkınlık verecek kadar yanlış. Bu yanlışlıkları Avrupa’nın saygın seyyahları olan bazı madamlar ile yaptığım konuşmalar ve haberleşmeler sayesinde gördüm. Onlar, aldıkları yanlış haberler sebebiyle şaşırıyorken, ben ise bu yalan haberleri onlardan işittiğimde şaşkınlık içerisinde sanki başka bir milletten bahsediliyor sandım.”¹⁸⁸

Fatma Aliye Hanım Osmanlı kadınlarının yanlış tanınmasının nedenini araştırmak istemiştir:

“Bu yanlışlıklar nereden kaynaklanıyor? Avrupalıların özel maksatlarından mı? Hayır! İtibar edilen seyyahlar, gerçeği anlamak ve elde ettikleri bilgilerle kendi vatandaşlarını yararlandırmak isteyen, gerçeğin peşinden koşan kimselerdir. Bu yolda paralar harcamakta ve yorulmaktadırlar. Bu hususta kusuru öncelikle kendimizde aramalıyız. Kusuru önce kendinde aramak kadar yücelik olamaz. Kendi kabahatlerini tetkik ettikten sonra, onları karşısındakinin kusurlarıyla mukayese eden kadar da haklı çıkan olmaz.”¹⁸⁹

Fatma Aliye Hanım Osmanlı kadınının tanıtılmasının eksik kaldığını belirterek bu eksikliği kendi çalışmalarıyla gidermek istemiştir. Fatma Aliye Hanım, yabancı dillere çevrilen eserleri ile ülkesini yalnız Avrupa’ya tanıtmakla kalmamış aynı zamanda gerek toplumsal etkinlikleriyle gerek yazdıklarıyla kendi toplumunun, özellikle kadınların eğitilmesi ve aydınlatılması için uğraş vermiştir.¹⁹⁰ Avrupalıların, İslam dinine diyecek bir şeyleri olmadığını ancak Müslüman kadınları mazlum ve mağdur sandıklarını söyleyen Fatma Aliye Hanım, bu kadınlarla görüşerek

¹⁸⁸ Fatma Aliye Hanım, “Nisvan-ı İslam”, s.32.

¹⁸⁹ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad., s.10.

¹⁹⁰ Mübeccel Kızıltan, *age.*, s.309.

Avrupalıların Müslüman kadınlar hakkındaki yanlış zanlarını düzeltmiştir.¹⁹¹ Fatma Aliye Hanım'ın "Nisvân-ı İslâm" adlı eseri en çok ses getiren, bu dönemde kadınlarla ilgili birçok tartışmanın resmen başlamasını sağlayan özelliklere sahiptir¹⁹². Gerek erkeklerin katı uygulamaları yüzünden İslamiyet'in kendilerine verilmiş haklarından yoksun yasayan Müslüman kadınları uyarmak, gerekse Batının, Osmanlı kadınlarının geri kalmalarında en büyük neden olarak öne sürdükleri İslamiyet'i savunma ve İslamiyet içinde kadın haklarının diğer dinlerden daha ileri olduğunu açıklama amacıyla yazılan bu eser büyük beğeni kazanmıştır.¹⁹³

Fatma Aliye Hanım, İslam kadınları ve onların yaşayışları hakkında yabancıları bilgilendirmiştir. Fatma Aliye Hanım, Batılıların, Osmanlı kadınında çok eşlilik, örtünme ve cariyelik hakkında bildiklerinin yanlış olduğunu savunmuştur. Fatma Aliye Hanım, muhalif bir tavır sergileyerek, romanları, makaleleri ve konferanslarıyla kadın haklarının kazanılması için büyük çaba harcamıştır.

Fatma Aliye Hanım'ın, İslam'da kadın hukukuna derinlemesine vakıf olmasının nedeni olarak babası ile Mecelle üzerinde çalışmış olması gösterilmektedir. Reformcu bir İslam düşünürü ve hukukçusu olan babası Cevdet Paşa tarafından yetiştirilen Fatma Aliye bazı kaynaklarda 'İslamcı' olarak değerlendiriliyor. Bu savın en görünür nedeni Fatma Aliye Hanım'ın ürettiği 'İslam kadını' kavramıdır. Fatma Aliye, İslam medeniyeti ile Batı uygarlığı arasında kadınlığa ilişkin eleyici seçim ve tartışmalara bir yanıt olarak 'İslam kadını' referans çerçevesini oluşturdu.¹⁹⁴ Fatma Aliye Hanım makalelerinde İslam kadınlarını ve İslamiyet'te kadının yeri konuları üzerinde önemle durmuştur. Fatma Aliye Hanım'ın "Bablolardan İbret Alalım" başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

Evet biz bablolara halef olmamalıyız! Biz eslaf-ı İslamdan gelmiş olan meşahir ve namadaran-ı zenan'a halef olmalıyız. Biz örnek almak için kendi büyük ninelerimizin hal ve şanı varken biz bu babloları kendimize ithal etmemeliyiz.¹⁹⁵

¹⁹¹ Fatma Aliye Hanım, Mahmud Esad, s.25

¹⁹² Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Age., s.63.

¹⁹³ Zehra Toska, "Çağdaş Türk Kadını Kimliğinin Oluşumunda İlk Asama: Tanzimat Kadını", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Nisan 1994, sayı: 124., s. 12.

¹⁹⁴ "Şahika Karaca, *Fatma Aliye Ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri*", s.1484.

¹⁹⁵ Fatma Aliye Hanım, "Bablolardan İbret Alalım", s.3

Fatma Aliye Hanım'ın "bablo" sözü ile kastettiği kadınlar, Avrupa'da kendilerini halkın diline düşürecek münasebetsiz halleri bulunan kadınlardır. Fatma Aliye Hanım, "Bablolardan İbret Allalım" başlıklı yazısında İslam Kadınının örnek alınması gerektiğini savunmuştur.

Fatma Aliye Hanım, "Ta'lîm-i Terbiye-i Benât-ı Osmâniyye" başlıklı yazısında Avrupalı ünlü kadınları tanıdığı halde, kendi tarihindeki ünlü İslam kadınlarını tanımayan genç kızları uyarmıştır. Bu kızların bilinçsizce dil öğrenmeye çalıştıklarını, karşılaştıkları bu yabancı kültür karşısında ayakta duramadıklarını, yaşamış oldukları Osmanlı toplumuna bu nedenle yabancılaşmaya başladıklarından bahsetmiştir.¹⁹⁶

Fatma Aliye Hanım'ın kime hitaben, nerede, ne zaman yatığına dair üzerinde kayıt olmayan bir konuşmada, kadınlarımızın bilim öğreten İslam kadınlarını örnek almaları, erkekler gibi kadınların da eğitilmesi, düzenli bir işte çalışması; evlilikte sorumluluğun eşler arasında paylaşılması, toplumda taklitçilikten kaçınıp Doğu ile Batı'nın sentezinin yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁹⁷

Fatma Aliye Hanım, kadınların haklarının ellerinden alınmasını İslam'da kadınına biçilen değerinin bilinmemesinden ve kadının İslam'daki yerinin yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını savunur. Ve hatta Fatma Aliye Hanım'ın övgüyle bahsettiği kadınlar ünlü İslam kadınlarıdır. Fatma Aliye Hanım'ın "Namadaran-ı Zenan-İslamiyen" adlı eserinde altı başlık altında büyük kadınlardan bahsetmiş, bu kadınların hayat hikayesine yer vermiştir. İlk başlıkta, İslamiyet'in ilk yıllarındaki Hatice'tü'l Kübra , Ümmü Habibe, Fatimetü'z Zehra gibi peygamber ailesinden bazı hanımlara, ikinci başlıkta Emeviler Dönemindeki büyük kadınları, üçüncü başlıkta Abbasî Dönemi büyük kadınlara, dördüncü başlıkta diğer hanedanlardan büyük kadınlara, beşinci başlıkta Ayşe hatun, Mihrimah Sultan, Safiye Sultan, Kösem Hatun gibi Osmanlı döneminde büyük kadınlara, altıncı başlıkta ise sırasıyla tüm bu dönemlerdeki şair kadınlara yer vermiştir.¹⁹⁸ Fatma Aliye Hanım bu kitabı, kadınların öncelikle kendi tarihindeki kadınları tanıması

¹⁹⁶ Fatma Aliye Hanım, "Ta'lîm-i Terbiye-i Benât-ı Osmâniyye" , s.1.

¹⁹⁷ *Atatürk Kıtıplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, Belge 10, s.20.

¹⁹⁸ Fatma Aliye Hanım, *Namadaran-ı Zenan-İslamiyen*, İnkılap yay., (Çev: Raşit Gündoğdu), İstanbul, 2011, s.2.

gerektiğini düşünerek yazmıştır. Ayrıca İslam dininin kadına verdiği değerin yanlış anlaşıldığını savunmuş, İslam dininin kadına verdiği değeri örneklendirmesi açısından büyük İslam kadınlarından bahsetmiştir. Fatma Aliye Hanım, kitabında bu kadınlara neden büyük kadınlar dediğini şöyle anlatmıştır:

“Burada Grand Dam(büyük kadınlar)’dan maksat, yalnız büyük zevat’ın kızı, hanımı, annesi gibi mevkileri tesadüfen büyük olan demek değildir. Maksadımız onu yazmak olsaydı, bu sınıftaki kadınları daha fazla sayılara ulaştırabilirdik. Bizim seçtiğimiz “Büyük Kadınlar”, doğum ve evlilikleri yoluyla büyük mevkilerde bulunmakla beraber hayatlarındaki olağanüstü haller kendilerine tarih sayfalarında kendilerine özel bir önem verdirmiştir. Bu söylediğimiz türden olanlar az değilse de bunların hepsinin sıralamasına bu kitabın hacmi yetmeyeceği için burada yalnızca en meşhurlarından bahsedeceğiz.”¹⁹⁹

“Modernleşmenin kadına sağlayacağı yeni hakların aslında İslamiyet’in ilk dönemlerindeki uygulamalarla çelişmediği, Batı’dan alınacak her yeniliğin İslamiyet’in kaynağında bulunduğu düşüncesi, ‘Asr-ı Saadet’ miti, bu dönem Batıcılarının yaklaşımlarını belirlemektedir.”²⁰⁰ Reformcu akımın temsilcilerinden olan Şemsettin Sami de, Tanzimat döneminin düşünce akımına uygun olarak, İslam’ın ilerleme ve medeniyet karşısında bir engel teşkil etmediğini, sorunları İslam’ın kötü yorumundan kaynaklandığını ispatlamaya çalışmaktadır. Zamanın en tartışmalı konularından olan çok karınlık, örtünme, kadınların dışarı çıkması ve boşanma konularının doğrudan İslam diniyle ilintili olmadığını, İslam’ın “gerçek buyruk ve yasalarının” bilinmemesinden kaynaklandığını öne sürer. Kadınların dışarı çıkarılmamasının ya da kadınların köleliğinin İslam’dan önce var olduğunu ve İslam dininin bu tür gelenekleri hafiflettiğini iddia eder. İslam dininin, köleliği kaldırmamasına rağmen, köleliği buyurmadığını, hatta bir köleyi özgürleştirmeyi birinci dereceden sevap ve hayır saydığını yazar. Çok karınlığın da İslam tarafından icat edilmediğini, İslam’ın “ bir karıyla yetinmek daha hayırlıdır,” demesine rağmen, getirdiği sınırlara uyulmayıp müsaadesinin kötüye kullanıldığını belirtmektedir.”²⁰¹ Fatma Aliye Hanım, İslâm’ı savunurken aynı zamanda çekeşliliğe ve kadının

¹⁹⁹ *Age.*, s.2.

²⁰⁰ Nilüfer Göle, *age.*,s.53.

²⁰¹ *Age.*, s.53

örtünme kuralına” karşı gelmektedir. Fatma Aliye’nin bu kuralların İslam’a sonradan yerleştiğini savunur.²⁰²

Derin İslam bilgisine sahip olan Fatma Aliye Hanım’ın İslamiyet’le meşrulaştırılmaya çalışılan kadının ikincil konumu hakkında radikal açıklamalar yapmıştır. İslamiyet’in kadınları eve hapsedmek istemediğini ifade eder. Fatma Aliye Hanım kadının kamusal alanda görünür olması gerektiğini savunurken bir taraftan Osmanlı kadını ev içine hapsedmek isteyen erkek egemen düzene, bir yandan da Osmanlı kadını cariyelik ve cahillikle özdeşleştiren batılı zihniyete karşı çıkar. Fatma Aliye Hanım, İslami figürleri geçmişten gününe taşıyarak modern kavramların muhafazakâr çerçevelerde yeniden sunulabilmesini basın yoluyla sağlamıştır. Fatma Aliye Hanım kadınların sahip oldukları hakların ellerinden alındığını savunmuştur. Romanlarında sosyal mesajlar vermiş ve zaman zaman araya girip okuyucuyu bilgilendirmiştir. Hakların iadesi için aydınların destek vermesi gerektiğini söylemiştir.

1895 yılında yayımlanmaya başlayan Hanımlara Mahsus Gazete’de yazı yazan kadın yazarların arasında Fatma Aliye; kadınların sorunlarını, kadın haklarını, kadınların toplumsal konumlarının iyileştirilmesi ve bazı haklar elde etmesi, kadınlar için kursların açılması, kadınların eğitiminin gerekliliğinin anlaşılması ve eğitimin her kademesinden yararlanması, yükseköğrenim kurumlarına girmeleri, toplumsal konumlarının iyileştirilmesi, evin dışında çalışma olanaklarının yaratılması, yazın hayatında kadınların varlığını hissettirmeleri gibi konularla ilgili ciddi öneriler içeren makaleler yazmıştır.²⁰³ Fatma Aliye Hanım yazılarıyla kadınlarının sesi, lideri olmuştur. Onun dergi ve gazetelerde çıkan makalelerinin hemen tümü kadınlarla ilgilidir.²⁰⁴ Fatma Aliye Hanım işlediği konularla 19. yy dan itibaren kadınların daha etkin olmasının öncülüğünü yapmıştır. Bu nedenle Fatma Aliye Hanım tezimiz için oldukça önemlidir.

²⁰² Mediha Göbenli, “Fatma Aliye Hanım ve Şair Fitnat Hanım”, *Tarih ve Toplum*, Sayı.203, Kasım 2000, s. 35-36.

²⁰³ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.8-9.

²⁰⁴ Zehra Toska, *İstanbul Hayalhanesinde Beliren Kadın Sımaları*, Osmanlı Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Ankara, 1999, s.463.

2.3. Fatma Aliye Hanım'ın Dernek Çalışmaları

İnsanların en önemli haklarından biri olan derneklerin mesleki, dini, sosyal kültürel amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlarla bir araya gelen insanlar, hedeflerine bir düzen ve istikrar içinde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Dernekler bir yandan bireylerin tek başlarına yapamayacakları faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayan bir araç olurlarken, diğer yandan kamu için başka şekilde sağlanamayacak yararları gerçekleştirirler²⁰⁵ Fatma Aliye Hanım'ın bir kadın olarak dernek faaliyetlerinde bulunması hatta bunların kuruluşuna öncülük etmesi önemlidir.

Fatma Aliye Hanım roman ve makale yazmakla sınırlı kalmamış, sosyal hizmet çalışmaları da yapmıştır. Kadınların toplum içinde hak ettikleri yerlere gelmelerinde öncülük etmiştir.²⁰⁶ Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında ki kadın her alanda haklarını yitirmiş, erkek egemen toplumda ev içinde yaşayan bir kadın tipidir. Eğitim olanaklarından yoksun ve sokağa çıkmasından giydiği kıyafete kadar belli bir kalıba sokulmuş bir kadın tipidir. Fatma Aliye Hanım, muhalif tavrı ile Osmanlı kadınlarının uyanmasına yardımcı olmuş ve toplumda kültürlü bir anne olarak örnek teşkil etmiştir.

Fatma Aliye Hanım 1897 Türk- Yunan Savaşı'nda şehit olanların ailelerine yardım için bağış toplama kampanyası başlatmıştır. Savaşının soğuk günlerinde, İstanbul'un hanımlarıyla bir toplantı düzenleyerek, bu zor zamanların atlatılması için hanımları yardıma çağırmıştır. 1897, Nisvan-ı Osmaniye Cemiyet-i İmdadiye isimli kadınlardan oluşan ilk resmi dernek kurulmuştur. Bağış listeleri Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Fatma Aliye Hanım yaptığı çalışmalar nedeniyle II. Abdülhamit tarafından 29 Mayıs 1899'da ikinci rütbeden şefkat nişanı²⁰⁷ ile ödüllendirilmiştir.²⁰⁸

²⁰⁵Bülent Köprülü, *Medeni Hukuk, Genel Prensipler-Kişinin Hukuku*, 2. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 427

²⁰⁶Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.54.

²⁰⁷Şefkat Nişanı, 1876'da İkinci Abdülhamit tarafından; savaşta barışta ve tabii afetlerde özveri ile çalışıp başarı gösteren bayanlara verilmek üzere çıkarılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü dereceden olmak üzere üç derecesi vardır. II. Abdülhamit tarafından Letta Asım'a güzellik kraliçesi seçilmesinden dolayı bu nişan verilmiştir, (Türkler Ansiklopesi, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 684); Bu nişan, sahibi öldüğünde devletçe geri alınmayıp takılmamak şartıyla varislerinde bırakılmıştır. Nişanı ikinci ve üçüncü rütbelerini alanlar, bir üst rütbeden aynı nişanı tekrar

Fatma Aliye Hanım, 1897'de Yunanlılarla yapılan savaşta yaralılar başta olmak üzere askerlerimize yardım etmek için Tercuman-ı Hakikat'te makaleler yazmış, bu makalelerin etkisiyle halk tarafından askere yardım malzemeleri toplanmıştır.²⁰⁹ Fatma Aliye Hanım'ın II. Abdülhamit'in dikkatini çekmesi ve Abdülhamit tarafından ödüllendirilmesi dikkat çekicidir. Türkiye'de kadın eğitiminde çok önemli bir dönüm noktası olan Kız Rüşdiyeleri'nin açılması, bu okullarda istihdam edilecek "kadın öğretmenlerin" yetiştirildiği okul olan Darülmuallimat'ın açılması II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid döneminde ilköğretim meselesi anayasada yerini alır ve böylece, kız ve erkek öğrenciler için eşit öğretim hukuken mümkün kılır.²¹⁰ Kızlar için ilk idâdi de II. Abdülhamid döneminde 1880'de açılmıştır.²¹¹ Eğitim ve öğretimin sadece İstanbul için değil tüm Anadolu için yapıldığı bu dönemde, kızlara yönelik Rüştiye mekteplerinin sayısı artış gösterir. Kız Rüştiyeleri'nin İstanbul dışına götürülmesi II. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilir. Kız Rüşdiyeleri'nde kadınların yöneticilik yapmaları ise 1871-72 tarihlerinde olur. Bu tarihte Fatma Hanım'ın Beşiktaş İnas Rüşdiye Mektebi'nin müdiresi olarak görülür. Kız Rüşdiyeleri'nde nakış dersi dışındaki derslere giren hanım hocalara ilk kez 1873 tarihinde rastlanır. Dârülmuallimât'ın ilk mezunları olan bu hanımlar, aynı zamanda eğitim tarihimizde resmî okuldan yetişerek görev alan ilk hanım öğretmenlerdir. 1893-1908 tarihleri arasında ise, Kız Rüşdiyeleri'nde hiç erkek öğretmen bulunmadığı görülmektedir.²¹² II. Abdülhamid Döneminde kızlar için açılan okullar, II. Abdülhamit'in kızların eğitimine önem verdiğini göstermektedir. Fatma Aliye Hanım'ın çalışmalarından memnun olduğunu, Fatma Aliye Hanım'ı şefkat nişanı ile ödüllendirdiğinden dolayı söylemek mümkündür. Fatma Aliye Hanım'ın bu nişan ile ödüllendirilmesi, Fatma Aliye Hanım'ın diğer tüm kadınları başarıya götürecek bir örnek teşkil etmesine neden olmuştur.

aldıklarında eski nişanları geri alınmış, üst rütbeden olanı verilmiştir, İsmet Parmaksızoğlu, "Şefkat Nişan-ı Hümayunu" Türk Ansiklopedisi, Cilt: 30, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, ss. 231-232

²⁰⁸ *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, 21 nolu zarf 9 nolu belge.

²⁰⁹ Cemile Şahin, Mustafa Şahin, "Osmanlı Son Dönemi İle Mili Mücadele Yıllarında Türk Kadınının, Sosyal, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri", *Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.2, 2013, s.55.

²¹⁰ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, s.9.

²¹¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 1994, s.203.

²¹² Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, s.13-14.

Cemiyeti İmdadiye, ilk kurulan cemiyetlerden biridir. 1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilanından sonra, Fatma Aliye Hanım iş başına geçmiştir. Bu sefer resmen, “Cemiyeti İmdadiye” namıyla teşekkül eden ve maksadı Rumeli hudutlarında harp eden askerlerimize aba, mintan ve çamaşır tedariki olan bu cemiyeti tesis ile riyasetini ifa etmişlerdir. Rumeli'deki savaş sırasında cephedeki askerlere yardım amacıyla Fatma Aliye Hanım başkanlığında kurulan ve Rumeli sınırındaki askerlere kışlık giyecek kampanyası açan bu cemiyet, devrin ilk kadın kuruluşudur.²¹³

Fatma Aliye Hanım, Trablusgarp ve Balkan Harpleri sonrasında kurulan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti gibi kadınlar tarafından kurulan çeşitli yardım derneklerinde de çalışmıştır.²¹⁴ Fatma Aliye Hanım ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk kadın üyesi olmuştur²¹⁵ Fatma Aliye Hanım, bu cemiyetin sekreterliğini yapmıştır. 28 Ekim 1915'te kendisine madalya verilmiştir. 31 Ekim 1916'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Başkanı D. Besim Ömer Paşa'ya bir mektup yazarak, Cemiyet'in kadınlar Heyeti'nde görevli ve ilk kadın üyesi olduğu halde, Alman İmparatoru'nun davetlisi olarak gidecek heyette yer almaması nedeniyle istifa ettiğini bildirmiştir.²¹⁶ Dernek faaliyetlerinde sosyal hizmet anlayışıyla hareket ettiği görülmüştür. Tercüman-ı Hakikatte yazdığı makalelerin etkisiyle halk tarafından askere yardım toplanmasını sağlamış, toplumu harekete geçirmiş ve topluma bizzat önderlik etmiştir. Tezimiz için önemli olan ise toplumun sorunlarına sırt çevirmeyen Fatma Aliye Hanım'ın, kadınların dernek ve cemiyet kurma gibi faaliyetlere katılmasına öncülük etmiş olmasıdır.

Fatma Aliye Hanım, İslam'ı Türk toplumunun harcı olarak gördüğü için modernistler ve feministler tarafından eleştirilmiştir.²¹⁷ Fatma Aliye Hanım tezde muhalif bir kadın olarak değerlendirildi, ancak şunu söylemek gerekir ki onun muhalif duruşu hiçbir zaman toplumsal yapıyı yıkıcı ya da yıpratıcı olmamıştır. Kadının sosyal alanda görünürlüğünün kısıtlanmasına karşı bir tavır almıştır. Görücü

²¹³ Cemile Şahin, Mustafa Şahin, age., s.55.

²¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, age., s.24

²¹⁵ Atatürk Kitaplığı, *Fatma Aliye Hanım Evrakı Katologu I*, 12 nolu Zarf 45 nolu belge.

²¹⁶ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.57

²¹⁷ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.80.

usulü evlilik, çok eşlilik, kadının eğitimi gibi kadın meseleleri ile ilgili pek çok konuyu, ela almış ve kadına ikincil konum atfeden geleneksel yargılar ile çatışmıştır.

1895 yılında yayımlanmaya başlayan Hanımlara Mahsus Gazete’de yazı yazan kadın yazarların arasında Fatma Aliye; kadınların sorunlarını, kadın haklarını, kadınların toplumsal konumlarının iyileştirilmesi ve bazı haklar elde etmesi, kadınlar için kursların açılması, kadınların eğitiminin gerekliliğinin anlaşılması ve eğitimin her kademesinden yararlanması, yükseköğrenim kurumlarına girmeleri, toplumsal konumlarının iyileştirilmesi, evin dışında çalışma olanaklarının yaratılması, yazın hayatında kadınların varlığını hissettirmeleri gibi konularla ilgili ciddi öneriler içeren makaleler yazmıştır.²¹⁸ Yaşadığı dönem içinde kadının ev içine hapsedilmesinin nedenini İslamiyet’le meşrulaştırılmasının yanlış olduğunu savunmuştur. Kadının yaşadıkları sorunların nedenini İslam’ın kötü yorumundan kaynaklandığını ispatlamaya çalışmaktadır. İslami geleneklere karşı bir tavır sergilediği görülmektedir. Fatma Aliye Hanım yazılarıyla kadınlarının sesi, lideri olmuştur. Onun dergi ve gazetelerde çıkan makalelerinin hemen tümü kadınlarla ilgilidir.²¹⁹ Fatma Aliye Hanım işlediği konularla 19. yy dan itibaren kadınların daha etkin olmasının öncülüğünü yapmıştır. Toplumsal alanda geleneksel kalıp yargılar ile çatışarak kadınların ikincil konumundun kurtulması gerektiğini savunmuş. Kadının eğitimi, çalışması gibi konularda farkındalık yaratmıştır.

²¹⁸ Güven Taneri Uluköse, *Fatma Aliye*, s.8-9.

²¹⁹ Zehra Toska, *İstanbul Hayalhanesinde Beliren Kadın Sımaları*, s.463.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLERİCİ BİR AYDIN HALİDE EDİP ADIVAR'IN MUHALİF TAVRI İLE İNCELENMESİ

Tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi kadın romancılarımızdan biri olarak kabul edilen Halide Edip Adıvar, Türk edebiyatında ve modernleşmesinde etkin rol oynamıştır. Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'na katılmış, Türk kadınıni yurt içinde ve dışında temsil etmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına, Kurtuluş savaşına ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık etmiştir. Sanat, edebiyat, tarih ve daha pek çok konu hakkında yazılar yazmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde görüşleri ve eylemleriyle etkin rol oynamıştır.

Halide Edip Adıvar'ın muhalif tavrı da tıpkı Fatma Aliye Hanım muhalefeti gibi sistemi yıkıcı ve yıpratıcı değildir. Halide Edip Adıvar modernleşmeyi savunmuş ve kadına biçilen geleneksel kalıp yargıları eleştirmiştir. Toplumsal alanda da muhalif tavır sergileyen Halide Edip Adıvar, Kadınların ve erkeklerinin birbirlerine destek olarak ilerleyeceklerini ve kadının toplum içinde kendini ifade etmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Halide Edip Adıvar'ın tezde yer almasındaki en büyük nedenlerden biri sosyal muhalefetinin yanı sıra, bir kadın olarak siyasi alanda da muhalif tavır sergileyebilmiş olmasıdır. Halide Edip Adıvar milli mücadele yıllarında sergilemiş olduğu muhalif tavrı II. Abdülhamid döneminde iktidara açıkça meydan okumuştur.

Halide Edip, Türk kadınlarının kurtuluşunda öncü bir kadındır.²²⁰ “Türk kadınının resmen kafes arkasında yaşaması gerektiği bir devirde Halide Edip bir vatandaş olarak omuzlarında hissettiği ağır görevi taşımaktan yılmamıştı”²²¹ Halide Edip, bulduğu her fırsatta kadınların gelişmesi gerektiğini savunmuş ve âdete bunu kendisine bir görev edinmiştir. Eserlerinde ve eylemlerinde kadına biçilen geleneksel yargıları yıkmaya çalışmıştır.

Halide Edip, tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi eserlerinde çok eşlilik, kadını özgürleşmesi, boşanma, görücü usulü evlilik, kadının çalışması gibi konuları işlemiş ve bu konulardaki mevcut genel görüşe karşı bir duruş sergilemiştir. “Halide Edip

²²⁰ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, age, s.15.

²²¹ Nadir Nadi, “Onbaşı'nın Anıları”, *Cumhuriyet*, 6 Mart 1960, s.2

Muhafif ruhlu bir kadındı; aşkın hürriyetin her gün yeniden kazanılması gerektiğine inanmış ve bu yüzden devletin kara listesine girmişti.”²²² “ Halide Edip, inatçıdır, zor affeder, küskünlükleri devamlıdır, geriye nadiren bakar. Sahip olduğu büyük zekâ, kültür, terki kabiliyeti, ataklık ve cesaret, güç ve zor karakterinin bariz vasıflarıdır.”²²³ Türk’ün Ateşle İmtihanı” nı yazan Halide Edip o ateşli günlerin en önemli kadın kahramanlarından biri olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Halide Edip, Türk tarihinin geçmişten günümüze yol aldığı süreçte, çetin mücadelelerin verildiği bir dönemde yaşamış ve ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, zamanın olağanüstü şartları, bireylerin duygu ve fikirlerinin oluşması ve bunların yazıya dökülmesinde olağanüstü etkiler oluşturmuştur. Bu dönemin havasının Halide Edip’in kişiliğini etkilediği gibi, edebiyatçı kişiliğini de etkilemiş olduğunu belirtmek mümkündür.²²⁴

Halide Edip, üzerinde yapılan çalışmaların birçoğu genellikle onun edebi yönünü ele alan çalışmalardır. Bu çalışmaların çoğunda Halide Edip’in milli mücadele yıllarını konu alan eserleri incelenmiştir. Ancak bu tezde Halide Edip’in düşünce ve eylemlerindeki muhalif tavrını göstermek amaçlanmıştır. “Halide Edip’i salt milliyetçi yazının odağında bir kadın yazar olarak okumak yerine, başka okuma olanaklarını da denediğimizde modernleşme tarihimizin duygular, kadın erkek ilişkileri ve suskun kadın isyanlarına dair dip sularını da deşme fırsatını yakalayabiliriz”²²⁵

“Halide Edip, cins ve yaş ayrımı gözetmeksizin diyebilirim ki, Halid Ziya Uşaklıgil’den sonra, en büyük romancımızdır. Eğer Uşaklıgil Türk romanını yaratan adamsa, Halide Edip onu yaşatan, besleyen, geliştiren Kadındır. “Büyük romancımız, “Seviye Tâlip” ile “Tatarcık” ve “Âkile Hanım Sokağı” arasına sıralanan ciltlerde canlandırdığı olaylar, manzaralar ve çehrelerle, içinde yaşadığı çevrenin ve çağın tarihini yazmıştır. Halide Edip’in yaratıcılığı ölçüsünde yüksek olan görüş kudreti, romanlarına toplumsal bir belge olmak değerini de kazandırmıştır”²²⁶ . “Mor

²²² İpek Çalışlar, *Halide Edip*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s.9.

²²³ Hicran Göze, *Zor Yılların Zor Kadını Halide Edip Adivar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003, s.6.

²²⁴ Seyit Taşer, “Halide Edip Adivar’ın Öğretmenlikten İstifası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 150.s.2.

²²⁵ Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, age, s.248.

²²⁶ Munis Faik Ozansoy, “Düşündüğüm Gibi: Halide Edip Adivar”, *Hisar 2*, Sayı 77, Şubat 1964, s.3.

Salkımlı Ev” ve “Türk’ün Ateşle İmtihanı” adlı eserleri hem yazıldığı dönem hem de Halide Edip’in şahsiyeti hakkında bilgi vermektedir.

“Halide Edip erkeklerin dünyasında tutunmayı başarmış, kendini kabul ettirmiş, bir kadındır. “Kadın tarihi çalışmalarında amaç, tarih içindeki belli başlı kadınların tarihini yazmaktan öte, bir cins grubu olarak kadınların tarihini yazmak, tarih içindeki belli başlı kadınlardan kadınların tarihine atlamak, kadınların tarihteki rollerini yazmaktır.”²²⁷

“Bulunduğu her ortamda görüşlerini savunmaktan geri kalmayan cesur ve muhalif tavrı nedeniyle Halide Edip, tezin yazımına ilham vermiştir. “31 Martta isyancıların, işgal İstanbul’unda İngilizlerin, Milli Mücadele yıllarında Padişah’ın ölüm listesinde buldu kendini. Maceralı hayatı, bir İmparatorluğun ve genç cumhuriyetin en önemli dönüm noktalarına şahitlik etti. Aykırıydı. Özgürlüğüne çok düşküdü. Âşık olduğu adamı bile terk etti bu yüzden. Yazıları, romanları ve konuşmaları ve itirazları ile dünyanın en iyi tanıdığı Türk kadını oldu. Hayatı Türkiyeli kadınların geçirdiği değişime ışık tuttu. Hastalık ve yalnızlık içinde hayata gözlerini yumdu. Tutkulu, hüznü, isyankârdı. Adı Halide’ydi.”²²⁸ Halide Edip’in hayatını sürükleyici bir romana benzetmek yanlış olmayacaktır. Halide Edip , “Biyografisine Sığmayan Bir Kadın ²²⁹” ve “Cumhuriyetin Asi Kızı”²³⁰ olarak nitelendirilmiştir. Halide Edip’in yaşamı ve eserleri incelendiğinde onun “Muhafif Kadınlar” başlığı altında tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi çalışmamıza konu olarak seçilmesinin ne denli doğru olduğu görülmüştür.

3.1. Halide Edip Adıvar’ın Hayatı (1882-1964)

3.1.1. Aile Çevresi

1882 yılında İstanbul’da doğan, Halide Edip, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılma devrinde dünyaya gelmiş ilk çocukluk yılları bu atmosfer içinde geçmiştir. Halide Edip Adıvar’ın babası II. Abdülhamit döneminde Ceyb-i Hümayun Başkâtibi (Padişahın özel kesecisi) Selanikli Mehmet Edip Bey, annesi Eyüplü Nizamizade ailesine mensup Bedrifem Hanım’dır. Annesi Bedrifem Hanım, o henüz küçük bir

²²⁷ Serpil Çakır, *age*, s.17

²²⁸ Kemal Öztürk, *Halide*, Timaş Yayınları, Belgesel Kitaplar 1, İstanbul, 2009, s.12.

²²⁹ İpek Çalışlar, *age*, s.9

²³⁰ Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, s.148.

çocukken ölmüştür. Halide Edip'in babası Mehmet Edip Bey'de tıpkı Fatma Aliye Hanım'ın babası gibi ileri bir görüşe sahiptir. Bu nedenle Fatma Aliye Hanım gibi Halide Edip Adıvar da kültürel sermaye olanaklarından yararlanmışır. Mehmet Edip Bey Halide Edip'in hayatında önemli bir yere sahiptir.

Mehmet Edip Bey, 1852 yılında Selanik'te Abdullah Efendi adlı bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Selanik vilayeti muhasebe kaleminde devlet görevine başlayan (7 Şubat 1871) Mehmet Edip Bey, Yanya, Bursa ve Antalya rejî müdürlüklerinde görev yapmıştır. Mehmet Edip Bey, dönemin önemli kişilerindendir. Mehmet Edip Bey, Bedrifem Hanım öldükten sonra genç bir kızla evlenerek Yıldız'da başka eve taşınmıştır. Halide Edip üvey annesi ile bu evde tanışmıştır. Babası Mehmet Edip Bey, bu evde İngiliz terbiyesinin hâkim olmasını istemiştir. Çocuklarını bu terbiyeye göre yetiştirmek istemiştir.

Mehmet Edip Bey, Halide Edip'in üvey annesinin üzerine saraydan bir başka kadın getirmiş ve onunla da evlenmiştir. Bu olayı kendi evlilik hayatında da yaşamış olan Halide Edip, birden fazla kadınla evlenen erkeklere ön yargılı olmuş ve çok eşliliğin karşısında durmuştur.

Halide Edip Adıvar'ın Bedrifem Hanım ilk eşi olan Ali Şamil Paşa'dan Mahmure adlı üvey kız kardeşi ve daha sonra babasının yaptığı evliliklerden ise Nilüfer ve Nigar isminde iki üvey kız kardeşi vardır. Bu kardeşler içinde Halide Edip en çok annesinin ilk evliliğinden olan ablası Mahmure ile anlaşmıştır. Halide Edip Adıvar, babasının ardı ardına birkaç kadınla evlenmesi nedeniyle hem babasının hem de anneannesinin yanında hayat sürmüştür. İngiliz geleneklerine hayran olan babası Edip Bey, kızının giyim ve beslenmesinde İngiliz terbiyesini esas almıştır. Anneannesinin evinde ise daha çok İslam gelenekleri hâkimdir. Bu iki yetiştirme tarzı yıllar sonra Halide Edip'in düşüncelerini etkilemiştir. O doğu ve Batı kültürünü sentezlemeye çalışmıştır. 1893 ve 1894 yıllarında Halide Edip yeni bir çevreye girmiştir. Halide Edip'in gelişmesinde çok etkili olacak bu yer Amerikan Kolejidir. Halide Edip, yedi yaşında Üsküdar Amerikan Koleji'ne verilir. Amerikan Koleji, Halide Edip'in kişiliği üzerinde oldukça etkili olmuştur.

Halide Edip'in eserlerinde Doğu-Batı sentezi yapmasının yetiştirilme tarzından ileri geldiği söylenebilir. Halide Edip bir yandan İslami geleneklere bağlı

ananesinin evinde yaşamış bir yandan da babası tarafından İngiliz terbiyesi ile büyütülmeye çalışmıştır.

“Halide Edip’in çocukluk yıllarında gündelik yaşamın ritmi İslami takvim tarafından belirleniyordu. Dindar bir kadın olan büyük annesi ile inançları esas olarak eski folklorik anlayışlara ve efsanevi motiflere dayanan hizmetçiler, dini bayramların gereklerini titizlikle yerine getirirlerdi.²³¹ Evdeki bu yaşantının yanı sıra Edip Bey, Halide Edip’i Amerikan kolejine göndermiştir. Halide Edip kişisel bir özgürlük kazandığı Amerikan koleji yıllarında farklı bir kültürel ortamla tanışmıştır.

Halide Edip’in çocukluk yıllarında kolejdeki değer sistemi ile evdeki değerler sistemi etkili olmuştur. Halide Edip’in bir kimlik ve kültür çatışması yaşadığını söyleyebiliriz. Halide Edip’in bu her iki kültürü de çok iyi tanınması onu eserlerinde Doğu- Batı Sentezine götürmüştür.

3.1.2. Halide Edip Adıvar’ın Eğitim hayatı

Halide Edip Adıvar’ın babası Mehmet Edip Bey, hem aydın fikirli hem de zamanının değerlerinin ötesine geçmiş bir insandı. Halide Edip’in şehirdeki en iyi hocalardan ders almasını sağlamıştır. Gerekli yaşa erişir erişmez Halide Edip’i eski bir yalıda Faaliyet gösteren Amerikan kız kolejine kaydettirmiştir.²³² Mehmet Edip Bey’in Halide Edip’in eğitimi desteklemesi ve kızının İngilizce öğrenmesini istemesi Halide Edip’in sosyal sermayeye sahip olduğunu göstermektedir. Halide Edip, Amerikan kolejinde kendisini farklı bir kültürel ortamda bulmuştur. Anılarında o günlerden şöyle bahsetmektedir.

“ Kolejin yaşantım üzerindeki etkisi öylesine güçlüydü ki bunun bende yarattığı genel ve özgül etkiler üzerinde kısaca durmayı gerekli görüyorum... Kolej bir bütün olarak yaşantımın üzerinde özgürleştirici bir etkiye sahipti; yaşantıma büyük bir denge getiriyor, bana çok daha farklı keyifler bulduğum kişisel bir yaşam olanağı sunuyordu. Halihazırda güçlü bir niteliğe sahip düşünsel eğilimlerimden bazıları, bu yaşamamın getirdiği yeni olaylarla birlikte kendilerine daha geniş sahalar buluyorlardı.²³³

²³¹ Frances Kazan, Halide Edip Ve Amerika, (Çev: Bernar Kutluğ), Bayram Matbaası, Ankara, 1995 s.20.

²³² *Age*,s.24.

²³³ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, 23.Baskı, İstanbul,2016,s. 124.

Halide Edip'in henüz sekiz yaşındayken Amerikan Kız Koleji'ne gitmesi onu ev merkezli yaşantısından uzaklaştırmıştır.²³⁴ Amerikan Koleji'nin Halide Edip'in hayatında önemli bir yeri vardır. Halide Edip kolejdeki hem en küçük öğrenci hem de tek Müslüman Türk kızıdır.

II. Abdülhamit Müslüman çocukların yabancı okullara gitmesini yasaklamıştır. Mekatib-i Hristiyaniya ve Ecnebiye Müfettişliği tarafından yabancı okullara çocuklarını gönderdikleri tespit edilen kişilerle görüşülmüştür. Bu kişilere dil öğrenmenin eskisi gibi zor olmadığı, Müslüman erkek ve kız çocuklarının eğitimi için çeşitli okullar bulunduğu halde onların Hristiyan ve ecnebi okullarına verilmesinin “şair-i diyanet ve İslmiyet”e aykırı olduğu ve bunun halife tarafından da hoş karşılanmadığı ihtar edilmiştir.²³⁵

Sarayda Kâtiplik yapan Mehmet Edip Bey'in kızını bu koleje kaydettirmesi, Onun Osmanlı Ailelerin çocuklarının yabancı okullarda eğitim görmesini uygun bulmayan Padişah'ın gözünden düşmesine yol açmış, mesleki kariyerini de olumsuz yönde etkilemiştir.²³⁶

Bu olaylardan sonra Halide Edip, Padişah'ın emri ile kolejden alınmıştır.²³⁷ Halide Edip, Padişah'ın emri ile kolejden ayrılmasına rağmen kolej ile olan bağlantısını kesmemiştir. Gizli gizli okula gidip gelmiş okuldaki hocaları ile görüşmüş bir nevi okuldaki eğitimin devamlılığını sağlamıştır. Bu davranış Halide Edip'in iktidara karşı olan ilk muhalif tavrını örneklendirmektedir.²³⁸

Halide Edip kolejden ayrılmasının ardından eğitimine evde devam etmiştir. Halide Edip evlerine gelen hocalardan bir yandan İtalyanca müzik dersleri almış Şükrü Efendi'den de Arapça öğrenmiştir. Halide Edip'in eğitimi eve yerleşen İngiliz öğretmenden de İngilizce dersleri alarak devam etmiştir. Halide Edip'in İngiliz edebiyatına olan merakı bu dönemde başlamıştır.

Beş yıl sürecek olan Evdeki eğitimin ardından Halide Edip, 1889 yılında tekrar Amerikan Koleji'ne başlamıştır. Kolejdeki bu ikinci dönemine anılarında

²³⁴ Frances Kazan s.24.

²³⁵ Ercan Uyanık, “Yabancı Okullarda Eğitim Gören Osmanlı'nın Müslüman Çocukları (1865-1908)”, *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2017, Sayı 14,S.13.

²³⁶ Frances Kazan, *age* s..24.

²³⁷ *Age*, s..25.

²³⁸ Adnan Şerifoğlu, “Kendi Doğrularında Yalnızlaşan Güçlü Bir Kadın: Halide Edip”, Sayı 59. Ağustos 2010.<http://arsiv.indigodergisi.com/59/aserifoglu.htm>

“özgürleşme dönemi” diye bahsetmiştir.²³⁹ Halide Edip Amerikan kolejinden 1901 yılında mezun olmuştur. Tüm bunlar göz önünde alındığında Halide Edip’in muhalif tavır sergileyebilmesinde kültürel sermaye sahip olmasının, etkisinin olduğu söylenebilir. Halide Edip’in muhalif tavra, özgür ve sorgulayıcı bir düşünce yapısına sahip olmasında onun Amerikan Koleji’nde aldığı eğitimin etkisi büyüktür.

3.1.3. Evlilik hayatı

Halide Edip, Amerikan kolejindeki öğrenimini bitirdikten hemen sonra 1901 yılında, 19 yaşındayken kendisine matematik dersi veren, Salih Zeki ile evlenmiştir. Bu evlilikten iki oğlu olmuştur. Salih Zeki Bey, August Comte hayranıdır ve Halide Edip’i pozitivist düşünce ile tanıştır. Halide Edip’in Salih Zeki Bey gibi eğitimci biriyle evlenmesi de onun kültürel sermayeye sahip olduğunu göstermektedir. 1908 yılında Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmaya başlar ve aynı yıl ilk romanı olan Heyulâ’yı yayımlamıştır. Halide Edip’in ilk evliliği yalnızca 9 yıl sürmüştür. Halide Edip’in çok sevdiği kocası Salih Zeki, öğretmen bir hanımla ilgilenmiş ve onunla evlenmeye karar vermiştir. Bunun üzerine Halide Edip 1910 yılında Salih Zeki’den ayrılmıştır.

“1910’ da benim aile hayatımda büyük bir değişme olmuştu. Salih Zeki Bey, ikinci defa evlenmeye karar vermişti. O zaman Yanya’da bulunan babamı çocuklarımla birlikte ziyaret ettim... Döndüğüm zaman bu meselenin kapanmasının mümkün olmadığını görerek ayrıldım yani dokuz senelik hayat arkadaşlığım sona erdi.”²⁴⁰

Halide Edip Adıvar, Adnan Adıvar’ın kendisini bir başka kadınla aldatması karşısında ikinci bir kadını evlilik hayatında kabul etmemiş ve Salih Zeki’den derhal ayrılmıştır. Bu da bize yine Halide Edip Adıvar’ın muhalif tavrını gösterir niteliktedir. Halide Edip’in hem babasının hem de kocasının birden fazla kadınla evlenmek isteği Halide Edip’i etkilemiştir. Halide Edip bundan sonraki yaşamında kadın haklarını sonuna kadar savunmuş ve çok eşliliğin asla kabul edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Savunduğu bu fikri bizzat kendisi uygulayarak kadınlara örnek olmuştur.

²³⁹ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 125.

²⁴⁰ *Age*, s. 185.

Halide Edip Adıvar 1916 yılında Cemal Paşa'nın isteği üzerine Lübnan'a gitmiştir. Burada birçok okulun açılmasına öncülük etmiştir. Halide Edip orada İstanbul'dan tanıdığı Adnan Adıvar ile evlenme kararı almıştır.

Aralık 1934'te Türkçe bir soyadı tespit edilerek ilgili vekâlete bildirmeleri gerektiğini öğrenmişlerdir. İsmet Paşa'nın kendileri için seçtiği "Adıvar" soyadını kabul etmişlerdir. "Sizin zaten adınız var" anlamına gelen soyadı onlara yakışmıştır.²⁴¹

3.1.4. Halide Edip'in Öğretmenlik ve Türk Ocağı Yılları

Halide Edip, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda İngiltere'de bulunmaktaydı. Halide Edip'in İngiltere'de bulunması onun demokrasi, feminizm ve eğitim konuları hakkında yeni fikirler edinmesine etki etmiştir. Türkiye'ye döndüğünde pedagoji konusunda makaleler yazmıştır. Eğitim konusunda faaliyet göstermeye başlayan Halide Edip, özellikle kızların eğitimi konusuna eğilmiştir. Halide Edip'in bu konudaki makalelerini okuyan dönemin Maarif Nezâreti Müsteşarı Said Bey, Halide Hanım'dan Dârümuallimât (Kız Öğretmen Okulu) için bir rapor hazırlamasını istemiştir. Halide Edip, raporunda, Dârümuallimât'ın yönünü batıya çevirmesi gerektiğinden söz etmiştir. Bu etkinin diğer bir sonucu olarak, Halide Edip'in öğretmen modeli İngiliz ve Amerikan menşelidir. Bu modelde eğitimde amaç, basit usullerle çalışkan insanlar yetiştirmek olup, eğitimde kadının rolü büyüktür.²⁴²

Halide Edip'in eğitim alanındaki faaliyetleri bu düşüncelerin de tesiri ile ve Türkiye'ye dönüşünde, Dârümuallimât Müdiresi Nakiyye Hanım'ın evinde kaldığı dönemde farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde Maârif Nazırı Said Bey, Halide Hanım'a öğretmenlik teklif etmiş ve Halide Edip de tecrübelerini paylaşmak ve öğrencilere aktarmak üzere teklifi kabul etmiştir. Halide Edip'in öğretmenliğe başlangıcı bu şekilde olmuştur.²⁴³

Maarif nezareti Müsteşarı Sait Bey Halide Edip'in eğitim üzerine kaleme aldığı yazıları okuyunca onu evinde ziyaret etmiştir. İttihatçılar, kızların eğitimini

²⁴¹ Turhan Ada, *Hayatı ve Kişiliğiyle Adnan Adıvar*, Kültür Yayınevi, İstanbul, 2010, s.288.

²⁴² Seyit Taşer, *agm.*, s.151.

²⁴³ Agm., s.151.

önemiyor, eğitim görevini kadınların üstlenmesini istiyorlardır. Halide Edip de eğitim meselesi üzerine kafa yoran bir kadın olarak en iyi adrestir.²⁴⁴

Halide Edip, görev yaptığı Dârümuallimât ile ilgili bir rapor hazırlamış ve bunu Maârif Nezâreti'ne vermişti. Raporda, bayan öğretmen adaylarının ilmi gelişiminin, genç kızların ahlaki ve zihni gelişiminde önemli izler bırakacağından, Dârümuallimât konusuna öncelik verilmesi gereğinden bahsetmiştir. Halide Edip, Dârümuallimât'ın idadi derecesinde açılmış olmasına rağmen, müfredatın ortaokul derecesinde kaldığı fikrindedir. Halide Edip, eğitimle ilgili diğer bir raporunda okul için ayrılan mekânın özellikleri, eğitim dili, genel kültürün önemi gibi konulara değinmiştir. Halide Edip'in Dârümuallimâtla ilgili bu düşüncelerini öğretmenliğe son verdiği yıllara kadar taşımış olduğunu, istifa dilekçesinden anlamak mümkündür.²⁴⁵

Osmanlı Devleti kız çocuklarının eğitimi ile ilgili ilk adımları 19. Yüzyıl ortasında atmıştır. Kimi yazarlar İslam adına, kimileri de çağdaşlaşma adına kadının eğitim alması gerektiğini savunmuştur. 1957'de kurulan Maarif-i Umumi Nezareti(eğitim bakanlığı) batılı okul sistemini geliştirmeyi amaçlamıştır. İlk kız rüştiyesi 1959'da açılmıştır. 1876'da ilan edilen meşrutiyetle birlikte kız çocuklarının eğitimi üzerine önemle durulan bir konu olmuştur.²⁴⁶

Halide Edip, beş yıl süreyle Kız Öğretmen Okulu ve İstanbul Kız Lisesinde öğretmenlik ve vakıf kız mekteplerinde müfettişlik yapmıştır. Öğretmenlikten istifası öncesinde maarifte Şükrü Bey ile anlaşamaz. Ziya Gökalp ve Talat Paşa'nın isteği üzerine bir süre daha görevde kalmış, fakat üç ay sonra istifa dilekçesini bakanlığa vermiştir.²⁴⁷

Halide Edip'in, eğitim alanındaki faaliyetlerinin öğretmen olarak görev yaptığı dönem ile sınırlı olmadığı anlaşılır. Yurt dışında bulunmuş olması itibariyle eğitim konusunda bazı fikirler edinmiş olan Halide Edip, bu düşünceleri doğrultusunda gerek eğitim sisteminde gerekse öğretmenlik yaptığı kurumda kendine göre eksik gördüğü tarafları dile getirmiştir.²⁴⁸ Tezin ilerleyen bölümünde

²⁴⁴ İpek Çalışlar, *age.*, s.91.

²⁴⁵ Seyit Taşer, *agm.*, s.152

²⁴⁶ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, S.50.

²⁴⁷ Seyit Taşer, *agm.*, s.152.

²⁴⁸ *Agm.*, s.158.

anlatılacağı gibi Halide Edip'in milletvekili olduğu yıllarda üzerinde en çok durduğu konu eğitimin çağdaşlaşması gerekliliği olmuştur.

Halide Edip bu çalışmalarının yanında Türk Ocağı'nda da görevler almıştır. Bu dernekte “Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Genç Kalemler”²⁴⁹ ile tanışmış ve onlarla birlikte ulusçuluk düşüncesi üzerinde durmuştur. Yeni Turan adlı romanı bu yılların ve düşüncenin ürünüdür.

“Halide Edip, İttihat Ve Terakki'nin fikir hayatı üzerinde etkili olmayı önemsiyordu.. 1908 ruhuna hâkim olan Osmanlılık geleneği, imparatorluğun parçalanma sürecine girmesiyle yerini Türkçü- milliyetçi rüzgâra bırakmıştı. Türkçü aydınlar “Türk Yurdu” dergisi ile Türk Ocağı çevresinde toplandılar. Halide Edip'in Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi ile dostluğu bu çevreye girmesiyle başlamıştır.²⁵⁰ Halide Edip, kız çocuklarının eğitimi olması gerektiğini savunmuş, hayatı boyunca bunun için uğraşmıştır. Milletvekilliği yıllarında da en çok üzerinde durduğu konu eğitim olmuştur.

3.1.5. Halide Edip'in Milli Mücadele Yılları

1919 yılında İzmir'in işgalini protesto eden mitinglere katılan Halide Edip, İstanbul'un işgali üzerine eşiyile birlikte Anadolu'ya geçmiş ve Kurtuluş Savaşı sürecine tanıklık etmiştir.

1919 yılının başlarında İstanbul karışıklık içindedir. İngilizlerin Meclis-i Mebusan'ı kapatacakları, mebusları Malta'ya gönderecekleri şayiaları dolaşmaya başlamıştır. Halide Edip Mart başlarında Kemalettin Sami Bey'le Anadolu'ya geçmek sorunu üzerinde konuştuğundan sonra, Burgaz Adası'ndaki evini satmıştır, gündüzlü okuyan iki oğlunu yatılı olarak Robert Kolej' yerleştirmiştir. 15 Mart sabahı çocuklarını okula yolcu ettikten sonra, bir an önce Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir.²⁵¹ Pek çok milliyetçi o dönemde küçük gruplar halinde Anadolu'ya gitmeye başlamıştır. Bunlardan biri de Halide Ediptir. Halide Edip kaçış için planlar yapmıştır.

Halide Edip, Kurtuluş Savaşı yıllarında hayatının en zorlu, en kargaşalı günlerini yaşamıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin ardından yapılan Fatih

²⁴⁹ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 188.

²⁵⁰ İpek Çalışlar, *age.*, s.98.

²⁵¹ Güven Taneri Uluköse, *Halide Edip Adıvar*, s.45.

ve Sultanahmet mitinglerindeki unutulmaz konuşması ile İstanbul halkını coşturmuştur. Mitinglerdeki bu konuşmaları ile İngilizlerin tepkisini çeken Halide Edip, Divan-ı Harp kararı ile idama mahkûm edilmiştir. Bu nedenle eşi ve çocuklarıyla Anadolu'ya kaçmış. Milli mücadelesine Sakarya ve Dumlupınar meydan muharebelerinde devam etmiştir.

Halide Edip ve eşi Doktor Adnan Bey 19 Mart günü at sırtında yola çıkmışlardır. Gevye'de Hâkimiyeti Milliye Gazetesi'ni çıkaran Yunus Nadi Bey ile buluşup Ankara'ya gitmişlerdir.²⁵² Yolculuk sırasında Halide Edip, Yunus Nadi Beye Ajans kurma fikrinden bahsetmiştir. Halide Edip Adıvar Anadolu'daki milliyetin hareketinin en zayıf yanının gazete ve propaganda yokluğu olduğunu düşünmüş ve bunun için bir şeyler yapmak istemiştir. Anadolu Ajansı'nın kurulma fikri Mustafa Kemal Paşa tarafından da onaylanmıştır. Halide Edip Adıvar burada Anadolu Ajansı'nın muhabiri, yazarı, yöneticisi olarak çalışmıştır. Haber derleyip milli mücadeleye ilişkin bilgileri; telgrafi olan yerlere telgrafla iletmek, olmayan yerlerde cami avlusuna afiş olarak yapıştırılmasını sağlamak, Avrupa basınına takip ederek batılı gazetecilerle iletişim kurmak, Mustafa Kemal'in yabancı gazetecilerle iletişim kurmak, Mustafa Kemal'in yabancı gazetecilerle görüşmesini sağlamak ve bu görüşmelerde tercümanlık yapmak onun görevleri arasındadır.²⁵³ Halide Edip Adıvar milli mücadelenin önemini Anadolu Ajansı aracılığı ile anlatmaya çalışmış, bu yolla vatan topraklarının bütünlüğü için halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.

Ankara'ya gelen ekibin kaç kişi olduğu ve kimlerden oluştuğu çok önemsenmiştir. Halide Edip'in bu ekibin içinde yer alıyor olması Ankara'ya moral vermiştir. Türkiye'nin en dikkat çekici yazarının, üstelik de iki çocuk annesi bir kadını cepheye geliyor olması, milli mücadele açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Halide Edip Ankara'ya geldiğinde karargâhta çalışmaya başlamıştır. Dr. Refik'in (Saydam) yardımıyla dar ve uzun bir oda, çalışacak bir mekâna dönüşmüştür. Büyük bir yazıhane, dosyaları, sandalye, iki masa bir de eski yazı makinesi konulmuştur. Halide Edip İngilizce gazetelerin siyasi sayfalarını tercüme etmiş, Mustafa Kemal'in haberleşmesi için gerekli yazışmaları yürütmüştür.²⁵⁴

²⁵² Devrim Altay, *Halide Edip Adıvar*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010, s.66..93.

²⁵³ Devrim Altay, *age.*, s.95.

²⁵⁴ İpek Çalışlar, *age.*, s.210.

Halide Edip'in karargâhtaki görevi milli mücadelenin propagandasını yapmaktır. Anadolu Ajansı'nda çıkacak haberleri ilk önce Mustafa Kemal'e göstermektedir.

İstanbul'da İtilaf devletlerinin gözetiminde kurulan Divan- Harp²⁵⁵, 11 Mayıs 1921 günü Mustafa Kemal ile birlikte altı Milli Mücadele önderini idama mahkûm etmiştir. Halide Edip'in de içinde bulunduğu isimler şunlardır: Mustafa Kemal, Bekir Sami, Dr. Adnan, Ali Fuat, Ahmet Rüstem ve Kara Vasıf'dır. Haber Peyam-ı Sabah gazetesinde yer almıştır. Halide Edip Divan-ı Harp'de idama mahkûm edilmiş ve karar bir fetva ile de teyit edilmiştir. Halide Edip, haberi alır almaz çocuklarını düşünmüştür. İdama mahkûm edilen bir annenin çocukları olmanın hiç de kolay olmayacağını bildiği için çocukları için güvenli bir yer aramaya başlamıştır. Halide Edip oğulları için Charles Crane'den yardım istemiştir. Ona göre çocukları Amerika'ya giderse huzura kavuşabileceklerdir.

“Sevgili Dost,

Beni Jeanne D'arc gibi yakamadıkları için, İngilizlerin Ferit Paşa hükümetini beni ölüme mahkûm etmeye ve başıma ödül koymaya ikna ettiklerine inanıyorum. Bunu bir şaha gibi kabul ediyorum ve bu kararı onlara hakaret olsun diye Anadolu'da anlatıyorum. Ancak oğlanların tamamen dünyada tek başlarına kalabileceklerinin farkındayım. Zira İstanbul'da onların eğitimlerini güven içinde tamamlamalarını sağlayacak bir yakınım yok. İngilizlerin beni kahretmek için oğlanları götürüp işkence edebileceklerini düşündüğümde feda etmenin ne demek olduğunu da kavıyorum.

Kendilerine ait bir ülkede yaşayabilecek ve ona hizmet edebilecekler mi bilmiyorum. Ana en azından faydalı insanlar olarak yaşayabilirler. Ülkem için kendimi feda ediyorsam onlar acı çekmemeli. Ben kendimi her türlü şehadete hazırladım ama oğullarımın şehitliği zayıf kalbime çok ağır gelir. Mr. Moore (Kolejin müdürü) aracılığı ile onları Amerika'ya aldırıp geçen sene nazikâne teklif ettiğiniz gibi gözetiminizde bulundurabilir misiniz? Konstantinopolis'te Hüseyin Bey'e bir miktar para bırakmışım, bu para ile Amerika'ya geliş masraflarını karşılayabilirler. Cevabınızın mutlaka müspet olması gerekmiyor. Sorumluluklarınız ve meşguliyetiniz, sürgünde tek başına kalmış, iki Türk çocuğunun sorumluluğunu, sadece onlar benim oğullarım oldukları için üstlenmenize imkân vermeyebilir. Müspet ya da menfi süratle bir cevap alırsam fevkalade müteşekkir kalacağım...²⁵⁶

Halide Edip'in mektubunda kendisini ülkesi için feda edebileceği ifadeleri yer almaktadır. Ancak bir kadın olmasının yanı sıra anne kimliğini taşıyan bir kadın olması onu, çocuklarının güvenliği için ebettteki endişeye düşürmüştür. Halide Edip'in daha sonraki anılarında Crane'nin olumlu cevap verdiği ve çocuklarına göz kulak olduğu görülmüştür.

²⁵⁵ Yüksek rütbeli askerlerin harp meseleleri veya harp suçluları hakkında işler için toplandıkları meclis

²⁵⁶ Halide Edip'ten Crane' mektup, 24 Mayıs 1920. Aktaran: İpek Çalışlar, age., s.215

11 Ocak 1921 tarihinde İnönü’de kazanılan başarı üzerine, Kızılay tarafından cepheye gönderilen Halide Edip, Kızılay Hastanesi’ni gezmiştir. Mayıs başlarında ise Eskişehir Kızılay Hastanesi’ne hastabakıcı olarak girmiştir. Halide Edip Eskişehir’deki hastabakıcılık görevinden sonra tekrar gönüllü olarak cepheye dönmek istemiştir. Mustafa Kemal’e cepheye gitmek istediğini belirtmiş ve yeniden kendisini savaş meydanında bulmuştur. Halide Edip İsmet Paşa’nın görev yaptığı batı cephesine gitmiştir. Halide Edip’in cephedeki görevi her gün tümenlerin mühimmat, insan ve silah sayısını gösteren kayıtları tutmaktır.

Halide Edip cephede görev istediğinde, “ Dünyada ünlü bir yazarın er olarak görev aldığı ilk ordu karargâhı seninki olacak,” demişlerdir İsmet Paşa’ya.²⁵⁷ Halide Edip savaş meydanından yazdığı yazılarda Mili Mücadeleye ve bu mücadelede yer alan komutanlara duyduğu hayranlığı tarif etmiştir. Miralay Asım (Gündüz), cephedeki Halide’yi şöyle anlatmıştır:

“Halide Hanım gönüllü sıfatı ile orduya girince, piyade muhafız bölüğüne kaydı yapıldı. O sırada Birinci Şube’de bir yazıcı nefere ihtiyaç olduğundan, bu vazifeyi kendisine verdik. Orada Kuvve-i Umumiye cetvellerini çözmekle meşgul oldu. Vazifesini daima itina ve süratle yapar, diğer şube memurları gibi muntazam suretle takrime gelirdi ve cidden mükemmel bir asker temennisiyle içeri girer, vaziyetler alır, otur demedikçe oturmazdı.”²⁵⁸

Sakarya Savaşı’nda Halide Edip’e onbaşı tahsisatı ödenmiştir. Ona onbaşı rütbesini veren, Miralay Asım, Halide’nin askerliğinden çok memnundur.²⁵⁹ Halide Edip’in gönüllü olarak katıldığı cephedeki disiplini ve çalışmalarını onun bu işi ne kadar severek yaptığının göstergesidir. Tezimiz için önemli olan ise, Halide Edip’in cephedeki başarısının bir kadının cephede olamayacağını düşünen toplumsal cinsiyet yargısını kırılmasındaki olumlu rolüdür.

Anadolu’da 1921 yılında Milli Mücadele liderini tanıtmak için hazırlanan bir broşürde, Halide Edip’in, atının yularını tutarken fotoğraflarını yayınlamışlardır. Resim altı ise şöyleydi: “Düşman ayaklarının Ankara yollarına uzanması üzerine ahdi vehc ile silaha sarılıp orduya iltihak ve muhaberata iştirak etmiştir. Anadolu gazetelerinin verdiği malumata nazaran onbaşılığa terfi eden Halide Edip Hanım, en

²⁵⁷ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005, s.337.

²⁵⁸ Fahri Çan, *Milli mücadelede Halide Onbaşı*, Yakın Tarihimiz İçinde cilt 1, s.100.

²⁵⁹ İpek Çalışlar, age., s.255.

büyük kumandanlarımız arasında tarihin kaydedeceği muhterem simalardandır.²⁶⁰
Bundan böyle Halide Edip de tarihte Halide Onbaşı diye anılacaktır.

Miralay Asım, Sakarya Muharebesinde 21 gün cephede kalan Halide'nin korkusuzluğunu, “Orada geceleri bazen vagonlarda, bazen kuru toprak üzerinde geçirdi. Muhabere bittikten sonra karargâha at üzerinde dönmesi kararlaştırıldı. Günde 70 km. at sırtında koşturulacaktı. Halide Hanım bir saniye bizden geri kalmadı. Cidden pek cesur Türk askeridir.” Sözleriyle anlamıştır.²⁶¹

11 Ocak 1921 tarihinde İnönü’de kazanılan başarı üzerine, Kızılay tarafından cepheye gönderilen Halide Edip, Kızılay Hastanesi’ni gezmiştir. Mayıs başlarında ise Eskişehir Kızılay Hastanesi’ne hastabakıcı olarak girmiştir. Sakarya Savaşı sırasında onbaşı olup Yunanların halka verdiği zararları incelemek ve raporlamakla sorumlu olan Tetkik-i Mezalim Komisyonu (Kötülükleri İnceleme Komisyonu)’nda görevlendirilmiştir.

Orada bulunan kadınlarla baş başa konuştuğunda facianın büyüklüğünü anlayacaktı; aralarında Yunanlıların tecavüzüne uğrayanlar da vardı. Bu kadınların isimlerini raporlara geçirmek istemiyordu. Halide Edip, bunda acıya dayanacak kuvveti nerden bulduğunu kendisi de bilmiyordu. Tetkik-i Mezalim Şubesi’nin sabah onda başlayıp öğleden sonra dörde kadar çalışmasını istiyordu. Yakup Kadri bu kuralı sükûnetle karşılarken, Yusuf Akçura çok kızmıştır.²⁶² Halide Edip, faciayı anlatan notlarını eksiksiz tuttu, raporlarını yazdı. Miralay Asım, Halide Edip’in tuttuğu notlardan üç ciltlik bir eser ortaya çıktığını söylemektedir.²⁶³ Tetkik-i Mezalim komisyonundaki çalışmaları Halide Edip’i duygusal olarak derinden etkilemiştir.

İsmet Paşa Halide Edip’in cephede bulunduğu günleri şöyle anlatmıştır:

“Halide Hanım, kumanda ettiğim ordunun en mut’i(itaatkâr) askerlerinden biridir. Kendisine vazife verdiğimiz zaman diğer herhangi bir neferden farklı olacağını hiçbir defa düşünmedik. İfa ettiği vazifeleri tam ve mükemmel bir suretle başarabileceğini tabii gördük. Muhaberelelerin normal hayatı intizamsızlığa uğratan, fikren ve asap itibarıyla çok tahammül isteyen safhalarında, kendisinde bariz bir kuvvet ve metanete tesadüf ettik. Muharebe meydanlarında birçok tetkiklere memur

²⁶⁰ Orhan Koloğlu, “Halide Edip’in Gönüllü Sürgün Yılları”, *Tarih Ve Toplum Dergisi*, Ağustos, 1998, S. 176.

²⁶¹ Fahri Çan, *agm.*, s.99-100

²⁶² İpek Çalışlar, *age.*, s.259

²⁶³ Fahri Çan, *agm.*, s.99-100.

ettim ki, bu hususta fikir ve malumat itibariyle yüksek bir seviyeye ihtiyaç olduğu kadar, gece gündüz at sırtında dolaşmak, yetersiz barınma ve sağlık şartları içinde yaşamak gerekiyordu. Halide Hanım bütün güçlüklerle her nefer gibi tahammül etmiştir. Velhasıl çok hizmet etmiş, kıymetli askerlerimden biridir.²⁶⁴

Savaş boyunca cephede görev yapan Halide Edip, Dumlupınar Meydan Muharebesi'nden sonra ordu ile İzmir'e gitmiştir İzmir'e yürüyüş sırasında rütbesi başçavuşluğa yükselmiştir. Halide Edip, aynı zamanda siyasi bir liderdir ve Türk Bağımsızlık Savaşı'na aktif olarak katılan "İlk Kadın Onbaşı" lakabını almıştır.²⁶⁵ Halide Edip'i değerli kılan birçok özelliği bulunmaktadır. Cephedeki günlerinin sonunda onu farklı kılan bu özelliklerinin yanına asker ve hastabakıcı sıfatlarını da katmış, kadınların cephede başarılı bir şekilde görev yapabileceklerini göstermiştir.

Halide Edip Adıvar, savaş süreci boyunca Karargâhta görev yapmıştır. Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin ardından sonra ordu ile İzmir'e gitmiş, İzmir'deki yürüyüş sırasında, rütbesi başçavuşluğa yükseltilmiştir. Halide Edip, Milli mücadele yıllarındaki faaliyetleri nedeni ile İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı sonunda Ankara'ya dönmüştür.

Halide Edip'in ilk işi çok özlediği çocuklarını görmek olmuştur. Anadolu'daki savaş günlerinde çocukları için endişelenen ve hatta bir daha onları göremeyeceğini düşünen Halide Edip, çocukları ile Hamburg'da görüşmüştür.

Halide Edip o gün hissettiklerini çocuklarını emanet ettiği Richard Crane'e bütün içtenliği ile yazarken, " Size ve Amerika'ya duyduğum şükranı anlatamam," diyordu. Çocukları hem zihinsel olarak çok gelişmiş bulmuş, hem de aynen eskiden oldukları gibi basit ve temiz Türk çocukları olmaya devam ettiklerini görmüş, memnun olmuştu.²⁶⁶ Halide Edip Anadolu'ya giderken çocuklarını ve sevdiklerini geride bırakan, hakkında ölüm fermanı çıkarılan ve tüm bunlara rağmen mücadelesinden geri durmayan Türk kadını olması nedeniyle önemlidir.

Halide Edip Adıvar vatanın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için manda fikrini savunmuştur. Ayrıca Wilson prensipleri cemiyetine üye olmuştur. Halide Edip Adıvar'ın eleştirmesine neden olacak manda fikri ve üyesi olduğu

²⁶⁴ *Agm.*,s.100

²⁶⁵ Hüner Tuncer, "Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:16, Ankara, Kasım 1989, s.163-172.

²⁶⁶ İpek Çalışlar, *age.*, s.298.

Wilson prensipleri Cemiyeti tezin “Halide Edip Adıvar”ın milli mücadele yıllarındaki muhalif tavrı başlığında detaylı şekilde anlatılmıştır. Ayrıca aynı başlıkta mütareke koridoru diye ifade edilen milli mücadele yıllarındaki tavrı incelenmiştir.

3.1.6. Halide Edip’in Yurt Dışı Günleri

Halide Edip, Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından, Vakit, İkdam ve Akşam gazetelerinde yazmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Mustafa Kemal Atatürk ile siyasi fikir ayrılığına düşmüştür. Adnan Adıvar ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşunda yer almış ve parti programını oluşturmuştur. Tüm bunların sonucunda Halide Edip Adıvar, iktidar çevresinden uzaklaşmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması ve Takrir-i Sükûn Kanunu’nun kabul edilmesiyle tek parti dönemi başlamış, Halide Edip Adıvar ile kocası Adnan Adıvar 1925 yılında Türkiye’den ayrılmak zorunda kalmışlardır. İlk olarak İngiltere’ye gitmişlerdir. 1939 yılına kadar 14 yıl boyunca yurtdışında yaşayan Halide Edip ve ailesi bu sürenin dört yılını İngiltere’de geçirmiş olup diğer, on yılını da Fransa’da geçirmiştir.

Halide Edip Adıvar, yurtdışında yaşadığı yıllarda pek çok yerde konferanslar vermiştir. Bu konferansların konusu çoğunlukla Türk kültürünü dünya kamuoyuna tanıtmak olmuştur. Halide Edip Adıvar, İngiltere’de Cambridge, Oxford; Fransa’da Sorbonne Üniversiteleri’nde konuşmalar yapmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ne ve Hindistan’a davet edilmiştir.

1928 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Williamstown Siyaset Enstitüsü’nde yuvarlak masa konferansına başkanlık yapan ilk kadın olmuştur. Amerikan Gazeteleri Halide Edip’in gelişine büyük bir ilgi göstermiştir. O daha yola çıkmadan Williamstown’daki Politika Enstitüsüne ilk kez bir kadının başkanlık edeceği önemli bir haber olarak basında yer almıştır.²⁶⁷ Halide Edip’in Amerika’ya gelişini New York Times Gazetesi Tam sayfada duyurmuştur. Milli mücadele yılları ile tanınan Halide Edip’i Amerikan kamuoyuna tanıtmak istemişlerdir.

New York Times’ın haberine göre Williamstown konferansındaki izleyiciler onun parlak zekâsına ve entelektüel gücüne hayran kalmışlardır. Williamstown Enstitüsü’nün o güne dek davet ettiği en dirayetli hatip olduğu söylenmiştir.

²⁶⁷ İpek Çalışlar, *age.*,s.,354.

Tartışmaları beklenmedik noktelerle ve kahkahalarıyla renklendirmiştir. Dış politikaya ayrılan oturumu 200 uzman izlemiştir. Konferansın ilk kez bir kadın, hem de Doğulu bir kadın tarafından açılmasını, gazeteler bin bir gece masallarına benzetmiştir. Halide Edip yeni Türkiye'nin emellerini anlatırken, Türkiye'nin barıştan yana olduğunu, içte ve dışta barışa ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Büyük devletler tarafından engellenen ülkesinin, Batı modeli kalkınmasını eğitime ağırlık vererek tamamlayacağını anlatmıştır.²⁶⁸

1932 yılında Columbia Üniversitesi Bernard Kolej'i Halide Edip'i ikinci kez ABD'ye çağırmıştır. Halide Edip Adıvar, Bernard Kolej'indeki konferansların ardından, 1935 yılında İslam üniversitesi Jamia Milia'yı kurmak için açılan kampanyaya katılmak üzere Hindistan'a çağırılmıştır.. Delhi, Kalküta, Benares, Haydarabad, Aligar, Lahor ve Peşaver Üniversiteleri'nde dersler vermiştir.

Halide Edip'in Amerika Günleri aylar süren konferans turlarıyla devam etmiştir. Ancak bu Türk basının ona tepki göstermesine neden olmuştur. Halide Edip atık düşman olarak lanse edilmiş. Muhalefet çevresinde dolaştığı, vekillik ve siyasi emellerine ulaşmadığı gerekçesiyle ile Türkiye'yi konferanslarla kötüleyen bir konuma yerleştirilmeye çalışılmıştır. Türk Basının Halide Edip'e tepki göstermesini nedeni Milli Mücadele yıllarındaki anılarını Londra'da ve New York'ta yayınlamış olmasıdır.

Halide Edip, yurt dışında bulunduğu sürede iki kez ABD'ye gitmiştir. İlki Williamstown Enstitüsü'nün konferansı, ikincisi ise Columbia University'nin Barnard College'nden gelen konuk profesörlük teklifi içindir. Bu teklif Halide Edip'e Williamstown günlerinde gelmiştir. Halide Edip'ten tarih bölümünde Türkiye'de kadın mesellerinin geçmişi üzerine ders verilmesi istenmiştir.

New York Times Gazetesi 1 Şubat 1931 tarihli haberinde, "Türk feminist ve yazarı, ülkesinin Jeanne D'arcy veya Jane Adams'ı"²⁶⁹ diye tanımlanan Halide Edip'in konuk profesörlük görevine başlayacağını duyurmuştur.²⁷⁰ Halide Edip, Columbia Üniversitesi'nde o günlerin Türkiye'sini, sosyal, siyasi ve entelektüel açıdan analiz eden dersler vermiştir.

²⁶⁸ *Age.*, s.358.

²⁶⁹ Halide Edip'in benzetildiği kadın haklarının savunucusu ABD 'li sosyolog Jane Adam aynı yıl (1931) barış harekâtı öncüsü olarak Nobel Barış ödülü almıştır

²⁷⁰ "Turkish Woman to Teach" New York Times, 1 Şubat 1931, Aktaran: İnci Enginün, *age.*, s.495.

3.1.6.1. Halide Edip'in Hindistan Günleri

Halide Edip, 9 Ocak 1935 tarihinde Hindistan'da konferans vermek üzere Delhi'ye davet edilmiştir. Halide Edip'in Hindistan'da bulunduğu sürece kaleme aldığı günlüklerinden oluşan "Inside India"(Hindistan'ın içinden) adlı eseri, Hindistan'daki günlerini en geniş şekilde anlatan eseridir. Halide Edip'i Hindistan'a davet eden kişi Balkan Savaşı yıllarında tanıştığı Doktor Ansari'dir. Hindistan'daki Hilafet komitesinin başkanı olan Ansari Hint Müslümanları adına hareket eden bir isimdir. Ansari Halide Edip'e yeni Delhi'deki Müslüman üniversitesinde bir dizi konferans önermiştir.

Halide Edip, Ansari'yi tanıdığı 1913 yılında da Hindistan'a gitmek istemiştir. Hindistan'ın şiddet karşıtı siyasetler geliştirerek dünyaya örnek olan lideri Gandh'yi merak etmiştir. Konferans teklifini birada bu yüzden büyük bir heyecanla karşılamıştır.²⁷¹

Halide Edip, Delhi, Kalküta, Benares, Haydarabad, Aligar, Lahor ve Peşaver Üniversiteleri'nde dersler vermiştir. Ancak Halide Edip'in Hindistan'a çağrıldığı yıllarda Hindu ve Müslüman gruplar arasında siyasi karışıklıklar bulunmaktadır. Hindistan'da 1935 yılında anayasanın kabul edilmesi ve hilafetin bir anda kaldırılması Hint Müslümanlarının canını çok sıkmıştır. Hindu ve Müslümanlar grupların her ikisinin de yönetime talip olmaları bu iki grup arasında kargaşaya neden olmuştur. Halide Edip, işte bu siyasi anlaşmazlıkların yaşandığı gergin ortamda konferanslar vermiştir.

Halide Edip, Müslüman Üniversitesi Jamia Millia'daki (cami-i Milliye) konferanslarına başlamadan çevreyi gezmiştir. Doğu- Batı çatışması, Türkiye tarihi kadınların ilerlemesi, laiklik ve edebiyat üzerine konuşmuştur. Konferansları ücret karşılığı izlenmiştir. Büyük ilgi görmüş ve gazetelere konu olmuştur. Halide Edip Türkiye'den çok söz etmiş ancak, politika konuşmak istemediğini açıkça belli etmiştir.²⁷²

Halide Edip çocukluğundan beri merak ettiği, Hindu çoğunluğa sahip olan Hindistan'ın dil, din ve âdet bakımından cezbedici farklılıkları barındırdığını ifade etmiştir. Hindistan'a hâkim olmak isteyen güçlerin amaçlarının, Hint milletini bir

²⁷¹ İpek Çalışlar, age., s.381

²⁷² Age., s.384

arada tutmak olduğunu dile getirmektedir. İçinde bulunulan süreçte en önemli konunun Hindistan'ın bundan sonraki süreçte, tek millet ve hükûmet olarak mı yoksa iki millet ve hükûmet olarak mı devam edeceğinin belirlenmesi gerektiği olduğunu dile getirmiştir.

Halide Edip'in 19 Ocak'ta verdiği konferansa Gandhi başkanlık etmiştir. Halide, konferansta gerçek kahramanların “ imparator ve krallar değil, büyük acı içinde ölenler” olduğunu söylemiştir. Gandh'nin varlığı, Halide Edip'in bu ülkede onur konuğu olarak ağırlandığını göstermektedir.²⁷³ Halide Edip, Gandhi'nin etkisiyle Hindu aydınların tek millet ve hükûmetten yana olduklarını ve arkadaşı Ansari'nin ise ırka ve dine dayanan ayrılıkların, kargaşaya neden olacak çatışmaları ortaya çıkartacağını savunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ansari'nin siyasi çözümün demokrasi olduğunu savunduğunu dile getirmiştir.

Halide Edip'e Hindistan günlerinde kadınlara dair de pek çok soru sorulmuştur. O da kadınlarla erkeklerin eşitliğinin farz olduğunu, ancak Türkiye'de feminizmin erkeklere karşı bir kavga olmadığını, “ feminizmin özgürlük ve ilerleme anlamına geldiğini” söylemiştir.²⁷⁴ Halide Edip, Hindistan'dan ayrılacağı son üç gün, bulunduğu Bombay'da çok büyük ilgi görmüş ve kendisi için büyük toplantılar yapılmıştır. Halide Edip'le ilgili olarak basında Hintlilerin hayranlıklarını ifade eden çeşitli yazılar çıkmıştır. Bunların bir kısmı okuyuculardan gelen köşe yazıdır. Bu köşe yazılarında, Halide Edip'in Modern Türkiye'nin kuruluşunda rol oynadığı verdiği konferanslarında Türkiye tarihinden Hindistan için çıkarılacak pek çok dersler bulunduğu ve Hindu-Müslüman birliğinden söz edişi yer almıştır.²⁷⁵ Tüm bunlardan, yurt dışında da Halide Edip'in düşüncelerine önem verildiği sonucunu çıkartabiliriz.

3.1.7. Halide Edip'in Vefatı

Halide Edip, 1933'de babası Mehmed Edip Bey'i kaybetmiştir, aynı tarihte ablasının kızı Vecihe ile evlenen oğlu Zeki Hikmetullah' ın çocuğu olmuştur. Halide Edip ne babasının cenazesi için nede torununu görmek için yurda dönmemiştir.

²⁷³ İpek Çalışlar, *age.*,s.,385

²⁷⁴ *Age*,s.387.

²⁷⁵ Bülent Yorulmaz, “Hint Basınında Halide Edip Adıvar”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, , Ankara, 1989, s.182.

Halide Edip, 1939'da yurda dönmüş ve İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü olarak görev yapmıştır. 1950-1954 döneminde İzmir bağımsız milletvekili seçilmiştir. Milletvekilliği bir dönem sürmüştür.

Halide Edip, 1955'te değerli eşi Adnan Adıvar'ı kaybetmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu Adnan Adıvar'ın cenazesi ile ilgili şunları söylemiştir: “Dr. Adnan kendi hesabına değil, başkaları namında da hürriyet taraftarı idi. Samimi olduklarına kanaat getirdiği karşıtlarının fikrine de hürmet etmesini bilirdi. Bizim memlekette böyleleri parmakla gösterilir, böylelerine orijinal ve acayip kişi diye bakılır. Bu çeşit insanlar. Ne ikbaldekiler için lüzumlu, ne de iktidardakilere karşı tehlikelidirler. Anlaşılan bundan olacak ki, Milli Mücadele'nin en mümtaz siması ve bu devletin kurucularından biri olan Dr. Adnan'a resmi cenaze töreni yapmak kimsenin aklından geçmemiştir”²⁷⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu Adnan Adıvar'ın cenazesine olan ilgisizliği dile getirmiştir. Halide Edip ise Adnan Adıvar'ın vefatının ardından büyük üzüntü duymuştur. Fikir arkadaşım dediği Adnan Adıvar'ın daima özgürlükten yana, insan haklarını savunucusu, şiddetten ve ırkçılıktan uzak bir insan olduğundan bahsetmiştir. Halide Edip, Adnan Adıvar'ın vefatı ile iyice yalnızlaşmıştır. 9 Ocak 1964'te de vefat etmiştir. Halide Edip, Merkez Efendi mezarlığına gömülmüştür.

Ölüm nedeni böbrek yetmezliği olarak açıklanmıştır. Gazeteler Halide Edip'in ölümünü birinci sayfadan duyurmuştur. İlk tören üniversitede yapılmıştır. Bir kadın konuşmacı düşünülmemiştir. Arkadaşları Türk Kadınlar Birliği Başkanı İffet Halim'e sen konuş demişlerdir. Ortalıkta görevli kimseler olmadığı anlayan İffet Halim'in içi burkulmuştur. Cenaze töreni bir hadiseye dönüşmüştür. Beyazıt Camii avlusu hınca hınç dolmuştur. Liseliler, üniversiteli gençler gruplar halinde törene katılmışlardır. Kadınların cenazelere katılmadığı günlerdir, ama Halide Edip'i uğurlamaya gelen kadın sayısı oldukça yüksektir.²⁷⁷

Ölümünün ardından Halide Edip hakkında oldukça çok yazı yazılmıştır. “Halide Edip Adıvar, düşündüğü gibi konuşan tok ve doğru sözlü bir insandı.”²⁷⁸

“Halide Hanım, Türk edebiyatının mümtaz siması, Türk kadınlığının büyük şahsiyeti, insan şeref ve haysiyetinin büyük mücadelecisi Halide Hanım, her

²⁷⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Doktor Abdülhak Adnan Adıvar” *Yeni Ufuklar Dergisi*, Ağustos, 1955, s. 150-151.

²⁷⁷ İpek Çalışlar, *age.*, s.504

²⁷⁸ Hilmi Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Halide Edip Adıvar*, Yeni Matbaa yay., İstanbul, 1964, s. 63.

döşğinde ölen gibi beyaz bir çarşafın altında sessiz yatıyordu... Onu yarınki kuşaklar belki bugünkülerden daha iyi anlayacaklardır.”²⁷⁹ “

“...Çünkü o sadece büyük bir romancı değildi, eseriyle şahsiyetini birbirine en iyi sindirmiş bir büyük Türk, bir büyük insandı. Yaşadığı devri ve o devrin insanlarını, his ve heyecanlarının da katıldığı bir kıymetler kıstasına göre değerlendirmesini bilirdi. Bu değerlendirmede yer almayan tek şey, sahtelik ve dalkavukluktu. Halide Hanım kadar kendi kıstasına sadık ve fikir hürriyetine düşkün insana değil memleketimizde, dünyada dahi pek az rast gelir. Bir abide çöktü, fakat yalnız maddesiyle. Yalnız maddesi çöken o abidenin bu düzlükten fırlayacak olan taze üstatlara örneklik etmesini can ve gönülden temenni ederim.”²⁸⁰

İngiliz Edebiyatı kürsüsü 'ne Halide Edip'in getirildiğini öğrendiği gün büyük sevinç yaşayan öğrencisi Vahit Turan hocalık yönüyle Halide Edip'i şöyle anlatmıştır:

“İngiliz Filolojisi kısa zamanda gelişti. Halide Hanım, seminer kitaplığı kurdu. İngiltere'den profesörler, rektörler getirtti, asistan adedini birden dörde çıkarttı. Emekliliğine yakın günlerde İzmir'den bağımsız milletvekili seçilinceye kadar kürsüdeki vazifesini aynı şevk, aynı enerjiyle devam etti. Ankara'ya hareketinden iki gün önceki Profesörler Kurulu'na iştirak etti, her meseleye ilgi gösterdi ve dağılmamıza yakın söz alarak on yıl beraber çalıştığı meslektaşlarına veda etti... Ölüm bizi sevgili hocamızdan şimdi ayırmış bulunuyor; fakat aziz hatırası her zaman en büyük dayanağımız olacak.”²⁸¹

Halide Edip, küçük yaşlardan itibaren özgürlükçü düşünceye sahip olmuştur. Kendisi bunun yetişme tarzı ve aldığı eğitimle alakalı olduğunu savunmuştur. Amerikan Kolejinde öğretmenlerinin kendisine düşünmeyi öğrettiğini söyler. Kendisi ise daha sonra düşünmeyi sanat haline getirmiştir. Halide Edip ülkesi için demokrasiyi, kadınlar için eşitliği çocuklar için ise çağdaş bir eğitim sistemini savunmuştur. Halide Edip'in çalışmamızda yer alınmasındaki en büyük özelliklerinden birisi de her dönemde kendisine ait görüşleri olduğu ve her ne pahasına olursa olsun bu görüşleri savunmaktan geri kalmamasıdır. Halide Edip bedeli ne olursa muhalif tavrını sergilemekten geri durmamıştır.

²⁷⁹ Tezer Taşkiran, “Kaybettiğimiz Büyük Romancı”, *Son Havadis*, Ocak, 1964,s.1.

²⁸⁰ Sabri Esat Siyavuşgil, “Çöken Abide, *Yeni Sabah*, Ocak,1964,s.2.

²⁸¹ Vahit Turhan, “Hocalık Yönüyle Prof. Halide Edip Adivar”, *Cumhuriyet*, Ocak 1964,s.1-2.

3.2. Halide Edip'in Eserleri

Halide Edip, 1908 yılında başlayan yazarlığı süresince romanlar, öyküler, makaleler, anı, inceleme ve eleştiri yazıları yazmış; İngilizcede çeviriler yapmıştır. Tanin gazetesi, onun ilk yazılarının yayımlandığı yayın organıdır.²⁸²

Halide Edip, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin en çok yapıt veren yazarlarından Halide Edip'in romanlarının “gerçekçi” olduğu ve toplumsal konuları işlediği görülmektedir. “Halide Edip'in romanlarındaki konular, kişiselden toplumsala doğru bir gelişme gösterir”²⁸³Eserleri incelendiğinde Halide Edip'in herhangi bir edebi ekole bağlı kalmadığı görülmektedir. Bununla birlikte romantik bir muhteva taşıyan ilk romanlarından sonrakilere doğru giderek hem teknik hem tematik anlamda realist kimliği artan bir çizgi izlediği fark edilebilir.²⁸⁴

Halide Edip'in eserlerinin birçoğunun kahramanı kadınlardır. “Halide Edip'in kadın oluşu, İngiliz Kültürü ile yetişmesi ve kendine özgü kuvvetli bir ruha sahip bulunuşu onu diğer yazarlardan ayırır. Gerçekten de onun ilk yazılarında kadın ruhunun yankıları görülür.”²⁸⁵ Halide Edip, İngiliz Kültürelinden gelen bir anlayışla eserlerinde kadının toplumsal konumuna oldukça fazla yer vermiştir. Kadının eğitimi, kadının çalışması ve çocuklarının eğitimi konusunda eserler vermiştir.

Halide Edip'in eserleri ile ilgili bir başka yorum ise genel olarak romancılığı ve Türk toplumunda bakışında oryantalist bir tavır bulunduğu yönündedir.

“Geçen gün bir dostumla Halide Edip hakkında konuşurken, ‘Halide Edip Türkiye’yi bir ecnebi gözüyle gören ve öyle anlatan bir muharrirdir,’ dedi ve ilave etti: ‘Hem de kendisi bu memleketi tanımaya ve eserlerinde temsil etmeye o kadar çabaladığı halde...’ Filvaki Halide Edip için konacak en veciz teşhislerden biri de budur. Kendisi Türk adetlerinden bahseder, eserlerinde harici hayat şartlarını bir sahne dekoru gibi birer birer verir. Fakat bütün bu harici vasıfların yerli olmasına rağmen eserlerinde bir ‘bu cemiyete has olmamak’ vasfı sezilir. Sinekli Bakkal bu halin güzel bir numunesidir. Eski İstanbul belki birçoklarımızın bilmediği teferruatıyla tasvir edilmiştir. Fakat bu şartlar, bu haricî kalıp içinde yaşayan şahıslar, romanın kahramanları, bu toprağa has tipler gibi görünmezler onlar Garptan, bilhassa Anglo-Sakson memleketlerinden, alınıp getirilmiş, Türk olan bu haricî dekor içine

²⁸² Muzaffer Uyguner, *Halide Edip Adıvar: Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s.32-33.

²⁸³ Muzaffer Uyguner, *age*, s. 41.

²⁸⁴ Nazan Bekiroğlu, *Halide Edip Adıvar*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1999, s.43.

²⁸⁵ Muzaffer Uyguner, *age*, s. 32-33.

oturtulmuş, üstlerine o zamanın elbiseleri giydirilmiş, kendilerine Türkçe konuşurulmuş iğreti şahsiyetler gibidir.”²⁸⁶

Ülkenin içinde bulunduğu süreçte, yani Batılılaşma ve modernleşme serüveninin hâkim olduğu dönemde. Halide Edip’in kaleme almış olduğu roman kahramanları bize bu süreç hakkında bilgi vermektedir. Halide Edip kahramanları kullanarak bu sürece ayak uyduran kadın tiplerini ile topluma mesaj verdiği gibi süreç içinde yanlış eğilimlere yönelen kadın kahramanları göstererek de yaşanan kimlik kargaşasında bir uyarı niteliği taşımıştır. Halide Edip, romanlarında sosyal değişimi bilinçli bir şekilde işlemiştir. Doğu Batı sentezi karakter özelliklerini kadın kahramanlar üzerinden göstermiştir.

Halide Edip’in eserlerini incelediğimizde özellikle Akşam Gazetesi ve Yedi gün dergisindeki makalelerinde, toplumsal olaylara duyarsız kalmadığı ve toplumsal konularda bir fikir beyan ettiği görülmüştür. Halide Edip, Özellikle kadınların eğitimi ve çalışması konusunda sıklıkla durmuştur. Ayrıca gençler ve çocukların eğitimi konusuna da değinmiştir. Halide Edip, yazdığı eserler, katladığı konferanslar ve yaşam şekli ile pek çok kadına örnek olmuştur. Kadına biçilen geleneksel yargıların yıkılmasını istemiş kadının toplumsal alanda varlığını gösterebilmesi için uğraşmıştır. Kadına biçilen geleneksel rolleri örneğin “onbaşı” ünvanlı alan ilk Türk kadını olması gibi vasıfları ile kendisi bizzat yıkmıştır. Yalnızca kadın konusunda değil diğer toplumsal ve siyasal konularda da muhalif tavır sergilemiştir. Halide Edip’in muhalif tavrı da tıpkı Fatma Aliye’nin muhalif tavrı gibi sistemi yıkıcı ve yıpratıcı olmamıştır. Halide Edip’in muhalif tavrı toplumun gelişimi ve huzuru içindir. Genel anlamda hem iktidar çevresi ile çatışmasının sebebi de tarihsel süreç içinde oluşturulan kurumsal yapının yıkılması için değil toplumun huzuru için dönüştürülebilir olmasıdır.

Romanları

- “Heyulâ “1909 yılında Musavver Muhit dergisi tarafından yayınlanmıştır.
- “Raik’in Annesi” 1908 yılında Demet dergisinde yayınlanmaya başlanmıştır.

²⁸⁶ Behice Boran, “Halide Edib’in Yeni Romanları”, *Yurt ve Dünya, Aylık Mecmua*, Sayı:5, Cilt:1, Mayıs 1941, s.21-28.

- “Seviyye Talip “ 1910, Hüdavendigâr Vilayeti Matbaası.
- “Handan” 1912 Tanin Matbaası.
- “Yeni Turan” 1912 Tanin Matbaası.
- “Son Eseri” 13 Eylül–12 Aralık 1913 tarihleri arasında Tanin gazetesinde yayınlanmıştır.
- “Mev’ut Hüküm” Eser 1917 yılında Yeni Mecmua’da yayınlanmıştır..
- “Ateşten Gömlek” 1922 yılında İkdâm gazetesini tarafından yayınlanmıştır..
- “Kalp Ağrısı” 2 Mart ile 8 Temmuz 1924 tarihleri arasında Vakit gazetesinde yayınlanmıştır.
- “Vurun Kahpeye” Roman 1923 yılında Akşam gazetesinde tefrika halinde yayınlanmıştır.
- “Zeyno’nun Oğlu” 1926 ile 1927 yılları arasında Vakit gazetesinde tefrika edilir.
- “Sinekli Bakkal Sinekli Bakkal” romanı, ilk defa 1935 yılında İngilizce olarak “The Clown and His Daughter”, 377s.” (Soytarı ve Kızı) adıyla Londra Allen and Unwin Yayınevi tarafından yayınlanır. Türkçesi ise yine aynı yıl Haber Gazetesi’nde tefrika edilir.
- “Yolpalas Cinayeti” 1936 yılında Yedigün dergisinde tefrika edilmeye başlanmıştır.
- “Tatarcık” 1938-1939 yılları arasında Yedigün dergisinde tefrika edilmiştir.
- “Sonsuz Panayır” 1946 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiştir.
- “Döner Ayna” 1953 yılında Yeni İstanbul’da tefrika edilmiştir.
- “Akile Hanım Sokağı” 1957-1958 yılları arasında Hayat Mecmuası’nda tefrika edilmiştir.
- “-Kerim Usta’nın Oğlu” 1958 yılında Milliyet gazetesinde tefrika edilmiştir.

- “Sevda Sokağı Komedyası” 1959 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiştir.
- “Çaresaz” 24 Eylül-18 Ekim 1961 tarihlerinde Cumhuriyet gazetesinde bir dizi halinde yayınlanmıştır.
- “Hayat Parçaları”, 1963, Remzi Kitabevi.

Hikâyeleri

- “Harap Mabetler” 1911 yılında Şehbal de tefrika edilmiştir.
- “İzmir’den Bursa’ya” İstanbul, 1922, Teşebbüs Matbaası;Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım ile birlikte.
- “Dağa Çıkan Kurt” 1922 yılında Büyük Mecmua’da tefrika edilmiştir.
- “Kubbede Kalan Hoş Seda” İstanbul, 1974, Atlas Kitabevi.

Tiyatroları

- “Kenan Çobanları” İstanbul, 1918, Orhaniye Matbaası.
- “Maske ve Ruh, 1937 yılında Yedigün’de tefrika edildi.

Anıları

- “Mor Salkımlı Ev” 1951 ile 1955 yıllarında kısım kısım Yedigün’de tefrika edilmiştir.
- “Türk’ün Ateşle İmtihanı” 1959 yılında Hayat Mecmuası’nda tefrika edilmiştir.
- “Memoirs” 1926 yılında London.

İnceleme Yazıları

- “Hindistan’ın İçyüzü”-İnside İndia 1937.
- “İngiliz Edebiyat Tarihi I” (Başlangıçtan Elizabeth Devrine Kadar, 1940, Kenan Matbaası.
- “İngiliz Edebiyat Tarihi II (Elizabeth Devrine ve Shakespeare)”, 1943, Remzi Kitabevi.
- “İngiliz Edebiyat Tarihi III (XVII. Asır ve Milton)”1949, İstanbul Ün. Fak Yayınları.

- “Edebiyatta Tercümenin Rolü” İstanbul, 1944, Kenan Matbaası.
- “Doktor Abdülhak Adnan Adıvar (Bir Anma kitabıdır.)” İstanbul, 1956, Ahmet Halit Kitabevi.
- “Türkiye’de Şark -Garp ve Amerikan Tesirleri” 1954 yılında Yeni İstanbul’da tefrika edilmiştir. Eser yazarın Turkey Faces West ve Conflit of East and West in Turkey adlı eserin birleşmesinden oluşur. Şuan Can Yayınları tarafından (2009) basılmaktadır.

Çevrileri

- “Mader (Mother)”Johm Abbot (1987)
- “Talim Terbiye” (Çeşitli eğitimcilerden faydalanmıştır.)1912.
- “Babür Han” (Flora Annie Stell’den) 1914, Türk Yurdu.
- “Gizli Beld” Valpole’den 1928, Vakıf gazetesi.
- “Hamlet” (1941), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- “Nasıl Hoşunuza Giderse” (1943), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- “Coriolanus” 1945, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- “Antonius ve Cleopatra” Urgan, Mina ve Öğrencileri (1949), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- “Orwell, George”Hayvan Çiftliği, (1990), M.E.B, Ankara.
- “Marcus Antonious” Plutark 1955, Yeni İstanbul.

3.3. Halide Edip’in Sosyal Alandaki Muhalif Tavrı

3.3.1. “Kadın” Hakkındaki Görüşleri

Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme oldukça geç başlamıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan modernleşme süreciyle birlikte kadınların özgürlük ve eşitlik arzuları da ortaya çıkmıştır. Kadınlar ev dışında da varlıklarını göstermeye çalışmış, farklı bir statü elde etme mücadelesine girmişlerdir. Bu mücadeleye basın yoluyla destek verenlerin arasında tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi Halide Edip Adıvar da vardır. 1909-1963 yılları arasında bir kadın yazar olarak eserler veren Halide

Edip, dönemin kadın sorunlarını ele almıştır. Halide Edip, kadının toplum içindeki yeri, eğitimi, çalışma hayatı, giyinmesi gibi konuları romanlarında işlemiştir. Ülkenin batılılaşma sürecindeki sosyal değişimleri eserlerinde işleyen Halide Edip, bu değişimi romanlarındaki kadın kahramanlar örneği üzerinden göstermektedir. Kadının toplum içindeki konumunun iyileşmesi ve demokrasinin yerleşmesi için çaba sarf etmiştir. Halide Edip, romanlarındaki kadın tiplerini, olumlu ve olumsuz yanlarıyla ele almış, yarattığı bu kadın kahramanlarla topluma yön vermeye çalışmıştır.

Halide Edip, vatana ve millete karşı sorumluluğunun olduğunu bilen kadınların ‘İdeal Kadın’ olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kadınlar, geleneksel Türk kadın kimliğiyle Batılı kadın kimliğini birleştirmelidir. Batının kültürünü ve değerini taklit etmeden kendisine uyarlayan kadın, ‘İdeal Kadın’dır. Halide Edip’in yarattığı bu ‘İdeal Kadın’ güçlü kadınlardır. Bu kadınlar iyi bir eğitim almış, dil bilen, resim, müzik ya da sanatın herhangi bir dalıyla ilgilenen çekici kadınlardır.

Halide Edip de tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi, kadınların gelişiminin erkeklerden, erkeklerin zihniyetinden bağımsız olamayacağını ifade etmiştir. “Vurun Kahpeye” adlı romanında Milli mücadele yıllarına denk gelen ve milli ruhu aşlamaya çalışan İstanbullu genç bir öğretmen hanımın gittiği kasabada yalnızca kadın olması nedeni ile uğraştığı sorunlar anlatılmaktadır. Aliye adındaki bu öğretmen gittiği kasabada vatani için her türlü mücadeleye hazır olduğunu göstermekteyken erkekler onun yalnızca dişiliğe odaklanmıştır. Halide Edip kadınların değişimim erkeklerden bağımsız olamayacağını erkeklerin sahip olduğu kadın algısının değişmesi ile birlikte olacağına inanmıştır. Romanın sonunda ise Aliye’nin öldürülmesinden sorumlu olan kişilerin idamı ile Halide Edip olması gereken siyasal düzende kadınlara yapılan kötü muamelenin cezasız kalmaması gerektiği mesajını vermektedir.

Halide Edip, derin ve önemli bir gelişme olarak gördüğü Türklerin Batılılaşma sürecinde Türk toplumundaki İslam dinine ait kültürel kodların değişmesi gerektiği inancını taşımıştır. Bir gecede Doğu’dan Batı’ya geçilemeyeceğine kani olduğundan şekilci ve taklitçi Batılılaşmanın aleyhindedir.

Batı'da büyük bir heyecanla karşılanan Şapka reformunu en şekli reform sayar ve kafanın içinin Batılılaşmasını önemli bulmutur.²⁸⁷

Halide Edip Adivar doğu ve batı medeniyetini tanıyabilmek için her iki medeniyette de yaşamış olmanın gerekli olduğunu savunur ve şöyle der:

“Şark ve Garp dünyası hakkında bir kanaate varmak sadece okumakla mümkün değildir. Hatta kendi memleketimizde bu halkın bir kaç ferdiyle temas dahi esaslı bir fikir veremez. Şark ve Garpta bir hayli kalmak, her sınıf halkıyla temas etmek, fikir merkezlerini, muhtelif üniversitelerini az çok tetkik etmek belki onlar hakkında insana biraz itimada değer malûmat verebilir”²⁸⁸

Halide Edip'e göre medenileşme Batılılaşma demektir. Türkiye'deki değişiklikleri Batılı okuyuculara anlatmak için yazdığı *Turkey Faces West* (TFW) (1930) adlı eserinin başında Gökalp'in “Doğu'dan geldik Batı'ya gidiyoruz” sözüne yer vermiştir.²⁸⁹ Halide Edip, Kadınların bugünkü durumda olma sebebini İslamiyet'te görür. Alaturka yaşam biçimi kadını her yönden kısıtlamış ve kadının gelişmesinin önünde engel olmuştur. Halide Edip kadının toplumdaki durumunun iyileşmesi için çözümü, Doğu-Batı sentezinde bulur. Bir yandan Batı medeniyetini yüceltirken, bir yandan da Batı'nın tıpa tıp taklit edilmesini eleştirir. O Doğu ve Batı medeniyetinin sentezlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Kadın meselesinin, Türkiye'de milliyetçi bir uyanış anında formüle edilmesi, toplumsal cinsiyetle ilgili meselelerin de böyle bir milliyetçi çerçeve içinde tartışılması nedeniyle, Halide Edip, Batı'da kamusal alanda toplumsal refah, eğitim ve sosyal yardım hizmetlerini öne çıkaran bir kadın hareketi ile daha rahatlıkla duygudaşlık kurabilmiştir; kadın cinsinin erkek cinsine karşı mücadelesini isteyen militan feminist eylemlere ise yakınlık duymamıştır. Halide Edip'e göre yegâne şerefli dava, ulusal dava için çalışmak ve ulusu yüceltmeye çalışmaktır. Bu davada kadın ve erkek, ulusal hizmet konusunda birbirlerinden ayırt edilemezdi. Sonuç olarak Türkiye'de kadınların kurtuluşunun Batılı feminizmden kesinlikle farklı olacağını ifade etmiştir.²⁹⁰

²⁸⁷ İnci Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi*, s.224.

²⁸⁸ Halide Edip Adivar, *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.257

²⁸⁹ İnci Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi*, s.383.

²⁹⁰ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, s.196 -198.

Halide Edip, Türk kadınları hakkında Hindistan’da verdiği bir konferansta şöyle demiştir:

“...Türk kadınlarının topluma yararlı sosyal birimler olarak yavaş yavaş evrilmeleri ve kurtuluşları, Batı Feminiziminden onları kesinlikle ayıran özelliklerdir. Öncelikle Türkiye’de kadın hakları hareketi bir cinsiyetin öbürünün hâkimiyetine başkaldırısı niteliğinde olmamıştır. Türkiye’de kadın hakları, Türk devriminin bir parçası olmuştur ve bütün ilerici kesimler tarafından da öyle nitelenmiştir. Ayrıca öbür reformların aksine Doğu-Batı çatışması bu devrimde çok az bir paya sahiptir. Çünkü hem İslam kültüründe hem Türklerin sosyal kültür ve geleneğindeki en iyi öğelerin doğal olarak yeniden canlandırılması olarak görülmüştür. Ben inanıyorum ki gücünün büyük bir bölümü de buradan kaynaklanmaktadır.”²⁹¹

Halide Edip, diğer Türk milliyetçileri gibi kadın haklarının Türk milliyetçiliğinin ve Türk Devrimi’nin içkin bir parçası olmuş ve Türk’ün otantik milli karakterini belirlediğini savunmuştur. Bu nedenle kadınların kurtuluşu için Batılı feminist bir modelin Türk kadınları için gerekli olmadığını savunmuştur.²⁹² Halide Edip’in feminizmin anlayışının temelinde kadına kendi onuruna yarışır şekilde yaşaması ve toplumsal alanda varlığını kabul ettiren birey olarak var olması yatmaktadır. Halide Edip’ in “İdeal Kadın” modeli, modern batılı eğitim almıştır ancak bu kadın kendini soyutlayan gelenek ve dini kısıtlamalardan kurtulmuştur. Ayrıca Halide Edip, kadınların erkeklerle bir bütün olarak toplumda hak ettikleri yere gelebileceklerini ayrıca bunu yaparken de milli kültür ve geleneklerinden de kopmamaları gerektiğini savunmuştur. Halide Edip hayatı boyunca kadının konumunun iyileşmesi için mücadele etmiş, kadının çalışması, eğitimi, örtünmesi ve evlilik hayatı ile ilgili fikir beyan etmiştir.

Halide Edip, yaşadığı dönem içinde kadınların toplumsal alanda varlıklarını gösterebilmeleri için bir değişimi arzulamakta ve bu değişimin öncülerinin de kadınlar olması gerektiğini savunmaktadır. Böylece ona göre kadının geri kalmışlığı sona erecektir. Kadınlar için bir değişimden bahsetmesi onun aydın bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Halide Edip, toplumda ve aile içinde kadının yerini önemsemektedir. Halide Edip’in kadın hakkındaki düşüncelerini öğrendiğimiz

²⁹¹ Kelime Erdal, “Halide Edip Adıvar’ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı7,2008,s.112

²⁹² Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, s.196.

“Topkapı Numune Bağlarında: Radyo, Çardaklar, İnsanlar” adlı makalesinin bir kısmı şöyledir.

“Bir tek kafileyi anlatacağım. Önde birinci nesil, altmış ile yetmiş arasında. Şişmanca, çarşafı, kelli felli... Arkada ikinci nesil. Kırk, belki kırk beş yaşlarında. Koyu renk manto giymiş, başını sımsıkı bir siyah tülle sarmış. Yüzü zayıf ve çizgili. Fakat temiz. Dul olacak, yanında erkek yok. Fakat kendisinde aile geçindiren erkeklere mahsus, mesuliyet denilen mana her tavrında sezilen bir hâl var. Belki bir hoca. Herhalde o kafilenin mesulü ve erkeği. O benim en çok hürmet ettiğim tip. İkinci neslin iki tarafında üçüncü nesil. İki kız, büyüğü şişman. Dallı güllü bir emprime entariden etleri fişkırılmış, düzgün, allık, hatta saçlarının kıvrırcığı yerinde. Ne yapmış yapmış saçlarını daimi kıvrırcık (permenant) yaptırmış. Ve bütün daimi kıvrırcık yaptıran bu kadınlar gibi saçlarını bozulmasın diye taramıyor. Kocaman hasır şapkanın altında saçlar salkım saçak. Ayaklarında birer karış çarpık çiçekli bir çift iskarpin. Besiye konulmuş kaz gibi yalpa vura vura geldi geçti. Bu hiç hürmet etmediğim tip. Mektebe gitmeyen yahut bitirmeden çıkan, sade cinsiyetinin kuvvetine güvenerek kova avına girişen, koca bulunca herifin başını „Falanın kocası karısına bilezik almış, filanın kocası „kolyanus“ye esvap yaptırmış.“ diye yiyen tufeyli kadın. Sol taraftaki üçüncü nesil, on on beş yaşlarında bir talebe. Arkasında temiz, ütülü bir tayyör, ayaklarında sandalı, kumral saçları erkek çocuk gibi kesilmiş, dümdüz arkaya taranmış, berrak gözleri, süzülmeden, büzülmeden insanın yüzüne adam gibi bakıyor. Bu en sevdiğim tip. Yeni dünyanın yeni ve sade genci. Mektebini ciddiye almış, belki şimdiden mesleğini tasarlamış ve şayet evlenir de bir işe girmezse kocasını getireceği ekmek, takacağı elmas için değil, hayatının arkadaşı, kafasının, gönlünün eşi diye sevecek. Ve asıl bunun çocukları, bilerek, sıhhat, temizlik ve doğruluk içinde büyüyeceği çocuklar, yarının sahibi olacaklar. Daha arkada dünyadan çok şükür artık kalkan bir tip daha geliyor -besleme.- Büyük ninenin esvabını bozmuş, alafranga bir biçime sokmuş, sırtına giydirmişler. Saçlar saçak saçak, başta yağlı, kocaman bir hasır şapka. Ayaklarında mercan terlikler. Ellerini göbeğinin üstünde kavuşturmuş, divan durur gibi yürüyor.”²⁹³

Halide Edip bu yazısında çardaklarda piknik yamakta olan kadınları hal ve tavırlarına göre değerlendirmiştir. Halide Edip’in bu yazısında yola çıkarak onun en çok hürmet ettiğim tip dediği kadın erkeğe ihtiyaç duymadan hayatın sorumluluklarını üstlenen kadındır Halide Edip bu kadınları idealize etmiştir. Halide

²⁹³ Halide Edip Adıvar, “Topkapı Numune Bağlarında: Radyo, Çardaklar, İnsanlar”, *Yedigün Dergisi*, Sayı: 225, 30 Haziran 1937, s. 6

Edip hiç hürmet etmediği kadın tipi diye ifade ettiği eğitimli ya da yarı eğitimli süse düşkün olan kadını da eleştirmiştir.

Halide Edip Adıvar Kadının öncü bir kimliğe sahip olmasını savunmuştur. “Çung Ling”in Lambası” başlıklı yazısında öncü bir kadın olarak tasvir ettiği Madam Çıyan Kay Şek’den bahsetmiştir.

“Çin”in bu faydalı ve gayyur evladı arasında hariçte bugün ismi çok geçen iki sima vardır: 1- Madam Çıyan Kay Şek. Bu kadın, bugün yeni Çin”i idare eden büyük askerinin karısıdır. İctimai hareketlerde, yani milletin sıhhat, tahsil ve tekamülü için yaratılan her teşekkülde bilfiil çalışır. Bundan başka da fikir hareketlerinin içine girmiş, Çin ideolojisini kavramış bir kafası vardır. Bu kadın „Çin harpten neler öğreniyor?” unvanıyla yazdığı birkaç makalede bize „Yeni Hayat” hareketinin esaslarını anlatıyor. Ona göre bu hareket, Çin”de en eski günlerden beri cari olan hayat görüşlerinden doğmuştur. Başlıca maksadı halkta hayatlarına maddi ve manevi intizam vermek kabiliyetini uyandırmaktır.²⁹⁴

Halide Edip’in idealize ettiği bu kadın tipi sosyal sorumluluk sahibi olan, halkın eğitimi ve sağlığı için çalışan, ülkesinin ideolojisini kavramış, aydın ve öncü bir kadındır. Halide Edip bahsettiği bu kadın örneği ile kadınların öncü bir kişiliğe sahip olmalarını idealize etmiştir. Halide Edip’in eleştirdiği kadın tipi ise lükse düşkün, taklitçi, dış görünüşü oldukça önemseyen kadındır. “Zaman Adamı... Zamane Adamı” adlı makalesinde bu kadını şöyle tasvir etmiştir.

“Zamane adamı nedir? Bunların çeşidi boldur ki saymakla bitmez. Başlıca üç nevini alalım: 1- Saçını eflatuna boyamak, gözüne yapma kirpik takmak gibi müfrit moda müptelası kadınlar. 2- Sırf menfaat veyahut zaruretle muhitine uymaya çalışan adam. 3- Nazarı dikkati celbetmek, ismini gazetelerde görmek için hokkabazlığı, her türlü mübalağalı hareketi yapmaya kalkışan adam.²⁹⁵

Halide Edip Adıvar, moda müptelası kadınlar diyerek dış görünüşüne oldukça önem veren güzelliğinden baka herhangi bir özelliği olmayan kadınları eleştirmiştir. Halide Edip, kadına yönelik toplumsal cinsiyet yargılarının bulunduğu dönemde geleneksel kadın imajını sorgulamıştır. Yazılarında da kadınlarda farkındalık yaratmak için aydın, sosyal sorumluluk sahibi, entelektüel, kadın tipini idealize etmiştir. Bu kadınların sahip olması gerektiği özellikleri yazılarında vermeye

²⁹⁴ Halide Edip Adıvar, ”Çung Ling”in Lambası”, *Yedigün Dergisi*, Sayı: 333, 25 Temmuz 1939, s. 5

²⁹⁵ Halide Edip, “Zaman Adamı... Zamane Adamı...”, *Yedigün Dergisi*, Sayı: 213, 7 Nisan 193, s. 13

çalışmıştır. O, okuyan, sorgulayan, milli değerlere duyarlı olan kadını idealize etmiştir.

3.3.1.1. Halide Edip'in Kadının eğitimi, çalışma hakkı ve örtünmesi hakkındaki görüşleri

Halide Edip, Kadının çalışma hayatına katılması adına Osmanlı döneminde mücadele vermiş, Cumhuriyet döneminde de çalışma hayatının iyileştirilmesi adına yazılar kaleme almıştır.²⁹⁶ Kadının çalışması ve eğitim görmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Kadınların toplumdaki yerlerini almaya çalıştığı bu süreçte, erkeklerin de destek vermesi gerektiğini savunmaktadır.

Halide Edip kadının çalışmasının yanında toplumda söz sahibi olması adına gerekli düzenlemelerin yapılması için de mücadelede bulunmuştur. Kadına seçme ve seçilme hakkı verilmesi konusunda yine Batı'dan örnek vermiştir. 1920 yılında Amerikalı kadınlar çalışma hayatı ile ilgili düzenlemelerle birlikte oy kullanma hakkını da elde etmişlerdir. Partilerin programlarında kadınlara seçme ve seçilme hakkını mutlaka vermelerini istemiştir. Halide Edip, kadınlara bu hakkı tanımayan hiç bir partiye oy vermeyeceğini açıklamış, hatta bu konuda yaşadıkları görüş ayrılıkları nedeniyle yakın arkadaşı Yakup Kadri ile arası açılmıştır.²⁹⁷

Halide Edip, yaşayacağı tüm tepkilere, hatta dostları ile arasının açılmasına sebep olmasına rağmen, fikirlerini savunmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır. En önemli özgürlüklerden biri olan seçim özgürlüğünün kadınlara da sunulması gerektiğini daima savunmuştur. Halide Edip, kadınların erkeklerle birlikte toplum hayatına katılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca genel bir program dâhilinde kadınların geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Halide Edip, kadınları kültürün yaratıcısı ve koruyucusu olarak nitelendirir. Kadınları hem bu özellikleri hem de anne oldukları için yüceltir. Kadınsı ve erkeksi özellikleri kabul eder; kadınların ve erkeklerin rollerindeki ve becerilerindeki tamamlayıcılığı ulusun ve kültürün ilerlemesi açısından olumlu görür.²⁹⁸ Halide Edip kadınların gelişmesinin erkeklerden bağımsız olmadığını bu gelişimin erkeklerin

²⁹⁶ Kelime Erdal, *agm*, s.112

²⁹⁷ İnci Enginün, *Yakup Kadri ve Halide Edip*, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Genişletilmiş 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 94-108

²⁹⁸ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, s.199.

desteği ile olabileceğini savunmuş ve Kadının anneliğinin toplumun gelişiminde ne kadar önemli bir yeri olduğunu vurgulamıştır.

Halide Edip kadının toplumsal hayatta söz sahibi olması ve çalışması hakkında gazetelerde çeşitli yazılar yazmıştır, Batıdan özellikle İngiltere ve Amerika'dan örnekler vermiştir. Kadının çalışma hayatına katılması adına Osmanlı döneminde mücadele vermiş, Cumhuriyet döneminde de çalışma hayatının iyileştirilmesi adına yazılar kaleme almıştır. Akşam gazetesinde yayınlanan “Gene Kadın” başlıklı yazısında Amerika'da on yedi milyon kadının çalıştığı bir dönemde bizde kadının çalışmasının tartışıldığını söyler. Muhalif tavrı ile toplumsal gerçeklikleri ve aksaklıkları gözler önüne serer. Toplumların kaderini değiştiren I. Dünya Savaşı sonucunda erkek nüfusun azalmasıyla birlikte erkeklerden boşalan hayati görevleri kadınlar üstlenmek zorunda kalmıştır. Kadınların çalışma hayatına girmesi ile birlikte karşılaştıkları sorunlarda farklılaşmıştır. Bu nedenle Amerika'da, çalışan kadınların karşılaştıkları sorunları inceleyen ve bu sorunlara çözüm bulmak arayışlara girilmiştir. Sonuç olarak çalışan kadınların hakları devlet tarafından korunmuştur. Halide Edip, bizim İş Bakanlığımızın da kadınların çalışması konusunda teşvik edici olmasını ve haklarının tıpkı Amerika'da olduğu gibi korunmasını istemektedir. Halide Edip bu konu da şöyle demektedir:

“İş Bakanlığımızın, Sıhhat Bakanlığımızla biraz iş birliği yaparak, değil şehir ve fabrikalarda, hatta tarlada çalışan kadının da sıhhat ve hayat şartlarına karışması millî becamız için bir mecburiyettir sanıyorum”²⁹⁹

Halide Edip “ Gene Kadın” başlıklı makalesinde erkeklerin “kadın evine dönsün” diyerek, kadınların çalışmasını istememelerini eleştirmiştir. Halide Edip bu fikrin modern dünyada yerinin olmadığını savunmuştur.

“Kadını sırf üstün ırk örnekleri yetiştirecek bir nevi insan tavuğu ve kuluçkası haline sokmak için dünyanın en fennî ve mükemmel metot ve usulleriyle çalışmış olan merhum Nazi rejimi dahi muvaffak olamadı. Kurulmuş ve kurulacak bütün içtimaî nizamların adı ve mahiyeti ne olursa olsun, her ferdinin kendi kabiliyetine göre çalışmasını, her çalışanın verimine ve başarısına göre emeğini ödeyenler, ancak payidar olabilecektir. Bu hususta sırf dini bakımdan kadının

²⁹⁹ Halide Edip Adivar, “Gene Kadın”, *Akşam*, 16 Ocak.1947, s.1-2.

çalışmasına muarız olanlar varsa o vatandaşlara “insan yalnız çalışmasıyla insandır”
vecizesini hatırlatacağım”³⁰⁰

Halide Edip kadınların çalışmasını isterken bu kadınların sömürülmesini değil haklarının da korunması gerektiğini vurgulayarak bir nevi konu üzerinde farkındalık yaratmıştır. Halide Edip, “Yeni Dünya, Eski Kadın” başlıklı yazısında eğitilmiş ve çalışan kadından rahatsızlık duyan erkeklere seslenmiştir.

“Eskiden sizler kadını esir gibi çalıştırır, vahşî hayvan gibi kafes arkasına hapsederdiniz şimdi kadın hür oldu. Çekemiyorsunuz. İnkılâp lafı oldu mu kimseye söz bırakmazsınız. Dünyayı yeni baştan keyfinize göre yapmak istiyorsunuz. Fakat yeni kadın istemiyorsunuz. Eskisi gibi, kadın ağzını açınca boşayıp sokağa atamıyorsunuz... Ha, ha, ha... Yaşasın yeni dünya...”³⁰¹

Halide Edip kadının çalışma hayatına girmemesi gerektiğini düşünen erkek zihniyetinin eski dünya düzeninde kaldığını, Yeni Dünya düzeni ile birlikte bunun kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Halide Edip’in kadınların gelişmesi erkeklerle birlikte olmalı söylemini göz önünde bulundurduğumuzda tüm erkeklerin bu hissiyat içinde olmadığını düşündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. “Halide Edip “Genç Yazıcılara Dair 2” başlıklı yazısında bir ansından hareketle toplumun kadına bakışını irdelemiştir..

“Bir kadın müddeiumumi (savcı) muhitine bilhassa vazife başında ne tesir yapıyor? Şimdiye kadar bir tek vatandaş bana bir genç kadın müddeiumuminin mücrim bir köylüye yaptığı tesiri anlattı. Vilayetlerden birinde geçen bu vak”anın çok realist tasvirini size tekrar edeyim. Bir köylü hırsızlık vak”asından dolayı vilayet mahkemesinde mahkeme ediliyor. Genç ve şık bir müddeiumumi kadın onun iki sene hapse mahkûm edilmesini iddiasında talep ediyor. Reis, mücrimin hakikaten iki sene hapsine hükmediyor. Köylü kalkıyor, reise diyor ki: „İki sene hapis yediğime gam yemem, senin gibi bir adamın şöyle bir kızın lafını dinlediğine şaşarım.“ Bu kadar basit olmayan kim bilir ne kadar daha ciddi hislere, yani azaba, saadete, müşkülata sebebiyet veren vaziyetler vardır”³⁰²

Halide Edip daimen kadının çalışması gerektiğini savunmuştur “Genç Yazıcılara Dair 2” başlıklı makalesinde de toplumda bir kadının çalışmasının ve savcı olabilmesinin yadırgandığı toplumsal cinsiyete dayalı önyargıyı vurgulamak

³⁰⁰ Agm.,s2.

³⁰¹ Halide Edip Adivar, “Yeni Dünya, Eski Kadın”, *Yedigün Dergisi*, 13 Aralık 1937.s.2.

³⁰² Halide Edip Adivar, “Genç Yazıcılara Dair 2”, *Yedigün Dergisi*, s: 259, 22 Şubat 1938, s. 9

istemiştir. Ayrıca bu makalesi ile kadınlara savcı gibi toplumsal statüsü yüksek mesleklerde dahi bulunabileceklerini göstermiştir.

Halide Edip, kadının çalışması mı yoksa çalışmaması mı gerektiği konusunun tartışmaya dahi açık olmadığını belirtmiştir. Bir üniversite münazaasında bu konunun tartışılması üzerine “Kadın Çalışmalı mı?”³⁰³ başlıklı yazıyı yazmıştır. Yazısında kadının çalışması gerektiği mesajı vardır.

Halide Edip’in kadınların örtünmesi ile ilgili olarak, İslam’ın esasında, kadınların ayrı mekânlarda saklanmasını emretmediğini, Kuran’da kadınların edepli giyinmesiyle ilgili emirlerin kadınların güzellik ve cinselliklerini kendi türlerinden varlıkları baştan çıkarmak amacıyla kullanmalarını önlemeyi amaçladığını savunmuştur.³⁰⁴ Halide Edip’e göre, Kur’an kadını hür ve yaptıklarından sorumlu sayar. Kadınların örtünmesi de, sosyal hayattan çekilmesi de, Müslümanların eski ve bozulmuş medeniyetlerle teması sonucudur.³⁰⁵

Kadınların kıyafet seçiminde, toplumların yapısının büyük etkisi vardır. Büyük toplumsal değişimlerden geçen Türk kadınının da kıyafet seçiminde bu değişimler rol oynamaktadır. Halide Edip de romanlarında kadınların kılık kıyafeti ile onların kişilikleri arasında bir bağlantı kurmuştur.

Halide Edip’in yazılarında genel olarak din karşıtlığı yoktur. Yedigün dergisinde “Din ve İdeoloji” başlıklı yazında şöyle demiştir: “Demek ki peygamber ve getirdiği din bir cemaatin idealini temsil eden, ihtiyaçlarını sistem içine alan ferttir.”³⁰⁶ Halide Edip’in “Din ve İdeoloji” başlıklı bu yazısında dinden sosyal bir unsur olarak bahsettiği ve dinlerin ihtiyaçtan ortaya çıktığını savunduğu görülmektedir.

Halide Edip’in ideal kadın tipi, ülkesinin meseleleri hakkında düşünen, içinde bulunulan sorunlar karşısında çözüm üretebilen, kamusal alanda varlığını ispat etmiş kadındır. Düşünen, sorgulayan kadınların var olabilmesi için kadınlara yönelik eğitim kuramlarının açılması ve yaygınlaştırılmasını savunmaktadır. Eğitim, özellikle de kadınların eğitimi O’nun için büyük önem taşımaktadır. O’na göre

³⁰³ Halide Edip Adivar, “Kadın Çalışmalı mı?”, Akşam, 14 Kasım 1946, s.2.

³⁰⁴ Ayşe DurakbaşA, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, s.199-200.

³⁰⁵ Halide Edip Adivar, *Türkiye’de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, s.239-240.

³⁰⁶ Halide Edip Adivar, *Din ve İdeoloji*, *Yedigün*, 18 Temmuz 1939, s. 1.

kadınların, haklarını elde edebilmeleri ve bu uğurda mücadele edebilmeleri için eğitimli olmaları şarttır.

3.3.1.2. Halide Edip'in Çok Eşlilik Hakkındaki Görüşleri

Halide Edip, İslamiyet'in çok eşliliğe izin vermesinin yanında Fatma Aliye gibi Osmanlı'nın Bizans ve Acem kültüründen kötü örnekler almasını da eleştirmiştir. Halide Edip'e göre, Osmanlıların Bizans cemiyetiyle doğrudan doğruya temas etmeleri aile ve kadın konusunda bazı değerlerini kaybetmelerine sebep olmuştur.³⁰⁷ Halide Edip'in romanlarının çoğundaki kadın kahramanların evliliği tercih etme sebebi ya maddi sorunlardan kurtulmak ya da aile baskısından kaçmaktır. Halide Edip çok eşliliği köylü kadınların kabul ettiği bir olgu olarak ele almıştır. Erkeğin çok eşliliğinin köylü kadınlar tarafından normal olarak algılandığını söylemektedir. “Vurun Kahpeye” ve “Döner Ayna” romanlarındaki kadın kahramanlar üzerinden işlenen bu durumun normalliği Cumhuriyet devrimleri ile kabul edilemez bir olgu haline gelmiştir. Halide Edip'in en dikkat çeken romanlarından biri olan “Ateşten Gömlek” romanının kadın kahramanı Kezban içinde bulunduğu bu duruma baş kaldırılan geleneğe aykırı tavır sergileyen kadındır. Halide Edip'in bu roman kahramanı Kezban üzerinden ülke çapında bir bilinç yaratmak istediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Halide Edip kadınların mücadelecisi olması gerektiği mesajını vermiştir. Halide Edip bu mesajı verirken tamamı ile ütopyik değildir. Halide Edip geleneklerle mücadele eden köylü kadınların ne kadar zorlandığının da farkındadır.

Halide Edip, anılarını anlattığı “Mor Salkımlı Ev” romanında çok eşlilikle ilgili şunu dile getirmiştir: “Salih Zeki Bey, ikinci defa evlenmeye karar vermişti. Taaddüdü zevcat aleyhine hiçbir zaman değişmeyen ve taassup derecesini bulan bir kanaatim vardı.”³⁰⁸ Halide Edip kendi hayatında da başına gelen bu durum karşısında evliliğini devam ettirmemiştir. Halide Edip, romanlarında da daima çok eşliliğe karşı bir tavır sergilemiştir. Halide Edip'in hayatının aşkı olan çocuklarının babası Salih Zeki'yi affetmemesi de çok eşliliğe olan tavrını gözler önüne sermektedir. Halide Edip'in romanlarındaki kadın kahramanlarının hemen hemen hepsinin aşk acısı çekmesi de kendisinin de böyle bir aşk acısı çekmesinden kaynaklanmış olabilir.

³⁰⁷ Halide Edip Adivar, *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, s.245.

³⁰⁸ Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*,s.185

Halide Edip'in çok eşliliğe kesinlikte tahammülünün olmadığını, bizzat kendi yaşamında verdiği net tavrıda görülmektedir.

Halide Edip herhangi bir işte çalışmadıkları için, eşine muhtaç olan geleneksel diye tabir ettiği kadınların çok eşliliği kabul ettiğini savunur. Ancak geleneksel kadını, tamamı ile eleştirmez. Halide Edip eserlerindeki geleneksel kadınları yansıtan kadın karakterlere pozitif bir yaklaşım içinde olmuştur. Halide Edip'in eserlerindeki geleneksel kadınlar içinde bulunduğu yanlış davranışı, yâda yaşadıkları olumsuzlukları kabullenmeyi, bu olumsuzluklara başkaldırmamayı içinde buldukları toplumdan öğrenmişlerdir. Halide Edip romanları aracılığı ile geleneksel kadınların bu boyun eğme ve yanlış tutum ve davranışlarını kabullenme tavrından kurtulmaları için iyi bir eğitim almaları gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, yine muhalif tavrı ile eğitilmiş düşünün, sorgulayan bir kadın yaratma içinde olduğunu ve kadınlara bir bilinç yaratma amacıyla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.3.2. Halide Edip'in Muhalif Tavrında Derneklerin Yeri

3.3.2.1. Teal-i Nisvan Cemiyeti

Meşrutiyet döneminde birçok kadın örgütü kurulmuştur. Bunlar arasında hayır dernekleri olduğu gibi, feminist hedefleri olan dernekler de vardır. Bu dernekler, kadınları eğitmeyi, onlara iş olanakları sağlamayı ve sosyal hayata katılmalarını amaçlamaktadır. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Kadınları Esirgeme Derneği, Teali Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Nisaiyye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti bu amaçlarla kurulmuş cemiyetlerdir.³⁰⁹

1911-12 Balkan Savaşları döneminde Batı'nın Müslümanlara karşı sert tavrıyla yüzleşen Halide Edip, Gökalp gibi milliyetçi aydınlarla çalışmalar yapmıştır. Balkanlar'dan göç edenlerin kötü durumlarını, tifo salgınını görmüştür bu nedenle 1909 yılında Teâli-i Nisvan Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet'in başkanı Halide Edip Adıvar olmuştur. Bu cemiyetin amacı balkanlardan gelen evsiz barksız göçmenlere ve askerlere yardım etmektir. Halide Edip Adıvar, kurucusu olduğu bu

³⁰⁹ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm", Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi., T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, s. 23.

dernekte hastabakıcılık yapmıştır. “Nihayet Balkan Harbi geldi çattı. O harp içinde “Teâli-i Nisvan Cemiyeti” hasta bakıcılık ve yardım faaliyetlerine girişmişti.”³¹⁰

Halide Edip’in Teâli-i Nisvan Cemiyeti’nin kurucusu olması önemlidir. Halide Edip Adıvar, kadınların kamusal alanda olması gerektiğinden bahsetmiştir. Kadınların dernekler ve cemiyetler kurabilmesini savunmuştur. Halide Edip toplumsal alandaki sorunlara duyarız kalmamış ve kadınlara örnek olmuştur.

Halide Edip 1908’de başladığı yazın hayatından başlamak üzere yaşamının son anında kadar, kadına daima seçkin yer vermiş, Meşrutiyet’in başlangıcında, özellikle kızlara okul açılması için gayret göstermiş, Teal-i Nisvan Cemiyeti’ni kurarak Türk kadınlarının sosyal durumunun iyileşmesine hizmet etmiştir.³¹¹

Kadın ve erkek aydınların katıldığı toplantılar düzenleyen Teal-i Nisvan Cemiyeti, kadınlara toplumsal hayatta yardım etmeyi amaçlamıştır. Faaliyetleri arasında; dil kursları açmak, konferanslar ve müsamereler tertip etmek, yabancı eser ve yazıları Türkçe’ye çevirmek, okuma-yazma kursları açmak, savaş ve katliamlar sonucunda vatanlarını terk ederek İstanbul’a gelen Rumeli göçmenlerine yardım etmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek, hastane açmak, hastabakıcılık yapmak gibi faaliyetler yer almıştır. I. Dünya Savaşı sırasında faaliyetlerine son veren cemiyet, yaptığı olumlu adımlarla diğer kadın cemiyetlerini de etkilemiştir.³¹²

Cemiyet, üye olabilmek için Türkçeyi iyi yazıp okumak, İngilizce derslerine devam etme gibi koşulları isteyerek üyelerinin eğitimine ayrı bir önem vermektedir. Cemiyetin amacı, ulusal geleneklerden vazgeçmeden kadınların yükselmesini sağlamaktır.³¹³ Kadın Hareketi, bir anlamda özgürlük ve eşitlik hareketidir. Bu hareketin dinamiklerinden biri de kadınların kurdukları cemiyetlerdir Halide Edip, Teal-i Nisvan Cemiyetini kurarak kadınların ön planda olmasını sağlamıştır. Dernek ve cemiyetler kurarak ve bu cemiyetlere başkanlık ederek kadınlara öncülük etmiştir.

3.4. Siyasi Alandaki Muhalif Tavrı

Halide Edip’in çocuklukta başlayan muhalif tavrı, milli mücadele yıllarında da kendini göstermiştir. Milli mücadele, yıllarında bir kadının milli mesellere

³¹⁰ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 188.

³¹¹ Necati Çankaya, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, MKB Ajans Yayınları, İstanbul, 2003, s.149

³¹² Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayıncılık, Ankara, 1998, s.39.

³¹³ Çakır Serpil, *Age*, s.53.

duyarsız kalmayacağını, milli konularda kadın erkek ayrımının olmayacağını kadınların da vatanın savunmasında görev yapabileceğini göstermiştir. Halide Edip, bu tavrı ile kadının ikincil konuma koyan erkek egemen düzeni yıkmış ve kadının kendini her alanda gösterebileceğinin örneği olmuştur. Bu tavrı milli mücadele yıllarında sosyal alandaki muhalif tavrını örneklemiştir.

Bunun yanı sıra Halide Edip milli mücadele yıllarında İktidara karşı muhalif tavrı sergileyerek siyasi anlamda da bir muhalif tavrı sergilemiştir. O'nun muhalif tavrı yavaş yavaş bireysellikten çıkmış ve basın yoluyla; çeşitli gazete ve dergiler aracılığıyla ses bulmaya başlamıştır. Halide Edip ilk olarak Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit tarafından çıkarılan Tanin Gazetesi'nde yazmaya başlamıştır. Bunu daha sonra Yeni Tanin, Şehbal, Musavver Muhit, Mehasin, Resimli Roman Mecmuası gibi süreli yayınlarda çıkan yazıları izlemiştir.³¹⁴ Halide Edip'in siyasi alandaki muhalif tavrı daha sonra Hâkimiyeti Milliye gazetesi ve Anadolu Ajansı'ndaki faaliyetleriyle güçlenmiştir.

Tezde Halide Edip'in iktidara olan muhalefetini göstermesi açısından yapmış olduğu konuşmaların önemi üzerinde durulmuştur. İzmir'in işgalinin ardından yapmış olduğu Fatih, Üsküdar ve Kadıköy mitingleri onun muhalif tavrını göstermektedir. Bu mitinglerde halkı milli mücadeleye teşvik etmesi, halka milli duygular aşılması gerekçesi ile iktidar tarafından kara listeye alınmıştır.

Gazete yazıları ve konuşmaları ile milli mücadele yıllarında muhalif tavrı sergileyen Halide Edip, cephede de görev almıştır. Entelektüel bir birikime ve dönemim şartlarına göre oldukça iyi bir eğitim geçmişine sahip Halide Edip'in sosyal sorunlara duyarsız kalmaması, Anadolu'da ve hata cephede ülkesinin geleceği için çalışması onun ayrıcalıklı bir kadın olduğunu göstermektedir

3.4.1. Milli Mücadele Yıllarında “Aykırı Bir Kadın” Halide Onbaşı

Özellikle milli mücadele gibi ülkenin içinde bulunduğu buhranlı ve zor zamanlarda, Halide Edip'in bir kadın olarak aktif rol oynaması onun şahsiyeti hakkında bir merak uyandırmış ve bu teze konu olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu günlere duyarsız kalmayan, entelektüel birikime sahip olan

³¹⁴ Arzu Özyön, " Halide Edip Adivar'ın Türk'ün Ateşle İmtihanında Muhalefet Teması", *Uluslar Arası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, Nisan/ Mayıs/ Haziran İlkbahar Dönemi, Cilt: , sy.:8, 20014, s.117.

Halide Edip'in "Halide Onbaşı" olarak tarih sahnesinde yerini alması hiç de kolay olmamıştır. Halide Edip'in kendi yaşantısı, muhalif tavrının en güzel örneğidir. Tezde O'nun muhalif tavrını ortaya çıkarmak için milli mücadele yıllarından bahsedilmiştir.

Halide Edip, II. Meşrutiyet sonrası Döneme, I. Dünya Savaşı yıllarına, 1918'den başlayan ve devam eden Milli Mücadele yıllarına ve Modern Türkiye'nin kuruluşuna tanıklık etmiştir. Vatanın ve milletin varlığı ve devamında dönüm noktaları olarak kabul edilen bu yıllara tanıklık eden Halide Edip, eserlerinde ve yaptığı konferanslarında tüm bu konular hakkında bilgi vermiştir. Halide Edip, yaşadığı dönem boyunca hem toplumsal hayatta hem de siyasi hayatta muhalif tavrını sergilemiştir. Halide Edip milli mücadele yıllarında bir kadın olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Toplumsal algıda bir kadının yapamayacağı iş denilen bütün işleri başarmış, milli mücadeleye fiili olarak katılmıştır. Halide Edip cephede görev almış, fikir ve davranışlarıyla kimilerini rahatsız etmiştir. Ancak sonucunun ne olacağına bakmaksızın doğru bildiğini savunmaktan vazgeçmemiştir. Halide Edip'i çalışmamız için değerli kılan da bu tavrı olmuştur. Muhalif kimliği ile milli mücadele yıllarında da bulunan Halide Edip bir kadın olarak örnek teşkil etmiştir.

Halide Edip Adıvar üzerinde önce Trablusgarp ve daha sonra Balkan Savaşı uyarıcı bir tesir yapmıştır. Balkan savaşı Halide Edip'e batının insaniyetçiliği hakkında ömrü boyunca muhafaza edeceği bir kanaat kazandırmıştır. Balkan savaşında Müslüman Türklere karşı girişilen katliama batı sessiz kalmıştır. Halide Edip bu tecrübelerinden Turkey Faces West (Türkiye Batıya Bakıyor) adlı eserinde geniş olarak söz etmiştir. Halide Edip batılıların Türklere karşı gösterdikleri çifte standartları gördükçe onları daha yakından tanımış ve onlara karşı beslediği hayranlık azalmıştır.³¹⁵ 31 Mart ayaklanmasında ortalık iyice karışmıştır. Şeriat yanlıları meşrutiyet taraftarlarına karşı sloganlar atıp etrafı yakıp yıkmışlardır. İttihat ve Terakki cemiyetinin savunucularından olan Tefik Fikret'in, Tanin Gazetesi basılmış ve gazetenin matbaası tahrip edilmiştir. 31 Mart vakasında hedef isim gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit ve Halide Ediptir. Halide Edip, kara listeye alındığı için matbaayı dağıtan şeriat yanlıları onun kapısına gelip dayanmıştır.³¹⁶

³¹⁵ İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.11

³¹⁶ Devrim Altay, age., s.62.

Halide Edip'in anılarında o günden kendisi ve çocukları için ne kadar korktuğu ve etkilendiği görülmektedir. Halide Edip kendi zamanı içinde bir kadın dahi olmanın zor olduğu günlerde kara listeye alınan bir kadın yazar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halide Edip'in eşi Salih Zeki Bey İttihat ve Terakkiciler'in yardımı ile eşini ve çocuklarını İstanbul'dan gizlice kaçırıp vapur yolculuğu ile Mısır'a getirmiştir. Bir ay orada kalmışlardır. Salih Zeki Bey eşinin ve çocuklarının bir müddet göz önünden uzakta olması istemiştir.³¹⁷ 31 Mart Vakasını yaşayan bir kadın olan Halide Edip, o günden sonra dahi güçlü kişiliği sayesinde muhalif tavrını sergilemeye devam etmiştir, vatanından sürgün edilme olma pahasına görüşlerini savunmaya devam etmiştir.

O günlerde hemen bütün memlekette çeşitli dernekler, teşkilatlanmalar baş göstermiştir. Daha çok mahalli özellikler taşıyan ve yörenin o gün içinde bulunduğu şartlara göre kurulmuş olan derneklerden bazıları pek etkili olamazken, bazıları da oldukça iyi neticeler alabilmişlerdir.³¹⁸ Milli mücadele yıllarında faaliyet gösteren cemiyetlerden birisi de Karakol Cemiyeti'dir.

Karakol Cemiyeti'nin, Milli Mücadele döneminde iki önemli vazife yaptığını görmekteyiz; birincisi, düşman işgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya, silah, cephane ve adam kaçırılmasını sağlaması, ikincisi ise; Milli Mücadele'ye düşman, İşgal Kuvvetleri ile Damat Ferit Hükümeti ve ortaklarının, İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi kuruluşların haince plân ve faaliyetlerini M. Kemal Paşa ve arkadaşlarına haber vermesidir.³¹⁹ “Halkın aydınlanması gerekiyordu. Fiili olarak elinden gelen her şeyi yapan Halide halkı bilgilendirmek için Vakit Gazetesi'ne giderek kurtuluş için yazdığı yazıları orada yayınlamıştır. Bunları okuyan halk ülkenin içine düştüğü sıkıntılı durumu idrak ettikçe kendi aralarında gruplaşmıştır. Dört ay sonra Halide Edip'e Büyük Mecmua Dergisi'nden başyazarlık teklifi gelmiştir. Böylece günlük yazılar yazarak halkın daha çok bilinçlenmesine yardımcı

³¹⁷ Age., s.86.

³¹⁸ Hacı Murat Arabacı, “Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adivar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, sayı 19., s.275.

³¹⁹ Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.27.

olmuştur.”³²⁰ Dönem değerlendirildiğinde Halide Edip’in yazılarında milleti cesaretlendirmesi ve halka yol göstermesi milli mücadelede üstlendiği en önemli iki vazife olarak değerlendirilebilir.

İzmir’in işgali ile Mustafa Kemal Samsun’a çıkmıştır. Tüm vatanseverler de el birliği yaparak onun atılımına karşılık verip İstanbul’da ardı ardına protesto mitingleri düzenleyerek halkı uyandırmaya çalışmışlardır. İyi bir hatip olan Halide Edip 19 Mayıs 1919 günü kürsüye çıkarak konuşma yapmıştır. Bu konuşması belleklerde derin iz bırakmıştır. Onun ardına 20 Mayıs’ta Üsküdar mitingine, 22 Mayıs’ta Kadıköy mitingine katılmıştır Halide Edip’in konuşmaları çok etkili olduğu için milliyetçiler her yaptıkları mitinglere onu çağırır olmuştur.³²¹ Halide Edip mitinglerde yaptığı konuşmaları nedeni ile yıllar sonra milli mücadelenin kadın hatibi olarak anılmıştır.

Türk kamuoyunu bütünüyle çığırından çıkaran şeyin İzmir olayı olduğu görüşünde olan Halide Edip, kendisi için bu andan itibaren hiçbir şeyin önemli olmadığını söylemiş ve şöyle demiştir: “... İstiklâl Mücadelesi hissi bende bir çeşit mukaddes bir cinnet halini almıştı. Artık fert olmaktan çıkmıştım. 1922’de İzmir’i aldığımız güne kadar hiçbir şeyin önemi yoktu. O tarihe kadar muhteşem milli cinnetin bir parçası olarak çalıştım, yazdım ve yaşadım.”³²²

Felsefi derinliği dönemindeki diğer kadınlarla kıyaslandığında oldukça ileride olan Fatma Aliye de Halide Edip de yaşadıkları dönemdeki sorunları içselleştirmiş ve hayatlarını ona göre şekillendirmiştir. İzmir’in işgalinin ardından Halide Edip için mücadele içinde geçecek zor günler başlamıştır. Halide Edip, İzmir’in işgalinden iki gün sonra -daha önceden planlanmış olan ve eğitimle ilgili- Üsküdar Kız Koleji’nde bir konuşma yapacaktır. Konferans günü dinleyicileri ve kendi durumunu Halide Edip şöyle anlatmıştır:

“Salon hınca hınç dolmuştur. Her milletin temsilcisi vardır. Bütün temsilciler büyük gösteriler arasında konuşmuşlardır. Fransız ve İngiliz subaylarının yüzlerinde ve üniformalarında galibiyetin parıltısı vardı. Hıristiyan azınlık öğrencileri tabii çok memnundu. Nihayet, karalar giyinmiş olarak ben sahanlığa çıktım. Çıkar çıkmaz orada azınlıkta olan Türk öğrencilerinin endişeli gözlerini gördüm. Bu gözlerin her biri bana bir mesaj yolluyordu. Adeta o anda beni memleketle bir görüyordu. Evet,

³²⁰ Devrim Altay, age.,s.86.

³²¹ Age.,s.87.

³²² Halide Edip Adivar, *Türk’ün Ateşle İmtihani*, Can Yayınları, İstanbul, 2014, s.27

karalara bürünmüş Türkiye! O gün o Halide o merdivenleri çıkarken, sonunun bir sahanlık değil, bir idam sehпасı olmasını ve böylece inandığını kutsal gaye uğrunda ölmeyi istiyordu. İzmir'den hiç söz etmedim. Konuşurken kafamın içinde İzmir'in işgali ve eski Romalıların insanları parçalatan eğlenceleri geliyordu. Tahsilin, insanları benzerlerine karşı insanca bir duygu ve davranışa göre yoğurmazsa nafiye olduğunu söyledim.”³²³

Türk ocağının öncülük yaptığı bu mitinglerde Halide Edip'in seçilmesi sebebi onun iyi bir hitabet yeteneğine sahip olmasıydı. Fatma Aliye Hanım, edebi kamuya ilk defa çıkmış bir kadın olarak önem arz etmektedir. Halide Edip'in de o güne kadar kapalı salonlarda gerçekleşen konuşmalardan farklı olarak çok büyük kalabalıklara, açakalanlarda konuşma yapması da çok önemlidir.

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgalinden hemen sonra, 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Fatih Mitingi yapılmıştır. Türk kadını ilk kez açık havada bir kürsüye çıkmıştır. Askerler, subaylar, gençler çarşafı kadınlarla elli bin kişi Fatih Belediye binasının önünü doldurmuştur. Kürsü siyah kaplanmış, üzerine beyaz ay yıldızlı bayrak serilmiştir. Halide Edip bu kalabalığa seslenmiştir. Türk halkını kendine güvenmeye çağırtmıştır. Savaşan erkeklere karılarının, çocuklarının, bacılarının yanlarında ve destekleyici olduklarını haykırmıştır.³²⁴ O andaki düşüncelerini Halide Edip şöyle anlatmaktadır;

“... Fakat insan kalabalığının karşısında, ne olduğunun farkına bile varmıyor. Çünkü parlayan gözler, söyleyeceğini insana ilham ediyordu. Hepimizin içinde haklarımıza ve kudretimize iman etmek amacı vardı. Ben ne söyledimse hepsini bu gözlerden ilham alarak söyledim... Konuşurken sesim ta karşımdaki Uçak Şehitleri Anıtına çarpıp geri geliyordu. Tuhaf bir rastlantı olarak, işte bu şehitler anıtı sesimi bu kalabalığa duyuruyordu...”³²⁵

Halide Edip'in milli mücadele yıllarındaki konuşmalarının bizim için önemli olan tarafı, bu konuşmaların milli mücadele ruhunun toplumsal harekete dönüşmesinde oynadığı roldür. Halide Edip'in milli mücadele ile ilgili konuşmaları aracılığı ile toplumsal kolektif bir davranışı amaçladığı söylenebilir.

“Kolektif davranış büyük ölçüde kendiliğinden, kurlsız ve düzensizdir. Bir toplumda dengesizlik ve huzursuzluğun var olması otomatik olarak kolektif tepki

³²³ Age., s.27-28.

³²⁴ Güven Taneri Uluköse, *Halide Edip Adivar*, s.37.

³²⁵ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s.29

olması anlamına gelmez. İkinci olarak, bir grup insan var olan rahatsızlıklarını birbirleriyle paylaşır ve bir şeyler yapılması konusunu tartışırlar. Böylece toplumdaki huzursuzluklar yayılır. Toplumsal düzendeki bozukluklar ve bu konudaki huzursuzluk tesadüf, sirayet (bulaşma), duyarlılık, etkiye açıklık ve karşılıklı etki ile ortaya çıkar.”³²⁶ Halide Edip’in İzmir’in işgali ile başlayan mitinglerdeki konuşması, toplumsal bir hareketlilik oluşmasını neden olmuştur. Ayrıca bu konuşmaların halka destek ve moral verdiği söylenebilir. Halide Edip, vatanın kurtuluşu için halkı mücadeleye çağırarak Damat Ferit Hükümetine karşı muhalif tavır sergilemiştir. Halide Edip’in Fatih mitingindeki konuşma metni aşağıdaki gibidir:

“Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp muşâşâ bir sabah yaratacağız. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar halinde bulunalım. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin bir kan akmıştır ki bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldü. O kan bizim vazifemizi tâyin etti, bize bir vazife bıraktı. Hanımlar, bugün elimizde top, tüfenk denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var (Alkışlar)...”³²⁷

Halide Edip, konuşmaları ile Halkı milli mücadele konusunda bilinçlendirmiştir. Yaptığı konuşmalarla halka cesaret vermiştir. Ancak, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaline karşı protesto ve tepkilerin ve ardı ardına düzenlenen mitinglerin İtilaf Devletlerini tedirgin etmesi üzerine bu devletlerin baskısıyla Damat Ferit hükümeti 25 Mayıs 1919 de mitingleri yasaklamıştır.³²⁸ Bu yasaklamalara rağmen Halide Edip mitinglerde konuşma yamaya devam etmiştir. Bu onun hükümete karşı olan muhalif tavrını göstermektedir. Halide Edip konuşmasının ardından şunları söylemiştir:

“Adeta, korkmuş bir çocuğun elini tutarak ona tehlikeyi unutturmak için konuşan bir insan gibiydim. Biraz sonra dağılmış olan kalabalık yerlerine

³²⁶ Gülcan Işık, “Milli Mücadele Ruhunun Toplumsal Harekete Dönüşümü: Telgraf Hareketi”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2018 , Sayı 29 s. 129.

³²⁷ Hilmi Yücebaş, *age.*, s.42.

³²⁸ Fahri Yetim, “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyalbilimler Dergisi*, Haziran 2007, sayı 8, s.9.

döndü”.³²⁹ Halide Edip, mitinglerdeki konuşmaları ile milli mücadelenin başkahramanlarından biri olmuş ayrıca milli mücadelenin sembolü haline gelmiştir. Mitinglerin kamuoyu oluşturmadaki öneminin farkında olan Halide edip, Fatih mitinginin hemen ardından Kadıköy’de bir konuşma yapmıştır.

“Müslümanlar, Türkler: Müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bu günkü heyecan emin olunuz ki Müslüman âlemini bir dalga gibi sarsıyor... Biliniz ki küçük görünen Türkiye ve Türkler Müslüman dünyasının başıdır, kalbidir. Türklere indirilmek istenen darbe bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki Harbi Umumide birçok Müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktük. Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harb ederken onlar adalet için, beşeriyet için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz, aldandılar.... Bugün aldanmayalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunun sürdürmek için icad edilen yabancı haberlere inanmayalım. (İnanmıyoruz sedaları). Daha dün âlemi titreten Almanya, bugün başı önünde geziyor. Kendilerinin olmayan toprakları âleme tevzi etmek isteyenler, hakkın sadası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir”.³³⁰

Halide Edip konuşması esnasında özellikle yabancı güçlerin Türkiye üzerine kurduğu oyundan, o gün mevcut olan uluslararası siyaset planlarından bahsetmiştir. Fatih mitinginde, Halide Edip ile birlikte konuşma yapanlardan Meliha Hanım İnas Darülfünun öğrencisidir. Tez çalışması sırasında karşılaştığım İnas Darülfünun başka bir araştırmamanın konusu olacak kadar önem arz ediyor görülmektedir. İnas Darülfünun 1914-1919 yılları arasında faaliyet göstermiş yalnızca kızların okuduğu bir üniversitedir.

Halide Edip, Fatih ve Üsküdar mitinglerinin ardından 23 Mayıs 1919 Cumartesi günü Sultanahmet Meydanı’nda düzenlenen mitingde konuşmuştur. Halide Edip bu mitinginde de yine yabancı güçlerinin Türkiye’nin parçalanması için elinden geleni yapmaya çalıştığını ancak, Türk halkının buna fırsat vermemesi gerektiğini dile getirmiştir. “...O gün gelirse içimizden bugün burada bulunanlardan bazıları bu dava yolunda ölmüş olursa, onun mezarı üstüne istiklal bayrağınızla geliniz ve o günü müjdeleyin....”³³¹ Diyerek gerekirse bu uğurda ölünebileceğini vurgulayarak milli duyguları ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Genel anlamda Halide

³²⁹ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.30.

³³⁰ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975, s.35-36.

³³¹ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.34-35.

Edip, bu mitingi ile Türk halkının bir bütün olması gerekliliğini, milli mücadeleye katılarak milli bir bilincin oluşturulması gerekliliğinden bahsetmiştir. Halide Edip bu konuşmaların ardından milli mücadelenin en çok dikkat çeken kadın kahramanlarından biri olmuştur.

“...Bizim bütün gayretimiz Sultanahmet Meydanını boş bırakmamaktı. Bir on bin kişi toplamaya çalışıyorduk... Hiçbir devirde, dünyanın hiç bir yerinde toprağın metrekaresine bir bu kadar insan isabet ettiği görülmemiştir.³³² Halide Edip’in katıldığı mitingler onun muhalif tavrının örneklerindedir. Halkı müdafaaya çağırması iktidarın hoşuna gitmemiş ve bu nedenle hakkında idam ve tutuklama kararı çıkmıştır. Ancak karar uygulanmadan Halide Edip Anadolu’ya geçmiştir.

Tezin bir sonraki bölümünde ele alacağımız Sabiha Sertel’in eşi Zekeriya Sertel, New York Times için kaleme aldığı bir yazıda, Halide Edip’in Sultanahmet Mitinginin baş tertipçisi olduğunu yazar. Zekeriya Sertel, “Halide Hanım her sınıftan halkla sıkı temas halindeydi ve onları işgale karşı kışkırtıyordu, ”diye yazdıktan sonra şöyle eklemiştir:

“Bu kitle mitingi müttefiklere Halide Hanım’ın gücünü gösterdi. Onların ülkeyi parçalama planları için onun bir tehlike olabileceğini gösterdi. Bu nedenle de onun faaliyetlerini izlemeye ve ona kuşku ile bakmaya başladılar... İngiliz casusları gece gündüz evinin çevresinde dolanıyor, onu her gittiği yerde izliyorlardı. Ancak o, tutuklanma, hapsedilme hatta sürgüne gönderilme tehdidine aldırmandan kışkırtıcı eylemlerini sürdürdü ve bütün tehlikelere cesaretle atıldı... genç ihtiyar hepimiz milli heyecanımızı onun devrimci demeçlerinden alıyorduk. Gündüzleri değişik mitinglerde konuşuyor, değişik milli savunma grupları kuruyordu. Geceleri davasını destekleyen yazılar yazıyor ve bunları İngilizceye çeviriyordu.”³³³

Halide Edip, yalnızca mitinglerdeki konuşmaları ile değil romanlarıyla da halkı milli mücadele konusunda bilinçlendirmeye çalışmıştır. Hem mitinglerdeki konuşmalarında hem de eserlerinde halkı işgale karşı cesaretlendirmişti. Halide Edip’in eserlerindeki kadın kahramanlarda kendisi gibi düşünmektedir. Halide Edip bu kadın kahramanlar üzerinden de mesajlar vererek halkı milli mücadeleye çağırmış ve milli mücadelede kadınların etkisini gözler önüne sermiştir. Halide Edip’in kaleme aldığı “Ateşten Gömlek” romanında Kocası ve oğlu İzmir’de Yunanlılar

³³² N. Tepedelenlioğlu, “Unutulmaz Miting, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1959, s.1.

³³³ Zekeriya Sertel, *Turkey’s Fiery ‘Joan of Arc’: Her double Role as Leader*, The New York Times November 22, 1926, s.5.’den Aktaran: İpek Çalışlar, age., s.174.

tarafından katledilen Ayşe amcazadesinin İstanbul'daki evinde bir İngilizce -Mr. Cook ile konuşmasında işgal hakkında şunları söylemektedir:

“...Dün mütareke yaptınız, dün silâhlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihî bir şerefi olan büyük donanmamız himaye etti. Yeşil İzmir’i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silâhsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçışıyor. Elleri bağlı masum kafileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyor, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyor. Sırf eğlence için beş yaşındaki bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki, küçük dudaklarından ‘anne’ diye bir şikâyet bile çıkmadı.”³³⁴

Ayşe için yalnızca tek yol kalmıştır. O da a memleketin ve İzmir’in kurtuluşu için Anadolu’ya gitmek ve orda milli mücadeleye destek olmaktır. Halide Edip eserlerinde kamuoyu oluşturma çabasında olmuştur. Halide Edip’in eserlerinden “Dağa Çıkan Kurt”, “Ateşten Gömlek”, “İzmir’den Bursa’ya”, “Türk’ün Ateşle İmtihani” adlı romanları milli mücadele ruhuna katkı sağlayan eserlerindedir.

Halide Edip, mitinglerdeki nutukları ile halkı coşturmuş ve birçok Türk gencinin Kurtuluş Savaşı’na gönüllü katılmasını sağlamıştır. Sultanahmet Mitingi’nden sonra hükümet tarafından mitingler yasaklanmıştır. Divan-Harp kararı ile Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Dr. Adnan Bey ile Halide Edip idama mahkûm edilmiştir.³³⁵ Halide Edip’in Amacı Vatanın Kurtulması Olmuştur. Hem Padişahın Hem De İtilaf devletlerinin tutumunu tüm dünyaya göstermek istemiştir. Mitinglerde zulme uğramış halkın sesi olmuştur. Hakkında idam kararı çıkarılan Halide Edip Anadolu’ya gitme kararı almıştır. Böylelikle cephede fiili olacak mücadele günleri başlamıştır. Halide Edip özellikle İzmir’in işgalinden sonra iktidara karşı muhalif tavrını artırmıştır. Basın yoluyla da iktidara karşı yazılar yazarak bu muhalif tavrı ile milli mücadele ruhunu muhafaza etmeye çalışmıştır.

³³⁴ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s.61

³³⁵ Güven Taneri Uluköse, *Halide Edip Adıvar*, s.42.

3.4.2. Vatanın Kurtuluşu İçin Manda Fikri

Mütareke yıllarının ağır koşulları herkesi bir çıkış yolu aramaya itmiştir. Pek çok cemiyet koşulların belirsizliği ve ağırlığından kurtulmak için birbirinden farklı öneriler ileri sürmüştür. O dönem manda ve mandaterliği savunan pek çok cemiyet ve dernek kurulmuş, bunlardan Wilson Prensipleri Cemiyeti ve İngiliz Muhipler Cemiyeti aktif faaliyetleri ile dikkat çekmişlerdir.³³⁶ Osmanlı imparatorluğu, Amerikan başkanı tarafından öne sürülmüş 14 prensip doğrultusunda barış istemiştir. Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı İmparatorluğu yenik düştüğünü resmen kabul etmiştir. Amerikan başkanı Wilson'da yükselen barışçı ses, ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi ve işgal edilen toprakların boşaltılması çağrısı aydınlar arasında da büyük ilgi uyandırmıştır.³³⁷ Wilson prensiplerinin 12. Maddesi Osmanlı imparatorluğu için önem arz etmekteydi.

Wilson Prensipleri Derneği'nin Halide Edip'in hayatında oldukça önemli bir yerinin olduğunu düşünmekteyiz. I. Dünya Savaşı sonunda bütün milletlerin barış istediği bir atmosferde, adaleti ve sürekli barışın düzenini tespit ve temel prensiplerini teşkil etmek üzere ABD Başkanı T. W. Wilson 8 Ocak 1918 Salı günü Amerikan Kongresi'nde Wilson Prensipleri olarak ünlenen 14 maddelik barış programını açıklamıştır.³³⁸ Wilson Prensipleri, savaşın son yıllarında tüm dengeleri alt üst olan dünyanın hangi hedefler doğrultusunda biçimlendirilmesi gerektiğinin ilişkin bir siyaset önerisidir.³³⁹ Wilson Prensiplerinin 12. Maddesi özellikle Osmanlı devleti ile alakalıdır. "Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir." On ikinci madde, ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi (self-determination) ilkesini düzenleyen beşinci madde ile birlikte düşünüldüğünde, tüm Ortadoğu halklarının bağımsız

³³⁶ Sevda Mutlu, "Devlet Adamı Kimliği İle İsmet İnönü'nün Düşünce Ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Sivas, 2007, s.34.

³³⁷ İpek Çalışlar, *age.*, s.162.

³³⁸ Fethi Tevetoğlu, *age.*, s.151

³³⁹ Ufuk Özcan, "Wilson Prensipleri Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, İstanbul, 1997, s.37.

gelişimlerine olanak tanınacağı izlenimini veriyordu. Bu maddeler, Wilson'un, Ortadoğu halkları arasında büyük bir güven ve saygınlık kazanmasına yol açmıştı. Wilson prensiplerine umut bağlayanlar arasında çok sayıda Osmanlı yöneticisi ve aydını da vardı.³⁴⁰ Bu aydınlardan bir tanesi de Halide Edip Adıvar olmuştur.

1918 yılı sonunda İstanbullu bir grup aydın, Avrupa'ya duydukları öfkeyle gözlerini Amerika'ya çevirince, Wilson Prensipleri Cemiyeti etrafında örgütlendiler. Derneğin yöneticileri arasında Halide Edip'in yanı sıra Celaleddin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Bektaş, Refik Halit vardır. Etkin üyeler içinde Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celal Nuri, Necmettin Sadık gibi tanınmış yazarlar bulunuyordu.³⁴¹ Wilson prensipleri cemiyetinde aktif rol oynayan iki kişi Halide Edip ve Ahmet Emin Yalmandır. Ahmet Emin Yalman dönemin Akşam Gazetesi başyazarıdır.

Bu aydınlar topluluğu Wilson'un insan haklarından yana gibi görünen prensiplerine müthiş ümitle bakıyor, Türk milletinin lehine işleyeceğine inanıyorlardı.³⁴² Halide Edip'in hatıralarında yazdığına göre Cemiyet Paris'te barış görüşmeleri için bulunan Wilson'a bir muhtara yazarak iktisadi ve teknik yardım talep etmeye karar vermişlerdi. Halide Edip bu cemiyetin iki ay gibi çok kısa bir zamanda dağılışını ise Doğu Anadolu'nun şiddetli bir şekilde Amerika aleyhinde olmasına bağlıyordu. Ona göre Mustafa Kemal Paşa'da Doğu'nun bu hassasiyetini sezmiş ve Amerika'ya sıcak bakmamıştır.³⁴³ Halide Edip Adıvar'ın da içinde bulunduğu cemiyet üyeleri Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a bir muhtara göndererek ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için ondan yardım istemiştir. Muhtıra şu şekildedir:

“Türk aydın ve basın mensupları memleketlerinde en iyi şekilde bir reform yapabilmek maksadıyla bir cemiyet kurdular. Gayesi; dini müsamaha ve siyasi müsavat üzerine kurulmuş gayri-i mütecanis halkı başarılı bir şekilde ahenkli bir hayata kavuşturan Amerika Cumhuriyetinden yardım ve tecrübelerini Türkiye'de gayri mütecanis dinler ve ırklar meselesinin halli için kullanılmasını” istemektedirler. “Bizim arzumuz nihai istiklalimizi tehdit edecek bir vasilik olmayıp geri kalmış

³⁴⁰ İhsan Şerif Kaymaz, “Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm”, *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm>.

³⁴¹ İpek Çalışlar, *age.*, s.163.

³⁴² Hicran Göze, *age.*, s.84.

³⁴³ *Age.*, s.85.

insanları bir müddet eğitimden sonra şerefli bir mevkie yükseltmek, onlara milletler camiasında bir yer verilmesidir”.³⁴⁴

Halide Edip daha sonra 10 Ağustos 1919 tarihli mektubunda Mustafa Kemal Atatürk’e Amerikan Mandası fikrini önerecektir. Mustafa Kemal Paşa Samsun’a çıktuktan sonra dağınık olan savunma güçlerinin birleşmesi için milliyetçilere mektuplar göndermişti, mektup gönderdiği isimler arasında Halide Edip de yer almaktaydı. Kendisine mektup yazılan kişiler şunlardır: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, kara Vasıf Bey, Nafia Nazırı Ferit Bey, Ferit Paşa, Cemil Bey, Ahmet Rıza Bey. Mustafa Kemal Atatürk’ün ülkemizin kurtuluşu için önerileri bulunan bu mektubu gönderdiği kişiler arasında tek kadın olarak Halide Edip Adıvar yer almaktadır.

Bahsi geçen kişilere gönderilen özel mektup şu şekildedir:

“Vatanın parçalanması tehlikesini açıkça gösteren şu evredeki kanlı işler, ulusal bilinci vicdani bir kurtuluş ülküsü yöresinde ve Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Red-di İlhak Teşkilatı adı altında hızla toplamaya başlamıştır. Yalnız miting vb. gösterilerle büyük erekler hiçbir zaman elde edilemez; bunlar ancak ulusun bağrından eylemli olarak doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur. Fakat kuşku götürmeyen bir gerçektir ki, bu acı gelişmeyi bu denli tehlikeli biçimde hazırlayan en önemli etken, ne yazık ki hükümet merkezimizdeki karışık akımlar ve Anadolu’nun temiz ve kutsal olan ulusal isteklerine zarar verici biçimde yalnızlığa uğratan siyasal ve yabancı propagandalardır.

Kuvayi Milliye’yi bugün için böyle yanlış yollara yönelterek dağıtmanın cezasını, vatanımızın zararına olarak, bol bol görmekteyiz. Bu nedenle, bu karışık akımların artık Anadolu’ya ve ulusal erek ve duygulara egemen değil, bağlı olması zorunlu bir vatan görevidir. Ve devlet merkezi İtilaf Devletler’ ince boşaltılıncaya dek bu zorunluluğun kesin olduğu kanısındayım...

Bu ulusal ve yaşamsal iş için İstanbul’da yüksek kişiliğiniz gibi yurtsever ve söz sahibi düşünürlere ve temiz kişiliğiniz gibi ulusun övüncü olan üstün konuşmacı hanımlara düşen özveri, özellikle çok büyüktür. Ulusun kurtuluşu yolundaki bu amaç elde edilinceye değin ben Anadolu’dan ve ulusun bağrından ayrılmayacağım. Ve bu noktada sonuna değin herhangi bir halk adamı gibi çalışacağıma, ulusa karşı kutsal bildiğim bütün varlıklar üzerine söz verdim ve hiçbir güç, bu ulusal dayanca engel olmayacaktır. Benim bu kararımın, tüm Anadolu’da yönetim başında bulunan sorumlu

³⁴⁴ Hacı Murat Arabacı, *agm*, s.284

ve değerli bütün arkadaşlarımın ortak düşünce ve inancına dayanmakta olduğunu da ayrıca bildirir, yürekte gelen özel saygılarımı yenilerim Efendim Hazretleri.”³⁴⁵

Mustafa Kemal Atatürk mektup gönderdiği bu kişilere ulusun kurtuluşu için çok büyük görev düştüğünü vurgulamıştır. Ayrıca üstün konuşmacı hanımlar diyerek de Halide Edip’in mitinglerdeki konuşmalarının etkinliğini dile getirmiştir.

Bu mektuba cevaben Halide Edip, 10 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk’e bir mektup göndermiştir. Halide Edip Adivar, milli mücadelenin önderi Mustafa Kemal’e yazdığı bu mektupla ABD mandası tezini açıklamış ve Amerikan himayesinin kaçınılmaz olduğu konusunda ısrarcı tavır sergilemiştir.

Halide Edip’in imparatorluğun çözümü için savunduğu manda fikri ile ilgili Atatürk’e yazdığı mektubun tamamı “Nutuk ”’da³⁴⁶ yer almaktadır. Halide Edip mektupta kısaca Avrupalı devletlerin Türkiye’yi parçalayacağına değinmiştir. Ayrıca İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupa devletlerinden daha güçlü olduğunu düşündüğü Amerikan güdümüne geçi olarak katlanılabilir olduğunu savunmuştur. Ancak bunu savunurken Amerika’nın da elbette sakıncasız olmadığını ancak tamamen parçalanmaktansa bunu kabul etmek gerektiğini söylemiştir. Halide Edip’in manda isteğini içeren mektubunun Nutuk’ta yer alması, Atatürk ile Halide Edip’in arsının açılımsına neden olmuştur.

Aslında Amerika’nın bize bir manda dayatması olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Osmanlı Devleti üzerinde genel bir ABD mandası kurulmasının imkânlarını araştıran komisyon, Arap vilayetlerindeki kamuoyunun nabzını tutmakla da görevliydi. Cemaat temsilcileri ve partilerle konuştular. Amerika’nın bölgede bir baskı kurmayı amaçlamadığını ısrarla belirtiyorlardı. Türkler talep etmedikçe ABD manda konusunda istekli olmayacaktı.³⁴⁷ Milli mücadele önderleri krizden kurtulmanın yollarını ararken, mandayı da bir çözüm olarak ele almış ve tartışmışlardır. O günlerde manda kavramının kullanımı mutlak bir hıyanet olarak nitelendirilmiyordu.³⁴⁸ Halide Edip’in manda fikrine pragmatik yaklaştığını söyleyebiliriz.

³⁴⁵ 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın Koşullar Ne Olursa Olsun Milletın Bağrında Kalarak Bağımsızlık ve Varlığımız Uğrunda Çalışacağını Vurgulayan Mektubu. Belge No: 1752, 21.6.1919

³⁴⁶ Atatürk, *Söylev (Nutuk)* I, Cumhuriyet Üniversitesi Özel Baskısı, Üç Reklam Yayınları, Ankara, 2007, s.66-68.

³⁴⁷ İpek Çalışlar, *age.*, s.177.

³⁴⁸ İpek Çalışlar, *age.*, s.180.

Amerikan Mandasını isteyenlerin düşüncelerinin başında, Osmanlı Devleti'nin Türk kısmının da bağımsız kalamayacağı, bölüşüleceği yahut da en büyük kısmının şu veya bu biçimde İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline düşeceği kaygısı vardı. Bu yüzden bu enkazın altında ancak Amerika gibi sömürgeci olmayan ve Filipin adalarını kalkındırdıktan sonra bağımsızlığa doğru götüren bir devletin mandası ile çıkabileceği inancı hâkimdi.³⁴⁹ Bu çok değişik ve şaşırtıcı şartlar içinde Wilson prensiplerinden ve onun devamı olan Amerikan mandasından bir fayda umarak Amerika'ya kendilerini anlatmak gayretinde olan o günün aydınlarının vatanseverliğinden hiç şüphe edilemez. Wilson prensipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında olduğundan bahsetmediği gibi, mandaya taraftar olduğundan da bahsetmeyen Halide Edip'in de vatansever olduğu muhakkaktır.³⁵⁰

Vatanın kurtuluşu için çözüm arılan dönemde Manda Fikri vatana ihanet olarak algılanmıyordu. Vatanın kurtuluşu için cephelerde savaşan İsmet İnönü'nün de bu fikre sıcak baktığı söylenebilir. Sırf bu nedenden dolayı hayatının büyük bir kısmını savaş meydanlarında geçiren İsmet İnönü'nün devlete hıyanetinden elbette ki bahsedemeyiz.

“Kazım Karabekir'in eline İsmet İnönü'den bir mektup gelmiştir. Amerika'da Türkiye'ye gelmek için eğilim artmış, yayımlar bağlamış olduğu için İngilizlerde de telaş artmış. İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükümet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallerine beyannameler dağıtmışlar, 'İngilizleri isteriz' diye... İngilizlerin emeli Amerikan heyetinin incelemelerini ve eğilimlerini İptal edecek cereyanlar yaratmak ve bu suretle bir defa Amerikan işini suya düşür-dükten sonra yine bildiklerini yapmak...”³⁵¹

İsmet İnönü devam ediyor:

“Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese Tercih ettikleri zemininde Amerika milletine başvurulursa, pek ziyade faydası Olacaktır deniliyor ki, bende tamimiyle bu kanaattemyim.”³⁵²

Milli mücadele önderleri krizden kurtulmanın yollarını ararken, mandayı da bir çözüm yolu olarak ele almış ve tartışmışlardır. O günlerde manda kavramının kullanımını mutlak bir hıyanet olarak nitelendirilmiyordu. Amerikan himayesinin

³⁴⁹ Hacı Murat Arabacı, *agm.*, s.284.

³⁵⁰ Hicran Göze, *age.*, s.88.

³⁵¹ Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap Yay, İstanbul, 2008, s.74.

³⁵² *Age.*, s.75.

kaçınılmaz olduğu konusunda Halide Edip ısrarcıydı. Ancak onun manda tezi tüm milliyetçiler ve Mustafa Kemal tarafından reddedildi.³⁵³

Milli Mücadele döneminde manda ve himaye fikri Türk aydın kamuoyunu uzun süre meşgul eden bir fikir olmuştur. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın "milletin istikbalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" sözü ve düşüncesinde ısrarlı tavrı, bahsedilen aydın zümrenin mandacılık fikrini kabul ettirememesinin temel sebebi olmuştur. Bu da Atatürk'ün ne denli ileri görüşlü olduğunu göstermektedir. Halide Edip yıllar sonra dahi anılarından manda fikrini savunduğuna dair bir şey yazmamıştır. Mandayı savunan diğer isimlere kıyasla Halide Edip'in mandayı aldığı tepkilere rağmen yüksek sesli savunması onun cesaretinin örneğidir.

3.4.3. Wilson Prensipleri Cemiyeti

Halide Edip, Wilson Prensiplerinin 12. Maddesinden umutlanarak Wilson Prensipleri Cemiyetini kurmak istemiştir. Wilson Prensipleri Cemiyeti, 4 Aralık 1918 Çarşamba günü İstanbul'da faaliyete başlamıştır.

İstanbul'daki İngiliz Genelkurmay Başkanlığı gizli istihbarat raporundaki kayıtlara göre Cemiyet, Halide Edip ve Rıza Tevfik'in kurduğu ve Robert Kolej müdürü Dr. Gates'in desteklediği Wilson Prensipleri Derneği diye anılmış ve tanımlanmıştır.³⁵⁴

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin esas amacı, Amerika'nın dostluğunu kazanarak Wilson Prensiplerine uygun bir barışın gerçekleştirilmesi için çalışmak olmuştur. Bu Cemiyetin Amerikan himayesini istemekteki başlıca dayanak noktası, Osmanlı Devleti'nin çoğunluğu Türk olan bölgelerinin bile bağımsız kalamayacağı, paylaşılacağı veya en büyük kısmının İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline düşeceği kaygısı olmuştur. Wilsoncuların Amerikan himayesini istemekteki nedenleri Amerika'nın rehberliği ve eğitimi yani terbiye ve irşad sistemi olmuştur. Böylece Amerikalılar çekip gitse bile arkalarında kuvvetli, müreffeh, kültürlü, bütün etnik unsurları müşterek değerlere sahip bir Türkiye bırakmış olacaktı.³⁵⁵

Halide Edip, Amerikan'ın Emperyalist bir devlet olmadığını düşünmüştür. Ayrıca Türkiye'nin içine düştüğü zor günlerden kurtulması için Amerika'nın

³⁵³ Devrim Altay, age., s.91.

³⁵⁴ Bilge Orhunlu; *Kurtuluş Savaşımızın Başlangıcındaki Amerikan Mandası Taraftarları Ve Sonrası*, Yeni Hayat, Yıl 1, S.3, Ocak 1995.s.28.

³⁵⁵ Kadir Kasalak, *Millî Mücadele'de Manda Ve Himaye Meselesi*, Ankara, 1993,s.55.

yardımlarını istemekten başka bir çaresi olmadığını savunmuş ve bu amaçla Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuştur.

Ancak Atatürk'ün ileri görüşlülüğü Halide Edip'i ve diğer manda taraftarlarını bir yanlıgdan döndürmüştür. Atatürk Erzurum kongresinde manda ve himayenin asla kabul olunamayacağını söyleyerek manda tartışmalarına son vermiştir.

Halide Edip bir kaç aydınla bir araya gelerek kurdukları “Wilson Prensipleri Cemiyet”inin neden yürümediğini şu şekilde açıklamıştır:

“Dünya Savaşı'ndan sonra en fazla ıstırap çekmiş, canını dişine takarak bin bir zorluk ve özveri içinde didişmiş olmasına rağmen Türkiye hiç olmazsa ruhen ayakta kalmış bir millettir. On yıl, yani 1908'den 1918'e kadar memleketin içinde ve dışında kesintisiz mücadeleler, ihtilaller, kanlı çarpışmalar, fikir çatışmaları her bireyin içinde barış ve huzur özlemini öncelikli kılmıştı. Barışı büyük bir özveri karşılığında elde etmeye hazırdılar, ama her özverinin bir sınırı vardır. O son sınır mütareke maddeleriyle saptandığına ve itilaf devletlerinin bu sınırı aşmayacağına inanmak istiyorlardı. Gerçekte batı ülkeleri de yirmi milyon evladını yitirdikten sonra barışa susamışlardır. Bu ve Wilson'un 14 maddesi biraz Kitab-ı Mukaddesi'i biraz da Shakespeare'i anımsatan biçimiyle çok büyük bir ümit uyandırmıştı. İşte bütün bunlar, Wilson Prensipleri Cemiyeti ismi altında, Atatürk'te dâhil, memleketi girdiği çıkmazdan kurtarmak için canını feda hazırlanmış bir grubun oluşturduğu veya desteklediği bir cemiyet ortaya çıkardı. Bu cemiyet, İstiklal mücadelesinin başlangıcında özellikle büyük mitinglerde epeyce bir rol oynadıktan sonra doğal olarak çöktü gitti. Çünkü Amerikan kamuoyunun aldığı Wilson durumdan ve Avrupa itilaf devlet adamlarının işi bütünüyle ellerine almalarından sonra hiçbir gerçek değeri kalmadığına, bu cemiyeti kuranlar dahi kanaat geçirmişti”³⁵⁶

Halide Edip ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için bir çözüm yolu olarak gördüğü Amerika'ya sarılma fikrini uygun görmüşse de, daha sonraki süreçte Mustafa Kemal'in ve Türk halkına dayanan bağımsızlık fikrine çabuk kavramış ve onun için mücadele etmiştir. Bu mücadeleyi Kurtuluş savaşı sürecinde de göstermiştir.

³⁵⁶ Halide Edip Adivar, *Türkiye'de Şark-Garp Ve Amerikan Tesirleri*, s.121.

3.4.4. Çok Partili Hayata Geçiş ve Halide Edip

Yaşanan hükümet bunalımları sonucunda 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Halide Edip, Cumhuriyet'in ilanına ilişkin görüşlerini şöyle aktarır:

Lozan Konferansı'nın ortaya attığı bir takım meselelerden sonra, 29 Ekim 1923'te, Büyük Millet Meclisi büyük bir kanunla, devlete Cumhuriyet ismini verdi. Esasen tarih ananelere ne kadar bağlı olursa olsun, realiteyi idrak eden her kişinin, bunu Türkiye için zaruret olduğunu kabul etmesi lazımdı. Gerçi meşruti hükümdarlıklar, bazen cumhuriyetlerden daha fazla demokratik olabilirler. İngiltere'nin olduğu gibi. Fakat bizde, hanedanın çökmesiyle meşruti şeklin idamesi (sürdürülmesi) imkânı sona ermişti... Bizim için mühim olan nokta, demokrat bir cumhuriyet mefhumuna (düşüncesine), milletin ekseriyetini bağlamak, bu mefhumu bugünkü manası ile çocuklarımıza aşılacaktır.³⁵⁷

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte siyaset yeniden şekillenmiştir. Halide Edip Cumhuriyetin ilanının en doğru rejim olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı yıllarında kaleme aldığı romanı ise "Vurun Kahbeye" adlı romanıdır.

Tek parti rejiminden rahatsızlık duyan Ali Fuat Cebesoy, Karabekir Paşa, Refet Bele, Rauf Orbay, Dr. Adanan, bir muhalefet partisi kurmaya karar vermişlerdir. Rauf Orbay, yeni bir parti kurma fikrini telkin edenlerin ve parti adını "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" yani "İlerici Cumhuriyet Partisi" koyulmasını önerenlerin de Halide ile Adnan çifti olduğunu söylemiştir. Rauf Orbay, "Karı-Koca, ilim fikir sahalarında memleketin mümtaz şahsiyetiydiler... Benimsenecek yol üzerinde en isabetli kararlar yolunu gösterebilmek yeterliliğinin sahibiydiler," demiştir.³⁵⁸ Halide Edip, parti çalışmalarının hemen hemen her safhasında yer almaktadır. Edindiği tecrübeler neticesinde Türkiye'nin yapısına en uygun ilke ve amaçlarla parti politikasının oluşması için aktif rol almıştır. Parti programında özellikle eğitim ve kültür bölümlerinde Halide Edip'in izlerini görmek mümkündür. Parti 17 Kasım 1924'te resmen kurulmuştur. Kazım Karabekir başkan, Adnan Adıvar ikinci başkan olmuştur.³⁵⁹ Halide Edip, yeni bir parti kurulması çalışmalarına katıldığı için eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Tetkik-i Mezalim komitesinde birlikte çalıştığı Yakup Kadri, yeni partinin teorisyeni diyerek ona saldırmıştır.

³⁵⁷ *Age.*, 193-194.

³⁵⁸ Cemal Kutay, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüzyılıımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay*, Kazancı Kitap Yayınları, İstanbul, 1992. ,s.233.

³⁵⁹ İpek Çalışlar, *age.*, s.298.

Yunus Nadi ise Halide Edip'in Mustafa Kemal Paşa'ya mandayı istediğini belirten mektubu hatırlatarak ona mandacı etiketi yapıştırarak saldırıda bulunmuştur.

Milli mücadelenin sonuçlanmasının ardından, yeni rejimin yani cumhuriyetin kurulması beraberinde bir takım isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasına neden olacak Şeyh Sait isyanıdır.

Şeyh Sait isyanının niteliği üzerinde araştırmacılar arasında fikir birliği bulunmamaktadır. Dini ve milli motiflerin yan yana işlendiği bu isyanın elamanları hadisenin çıkış sebebi olarak hükümetin iskân siyasetini, hilafetin kaldırılmasını, Kürtçenin yasaklanmasını ve yöredeki idarecilerin Türk kökenli oluşlarını neden olarak göstermişlerdir.³⁶⁰ Şeyh Sait kısa süre içinde Elâzığ'ı ele geçirmiş ve doğu illerinde ilerlemeye devam etmiştir. Yazılanlara göre, “Hilafetsiz Müslümanlık olmaz,” diyorlardı. Olay, Türkiye'nin geleceğini tehlikeye düşürecek güçte bir ayaklanma mıydı? Mustafa Kemal ve İsmet Paşa böyle düşünüyorlardı. Başbakan Fethi Okyar ise farklı fikirdeydi. Rıza Nur'a göre, “ Şeyh Sait isyanı hiçti. Ahaliyi bizzat tenkil ediyorlardı.”³⁶¹ Fethi Okyar isyanın bastırılması için sert önlemler alınmasının gerekli olmadığını düşünmüştür.

Fethi Bey, parti içinde yaptığı konuşmada şöyle demişti: “Siz ordular gönderip halkı kesmek, bu vesile ile İstanbul'da şamil olmak üzere idare-i örfiye yapıp muarızlar (muhalifleri) mahvetmek, terör yapıp, halkı ürkütüp keyfe mayeşa³⁶² hüküm sürmek istiyorsunuz. Ordulara takrir-i sükûna lüzum yoktur bunu yapamam.”³⁶³ Ancak Atatürk, Fethi Okyar'ın aksine sert önlemlerin alınması taraftarı olmuştur. 2 Mart 1925'te Cumhuriyet Halk Fırkasında yapılan meclis grup toplantısında gerçekleştirilen güven oylamasında Okyar 60 a karşı 92 oyla kaybetmiştir. Fethi Okyar istifa etti ve yeni kabineyi kurmakla İsmet Paşa görevlendirilmiştir.

Halide Edip isyanı yorumlarken, “ Hükümeti diktatörlüğe sevk eden hadise, Şark'ta bilhassa Kürt unsurunun ekseriyette olduğu bölgelerdeki isyan hareketidir. Bu isyan çıktığı zaman başında bastırılmak mümkün iken bastırılmamış, her nasılsa

³⁶⁰ Mim Kemal Öke, *Musul Kürdistan Sorunu (1918–1926)*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 279.

³⁶¹ İpek Çalışlar, *age.*, s.317

³⁶² Canı Nasıl İsterse, Keyfine Göre, Türk Dil Kurumu Sözlüğü.

³⁶³ Rıza Nur, *Cumhuriyet Devriminin Perde Arkası*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007, s.384.

bu ihmal yüzünden isyan devam edip durmuştur, demiştir”³⁶⁴ Yapılan güvenoyundan sonra İnönü, karşı devrimin bastırılması için en etkin ve cumhuriyet tarihindeki büyük yankılara yol açmış olan ‘Tahrir-i Sükûn Kanunu’ tasarısını meclise sunmuştur. Yeniden İstiklal Mahkemelerini kurarak ayaklanmayı bastırmıştır.³⁶⁵ Halide Edip, Tahrir-i Sükûn Kanununun kabulünün ardından, şeklen demokratik kalan rejimde diktatörlük ilan edilmişti, ”diyor³⁶⁶

“İnönü’nün tartışılan bu otoriterliği, onun davasının sadece söz konusu isyan ve bu isyanın bastırılması için değildi. Asıl amacı, yeni toplum inşasına, özellikle de cumhuriyetin ilanına gösterilen tepkileri susturmak ve rejimi korumaktı. İnönü, isyanı daha çok, rejimi tehdit eden bir olay olarak görmüştür. Şunu da unutmamak gerekir ki, İnönü bir yasa ile kendisine uzun süre muhalefet edenleri kontrol etme avantajını da ele geçirmiştir”.³⁶⁷ İnönü’nün rejimi korumak amaçlı gördüğü Tahrir-i Sükûn Kanunu Halide Edip’e göre demokratik değildir.

Tahrir-i Sükûn kanunun ardından şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Huzur ve sükûn sağlamak için hükümete örgüt, parti gazete kapatma yetkisi verilmiştir. Suçlananlar avukat, tanık ve temyiz hakları olmadan kurulacak İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanacak, idam kararları meclis onayından geçmeyecektir.³⁶⁸ Bu kanun ile yalnızca isyan bastırılmamış muhaliflerde susulmuştur. Ve nihayet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da kapatılmıştır. “ Özetle, aşırı bir baskı döneminin etiketi olan Tahrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri iki yıl boyunca tüm siyasal muhalefeti, basını ve etnik-dinsel kimlikleri sert bir biçimde susturmuştur. 1926’da Ankara ve İzmir’de yapılan yargılamalarla, Millî Mücadele içerisinde yer almış olan ancak bölünerek daha sonra muhalif grubu oluşturan İnönü karşıtları ve iktidar rakipleri yok edilmişti. Bu yönüyle yeni toplum yapılandırılmasında gerçekten önemli bir dönüm noktasını olmuştur.”³⁶⁹ Halide Edip gerçek tek partili rejimden rahatsızlık duymuş ve gerçek bir demokrasinin varlığını arzu etmiştir. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının varlığının yalnızca 6 ay sürmüş olması onu derinden üzmüştür.

³⁶⁴ Halide Edip Adivar, “Türkiye’de Şark-Garp Ve Amerikan Tesirleri”,s.203.

³⁶⁵ Sevda Mutlu, *agt.*, s.108.

³⁶⁶ Halide Edip Adivar, *Türkiye’de Şark-Garp Ve Amerikan Tesirleri*, s. 204.

³⁶⁷ Sevda Mutlu, *agt.*, s.110-111.

³⁶⁸ İpek Çalışlar, *age.*, s.319.

³⁶⁹ Sevda Mutlu, *agt.*, s.114.

Halide Edip, Eşi Adnan Adıvar'ın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunda yer alması sonucunda da iktidar çevresinden uzaklaşmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılıp Takrir-i Sükûn kanununun kabul edilmesiyle tek parti dönemi başlayınca, kocası Adnan Adıvar ile birlikte Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmış ve önce Viyana'ya ardından da İngiltere'ye gitmiştir. İngiltere'ye gelir gelmez oğlu Ayeti yanına almış ve eğitimine Londra'da devam etmesini sağlamıştır. Hasan Zeki ise Amerika'da kalmaya devam etmiştir.

Zekeriya Sertel, anılarında Halide Edip ve Adnan Adıvar'ın yurt dışına gidişini şöyle yorumlamıştır:

“Halide Edip daha İstanbul'un emperyalistler tarafından işgali gününden Kurtuluş Savaşı'na başlamış, sonra Ankara'ya giderek savaşa doğrudan doğruya katılmış, onbaşı olarak cepheye bile gitmiştir. Böyle bir insanın zaferden sonra memleketten kaçmak zorunda kalması hepimizi şaşkınlığa düşürmüştü.”³⁷⁰

Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar, geri dönüş nasıl olacak diye düşünürlerken 1926 Haziran'ında Türkiye'den karanlık haberler gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir suikast girişiminden söz edilmektedir. Viyana'da tedavi gören Rauf Orbay Londra'ya, Halide ve Adnan'ı ziyarete gelmiş, hep birlikte Türkiye'de olanları öğrenmeye çalışmışlardır. Haberler ürkütücüdür. Suikast girişimiyle ilgili olarak suçlananlar arasında Terakkiperver Fırka yöneticileri ile mebusları da vardır. Ali Fuat (Cebesoy) ile Kazım Karabekir evlerinden derdest edilip yargılanmak üzere İzmir'e götürülmüşlerdir. Bir yıldır yurtdışında yaşayan Dr. Adnan ile eski başbakan Rauf'un duruşmaya getirilmesi için Londra'ya yazı yazılmıştır.³⁷¹ Halide Edip ve Adnan Adıvar çifti Türkiye'ye dönme planları yaparken hiç de beklenmedik bu olay onların Türkiye'ye dönüşünü güçleştirmiştir.

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin baş hedefi, Halide Edip'in çok sevgili dostu Cavid Bey'di. Ona ısrarla Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırkanın programını yazıp yazmadığı sorulmuştur. Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırkasının programını hazırlamış olma ihtimali, mahkeme nezdinde önemli bir suç deliline dönüşmüştür. 26 Ağustos 1926 günü Cavid Bey, İsmail Canbolat ve Dr. Nâzım'ın aralarında bulunduğu muhalif isimler idama mahkûm edilmiştir. İnfazlar o gece

³⁷⁰ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s.203

³⁷¹ İpek Çalışlar, *age.*, s. 334.

gerçekleştirilirken beraat edenlerin isimleri de yayınlanmıştır. Adnan Bey beraat eden 37 kişilik listededir.³⁷²

Tüm bu olaylar Adnan Adıvar ve Halide Edip'in gönüllü sürgün olarak 1939'a kadar süren yurtdışı yaşamlarının başlangıcı olmuştur. Bütün hayatı boyunca vatani kurtarmak gayesinde ve son derece vatansever olan bir kadının ülkesinden ayrılmak zorunda kalması ebetteki onu üzmuştür. İki çocuğunu bırakıp Anadolu'daki mücadeleye katılan Halide Edip'in samimiyetinden ve iyi niyetinden şüphe etmek kolay değildir.

Hindistan günlerinden sonra tekrar Paris'e dönen Halide Edip, 1936 Mayıs ayında Sedat Simavi'nin çıkardığı Yedigün dergisinden teklif almıştır. Derginin yazı kadrosunda Nazım Hikmet, Hüseyin Cahit Yalçın, Va-Nu, Sabahattin Ali, Peyami Safha, Falih Rıfkı, Reşat Nuri; kadınlardan ise kadın haklarının en büyük savunucularından biri olan Nezihe Muhiddin yer almaktaydı. Bu isimlerden Nezihe Muhiddin tezde ele alınabilecek bir diğer isim olabilirdi. Teze konu olan diğer kadınlar gibi muhalif bir tavır içerisinde olan Nezihe Muhiddin Osmanlı feminizminin öncü kişilerinden biridir. Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip'in de içinde bulunduğu kuşağın son üyesidir. Nezihe Muhiddin toplumun gelişmesi için kadınların her alanda yer alması gerektiğini savunmuştur. Kadınların durumunun yalnızca toplumsal alanda desteklenerek iyileşeceğine inanmadığı için siyasi alana da el atma ihtiyacı duymuştur. Kadınların seçme ve seçilme hakkı gibi siyasal hakları konusunda mücadele etmiştir. 16 Haziran 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkasını kurmuş ve 27 maddelik parti nizamnamesi ve programı yayımlamıştır. Kadın halk fırkasının başkanı da Nezihe Muhiddin idi.

Fakat o sıralarda tüm ulusu temsil edecek bir "Halk Fırkasının" kuruluş hazırlığında olan Ankara'dan kadınlara parti yerine bir cemiyet kurmaları önerilecekti. Parti kuramayan kadınlar, 7 Şubat 1924'de Nezihe Muhittin'in öncülüğünde Türk Kadın Birliği'ni kurdular Birçok konuda çalışma yapan Türk Kadınlar Birliği'nin ana çalışma alanlarından birisi kadınların siyasal haklarıydı.³⁷³ Nezihe Muhittin de tıpkı Fatma Aliye ve Halide Edip gibi kadınların daha iyi bir

³⁷² Selma Ilıkan-Faruk Ilıkan, *Ankara İstiklal Mahkemesi*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2005, s. 781-782.

³⁷³ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü Ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s.,453-466.

yaşam sürmesi için hayatı boyunca mücadele vermiştir. Eserlerindeki tüm başkahramanlar kadınlardır. Bu kadınların yaşadıkları sorunları kaleme almıştır.

Halide Edip 1939 yılında İstanbul'a tekrar dönmüştür. Atatürk'ün ölümü ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü siyasi hayattan uzaklaştırılan, Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar gibi simleri yönetime katmak istemiştir.

“İnönü, Atatürk gibi Türk Halkının gözünde önemli ve karizmatik bir liderden sonra Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu nedenle İnönü'nün ülke yönetiminin başındaki bir kişi olarak işi çok kolay olmamıştır. Özellikle de İnönü otorite boşluğunun doğmamasına ve kendisine karşı farklı görüş ve güç odaklarının oluşmaması için özen göstermiştir. Bunun için ilk iş kendi kadrosunu Kurmaya bir ölçüde de otoritesini oluşturup oturtmaya çalışmak olmuştur”³⁷⁴

İsmet İnönü Adnan Adıvar ile bir görüşme yapmıştır; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırkanın feshedilmesinin demokrasinin gelişimini engelleyen davranışlar olduğunu kabul etmiştir. Dr. Adnan İnönü'nün bu sözlerini tarihi bir sır olarak saymış, yazılarında bile yer vermemiştir. Adnan Adıvar Cumhuriyet halk partisine geri dönmek istememiştir.³⁷⁵ “İnönü, eski küskünleri yanına alarak, olası otorite boşluğunun önüne geçmek istemiştir. Eski muhalifleri karşısına almaktansa -çünkü bu kişiler o dönem için toplumda önemli ve kahraman özellikleriyle öne çıkan isimlerdir- kendi yanına almayı tercih etmesi gibi pragmatist-faydacı bir tutum sergilemiş olması da göz önünde bulundurulmalıdır”.³⁷⁶ İsmet İnönü, Halide Edip'e mebusluk teklif etmemiştir. Halide Edip İstanbul Üniversitesi'nde Profesör olarak görev alacaktır.

1940 yılında İstanbul Üniversitesinde, Edebiyat Fakültesine bağlı İngiliz Filolojisi³⁷⁷ bölümü açılmıştır. Bölümün başında da Halide Edip getirilmiştir. Halide Edip medeni milletin mutlaka üniversite sahibi olması gerektiğini vurgulamıştır. Üniversitede hocalık yaptığı yıllarda başarılı organizasyonlara İngiltere'den değerli hocalar ve okutmanlar getirmiştir.

O yıllarda Üniversite, maarif vekâletine bağlı, özerkliği olmayan bir kurumdu. İnönü Halide Edip'i, İngiliz Filolojisini kurmakla görevlendirirken onun

³⁷⁴ Sevda Mutlu, *agt.*, s.,201.

³⁷⁵ İpek Çalışlar, *age.*, s.,403

³⁷⁶ Sevda Mutlu, *agt.*, s.,203.

³⁷⁷ Günümüzde İngiliz Dili Ve Edebiyatı Bölümü.

gönlünü almış, ancak bu görev Halide'nin sesini de kısmıştır. Üniversitede çalışmaya başladıktan sonra gazetelere çok az yazı verir olmuştur.³⁷⁸

23 Nisan 1920 tarihinde Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile birlikte milli egemenlik ilkesi benimsenmiş ve Cumhuriyetin ilanı ile da demokrasiye giden yolda önemli bir adım atılmıştır. Demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan çok partili hayata geçiş için Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olduğu süreçte iki kez girişimde bulunulmuştur. Fakat Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri başarısızlıkla son bulmuştur. Bu nedenle, Demokrat Parti'nin ciddi bir muhalefet partisi olarak ortaya çıktığı 1946 yılına kadar, Türkiye'de tek parti idaresi hüküm sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte, ülkede yaşanan sıkıntıların bir sonucu olarak, Cumhuriyet Halk Partisi ve halk içerisinde ikinci bir partinin kurulması gerekliliği sıkça konuşulmaya başlanmıştır.³⁷⁹ Demokrat Parti'nin kuruluşuna zemin hazırlamış olan ve "dörtlü takrir" olarak adlandırılan önerge 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grup Başkanlığına sunulmuştur. Dörtlü Takrir'i imzalayanlar; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'dür.³⁸⁰ Asım Us hatıra notlarında şöyle bahsetmektedir:

"Takrirlerinin reddedilmesi üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü görüşlerini ve eleştirilerini Vatan gazetesinde yayınlamaya başladılar. Bu yazılarda millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, anti demokratik hükümlerin ilgası ve baskının kaldırılması gibi liberal ve demokratik konular işleniyordu. Bu yazılar karşısında CHP uzun süre sessiz kalamadı. Parti grubunda iki milletvekilinin partiden ihraç edilmeleri konuşulmaya başlandı. 21 Eylül 1945'te parti divanı toplanıp Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün partiden ihracına karar verdi. Refik Koraltan, Vatan gazetesine verdiği bir demeçte bu kararların parti tüzüğüne aykırı olduğunu ileri sürüp eleştirince, 27 Kasım 1945'te CHP'den uzaklaştırıldı.³⁸¹

³⁷⁸ İpek Çalışlar, *age.*, s.,432

³⁷⁹ Sabit Dokuyan, "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım Demokrat Parti'nin Kuruluşu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Haziran 2014, s.,152

³⁸⁰ Tefik Çavdar, *Demokrat Parti*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.,206.

³⁸¹ Asım Us, *Asım Us'un Hatıra Notları (1930-1950)*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s.,650

Celal Bayar da uzaklaştırılan iki arkadaşı ile birlikte olduğunu beyan etmiş ve o da partiden istifa etmiştir. Beklenen parti 1945 yılına yetişememiş ama 1946 yılı Ocak ayının ilk günlerinde hayat bulmuştur. Refik Koraltan tarafından parti tüzük ve programı İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a teslim edilmiş, gerekli işlemler halledilmiştir. Parti resmen 7 Ocak 1946 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Basın, kuruluş gününe çağırılmış ve 85 maddelik parti programı tek tek tanıtılmıştır.³⁸² İktidar partisi olan CHP karşısında Milli Kalkınma Partisi³⁸³ ve DP'nin kurulmasıyla "Çok Partili Hayat" başlamış ve daha sonra yeni partiler de katılmıştır. Ancak 1950 yılına kadar devam eden iktidar mücadelesi, iki büyük parti olan CHP ve DP arasında olmuştur.³⁸⁴

DP'nin genel seçimler öncesinde kamuoyunda başarılı olduğunu gören bazı tanınmış kişiler bu partiye girmeye başlamışlardır. Partiye katılanlar Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, Atatürk'ün eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Korgeneral Fahri Belen, Amiral Rıfat Özdeş, Sinan Tekelioğlu ve Suat Hayri Ürgüplü'dür. Bunların yanı sıra DP listesinde bağımsız olarak yer alan Halide Edip Adivar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nadir Nadi gibi ünlü kişilerin de, seçime katıldıkları yerlerde bu partinin şansını arttırmışlardır. Bu katılımlar sayesinde DP'nin durumu daha da kuvvetlenmişti. Halk Partililer de ellerinden geleni yapıyorlardı. İnönü, Mart sonunda seçim mücadelesine başladı. Ayın son günlerinde, Malatya'da yaptığı konuşmada muhalefete açıkça çattı. Böylece tarafsız devlet başkanı olmaktan çıkmış, partisinin baş mücahidi olarak ortaya çıkmıştı.³⁸⁵ 25 Nisan tarihli Son Posta gazetesi Demokrat Parti'nin ünlü adayları arasında Halide Edip'in fotoğrafına yer vermiştir. Halide Edip İzmir'den bağımsız adaylığı kabul etmiştir.³⁸⁶ Yıllarca kadınların her alanda söz sahibi olması gerektiğini savunan Halide Edip, güçlü kadınların mecliste bulunmasını istemiştir.

Demokrat Parti adaylığı hakkında Sabiha Sertel Anılarında, Adnan Adivar'ın Halide Edip'e "Biz İsmet Paşaya nasıl karşı çıkarız bizim memlekete gelmemiz için

³⁸² Sabit Dokuyan, *age*, s.,161

³⁸³ Milli Kalkınma Partisi Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Kurulan İlk Siyasi Partidir. 24 Temmuz 1945 Tarihinde Nuri Demirağ Ve Arkadaşları Tarafından İstanbul'da Kurulmuştur. Bkz: Ercan Haytoğlu, *1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi*, Türkler Ansiklopedisi XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.,783-784.

³⁸⁴ Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", Türkler Ansiklopedisi XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.,769.

³⁸⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2003, s.,83.

³⁸⁶ İpek Çalışlar, *age*, s.,447.

sarf ettiği gayretleri unutup musun” dediğini ve Halide Edip’in ise kati bir dille cevap verdiğini belirtmiştir.

“Atatürk bize karşı çıktığı, bizi memleketten kaçmak zorunda bıraktığı zaman, İsmet Paşa’nın Atatürk’ü desteklediğini de unutmuyorum. İnanıldığı bir davayı savunmak için, şahsıma yapılan yardımı da unutabilirim. Bu, bizim şahıslarımız meselesi değil, memlekete demokratik bir rejim kurulması meselesidir.”³⁸⁷

Halide Edip’in bu net tavrı demokratik bir rejim kurulması gerektiğini ne kadar istediğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Halide Edip ve Sabiha Sertel, Sertel çiftinin çıkaracak olduğu Görüşler Dergisi’nde birlikte İktidara karşı muhalefet etmişlerdir.

Seçim sonucunda Halide Edip İzmir’den milletvekili seçilmiştir. CHP yenilmiş ve Demokrat Parti kazanmıştır.” Devleti kuran partinin seçimleri kaybetmesi ile birlikte hem cumhurbaşkanı İnönü, hem de partisi, uzun yıllar sürdürdükleri iktidarlarını kaybetmiş oldular.”³⁸⁸ Halkın demokrasiye olan imanı Halide Edip’i coşturmuştur. Özgür seçimlerle iktidarın el değiştirmesinin yurtdışında memnuniyet yarattığını, yaşanan seçimlerin dünya çapında totaliter zihniyetle, demokrasi zihniyeti arasındaki kavganın bir parçası olduğunu anlatmıştır. Bu bayramın başka ülkelerde de benimsenebileceğini hayal etmiştir.³⁸⁹ Halide Edip seçim tarihi olan 14 Mayıs’ın de Demokrasi Bayramı olarak kutlanmasını istemiştir.

Halide Edip, meclis yıllarında en çok eğitim konularında konuşmuştur. Eğitimin totaliter ideolojiye dayandığını ve eğitimin diktatörlüğe yatkın bir kültürün egemenliği altında olduğundan bahsetmiş ve bunun değişmesi gerektiğini savunmuştur. Halide Edip’in meclis yıllarındaki en büyük emeli demokratik bir düzenin Türkiye’de kurulup işlemesi olmuştur. Bunu gerçekleştirmenin ise eğitimin çağdaşlaşmasıyla olacağını savunmuştur. Dönemin başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu, çocukluğundan beri tanıdığı ve hayran olduğu Halide Edip’in Meclis’te ayırksı konumu olduğunu söylemiş ve bu konumu şöyle anlatmıştır:

“Bana çocukluğumdaki gibi, “Samet yavrum,” diye hitap ediyordu. Parti liderlerinden uzak duruyor, daha çok Anadolu’nun çeşitli yerlerinden gelmiş yeni insanlarla konuşuyordu. Fakat bu genç taşra avukatları, ilçe eşrafi, yeni kuşakların

³⁸⁷ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s.,273.

³⁸⁸ Sevda Mutlu, *agt.*, s.,307.

³⁸⁹ İpek Çalışlar, *age.*, s.,452.

heyecanlı yazarları, doktorları ismini daha çok romanlardan bildikleri, yüzünü ilk defa gördükleri belki biraz bükük, tatlı sesli ihtiyar kadının ne konuşma üslubunu, ne fikirlerini kolay kolay anlamıyorlardı. O da bu Meclis arkadaşlarını duruşu, yüzünün çizgileri, bakışlarıyla yadırgar gibiydi.”³⁹⁰

İzmir bağımsız Milletvekili Halide Edip Adivar, Millî Eğitim ve Anayasa komisyonlarında görev almış, başta bütçeler üzerine olmak üzere çeşitli konularda konuşmalar yapmış, arkadaşlarıyla birlikte Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanun’un değiştirilmesine dair bir kanun teklifi sunmuştur.³⁹¹

Halide Edip, 1950 ve 1954 yılları arasında olmak üzere dört yıl milletvekilliği yapmıştır. Halide Edip’in milletvekilliği sırasında üzerinde en çok durduğu konu eğitim olmuştur. Konuşmalarında tek parti zihniyetinin karşısında durmuş ve fikir hürriyetinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Maliye Bakanlığı ve devlet borçları bütçeleri, Milli Eğitim Bakanlığı bütçeleri hakkında konuşmuştur. Ayrıca Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı Üzerinde ve Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun Tasarısı hakkında da konuşmalar yapmıştır.

Halide Edip ilk konuşması Adnan Menderes Hükümeti’nin programı hakkındadır.

Halide Edip konuşmasında, az temas edilen veya hiç temas edilmemiş bazı noktalar olduğunu ve bu noktalar üzerinde konuşma yapacağını belirterek söze başlamıştır. Genel anlamda iktidar partisinin kurduğu bu ilk hükümete iktidar “ihtisasa müstenit isabetli icraata geçmesi için, kafi derecede zaman ve fırsat vermek mecburiyetindeyiz” diyerek Hükümetin programında yapacağı işlere fırsat tanınması gerektiğini savunmuştur.³⁹²

Halide Edip, aynı oturumdaki konuşmasından tek parti zihniyetine toptan karşı çıktığını ve Demokrat Parti’nin programında yer alan vaatten memnun olduğu yorumuna gidilebilir. Meclis içerisindeki o konuşması şöyledir:

“Hükümet beyannamesinin bir yerinde deniyor ki, memlekette istikrarı teyit ve vatandaşlar hakkını teminat altına almak bakımından, idare cihazımızın iktidar değişmesinin tesirlerinden masun ve yalnız kanunun emrinde ve milletin hizmetinde olması lâzımdır. Aziz arkadaşlar, böyle bir va’di biz kırk yıldır beklemekteyiz. Bu

³⁹⁰ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.,196.

³⁹¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi 1950-1954*, Cilt 7, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998,s., 555-556.

³⁹² *TBMM Tutanak Dergisi*, 5. Birleşim, 1. Oturum , 2 .6.1950, s., 96-97.

noktada başka hiçbir şey olmasa dahi, bilsin ki, iktidar partisinin arkasında bütün bir millet fertleri yürüyecektir. Çünkü ,iktidar, hattâ herhangi bir kabine değişmesinden müteessir olmayacak bir Hükümet mekanizmasına sahip olmazsak memlekette ileri ve istikrarlı demokrasi rejiminin tesisine imkân hâsıl olmayacaktır. Bunun için, bambaşka bir zihniyete dayanan bir usul ve teşkilât ile memur yetiştirme çıkırının açılacağına, eminiz. işte böyle bir zihniyetin Hükümet beyannamesinde ifadesi bizim için Garp demokrasisinin ilk büyük temel taşı teşkil etmektedir. (Alkışlar).³⁹³

Halide Edip, Milletvekilliği sırasında en çok eğitim konusuna değinmiştir. Eğitimle ilgili meclisteki bir konuşması şöyledir: “

“Yalnız 1946 ya kadar bu Cumhuriyet tek partili bir totaliter devri geçirdi. Ondan sonra tek partili olmaktan çıktı. Fakat yine de Cumhuriyettir ve yine de Cumhuriyet kalacaktır. Sadece 14 Mayıs'tan beri Millet'in reyi ile iktidara gelmiş yeni parti Hükümeti teessüs etmiştir. Yani siyasi demokrasinin ilk kademelerinde bulunuyoruz. Fakat bu bir ihtilâl partisi değildir. Eskisinden tamamen ayrılması ne arzuya şayan, ne de mümkündür. Bu sadece eskisinin iyi taraflarını ayırt edip anane haline sokmak, kötü taraflarını tadil veya ilga ile mükelleftir. Bu, Cumhuriyet inkilâplarının daha derin kök salmasını hür bir sahada gelişmesini temin etmekle mükelleftir. Bu, terbiye ve talim sistemimizde atabileceğimiz esaslı adımlara bağlıdır.”³⁹⁴

Halide Edip bu konuşması ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin, eski yönetimin iyi taraflarını alması gerektiğini, kötü taraflarını ise değiştirmesi ya da kaldırması gerektiğini söylemektedir. Cumhuriyet inkılaplarının daha derinlere kök salmasını istemekte ve bunun da eğitimdeki yeni atılımlarla olabileceğini savunmuştur. Halide Edip, aynı konuşmasında Üniversitelere de değinmiştir.

“Üniversitelere gelince: Burada en çok ısrarla duracağım nokta şudur: Üniversite muhtariyeti Cumhuriyet devrinin en hayırlı bir işidir. Bu muhtariyet, bâzı bakımlardan tatbikmda bâzı arızalar göstermiştir ve belki de bunun aleyhinde bulunanlar vardır. Fakat muhtariyetin ilk tatbik devrinde yarattığı aksaklıklar ne olursa olsun muhtariyeti kısmak değil genişletmek ve icabeden değişmeleri üniversite profesörlerinin elinde bırakmak gerekir. Üniversite en evvel ümî araştırmalar yapan ihtisas sahipleri yetiştiren bir müessesedir. Fakat Hükümet şubelerinin muhtelif yerlerinde, yüksek memur, hoca hülâsa hayatın her safhasında el üstünde gelen vazifelere namzet insanlar yetiştirir. Ne olursa olsun üniversiteyi sadece memuriyet ve

³⁹³ TBMM Tutanak Dergisi,5. Birleşim,.1. Oturum , 2.6.1950, s. 98.

³⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi,51. Birleşim,1. Oturum, 25.02.1951.,s. 759.

hocalık mahazı telâkki etmek çok yanlış bir zihniyettir. Üniversite başarısı sayıya değil mezunlarının kafa, zihniyet ve kabiliyetlerine dayanır.”³⁹⁵

Halide Edip, iktidar değişikliğini çok partili hayata geçişi güçlendirdiği için önemsemiş ve yeni iktidar partisi olan Demokrat Parti'nin politikaları hakkındaki görüşlerini meclis kürsüsünde kararlı ve cesur bir şekilde ifade etmiştir. Arıca Halide Edip'in, meclis konuşmaları göz önüne alındığında O'nun bağımsız milletvekili olarak tarafsız hareket ettiği, kendisine doğru veya yanlış gelen düşünceleri ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Meclis yılları da dâhil olmak üzere Halide Edip, hayatı boyunca demokrasi ve özgürlüklerden yana olmuştur. Aydın bir tavırla, demokrasi ve özgürlük aksine olan tehlikelerin de karşısında durmuştur.

Halide Edip seçim yılı olan 1954 yılında demokrat parti ile olan ilişkisini sonlandırmıştır. Siyasi Veda namesini yazmış ve Cumhuriyet gazetesine yollamıştır. Veda namesinde başlıca konu diktatörlüğe karşı demokrasi olmuştur.

“ Müfrit sağ ve sol rejimler ideolojilerine daima demokrasi damgası vururlar. Gerek Demir Perde arkası, gerek ırkçı diktatörler der ki: Halkın sesi, Hakkın sesidir. Halk ve millet isterse muayyen bir durum yaratmak için mukadderatını tek bir şahsa teslim edebilir. Fakat buna, hakiki demokratlar diktatörlük derler. Gene derler ki, millet, herhangi seçtiği ve mutlak ekseriyeti haiz bir Meclis'e isterse her hakkı, hatta insan haklarını, anayasayı da çiğneyecek kudreti verebilir. Fakat buna tarih Meclis diktatörlüğü damgasını basmıştır.”³⁹⁶

Halide Edip siyasete vedasının ardından, üyesi bulunduğu Uluslararası PEN³⁹⁷Kulüpleri Federasyonu Türkiye merkezini kurmuştur. Bu federasyonun başkanlığını da kendisi üstelenmiştir. Derneğin amacı yazı ile uğraşan insanları dünya çapına özgür olmalarını sağlamaktır. İlk üyeleri arasında Refik Halit Karay, Fuat Köprülü, Reşat Nuri Güntekin, Nadir Nadi, Muhsin Ertuğrul, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk, Sabri Esat Sivayuşgil, Yaşar Nabi Nayr, Fikret Adil, Macit Gökberk, İbrahim Hoyi, Semih Tiryakioğlu, Tahir Alangu, Cavit Orhan Tütengil vardır.³⁹⁸ Halide Edip'in Pen Kulüpleri Federasyonunu 68 yaşınayken kurmuştur. Bu

³⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 51. Birleşim, 1. Oturum, 25.02.1951., s 760.

³⁹⁶ Halide Edip Adıvar, “Siyasi Vedaname”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ocak 1954, s.1.

³⁹⁷ Uluslararası Pen Kulübü, İngilizce, Poets (Şairler), Playwrights (Dramaturglar), Essayists (Denemeciler) Ve Novelists (Romancılar) Sözcüklerinin Baş Harflerinden Oluşmakta, Kuruluşundan Bu Yana Da Bütün Bu Sözcükler Yerine Sadece Kısaltması Olan “Pen” Kullanılmaktadır.

³⁹⁸ İpek Çalışlar, *age.*, s.454

Halide Edip'in ilerleyen yaşına rağmen çalışma azminden bir şey kaybetmediğinin kanıtıdır. Meclis içinde aradığını bulamayan Halide Edip, demokrasi mücadelesine kitapları ve yazılarıyla katkıda bulunmaya karar vermiştir.

Halide Edip 78 yaşındayken ve hastalıkları ile mücadele ettiği dönemde 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleşmiştir. “ 27 Mayıs Darbe girişimini gerçekleştiren subaylar, temel amacın; CHP ve DP arası uzlaşmaz tutuma son vermek ve en kısa zamanda seçimleri yaptırıp sivil siyaseti sürdürmek olduğunu belirtmiştir.³⁹⁹ “Her iki parti de, var olan yapıyı, statükoyu, devam ettirme çabasında oldukları için, 1950-1960 arası iktidar muhalefet çatışması birbirlerinin programlarına yönelik değil varlıklarına yönelik olmuştur. Aynı zamanda parti liderlerinin geçmişten miras kalan kişisel mücadeleleri de bu dönemin temel özelliklerinden biridir. Muhalefet acımasız eleştirilerde bulunurken iktidar da Meclisteki çoğunluğuna dayanarak anti-demokratik yasalarla muhalefeti susturmaya çalışmıştır. İktidar-muhalefetin birbirlerinin varlıklarına yönelik politikaları ülke varlığını tehdit etmeye başlamasıyla Ordu 27 Mayıs 1960'da ihtilali ile bu gidişe son vermiştir.”⁴⁰⁰ Milli Birlik Komitesi yönetiminin İstanbul vali ve belediye başkanı Refik Tulga, göreve başladıktan hemen sonra Halide Edip'i ziyaret etmiştir. Halide Edip'in torunu Ömer Sayar ile görüşmeler yapar Çalışlar, Ömer Sayar'ın şöyle dediğini aktarır: “60 ihtilali sırasında, Vali Refik Tulga ilk günlerden ziyaretine geldi sık sık, hiç yalnız bırakmadı, büyükannemi. Refik Tulga bir emriniz var mı yok mu diye geldi gitti onun emrinde kalmış olabilir”⁴⁰¹ Bu tavrı ile askeri yönetim, Halide Edip'den darbeye karşı gelebilecek bir tepkiyi önlemek istemiştir. Askeri yönetim Halide Edip'in muhalif tavrından ve nüfuz ettiği kitleler üzerindeki etkisinden çekinildiği şeklinde yorumlanabilir.

Halide Edip'in ilgiye değer bir başka tavrı ise darbe sonrası 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılması hakkındaki görüşleridir. Halide Edip, bu konuyu görmezden gelmemiş aydın ve muhalif bir tavırla bu konu hakkında fikirlerini beyan etmiştir. Halide Edip darbe sonrası 147 öğretim üyesinin

³⁹⁹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)*, 3. Baskı, (Çev.: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 2007, S.163.

⁴⁰⁰ Sevda Mutlu, *agt.*, S.399.

⁴⁰¹ İpek Çalışlar, *age.*, S.494.

üniversitelerden uzaklaştırılmasına epey sinirlenmiştir. Bu konuda üniversitelerin bağımsızlığı için 100 yılı aşkın bir süredir verilen mücadeleyi hatırlatmıştır.

“Bugün memleketi idare eden idealist gençlerden hepimizin ricası, bu 147’lerin affını(görevden geri alınmalarını) toptan geri alıp kendilerini yerlerine iade etmeleri ve eğer aralarında çıkarılmaları gerekenler varsa bunu da yine Senato’ya bırakmalarını”⁴⁰² Halide Edip 147’ler diye de anılan 147 öğretim üyesinin görevden alınmasını hazmedememiş ve aydın tavrı ile bu konuya dikkat çekmek istemiştir.

Halide Edip yaşamı boyunca kadın hakları savunuculuğunu yapmıştır. Gazetelere kadınların değişimi hakkında yazdığı yazılar nedeni ile şimşekleri üzerine çekmiş, kadınların gelişmesi gerekliliğinden bahsetmiş cinsiyete dayalı kalıp yargılar ile çatılma yaşamıştır. 31 Mart ayaklanmasında linç edilme durumuna gelmiştir. İstanbul’un işgal altına girmesi ile birlikte Halide Edip için zorlu geçecek olan Milli Mücadele yılları başlamıştır. Bu yılların ardından ülkenin en büyük lideri olan Mustafa Kemal Atatürk ile anlaşmazlığa düşmüş ve kendisi için 14 yıl sürecek olan sürgün hayatı başlamıştır. Halide Edip Cumhuriyet’in ilk yıllarında da muhalif tavır sergilemiştir. Sürgünde de muhalefet yapmıştır. Hindistan’ın hürriyeti adına da muhalefet etmiştir. Sürgün yıllarında dahi yazmaktan geri durmamıştır. 1939 yılında Türkiye’ye geri döndüğünde ise milletvekili olarak fikirlerini meclisin kürsüsünde açıklama fırsatı bulmuştur. Meclis yıllarında en önemsedığı konu eğitimin çağdaşlaşması gerektiği olmuştur. Fikirlerinin kime uyup kime uymadığını hiçbir zaman önemsemeden konuşmalar yapmıştır. O fikir hürriyetine, bireysel özgürlüklere her şeyden çok değer vermiştir. Eserlerinde güçlü kadınlar da vermek istediği bu mesajın kahramanları olmuştur.

⁴⁰² Halide Edip Adivar, “Ruh Mikropları”, *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1960.s.2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UZLAŞMAZ BİR MUHALİF SABİHA SERTEL'İN İNCELENMESİ

Sabiha Sertel⁴⁰³ Osmanlı döneminde gazeteciliğe başlamış ve Cumhuriyet döneminde de gazetecilik hayatına aktif bir şekilde devam etmiştir. Tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar gibi yaşadığı buhranlı döneme duyarsız kalmamış fikirleri ve görüşleriyle halkı uyandırma ve yönlendirme çabası içinde olmuştur. Sabiha Sertel, özellikle basın yolu ile kadınların karşılaştıkları sorunlara değinmiş ve eğitim özellikle de kadınların eğitimi olması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Tan gazetesinde 'Görüşler' sütununda yazmaya başlayan Sabiha Sertel emperyalizm ve insan hakları konusu üzerinde dururken, çok partili hayata geçiş döneminde cumhuriyet, demokrasi ve hürriyet konularını ele almıştır. Sabiha Sertel yaşadığı her dönemde baskıya ve zulme karşı olmuştur. Yazın hayatına başladığında da bu baskı ve zulme boyun eğen kadınların savunuculuğunu üstlenmiştir.

Sabiha Sertel Büyük Mecmua dergisinde de kadınlar hakkında yazılar yazmıştır. Sabiha Sertel, Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar'dan çok daha farklı olan bir aile ortamında büyümüştür. Ne Fatma Aliye'nin babası Ahmet Cevdet paşa gibi konak eğitimi ile dahi olsa kızının eğitimi olmasını gerektiğini savunan ne de Mehmet Edip Bey gibi kızının eğitimi için batılı okullara gitmesini savunan bir babası vardır. Sabiha Sertel'in oldukça ataerkil bir tavra sahip olan babası Nazmi Efendi, Selanik gümrüğünde Başkâtiptir. Kızının okumasını desteklemek bir yana okumaması gerektiğini düşünmektedir. Nazmi Efendi mektebe gitmenin önemsiz olduğunu, bir kız çocuğu için dikiş ve el işi gibi daha önemli şeylerin olduğunu düşünmektedir. Ancak buna rağmen Sabiha Sertel, okula gitmiştir. Bunda annesinin Sabiha Sertel'in eğitimini desteklemesinin büyük katkısı vardır.

“Sabiha Sertel, kadındı. Ataerkilliğini günümüze kadar koruyan bir toplumda sesini duyurabilmek için etrafındaki erkeklerin iki katı kadar cesur, akıllı ve üretken

⁴⁰³ Soyadı Kanunu'ndan önce kadınlar babalarının ya da eşlerinin isimleriyle anıldığı için evlenene kadar ismi Sabiha Nazmi, evlendikten sonra ise Sertel soyadını alana kadar Sabiha Zekeriya olarak geçmektedir. 1937 yılında Sabiha ve eşi Zekeriya'nın yazıları sert bir üsluba sahip olduğu için kendileri “Sertel” soyadını almaya karar vermişlerdir.

olması gerekti. Kendisini kocası, ailesi ve çocukları üzerinden değil, fikirleri, inançları ve siyasal eylemleri üzerinden var etti. Birçok kadının iş aramaya bile cesaret edemediği bir ortamda tutuklanmayı, hapse atılmayı, linç edilmeyi ve sürgüne gönderilmeyi göze aldı. Sadece kadınlara değil, özgür ve düşünen bir birey olmak isteyen herkese örnek bir hayat yaşadı.⁴⁰⁴

Sabiha Sertel daima özgürlükçü düşünceye sahip olmuştur. Sabiha Sertel de tıpkı Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar gibi imkânsızı başarmış, yaşadıkları dönem içinde kadınlara yönelik baskının var olduğu toplumsal algıyı yıkararak adından söz ettirmeyi başarmıştır.

Tan Gazetesi'ndeki yazılarından büyük ölçüde faydalandığımız Sabiha Sertel, basın hayatında yalnız değildir. Tıpkı kendisi gibi gazeteci olan eşi Zekeriya Sertel ile birlikte yazılar kaleme almıştır. Zekeriya Sertel tam bir basın insanıdır. Cumhuriyet, Resimli Ay ve Tan gibi Türkiye de önemli bir yer edinen gazete ve dergilerin kurucusu olmuştur. Sabiha Sertel'in, Zekeriya Sertel gibi entelektüel biriyle evlenerek evlilik hayatı sayesinde kültürel sermayeye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel ile evliliğinin ardından kendisini entelektüel bir çevrenin içinde bulmuştur. Sertel çifti yönetici kesimle aynı çevre içinde yer almıştır. Ancak daha sonra görüşlerinin sol ağırlıklı olması ve sosyalist düşünceyi benimsemeleri bu yönetici çevreden uzaklaşmalarına zaman zaman yalnız kalmalarına neden olmuştur.

Yıldız Sertel, annesi Sabiha Sertel'in kaleme aldığı ve Sabiha Sertel'in son yapıtı olan "Roman Gibi" eserinin önsözüne şunları yazmıştır; "Sabiha Zekeriya Sertel Türkiye'nin edebi, sosyal ve siyasal hayatında önemli bir yer tutan nadir kadınlardan olduğu halde, yeni kuşaklar ne onun edebi ve siyasi yapıtlarını ne de hürriyet, demokrasi ve bağımsızlık uğrunda verdiği büyük savaşı biliyor. Oysa o, 1919'da işgal altındaki İstanbul'da Halide Edip ile başladığı bu savaşa, 1950'de Türkiye'yi terk ettiği güne kadar devam etti. Yurtseverliği hiçbir zaman elden bırakmayan, cumhuriyet döneminde Babıalı'nın "en cesur" kalemi olarak tanınan annem, kâh Resimli Ay dergisindeki "Cici Anne" sütunuyla kadın haklarını, sosyal haksızlıkları ele aldı kâh "Savulun Geliyorum" gibi yazıları ile diktatörlüğe cephe

⁴⁰⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.11-12.

aldı, kâh da harp içinde Tan gazetesindeki fıkralarıyla Nazizm'e, Faşizme karşı çıktı.⁴⁰⁵

Yıldız Sertel annesi Sabiha Sertel'in daha çok tanınıp yaptıklarının bilinmesi gerektiğini savunmuştur. Yıldız Sertel'in kaleme aldığı, Sabiha Sertel'in hem yaşantısını hem de yapıtlarından örnekler içeren romansı bir biyografi diyebileceğimiz "Annem" kitabı çalışmamıza büyük ölçüde kaynaklık etmiştir.

Sabiha Sertel'i önemli kılan nedenlerden bir tanesi yaşadığı buhranlı dönemlerde, o günün zorlu siyasi koşullarında eserleriyle toplumu aydınlatma rolünü üstlenmiş olmasıdır. Sabiha Sertel de tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adivar gibi düşüncelerini ifade etmekten geri kalmamıştır. Sabiha Sertel de Halide Edip gibi ülkeyi terk etmek zorunda kalma pahasına muhalif tavır sergileyerek, görüşlerini her ortamda ifade etmiş ve savunmuştur.

4.1. Sabiha Sertel'in Hayatı (1895-1968)

Sabiha Sertel, 1895⁴⁰⁶ yılında Selanik'te doğmuştur. Selanik'teki Dönme⁴⁰⁷ cemaatinden olan Sabiha Sertel ilk ve orta öğrenimini Selanik rüştiyesinde tamamlar. Altı çocuklu bir ailenin üyesi olan Sabiha Sertel'in dönme cemaatinden olması önem arz etmektedir. Çünkü Selanik'te Dönme cemaatinin, kenttin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamında önemli bir yeri vardır. "150 bin nüfusu olan bu kentte, 60-70 bin kadar Musevi, 30 bin Yunanlı, 30 bin Türk vardı. Türklerin 20 bini dönme idi. Bütün topluluklar gibi, dönmelerin de kendi okulları, ibadet yerleri (cami; mescit ve tekkeleri), hastaneleri, kulüpleri, sosyal yardım merkezleri vardı. Bu cemaatin önemli bir kolu ticaretle meşguldü. Avrupa ile ticaret yapan dönme tüccarlar, Avrupa kültürüyle temas ettikçe, batı uygarlığına yakınlık duyuyor, şehirde

⁴⁰⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.13.

⁴⁰⁶ Sertel'in Bakü'deki mezar taşında doğum tarihi 1898 olarak geçse de kızı Yıldız Sertel, bu doğum tarihinin yanlış olduğunu, annesinin gerçek doğum tarihinin 1895 olduğunu yazmaktadır. Yıldız SERTEL, "Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı", Belge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 261.

⁴⁰⁷ 'Dönme' cemaatinin Selanik'in sosyal, kültürel ve siyasal yaşantısında önemli bir yeri vardır. "Dönmeler, XV. Yüzyılda, İspanya kraliçesi İsabella tarafından kovulup, Osmanlı İmparatorluğu'na göçen Musevilerin bir koluydu. Sabetay Sevi adı verilen ve kendisini 'Mesih' ilan etmiş olan bir önderin başkanlığındaki bu kol, XVII. Yüzyılda İslam dinini kabul edip Türkleşmişlerdir." Yıldız Sertel, s.23. "Dönmeler bir kast halinde yaşarlardı. Kendi kabukları içinde yaşar Türk toplumuna girmez, Türklerle kız alıp vermez, kendi dar varlıklarını öylece sürdürüp giderlerdi. Daha çok ticaret ile uğraşırlardı. Bu nedenle Avrupa ile sıkı ilişkileri vardı. Kazançları iyi, yaşama düzeyleri öteki topluluklarınkinden yüksekti. Selanik'ten İstanbul'a göç ettikten sonrada çoğunlukla Nişantaşı ve Şişli semtlerine yerleşmiş yine kendi topluluk hayatlarını kurmuşlardır". Zekeriya Sertel, "Hatırladıklarım", s.77.

batılılaşmanın, modernleşmenin öncüleri oluyorlardı. Toplumun aydınları ise ya devlet kuruluşlarında önemli mevki sahibi ya da doktor, avukat gibi meslek adamlarıydılar. Bazıları da okullarda, Hukuk Fakültesi'nde "Müdris", yani öğretmen veya profesördüler. İleri görüşlü oldukları için, II. Abdülhamit'in baskı rejimine karşı yapılan siyasal savaşa da katılıyorlardı.⁴⁰⁸ Sabiha Sertel'in böyle bir ortamda eğitim hayatına başlamış olması, özellikle yaşadığı Selanik kentinin o yıllarda Batı'dan gelen fikir akımlarına, modernleşme düşüncesine en açık şehir olması gibi nedenler sayesinde Sabiha Sertel özgür düşünce ortamında bulunmuş ve entelektüel gelişim sağlamıştır. Sabiha Sertel'in yaşamış olduğu çevre onun sosyal sermaye den faydalanmasını sağlamıştır. Çünkü güçlü sosyal ağların bulunduğu çevrede yaşayanlar, bu çevrede yaşamayanlara göre hedeflerine daha kolay ulaşmaktadır.

Sabiha Sertel Selanik Rüştiyesinden sonra yine Dönme Cemaatinin kurmuş olduğu Terakki Mektebine gitmiştir. Terakki Mektebi, öğretmenleri, müdürleri, yönetim kadrolarıyla günün ilerici fikirlerine bağlanmıştır. Selanik Rüştiyesi de bu genel havanın dışında kalmıyordu. Yıldız Sertel okulun açılış günü okul müdürünün şu konuşmayı yaptığını söylemektedir:

"Sizler yeni bir devrin çocuklarıdır. Tanzimat'tan bu yana toplumumuz, kültürümüz yeni bir aşamaya girdi. Yenicilik/ muhafazakârlık kavgasını, en azından eğitim alanında, terakkiperler, ilericiler kazandı. Bu okulda İslamiyet'i, İslam felsefesini, İslam hukukunu okuyacağız. Bütün İslam ilimlerini, tasavvufu Türkçeleşmiş eserlerden okuyacağız. Fen dersleri, hendese, cebir, riyaziye, mantık, felsefe, tarih, coğrafya, dünya tarihi, dünya felsefesi, Batı edebiyatı, Batı dilleri de okuyacağız. Arapçanın yanında Fransızca da öğreneceğiz"⁴⁰⁹

Terakki Mektebi ve bu mektepteki hâkim düşünce Sabiha Sertel'in fikir hayatını büyük ölçüde etkilemiş olması açısından değerlidir. Okulda sürekli Namık Kemal mısraları okunmakta ve ilim, irfan ve vatan sevgisine sahip olunması gerektiği savunulmaktadır.

Sabiha Sertel'in çocukluğu, ataerkil bir ailenin içinde, geleneksel cinsiyet rollerinin egemen olduğu bir ortamda kadınlara yapılan haksızlıkları algılayarak geçmiştir. Özellikle eve geç geldiği için babasının annesini "boş düşürmesi", Sabiha

⁴⁰⁸ Yıldız Sertel, s.,23-24.

⁴⁰⁹ Age.,s.24.

Zekeriya Sertel'i, her türlü baskıya ve haksızlığa karşı isyana ve özellikle yazı yazmaya başladığı ilk dönemlerde kadın haklarını savunmaya iten bir etki yapmıştır.⁴¹⁰ Sabiha Sertel'in aile yaşantısı da ileriki yıllarda kendisinin oldukça etkileyecektir. Yaşadığı o günler özellikle 'kadın' hakkında yazılar yazmasının en önemli nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Sabiha Sertel, yoksul bir ailenin kızıdır. Ailenin zaman zaman para sıkıntısına düştüğünü ve annesinin kendisini okutabilmesi için sabahlara dek dikiş diktiğini anlatmaktadır. Anılarından o günlerden şöyle bahsetmektedir:

“Sekiz Yaşında bir çocuktum. Altı kardeşlik. Babam Selanik gümrüğünde baş katıpti. Az bir kazançla altı çocuğuna bakmak zorundaydı. Bir gün gümrükte muhasebecinin, “ Sen başefendi koltuğunu dolduramıyorsun,” sitemine kızmış, işinden çekilmişti. Küçük bir emekli maaşı ile yaşıyorduk. Aile tam bir sefalet içindeydi.”⁴¹¹

Aileye maddi yönde hem çalışan hem de okuyan Sabiha Sertel'in abileri Cemal ve Neşet destek olmuştur. Ancak Cemal'in hukuk okumak için İstanbul'a Neşet'in ise Paris'e gitmesi ile aile maddi sıkıntılar çekmiştir. Ancak tüm aile bireylerinde Sabiha Sertel'in çok zeki olduğu ve okuması için desteklenmesi gerektiği fikri hâkim olmuştur. Annesi Sabiha Sertel'i çamaşır yıkayarak okutmaya çalışmıştır. Anne kız arasında geçen konuşma şöyledir:

“Ablanı, ağabeylerini ben okuttum. Babanın emekli maaşına kalsaydık, yanmıştık. Ben seni de okutacağım. Kolunda bir altın bileziğin olsun. Darda kaldığın gün, çalışıp, hayatını kazanabilesin. Ama benim gibi çamaşır yıkayarak, kola yaparak değil. Benim kolumda öyle bir bilezik olmuş olsaydı, sabahlara kadar ütü yapmazdım. Anladın mı kızım? Sen okuyacaksın, adam olacaksın, gerekirse çocuklarına, ailene bakacaksın, ama benim gibi değil.”⁴¹²

Buradan eğitimde ailenin rolünün ne denli önemli olduğu yorumuna gidilebilir. Ailenin çocuklarının eğitime katılmaları, eğitimin devamlılığını sağlamakta, çocukların kendine güven duygusu, akademik başarısı ve ailesi ile ilişkilerinde olumlu etkileri olmaktadır.⁴¹³ Sabiha Sertel'in babasının eğitimi

⁴¹⁰ Burcu Ertuna Biçer, *Biyografya Sabiha Serte*", Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.23.

⁴¹¹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*,s.26-27

⁴¹² Yıldız Sertel, *age.*,22-23.

⁴¹³ Fatma Tezel Şahin, Saide Özbey, “Aile Eğitim Programlarına Niçin Gereksinim Duyulmuştur? Aile Eğitim Programları Neden Önemlidir?”, *Aile Ve Toplum*, Yıl: 9 Cilt: 3 Sayı: 12, 2007,s.7.

desteklememesine rağmen, annesi kızların eğitimi olması gerektiğini savunmuştur. Annesinin bu tavrı ile yetişen Sabiha Sertel eğitimi bir kız çocuğu olmayı başarmıştır.

Tezin ilerleyen bölümünde ele alacağımız ve Sabiha Sertel'in en çok değindiği konulardan biri olan "kadının çalışması" ve "kadın emeğinin korunması" gibi konular Sabiha Sertel'in annesinin ve diğer kadınların taşıdığı ağır yükün farkında olduğunun göstergesidir. Sabiha Sertel'in aile hayatında sürekli şiddetli kavgalar yaşanmıştır. Babası Nazmi Efendi'nin annesi Teyzesine gitti diye annesini boşadığını söylemektedir. Sabiha Sertel "Roman Gibi" adlı eserinde olayı şöyle anlatmaktadır:

"Teyzem Selanik'te yalılar denen sayfiye yerine göç ediyordu. Annem kardeşine yardıma gitmişti. Hava karardı, annem gelmedi. Babam sinirli sinirli dolaşiyor, kendi kendine söyleniyordu. Annem kapıdan girince güreledi. Annemin niçin geç geldin sorusuna verdiği cevabı dinlemiyor, yüksek sesle bağıyordu. Ben minderin üzerinde ürkek bir kuş gibi titriyordum. Babam sandalyeyi kapığı gibi annemin üzerine yürüdü bundan sonrasını görmemek için başımı minder yastıklarının arasına soktum, ağlıyordum. Babamın sesini duydum: "Boş ol, seni boşadım." Ben annemin eteklerine sarılıyorum, yalvarıyordum: "Beni de götür anne beni bırakma"⁴¹⁴

Sabiha Sertel bu olayı kendine kadın haklarını savunmasını âdete görev olarak edinmesinin en büyük nedenlerinden biri olarak değerlendirmiştir. Aile içinde Sabiha Sertel'in babası, annesini bir hizmetçi olarak görmüştür. Annesi ise bunu olağan karşılamıştır. Sabiha Sertel hiçbir zaman kimsenin hizmetçisi olmayacağını söylemiştir. Onun bu düşüncesi bir dönem annesi tarafından dahi yadırganmıştır. Sabiha Sertel'in yıllara sonra Zekeriya Sertel ile yapacağı evlilikte gerçekten de Sabiha hiçbir zaman kocasının hizmetçisi olmamıştır. Bunda Zekeriya Sertel'in fikir yapısı oldukça etkilidir.

4.1.1. Sabiha Sertel'in Fikir Yapısında Önemli Bir Etken: Selanik Şehri

Sabiha Sertel Batından gelen fikirlere ve modernleşme düşüncelerine/pratiklerine açık olan Selanik şehrinde, eğitimine arkadaşlarıyla birlikte kurduğu bir okuma grubu olan Tefeyyüz (feyizlenme; ilerleme) Cemiyeti'nde devam etmiştir. Selanik'in söz konusu entelektüel atmosferi ve mensubu olduğu

⁴¹⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.26-27.

dönme cemaatinin bu şehirdeki siyasal, ekonomik ve toplumsal önemi Sabiha Sertel'in entelektüel gelişiminde etkili olmuştur. Sabiha Sertel henüz daha genç kızken dahi engellere maruz kalmıştır. Ancak bu engellere karşı modern çözümler üretebilmiştir. Arkadaşları ile birlikte Tefeyyüz Cemiyetini kurup eğitimine burada devam etmiştir.

“Selanik Batı'dan esen rüzgârlara en açık, fikir hareketlerinin en canlı olduğu şehirdi. İmparatorluğun ortasında kaynayan bir kazan gibiydi. Selanik, bu yıllarda bir taraftan Bulgar, Yunan, Sırp komiteleri dağlarda isyanlar çıkartıyor, bir taraftan da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli hücreleri, 1876 Anayasası'nın geri getirilmesi için yoğun bir faaliyet gösteriyorlardı. Sabiha Sertel'in gittiği okulda günün kahramanları, o gün için devrimci sayılan, Meşrutiyet hareketinin öncüleri, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi gibi kişilerdir. Yaşları küçük olsa bile, Sabiha ve arkadaşlarının bu devrim havasının dışında kalmaları pek de olası değildi”.⁴¹⁵

Selanik şehrinin dikkat çeken özelliklerinden bir tanesi de din ve etnik köken bakımından farklılıklar içermesidir. Hareketli Ticaret limanı olan bu kentte Musevilerin, Müslümanların ve Hristiyanların bulunduğu çeşitli dinlerdeki insanlar yaşamıştır. Bu din ve etnik grup karmaşı nedeniyle göreceli bir özgürlük ortamının olduğu söylenebilir. Sabiha Sertel'in Selanik şehrinde yaşamış olması onun sosyal sermayeye sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Ancak tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip ile, aynı koşullarda altında, aynı tarihsel geçmişe sahip olan tüm kadınların ilerici bir görüşe ve entelektüel bir birikime sahip olduğunu söyleyemediğimiz gibi, Sabiha Sertel ile aynı şartlar altında eğitim almış aynı şehirde yetişmiş kişilerin de Sabiha Sertel gibi cesur bir yazar, muhalif bir aydın olduğunu söyleyemeyiz. Sosyal sermaye bu isimlerin, kişiliğinde etkili olmuştur ancak tek faktör bu değildir.

Sabiha Sertel'in, 13-14 yaşlarına denk gelen dönem zor ve fırtınalı geçmiştir. Abdülhamit Balkan Savaşlarını bahane ederek 1976 anayasasını iptal etmiş, meclisi dağıtmış ve bir grup milletvekilini tasnif etmiştir. O günden sonra baskı rejimi ve iç huzursuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yoksulluk ve borçların artması, Müslim ve gayrimüslim vatandaşları vatanın kurtulması için bir şeyler yapmaya sevk etmiştir. İsyanların bastırılmaması, Osmanlı padişahının artık sözünün geçmediği fikrini Selanik şehrinde güçlendirmiştir. Tüm bunları neticesinde imparatorluğun

⁴¹⁵ Yıldız Sertel, *age.*,s.35.

kurtuluşunun, insan hak ve özgürlüklerinin tanındığı modern bir devlet kurulması gerekliliği savunulmuştur. Selanik şehrinde devrim hareketi büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

1906-1907 yıllarında, Padişah ve casusları Selanik'te bir şeyler hazırlanmakta olduğunun farkındaydılar. 1907 yılına varıldığında, İttihat ve Terakki örgütleri, ordu hücreleri, Hukuk Fakültesi ve lise öğrencileri artık bir devrime hazır durumdaydılar. İttihat ve Terakki Fırkasının Selanik merkezinde Talat Bey, Ömer Naci, Hüsrev Sami gibi önemli kişiler vardı. Daha sonra, Rahmi Bey ile Doktor Nazım da Selanik'e geldiler. Mustafa Kemal, daha 1905'te Selanik'e dönmüş, 3. Ordu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir gizli hücresinde çalışmaya başlamıştı.⁴¹⁶ 1976 Anayasasının geri getirilmesi için yoğun bir faaliyet içinde olan bu şehirde Sabiha Sertel de kendisini bu ortam içinde bulmuştur.

Sertel ailesinde herkes Ziya Paşa'yı, Namık Kemal'i, Fikret'i ezbere bildiği için sofralarında ikide bir böyle mısralar, hatta şiirler okunurdu. Bazılarını adeta beraber okuyorlardı.⁴¹⁷ Sabiha Sertel'in hem ailesinin içinde hem de dönme cemaatinin çocuklarının gittiği okulda 1908 devrimine katılan kişilerin olması onu etkilemiştir. Sabiha Sertel, ülke sorunları ile ilgilenen, devrim ve modernleşme hakkında fikir yürütebilen bir öğrenci olmuştur.

Meşrutî bir idarenin oluşturulabilmesi için Balkanlarda özellikle genç subaylar hareketlilik içindeydiler Revval' de Türk Milleti'nin hükümler hakların hiçe sayan maddelerinin kabul edilmesi, genç Türk subayların harekete geçirmiştir. Sabiha Sertel'in yaşadığı Selanik şehri de bu devrim atmosferinin en çok hissedildiği şehir olmuştur.

Nitekim 23 Temmuz 1908'de Manastır'da ve Selanik'te Meşrutîyet resmen ilân edilmiştir. "Bütün bu gelişmeler üzerine, Abdülhamid Kanun-i Esasiye yeniden yürürlüğe koyacağını ilan etmek zorunda kalmıştır. 23 Temmuz 1908'de, 1876 tarihli Kanun-u Esasi tekrar yürürlüğe konularak, Meclis-i Mebussan toplantıya çağırılmış ve böylece II. Meşrutîyet dönemine girilmiştir.⁴¹⁸ Meşrutîyet ilan edilmesi ve Parlamentolu bir rejimin gelmesi. Sertel ailesinde bayram havası estirmiştir. Meşrutîyet ilanı Sabiha Sertel'i de memnun etmiştir. Sabiha Sertel'i en çok

⁴¹⁶ Yıldız Sertel ,*age*, s.37.

⁴¹⁷ *Age*, s.30.

⁴¹⁸ Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2001, s.23

ilgilendiren yeni düzen fikirleri ve artık kadın sorunun ele alınmaya başlayabilecek olmasıdır. Zekeriya Sertel, II. Meşrutiyetin ilanından anılarında şöyle bahsetmektedir:

“Meşrutiyet inkılabının sarhoşluğu henüz geçmemişti. Selanik hala meşrutiyet inkılabına sahne olmanın gurur ve şerefini taşıyor, bayram yapıyordu. Selanik birdenbire yüzyıllık uykusundan uyanmış, memleketin kültür ve siyaset hayatının merkezi oluvermişti. Meşrutiyet inkılâbını yapmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Umumî Merkezini Selanik'te kurmuştu. Hükümet merkezi İstanbul'daydı. Tahtından indirilmemiş olan Sultan Abdülhamit halâ İstanbul'da bulunuyordu. Fakat memleketi idare eden gerçek kuvvet Selanik'teydi. İdare merkezi gibi kültür merkezi de Selanik olmuştu.”⁴¹⁹

Tüm bu özgürlük havası devam ederken 8 Ekim sabahı, gazetelerde okudukları şu haber, Sabiha ve arkadaşlarını büyük bir kaygıya düşürmüştü: İstanbul'da, Hoca Ali Efendi önderliğinde büyük bir ramazan kalabalığı, saraya yürümüş, Abdülhamit pencerede görüldüğünde, "Meşrutiyet istemiyoruz!... Şeriat!... Şeriatı geri getirin. Ey Padişahımız, yeniden ümmetinin başına geç! Meyhaneleri kapat, fotoğraf çekilmesini/ kadınların çarşafsız sokağa çıkmasını yasakla!.." diye bağırılmışlardı.⁴²⁰

Bundan sonra, "İttihad-ı Muhammedin Cemiyeti" ve Şeriatçıların çıkardığı, Volkan Gazetesi bu karşı-devrimci fikirleri yaymaya devam ettiler. Nihayet, 31 Mart 1909 sabahı, 1. Ordu'ya bağlı bazı birliklerin de katıldığı bir İslam kalabalığı, Ayasofya meydanında toplandıktan sonra Saraya yürümüştür. Bu sefer askere de dayanan softalar güçlüydüler. Selanik'e ulaşan haberlere göre, İstanbul bir keşmekeş içindeydi. Cemiyet üyesi mebuslar can korkusuyla kaçmış, softalar ve askerler her yanı kaplamıştı. Hüseyin Hilmi Paşa, Saraya gidip, kabinesinin istifa ettiğini bildirmiş, Padişah da bu istifayı kabul etmişti. Daha kötüsü padişah softaların bütün isteklerini kabul etmiş, Başkâtibi Ali Cevat'ı, hazırladığı iradeyi hem Ayasofya Meydanı'nda hem de mecliste okumaya göndermişti. Böylece karşı devrim başarıya ulaşmış, haber Selanik'te bir bomba gibi patlamıştı.⁴²¹ Meşrutiyet yönetimi yalnızca dokuz ay devam etmiştir. Karşı devrimin başarıya ulaşması Selanik şehrinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Sabiha Sertel'in gençliği böyle zorlu bir sürece denk gelmiştir.

⁴¹⁹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.37.

⁴²⁰ Yıldız Sertel, *age*, s.57

⁴²¹ *Age*, S.57

4.1.2. Sabiha Sertel'in Yazın Hayatına Giriş ve Evlenmesi

Selanik Terakki İdadisini bitirmiş olan bir grup genç kız, toplumun edebi ve siyasi hayatına katılmaya başlamıştı. Genç Kalemler, Yeni Felsefe gibi dergiler fikir hayatına katkıda bulunmaya devam ediyorlardı. Sabiha Sertel'in babası ve annesinin boşanması ile Sabiha Sertel annesi ile kalmış ve okumasına izin vermeyen babasının bu engelinden de böylelikle kurutulmuştur.

Sabiha Sertel ve arkadaşları, İdadiyi henüz yeni bitirmiş, 16-17 yaşında kızlardı. Tanzimat dönemi eğitiminden, devrimden aldıkları hızla, yeni fikirleri heyecan ve bilinçle izliyorlardı. İzlemekle de kalmıyor, bazı dergilere yazılar gönderiyorlardı. Sabiha, Sabiha Nazmi imzasıyla yazıyordu. Daha ilkokul yıllarından beri dergilerde yazılar yazmaya ve yazılarının beğenilmesine alışmıştı. Ancak, Genç Kalemler ve Yeni Felsefe gibi dergilerde yazıları çıktıkça, kendine güveni artıyor, bayağı seviniyordu. Bu yazılarda, Osmanlı toplumunda ilericilik, gericilik; eğitim, kadın hakları, şeriatçılık ve devrim gibi günün konuları işliyordu. Şeriatçılar, devrimin kadının hayatına getirdiği görece serbestliklere karşı çıkıyorlardı. Oysa Selanik'te dönme kızları, gördükleri eğitim sonucu artık, pozitivist, hatta laik bir görüş tarzını kabul etmeye başlamışlardı. Günlük hayatta da, bir modernleşme süreci içine girmişlerdi. Günün modasına uyarak, yırtmaçlı etekler, tülden yaşmaklar vb. giyerek, kara çarşaftan sıyrılmışlardı.⁴²² Sertel'in Felsefe ve edebiyata merakı artmış. Özellikle Tefik Fikret'ten oldukça etkilenmiştir. Kadın sorununu konu alan Yeni Felsefe dergisini önemle takip etmiş ve daha sonra eşi olacak olan. Mehmet Zekeriya'nın yazılarını oldukça beğenmiştir.

Sabiha Sertel ve arkadaşları, yazılarıyla ilerici görüşleri desteklemekle yetinmemişlerdir. Aynı zamanda bilgi düzeylerini yükseltmek ihtiyacı da duymuşlardır. Fransız okulunda Fransızca öğrenmek yararlıydı, ama yeterli değildi. O dönemde, Selanik'te kızlar için; yüksek eğitim olanağı yoktu. Bu zorluğu yenmek için Sabiha Sertel'in aklına bir fikir geldi: Eğitime devam etmek isteyen kızlar aralarında bir "Tahsil Cemiyeti" kuracaklar, her üye bir aidat ödeyecekti. Bu parayla, özel müderrisler (profesörler) tutacak ve yüksek eğitime böylece devam edeceklerdi. Avrupa'da tahsil görmüş dönme bilim adamlarından, Selanik'te yaşayan bir İtalyan felsefeciden, Hukuk Fakültesi profesörlerinden, özel dersler almaya başladılar:

⁴²² *Age*, s.60.

Hukuk, felsefe, mantık, sosyoloji, iktisat gibi dersler görüyorlardı.⁴²³ Kızların yükseköğrenim alabileceği bir ortamın bulunmadığı bir dönemde Sabiha Sertel kendi çabası ile eğitimine devam etmiştir. Bu da onun tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adivar gibi toplumsal alanda bireysel bir muhalefet örneği sergilediğini göstermektedir. Sabiha Sertel'in de tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip gibi çağının oldukça ilerisinde görüşe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Baha Tevfik, Mehmet Zekeriya ve diğer gençlerin çıkardığı, Yeni Felsefe dergisi imparatorluğun yabancı nüfusundan kurtarılması tezini savunuyor, kapitülasyonlara saldırıyor, yabancıların elinde bulunan kurumların millileştirilmesini, yabancılara tanınan imtiyazların toptan kaldırılmasını istiyordu. Ziya Gökalp gibi onlar da yeni bir görüş, yeni bir felsefe istiyorlardı. Derginin adı da buradan geliyordu. Derginin kurucularından Mehmet Zekeriya bir yazısında şöyle demiştir:

“Biz de Ziya Gökalp'ten aldığımız ilhamla Yeni Felsefe adında küçük bir dergi çıkarttık. Bu dergide Osmanlılıktan kalmış kötü mirası yıkmaya çalışıyorduk. Osmanlı İmparatorluğu yabancı nüfuzuna yol açmış, memlekette kapitülasyonların kurulmasına olanak tanımıştı. Biz bütün yabancı müesseselere saldırıyorduk. Kapitülasyonların kaldırılmasını, yabancı elinde bulunan müesseselerin millileştirilmesini istiyorduk. Yabancılara verilen imtiyazların toptan silinmesini istiyorduk. Aynı zamanda Türk'ü tevekküle, tembelliğe, işsizliğe götüren köhne geleneklere çatıyorduk. Özellikle bağınazca gelenekler ve önyargılar başlıca hedefimizdi. O vakitler bağınazlık kafaları zincirlemiş, ruhumuzu boğmuştu. Kadın, köle hayatı yaşıyordu. Peçe ve çarşaf kadını küçültüyordu. Toplumsal gelenekler ayağımızda ağır bir zincir gibiydi. Bu geçmişi yıkmak, halkı geçmişin kötü geleneklerinden kurtarmak gerekti. Dergimize Yeni Felsefe adını verişimizin nedeni de buydu.⁴²⁴

İleriki yıllarda Sabiha Sertel'in eşi olacak olan Zekeriya Sertel aydın bir kişiliğe sahip eğitilmiş bir insandır. Sabiha Sertel'in Zekeriya Sertel ile evlenmesi aile hayatlarında bir entelektüel atmosferin olmasında büyük etken olmuştur. Zekeriya Sertel Yeni Felsefenin yansırı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi fikirlerini yayımlayan bir organ olan Rumeli adındaki gazeteye de yazılar yazmaktaydı. Zekeriya Sertel Rumeli gazetesi hakkında şunları söylemektedir:

⁴²³ Age, s.60.

⁴²⁴ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.,42.

“Bu gazete küçük bir vilayet gazetesiydi ama İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin fikirlerini yayımladığı için ayrı bir önemi vardı. Ben gazeteciliğe ilk olarak bu küçük gazetede başladım. Meşrutiyet inkılabından sonra kuvvetli bir hürriyet havası esti. O zamanda kadar gizli kalmış siyasal hırslar, fikir akımları, kişisel emeller birdenbire ortaya çıkıverdi. Bir anda her tarafta çeşitli gazeteler çıkmaya başladı. Bu kargaşalık içinde İttihat ve Terakki gazetesiz kalamazdı. İşte Rumeli gazetesi bu ihtiyaçtan doğmuştu.”⁴²⁵

Rumeli gazetesinin başında Yunus Nadi bulunurdu. Zekeriya Sertel Yunus Nadi ve Ziya Gökalp ile birlikte gazeteye makaleler verirdi. Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel’in yazılarını beğeniyor ve takip ediyordu. Zekeriya Sertel’in yazılarında özgürlük ve eşitliği savunmakta. Kimsenin o dönem bahsetmek istemediği konuları ele almaktaydı. Zekeriya Sertel Meşrutiyet yönetiminin olması gerektiğini savunmakta olup anılarında meşrutiyetle ilgili şunları söylemiştir:

“Meşrutiyet inkılâbı memlekete o vakte kadar görülmemiş bir hürriyet getirmişti. 32 yıl süren Abdülhamit zulüm ve istibdat idaresinden sonra bu hürriyet havası herkesi sarhoş etmişti. İlk defa demokratik hak ve hürriyetlere saygı gösteriliyor, bunları azaltan ve sınırlayan hiçbir tedbire başvurulmuyordu. Hele basın hürriyeti kayıtsız ve şartsız gibiydi. Bu hürriyet devri kısa sürdü ve Türkiye uzun bir süre böyle bir hürriyete özlem çekti. Bu kısa hürriyet döneminden yararlanarak biz, o vakte kadar çok yeni ve çok önemli sayılacak yeni fikirler ve yeni meseleler atıyorduk ortaya. Meselâ meşrutiyet ilân edilmiş, parlamentolu bir rejim kurulmuştu, fakat din hükümetten ayrılmamıştı. Yine de meşihat müessesesi hükümetin içinde bağdaş kurmuş oturuyor ve fetvalar veriyordu. Biz din devletiyle sivil devletin bir arada yaşayamayacağımızı söylüyorduk. Dinle devletin ayrılmasını istiyorduk. O vakit için bu cesurca bir istekti. Yankı uyandırmaktan da geri kalmıyordu.”⁴²⁶

Zekeriya Sertel’in tüm bu özellikleri Sabiha Sertel’in hoşuna gitmiştir. Sabiha Sertel birkaç arkadaşı ile birlikte Yeni Felsefe Dergisi’ne yazılar göndermiştir. Bu yazılar Zekeriya Sertel tarafından fark edilmiştir. Zekeriya Sertel eğitimi için gitmiş olduğu Paris’te evlilik meselesi üzerine düşünmüştür. İstanbul’a döndüğünde bekâr biri olarak yaşamak istemeyen Zekeriya Sertel, Sabiha ile tanışmak istemiştir. Zekeriya Sertel anılarında olaydan şöyle bahsetmiştir:

“İşte o günlerde aklıma şöyle bir fikir geldi. Memlekette bir kız bulmalıyım, okutmak üzere onu Paris’e getirmeliyim, burada beraber okuyup yetişmeliyiz, bu arada birbirimizi tanıyıp sevmek ve gerekirse evlenmek de mümkün olabilirdi.

⁴²⁵ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.38.

⁴²⁶ *Age.*, s.,43-44.

Şüphesiz bu bir hayaldi. Çocukça bir hayal. Kim kızını güvenip okutmak üzere buraya gönderebilirdi? Paris'e gelmeye razı olacak az çok okumuş bir kızı nereden bulmalıydım? Nihayet aklıma bir çıkar yol buldum. Selanik'te Yeni Felsefe dergisini çıkarırken bize bazı tanımadığımız kızlar mektup ve yazı gönderirlerdi. Bunlar arasında yazıları hoşuma giden ve yetişme kabiliyeti olan bir kız vardı. Hukuk Fakültesinde okurken evinde kiracı olarak kaldığım ev sahibi kadın, bu kızı tanıyordu. O vakit onun hakkında bana hayli bilgi vermişti. Güzel, zeki ve kabiliyetli bir kız olduğunu söylüyor, hatta o vakit bu kızla evlenmemi salık veriyordu. Fakat o tarihlerde evlenmek niyetinde olmadığım için kadının bu sözlerine kulak asmamıştım. Kızı görmeye bile çalışmamıştım. Namuslu bir aile kızıyla buluşup görüşmek başıma belâ açabilirdi.”⁴²⁷

Zekeriya Sertel, aklındaki bu fikri hayata geçirebilmek amaç ile Sabiha Sertel'e niyetini belirten bir mektup yazmıştır. Ancak Sabiha Sertel bir dönme cemaatinin üyesidir. Dönme Cemaatlerinde dışarıya kız verilmez evlilikler bu cemaatin içinde gerçekleşirdi. Ancak Sabiha Sertel dönme cemaatinin içinde kendi kafa yapısında birinin olmadığını düşünüyordu.

Sabiha Sertel'in böyle düşünmesinde genç yaşlarda okuduğu Şinasi'nin Şairin evlenmesi adlı eseri önemlidir. Bir gün de arkadaşlarının birinin elinde Şinasi'nin Şair Evlenmesi adlı kitabını gördü, çok beğendiği bu kitabı hemen alıp tekrar okudu. Şinasi, arabulucular yoluyla gerçekleşen evliliklerin nasıl feci, bazen de gülünç sonuçlar verebileceğini gösteriyordu. Gençler, eşlerini seçme hakkından yoksun edilmemeliydi. Bu yöndeki İslam gelenekleri değiştirilmeliydi. Sabiha, tâ 1860'lara kadar giden eski yayın organlarında (Tercüman-ı Ahval, ibret) olduğu gibi, İttihat ve Terakki hareketinin yayımladığı gazete ve mecmualarda da, eski aile düzeninde çocuğun yetiştirilme tarzını eleştiren, modern Batı ailesinin üstünlüğünü savunan yazılar okuyordu.”⁴²⁸

Eş seçme meselesi Zekeriya Sertel gibi Sabiha Sertel'i de düşündürüyordu. Sabiha Sertel'in dönme cemaatinin üyesi olması ise bu meseleyi daha da zorlaştırmaktaydı. Sabiha Sertel için önemli olan kafasına göre biriyle evlenebilmektir.

Karşı devrim'in başarıya ulaşması ile birlikte Yunan askerleri zafer marşları çalarak Selanik sokaklarında dolaşmaya başlamışlardır. Yunanlıların işgali

⁴²⁷ Age, s.62-63

⁴²⁸ Yıldız Sertel, age, s.52.

sonucunda devrim havası içinde bulunan gençleri zor günler bekliyor. Selanik şehrinde silahlı çatışmalar oluyor neticesinde hastanelere çok fazla yaralılar geliyordur.

“Sabiha Sertel bu günlerde hastabakıcılık yapmaya karar vermiştir. Türk hastanesinin başhekimisi İttihatçılardan Doktor Nazım'dır. Gönüllü hastabakıcı arandığını duyunca, Sabiha ve Atiye Hoca gönüllü yazıldılar. Sabiha'nın annesi bu haberden hiç memnun olmamış, ama sesini de çıkaramamıştı. Yollar hiç tekin değildi, silahlı çatışmalar oluyor, bombalar patlıyor, Bulgar subayları kızlara saldırıyor... Her çeşit rivayet dolaşıyordu. Hastane, şehrin sakin bir köşesindeydi, Fatma Abla'nın evine yakındı. Aileler, bu insancıl ödeve engel olmadılar. Ancak bazı güvenlik önlemleri alındı, kızlarını getirip götürülecek kılavuzlar bulundu. Geç saatlere kalmaları zaten söz konusu değildi. Sabiha hastaneden çıkınca ablasının evine gidiyor, sonra ablasının oğlu Osman onu eve götürüyordu. Bu bile tehlikeliydi, ama vatan sevgisi içinde yetişmiş olan bu gençleri caydırmanın mümkün olmayacağını aileler de biliyor, aslında bu fedakârlıklarını takdir ediyorlardı. Atiye Hanım, kızının eve dönüşünü büyük korkular içinde beklerdi.⁴²⁹ Sabiha Sertel de tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adivar gibi sosyal sorunlara duyarsız kalmamış sosyal sorumluluklarını yerine getirerek örnek teşkil etmişlerdir. Yunan Askerlerinin işgali altında olan Selanik şehrinde yaşamak iyice zorlaşmıştır. Sabiha Sertel'in abileri Selanik'ten gidilmesi gerekliliğini dillendirir olmuşlardır. Mallarının ve mülklerinin güvence altında olmaması, Yunan askerlerinin Selanik'te idareyi ele geçirmek için devlet memurlarını işten çıkarmaları, kıtlık ve diğer sorunlar nedeni ile Sabiha Sertel ve ailesi İstanbul'a göç etmeye karar vermiştir.

Zekeriya Sertel'in Sabiha Sertel ile evlenmeye karar vermesi böyle bir ortam içinde gerçekleşmiştir. Zekeriya Sertel'in Sabiha Sertel'e evlenme amacı ile göndermiş olduğu mektup Sabiha Sertel'e ulaşmıştır. Mektubu Terakki Mektebi'nin eski müdiresi Hasibe Hanım getirmiştir. Hasibe Hanım: "Çocuklar size haberlerim var. Sizler, Yeni Felsefe dergisine yazılar gönderiyorsunuz. Bu dergiyi çıkaran Mehmet Zekeriya benim evimde kiracıdır. Onun asıl adı Zikri' dir. Biz ona Zikri Efendi deriz. Çok akıllı, zeki, çalışkan bir adamdır. Hem de çok genç, yirmi yaşlarında, hem Hukuk Fakültesi'ne gidiyor, hem Fransızca ders alıyor, hem de bu

⁴²⁹ *Age*, s.65.

dergiyi çıkarıyor. Sizin yazılarınızı beğeniyor. Özellikle Sabiha'nın yazılarını çok beğeniyor. Dahası var, Sabiha'nın, "Osmanlı Cemiyetinde Kadın" başlıklı yazısı, yılın en iyi yazısı ödülünü kazandı. Ödül olarak Sabiha'ya, derginin bir yıllık serisini gönderiyorlar. İşte paketi. Ödül bu hafta çıkan dergide ilan edilecek, göreceksiniz. Zikri Efendi, "Sabi ha Nazmi bize yazmaya devam etsin. Kadın yazarlara ihtiyacımız var" diyor.⁴³⁰ Zekeriya Sertel'in umutsuz olarak yazdığı mektup yerine ulaşmıştır. Serteller 50 yıl sürecek olan evliliklerini gerçekleştireceklerdir.

Dönme cemaati üyelerinin kazançları iyi, yaşama düzeyleri diğer topluluklarınkinden yüksekti. Selanik'ten İstanbul'a göç ettikten sonra da çoğunlukla Nişantaşı ve Şişli semtlerine yerleşmiş, yine kendi topluluk hayatlarını kurmuşlardı. Çocuklarını da Türk okullarına vermemiş olmak için "Feyziye Lisesi" ve "Şişli Terakki Lisesi" adında iki okul açmışlardı. Çocuklarını resmî okullara gönderemez, bu okullarda okutulardı.⁴³¹ Selanik'ten göç eden diğer dönme cemaatinin üyeleri gibi Sabiha Sertel ve ailesi de Nişantaşı'na yerleşmiştir. Sabiha Sertel diğer tanıdığı dönme cemaatinin üyelerinin de de aynı semtte oturmasından dolayı bir yabancılık çekmemiştir.

Zekeriya Sertel Paris'ten gönderdiği ikinci mektubunda şunları yazmıştır:

"Muhterem Sabiha Hanım, sizi yazılarınızdan tanıyor ve çok takdir ediyorum. Ben Paris'te tahsilimi tamamlamaktayım. Ancak bu işi memleketten uzak ve yalnız yapmak bana zor geliyor. Okumaya meraklı bir genç kız olduğunuzu biliyorum. Meyhube Hanımın verdiği malumattan, ciddi bir aile kızı olduğunuzu da biliyorum. Eğer isterseniz, tahsilimizi Paris'te beraber yapabiliriz. Ben sizi buraya getirebilirim. Burada evleniriz ve beraber okuruz. Benim okumuş, bir kadın arkadaşa ihtiyacım var. Yuvamı böyle bir kadınla kurmak istiyorum. Teklifimi müspet karşılayacağınızı ve müspet bir cevap vereceğinizi umar, saygılarımı sunarım."⁴³²

Sabiha Sertel dönme cemaatinde dışarıya kız verilmediğini bildiği için çekinmiştir. Oysa Zekeriya Sertel tamda onun kafa yapısına uygun birisidir. Sabiha Sertel dönme cemaatini de eleştirmiş. Hepimiz biriz diyen, dil, din, ırk ayrımı gözetilmemesi gerektiğini savunan bu cemaati geri kafalılıkla suçlamıştır. Annesi ve ablası dönme cemaatinin dışından biri ile evlenmek istediğinde Sabiha Sertel'i suçlamışlar. Bir dönme kızının bir Türk'le asla evlenemeyeceğini söylemişlerdir.

⁴³⁰ Age, s.62.

⁴³¹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.78-79.

⁴³² Yıldız Sertel, age., s.68.

Sabiha Sertel evliliğin yanı sıra Paris'te eğitim görme fırsatını yakaladığı için Zekeriya Sertel ile evlenmek istemiştir. Bu isteği yüzünden annesi ve ablası tarafında evde hapsedilmiştir.

Zikri Efendi(Zekeriya Sertel) Makedonya'da Ustrumca kasabasının eşrafından Halim Efendi'nin oğluydu. Annesini 8 yaşındayken kaybetmiş, üç kız kardeşi ve henüz bebek sayılacak erkek kardeşiyle beraber yetim kalmıştı. Babası, çok genç ve güzel olan teyzesiyle evlenince, bu 14 yaşındaki üvey anne ile geçinememiş, ortaokul çağına gelir gelmez, babası onu Gümülcine'deki dayısının yanına göndermişti. Orada İdadi'yi bitiren Zikri, Hukuk tahsil etmek üzere Selanik'e gitmişti. Burada hem okumuş, hem de gazetelerde çalışarak hayatım kazanmaya başlamıştı. On dokuz yaşına geldiğinde babası ölünce, Usturumca'ya dönüp çiftliği işletmek yerine, Selanik'te kalıp, eğitimini tamamlamayı tercih etmişti. Kız kardeşlerini dayılar, teyzeler almış, küçük kardeşi Yusufu Selanik'e alıp kendisi bakmıştı. Bundan sonra, hem okuyup hem de ekmek parası kazanmak zorunluluğu artmıştı. Ustrumca'daki mirası, aile efradı arasında paylaşıyor, Zikri kendi geçimini kendisi sağlıyordu. Bu sırada, Selanik'in fikir hayatına da girmişti. Hem kendi başına dergi çıkarmış, (Yeni Felsefe dergisi), hem de günün önemli fikir adamlarıyla temasa girmişti. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin vb... "Zikri" ismini beğenmediği için, yazılarına Mehmet Zekeriya imzasını atmıştı. Selanik'te olduğu gibi, İstanbul'da da basın dünyasında, İttihat ve Terakki çevrelerinde tanınıyordu. Hatta kendisine iyi bir isim yapmıştı: "Zekeriya", diyorlardı onu tanıyanlar, "ciddi, akli başında, çalışkan, zeki ve çok kabiliyetli bir genç. Aynı zamanda çok dürüst ve namuslu. Doğru bildiğini söylemekten kaçınmaz, bazen karşısındakilere karşı çok sert de davranabilir."⁴³³ Sertellerin evlenmesi Tarihi bir önem arz etmektedir. Dışarıya asla verilmeyen bir dönme kızı bir Türkler evlenecekti. Ayrıca Sabiha Sertel'in ilk kez dönme cemaatinin dışından biri ile evlilik yapması onun mevcut duruma karşı muhalif tavır sergilediğini göstermektedir.

Zekeriya Sertel anılarında şöyle bahseder: "Benim bir "Dönme" kızıyla evlenmek üzere bulunduğumu "İttihat ve Terakki" genel merkez komitesine duyurmuşlar. Bir gün bu komitenin ünlü üyesi sayılan Doktor Nâzım beni çağırdı. Tebrik etti. Yaptığım işin önemini bilip bilmediğimi sordu, Sen belki farkında

⁴³³ Age., s.87.

değilsin, dedi, fakat yüzyıllardan beri birbirine yan bakan iki toplumun birleşip kaynaşmasına yol açıyorsun. Dönmelik kastına ölüm yumruğu indiriyorsun. Biz bu olayı gereği gibi değerlendirmeli ve Türklerle “Dönme” lerin birleşmesini bu vesile ile kutlamalıyız. Bunu millî ve tarihî bir olay gibi değerlendirmek gerek. Şaşırdım. Yâni ne yapalım, efendim, dedim. Yâni, nikâhınızı biz kıyacağız. İşi gazetelere duyuracağız. Bu nikâhı bir aile olayından çıkarıp millî olay hâline getireceğiz.⁴³⁴ Şehzade başında Suphi Paşa Konağında yapılan düğünden Zekeriya Sertel’in vekili Atatürk döneminde dış işleri bakanlığını yapan Tefik Rüştü Araş olurken kız tarafının vekili ise zamanın başbakanı ve “İttihat ve Terakki” nin en nüfuzlu adamı Talât Paşa idi. O dönem nikâhlarda dahi kadın ve erkek yan yana gelmez her ikisinde birer vekili olurdu. Düğün masraflarını İttihat ve Terakki karşılamıştır. Sabiha Sertel için evlilik hayatı başlamış olup kendisine her zaman yol gösterecek ve hayatında özellikle fikir hayatında büyük yere sahip olan Zekeriya Sertelli günler başlamıştır. Düğün gazetelerde düğün haberinin çıkması ile Sertellerin evliliği örnek teşkil etmiş ve bunun sonucunda da artık dönme kastı yıkılmıştır.

Evlenmekle Sabiha Sertel’in yaşamı kökten değişmiştir. Bir kere evlilik, üstüne üstlük beğendiği, kendi seçtiği ve sevdiği bir adamla evli olmak başlı başına bir olaydır. İkincisi Nişantaşı'nda zengin bir muhitten, daha mütevazı bir semte geçmiştir. Bu onun için hiç önemli değildi ama ne de olsa bir değişiklikti.

“Zekeriya Sertel, Cağaloğlu'nda, Abdullah Cevdet'e ait bir apartmanın alt katında kardeşleriyle beraber oturuyordu. Kız kardeşlerin en büyüğü Zehra 20 yaşında bir sarışın güzeliydi. Rukiye kumral çekik gözlü, munis 16 yaşlarında bir küçük kızdı. Belkıs 12 yaşlarında güzel bir çocuk, Halim de 10 yaşlarında sevimli bir oğlandı. Belkıs ile Halim okula gidiyorlar, Zehra hastabakıcılık yapıyor, Rukiye de evin işlerine, bakıyordu. Hepsi küçük yaşta anasız, babasız kaldıkları için, ağabeyleri Zekeriya'ya baba gözüyle bakıyorlardı. Onlara o bakmış, bazılarını o büyütmişti, yaşamlarından, terbiyelerinden, eğitimlerinden o sorumluydu. Böylece Sabiha oldukça kalabalık bir eve girmiş, üstelik biraz da üvey anne durumuna düşmüştür.⁴³⁵

Tüm bunlara rağmen Sabiha Sertel için sevdiği ve kafasına uygun biri ile evlenmiş olmak her şeyden önemliydi. O yıllarda direniş için bir araya gelen aydın

⁴³⁴ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.78

⁴³⁵ Yıldız Sertel, *age.*, s.91.

kesimim Zekeriya Sertel'in evinde toplanması ve birçok fikrin üretilip tartışılıyor olması da Sabiha Sertel'i cezbetmiştir.

Aralarında Ömer Seyfettin, Falih Rıfki (Atay), Ali Canip (Yöntem), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Köprülüzade Fuat, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) gibi şairler, yazarlar, bilim adamları, politikacıların bulunduğu bu kişiler, günün olaylarını, imparatorluğun çıkış yollarını, sosyal, edebi sorunları tartışıyorlardı. Bütün bunlarla, Sabiha yeni bir fikir hayatına giriyor, önünde yeni ufuklar açılıyordu. Sanki bu, Selanik'te başlamış olduğu eğitimin bir devamıydı.⁴³⁶

Zekeriya derhal Muhacirin Umum Müdürlüğünde bir iş bulmuştu. Sonraları Mustafa Kemal'in içişleri Bakanı olan Şükrü Kaya'nın yanında Aşayir Şubesi Müdürü olarak çalışmaya başlamıştı. Maaşı azdı, ödevi aşiretler hakkında bilgi toplamaktı.⁴³⁷ Sabiha Zekeriya çiftinin evlendikten bir buçuk yıl sonra Sevim adındaki kızları olmuştur. Sabiha Sertel savaş yılları nedeni ile kızına iyi bakamadığını onun harp çocuğu olduğunu dile getirir.

4.1.3. Sabiha Sertel'in Amerika'daki eğitim hayatı

Zekeriya Sertel Columbia'da gazetecilik okuyacak. Sabiha Sertel ise önce Bemard Kolej'de İngilizce öğrenecek, sonra da gene Columbia Üniversitesine bağlı, "Sosyal Çalışmalar Okulu'nda (New York School of Social Work) eğitim görecekti. Dilini, yolunu izini bilmediği bir ülkede, küçük bir çocukla okumak zordu. Ama hiçbir şey onu yıldırmıyordu.⁴³⁸

Sabiha Sertel Sosyal Çalışma Okulu'na girdikten sonra öncelikle Giddings'dan etkilenmiştir. Giddings'ın milli ilişkilerden önce cins ilişkilerine önem vermiş olması Sabiha Sertel için yeni bir görüştür. Prof. Ogburn'dan ise sınıflar arası çıkar çelişkisini, sınıf çatışmasını öğrenmiştir. Sabiha Sertel'in sosyalizm ile tanışması da bu döneme denk gelmektedir. Sabiha Sertel'in en çok etkilendiği isim ise August Babel olmuştur. Hocalarının yönlendirmesiyle okuduğu Babel'in eseri olan "Kadın ve Sosyalizm" onu oldukça etkilemiştir. Sabiha Sertel, August Bebel'in bu eserini daha sonra Türkçe 'ye çevirmiştir. Çevrinin ön sözüne şunları yazmıştır:

⁴³⁶ Age, s.92.

⁴³⁷ Age, s.91.

⁴³⁸ Age., s.100.

"Türkiye'de henüz başlayan kadın yaşantısındaki değişmelerin içinden çıkmış, dünyanın, kadınlarına en çok hak verdiği bir memlekete gelmişim; memleketimde kadına karşı gösterilen baskı ve sömürünün kinini içimde taşıyordum. Bu kitabı böyle bir ruh hali içinde okudum.

"Babel, benim düşünce hayatımı büyük ölçüde etkiledi. Babel sanki beni kafamdan yakaladı, bir top gibi, yeni ve bilmediğim bir evrenin içine fırlattı. Gözlerimi açtığım zaman kendimi başka bir kâinata buldum. Yurdumdaki kadının, bütün dünyadaki kadının, niçin, neden acı çektiğini, olaylarıyla, kanıtlarıyla gözümün önünde gördüm.

"Kadın sorunu hâlâ emperyalistlerin ve kapitalistlerin ellerinde bir kukla gibi oynattıkları kadın örgütlerine, bir uçurtma kuyruğu gibi yapışarak savunduklarını sananlara, gerçek hastalığın nerede olduğunu, kurtuluş hareketinde çıkarlarının hangi cephede bulunduğunu göstermek istedim.

"Evde, işte, makede, dairede çalışıp sömürülen kadına, bu hayatın kaderine vurulmuş bir damga olmadığını, çıkarının nerede olduğunu bilinçle kavradığı gün, kendisinin bu hayatı yıkacak güçte olduğunu anlatmaya çalıştım."⁴³⁹

Sabiha Sertel, Engels ve Bebel'i okumasının ardından kadın sorunu anlamaya başladığını ve bakış açısının değiştiği ifade etmiştir.

Sabiha Sertel feminist değildi, ancak daha Selanik'te, eline kalemi aldığı günden beri hep toplumda kadının ezilmesine karşı isyan etmişti. Bunda, daha çocukluğunda annesiyle babası arasındaki kötü ilişkilerin, üzerinde yarattığı şokun rolü büyüktü. Aynı zamanda, Tanzimat ve Servet-i Fünûn yazarlarından başlayarak; Jön Türklere kadar o günlerin devrimci edebiyatında, Osmanlı toplumunda kadın sorunu, ailenin batılılaşması, kadına medeni bir toplumda lâayık olan yerin verilmesi gibi yazılar onu etkilemiş, kendisi de bu konularda yazılar yazmıştı. Amerika'daki eğitimin, bu konudaki görüşlerine yeni bir boyut kazandırdığı görülüyor. Daha ileriye gidilip August Bebel'in kitabının Sabiha Zekeriya'nın sosyalizme eğilim duymasında bir etken olduğu da söylenebilir.⁴⁴⁰

Aynı zamanda Columbia Üniversitesi'ne bağlı Sosyal İş Okulu'na (The New York School of Social Work) devam eden Sabiha Zekeriya Sertel, kendi ifadesiyle, burada pratik çalışmalar yapmakta ve çeşitli sosyal kesimlerin sorunlarını kendilerine örgütler kurdurarak çözmelerine yardımcı olmaktaydı. Sabiha Sertel bu okulda

⁴³⁹ August Bebel, *Kadın Ve Sosyalizm*, (Çev:Sabiha Sertel), Toplum Yayınevi, Ankara, 1980, s.15 -16.

⁴⁴⁰ Yıldız Sertel, *age.*, s.102.

sosyoloji ve sosyal hizmet dersi görmüştür. Yazar, her ne kadar Sosyal İş Okulu'nun kurduğu örgütleri (cemaat merkezlerini) kapitalistlerin doğmakta olan işçi sınıfı hareketini zayıflatma stratejisi olarak görmekteyse de bu örgütlerin işçi ve fakir halkın ihtiyaçlarına bir ölçüde yanıt verdiğini yadsımamaktaydı. Dolayısıyla, edindiği sosyalist duruşun izlerini taşıyan teşkilatlanma kaygısı, yazarın yazılarının tümünde çözüm önerisi olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴¹ Sabiha Sertel, Sosyal İş Okulu'nda sosyoloji eğitimi almasının da etkisiyle özellikle toplumdaki sosyal huzursuzlukları, problemleri incelemekte ve bunlara tedavi çareleri aramaktaydı. İşçi hayatında meydana gelen, aile çevrelerini de etkileyen sosyal huzursuzlukları somut bir şekilde meydana çıkarmaya çalışıyordu. Sabiha Sertel özellikle Amerika'da yaşayan Türk işçilerinin sorunlarına eğilmiştir. 'Türk Teavün Cemiyeti' adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyette Amerika'daki işçi şartlarını inceleyen, sınıf bilinçlerini geliştiren konferanslar verilmiştir. Anadolu'da sürmekte olan Kurtuluş Savaşı hakkında da bilgi verilmiş ve Anadolu'ya gönderilmek üzere maddi destek sağlanmasına da amaçlanmıştır. Sabiha Sertel Sosyal İş Okulu'nda çalıştığı sırada Anadolu'dan gelen haberlere kayıtsız kalamıyordu. Türk Teavün Cemiyeti'nin ilk toplantısında şunlardan bahsetmiştir:

"Memleketten kötü haberler geliyordu. Gazeteler Yunan Ordularının ilerlediğini, Anzavur⁴⁴² çetecilerinin, padişaha bağlı hocaların, gericilerin yaptığı cinayeti yazıyordu. Cemiyetin ilk toplantısında bu haberleri verdim, memleketten aldığım mektubu okudum. Bu durumda memlekete ne yardım yapabileceğimizi konuştum. Amerika'dan ancak para ve eski giyecek eşya gönderebilirdik. Para toplamak için müsamere yapmayı kararlaştırdık. Müsamereye değişik şehirdeki teşkilat yöneticilerini ve New York'taki bütün işçileri çağırdık. Müsamerede Yunanlıların yaptığı zulümleri, Anadolu halkının kadın erkek, genç ihtiyar yaptıkları fedakârlıkları anlattık."⁴⁴³

Sabiha Sertel yapmış olduğu bu müsamere ile tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar gibi memleketinde olan olaylara karşı duyarlı olduğu vatanın ve milletin bekası için çalıştığı ve milli bir bilinç oluşturma çabası içinde olduğu

⁴⁴¹ Burcu Ertuna Biçer, *age*, s.30.

⁴⁴² Anzavur, Sultan Vahdettin'in Anadolu'da Milli Kurtuluş Savaşı Yapan Kuvvetler Üzerine Gönderdiği Komutan.

⁴⁴³ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.53-54.

görülmüştür. Sabiha Sertel almış olduğu sosyoloji eğitimi sayesinde dönemindeki sorunlara kayıtsız kalmamış fikir beyanında bulunmuştur.

Sertel çifti 1919 da gittiği Amerika'dan 1923 tarihinde dönmüştür. Serteller İzmir'in kurtarılması gibi Anadolu'dan gelen zafer haberleri neticesinde yurda daha erken dönmeye karar vermişlerdir. Ancak Sabiha Sertel'in ikinci kızı Yıldız Sertel'e hamile olması bu dönüşü geciktirmiştir. Sabiha Sertel'in diplomasını alması ve Yıldız Sertel'in de doğup dokuz aylık olması ile birlikte sertel çifti Temmuz 1923'de yurda dönmüştür.

4.1.4. Sabiha Sertel'in Son Günleri ve Ölümü

Sabiha ve Zekeriya Sertel'in dergilerinin kapatılması, yazdığı yazılar nedeni ile sürekli mahkemelik olması artık onları pasif bir hayat içine sürüklemiştir. Hayatlarını devam ettirmek zorunda olan Sertel çiftinin başka gazete ve dergilere yazma isteği ise gazete sahiplerinin iktidar çevresinden korktukları için reddedilmiştir. Bunun üzerine Sertel çifti yurtdışına çıkma kararı almıştır. Sertel çifti 9 Eylül 1950 'de Paris'e gitmek için yola çıkmıştır. Sabiha Sertel anılarında o günden şöyle bahseder:

“Her an, pasaportlarımızın elimizden alınması korkusu içindeydik. Yanımızda kâğıt namına hiçbir şey götürmüyorduk. Bütün yazdığımız eserlerden, dergilerden bir tek dahi yanımıza almamıştık. Yıllar boyu halk uğruna savaştığımız vatanımızdan bu şekilde ayrılmak acı bir şeydi.”⁴⁴⁴

Sabiha Sertel'in yurtdışı seyahati zorunlu bir seyahatti. Erken Cumhuriyet dönemi aydınlarından, halkın siyasal ve toplumsal olarak gelişmesi gerektiğini savunan, eksik yönleri gözler önüne seren ve tek kaygısı toplumun ilerlemesi olan Sabiha Sertel çok sevdiği vatanından ayrılmak zorunda kalmıştır. Anılarında yurtdışına çıktığı günden şöyle bahseder:

“Uçağın merdivenlerini ağır ağır çıkarken yüreğim burkuldu. Bu her zamanki gibi bir seyahate çıkış değildi. Çok sevdiğim memleketimi, halkımı, dostlarımı, kardeşlerimi, acaba ne kadar zaman sonra görecekim?” Gerçekten bu yanlı, Selanik'i terk edişten farklıydı. Arkasında dopdolu bir geçmiş bırakıyordu annem. Anılarının son paragrafında şöyle diyor: "Uçak havalandı. Yuvarlak pencereden İstanbul'u seyrediyorum... Aşağıda Yeşilköy, cami minareleri, evler, birer birer benden

⁴⁴⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,353.

uzaklaşıyor. Yeşil ağaçlanan tepelerini görüyorum. Bulutların arasına giriyorum. Artık hiçbir şey görünmüyor. Başımı uçağın koltuğuna dayadım. Gözlerimi kapadım. Savaş dolu bir hayatı arkamda bırakıyorum. Uğruna bu kadar fedakârlık yaptığım halkımın, en güç günlerinde onların davasını savunmak hürriyetinden yoksundum... İçim sızladı... Gözlerimden akan yaşların sıcaklığını dudaklarımda duydum.”⁴⁴⁵

Hayatı boyunca muhalif tavrı ile en zor zamanlarda demokrasi için diktatörlüğe karşı duran, memleketin bağımsızlığı için savaşan, Emperyalizme ve Faşizme savaş açan, köylü, işçi ve dar gelirli halkın çıkarlarını savunan Sabiha Sertel bir daha vatanına kavuşamamış ve 1968 yılında Bakü’de akciğer kanserinden vefat etmiştir. Sabiha Sertel bir aydın olarak, Cumhuriyetin modern kadın kimliğini oluşturmada etkili olmuştur. Bunun yanı sıra toplumsal hayata yön vermiş ve muhalif bir tavırla toplumsal vicdani temsil etmiştir. Bu nedenle teze konu olan Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip gibi görüşlerinin ilgiye değer olduğu açıktır. Teze konu olarak seçilmesinde bu muhalif ve aydın tavrı etkili olmuştur.

4.2. Sabiha Sertel’in Eserleri

Daha çok gazete yazıları ile tanıdığımız Sabiha Sertel’in roman, anı ve çevirileri de bulunmaktadır.

Roman

- Çitra Roy ile Babası (1936)

Anı

- Roman Gibi (1969)

Ansiklopedi

- Çocuk Ansiklopedisi (1927-1928 Zekeriya Sertel ve Sabri Faik Sabri ile)

Çeviri

- Sınıf Kavgası (1934, K. Kautsky’den)
- Kadın Ve Sosyalizm (1935, A. Babel’den)

⁴⁴⁵ Age, S.354.

- Diyalektik Materyalizm-Leninizm Nazari Temeli (1936,V. Adoratsky'den)
- Yeni Sovyet Rusya ve Esas Teşkilatı Kanunu (1936, O.M. Molotov'dan)
- Demokrasi Nedir (1939, J. Bryce'den)

4.3. Sabiha Sertel'in Basın Faaliyetlerinde ki Sosyal ve Siyasal Muhalif Tavrı

Gazete ve dergiler, toplumsal olayların incelenmesinde önemli kaynaklardan birisidir. Bu kaynakların süreli oluşu ve içerisinde yer alan bilgilerin çeşitliliği, zenginliği ona diğer ona diğer belgelere göre bir üstünlük sağlamaktadır. Gazete ve dergiler bu özelliği ile tarihçilerin, sosyologların, siyaset bilimcilerinin faydalandığı bir kaynak görülmüştür. Bu kaynaklar toplumsal olayları anlamada, siyasal, toplumsal, ekonomik hayatta ve düşüncelerde meydana gelen değişimleri yansıtmada önemli faydalar sağlamaktadırlar.⁴⁴⁶

Toplumsal yapıdaki değişimlerin siyasal alana yansımaları ile birlikte, siyasal hayata katılmak ve etkide bulunmak isteyenlerin sayısında önemli artışlar görülür. Bunun sonucunda ise, siyasal iktidarı elde etmek isteyen yeni toplumsal kesimler ortaya çıkmış ve bu kesimler, siyasal iktidarın yönlendirme çabalarına karşı, kitle iletişim araçlarından kendi amaçları doğrultusunda faydalanma yoluna gitmişlerdir.⁴⁴⁷ Ancak siyasal iktidarlarını gazeteler yoluyla güçlendirmek isteyenlerin karşısında bir de bu iktidarı eleştiren karşı muhalif güç ortaya çıkmıştır. Ancak iktidar çevresi bundan hoşnut olmamış ve bu araçları denetim altına almaya çalışmışlardır. Sabiha Sertel ve eşi Zekeriya Sertel de çıkardıkları dergi ve gazetelerle mevcut siyasal iktidara muhalif olmuş, yazılarıyla sosyal ve siyasal yapının iyileştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

I. Dünya Savaşının mağlubiyetinin ardından İstanbul işgal altına girmiştir. Herkes bir yandan kurtuluş için çözümler üretmeye başlamıştır. Mehmet Zekeriya ve çevresindeki aydınlar bir dergi çıkarma fikri etrafında toplanmışlardır. Ülkeyi içinde

⁴⁴⁶ Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Yayınlanan Bir Gazetenin Tarihi*, İktisadi ve Ticari İlimler Yayınları, Ankara, 1980,s.1.

⁴⁴⁷ Raşit Kaya, *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yayınları, Ankara, 1986,s. 34-35.

bulunduğu bu zorlu süreçte gazete ve dergilerle bilinçlendirme görevini üstlenmişlerdir.

Zekeriya Sertel'in çıkartmak istediği Derginin adı, "Büyük Mecmua" olacaktı. Hedef halka ümit ve cesaret vermektir. Zekeriya Sertel'in imtiyazı altında çıkacak olan bu dergiye, Ömer Seyfettin, Ali Canip (Yöntem), Falih Rıfkı (Atay), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhun), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Köprülüzade Fuat (M. Fuat Köprülü), Mehmet Emin (Yurdakul), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve M. K. Tekinalp yazı yazacaklardı. 1919 Mart ayında yayımlanmaya başlayan derginin tezi, "Olumlu Milliyetçiliktir". Emperyalizme karşı, vatan, yabancı sermayeye karşı millî burjuvazi savunulacaktı. Aslında dergi bir forum halini almıştı. Burada, Türkçülük, milliyetçilik, Yeni Osmanlılık görüşleri tartışılıyordu. Kimi, Türkçülüğün kökenlerini geçmişten alan bir akım olduğunu iddia ediyor, kimi Turan'a gitmekten söz açıyordu. Zekeriya Sertel'in savunduğu ve dergide egemen olan fikir ise şuydu: Yurdu yabancı istilasına, emperyalizme karşı, yerli burjuvaziyi de yabancı sermayeye karşı korumayı hedef edinen bir milliyetçilik anlayışına ulaşmak gerekliydi".⁴⁴⁸ Sabiha Sertel, anılarında derginin çıkış amacından şöyle bahsetmiştir:

"Cağaloğlu'ndaki evimiz birçok aydının merkezi olmuştu. O zamanın en tanınmış yazarları, hikâyecileri, şairleri, edipleri, bizim evde toplanırdı. Durumdan herkes ümitsizdi. Herkes çıkacak bir yol arıyordu. Halka ümit ve cesaret vermek, halkı uyandırmak amacıyla haftalık bir dergi çıkarmaya karar verdik. Adı Büyük Mecmua olacak yazarlar para almayacaktı."⁴⁴⁹

Büyük Mecmua dergisi, niçin çıktığını anlatan ilk yazısında, kötümser olmanın zararlarını belirtmiş ve halkı cesaretle çalışmaya çağırmıştır: "Ümitsizliğe düşüp etrafa zehir saçacağımıza yahut herkese milletin geleceğinden ümit kalmadığını yayacağımıza oturup elbirliği ile çalışmak ve milletin kültür bakımından yükselmesini ve gerçek bir millet olmasını sağlamaya çalışmak gerekir" ifadeleri bunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.⁴⁵⁰ Sabiha Sertel'in Büyük Mecmua ile ilgili bir başka görüşü ise şöyledir:

"Büyük Mecmua" tam deyişle bir forumdu. Görüş ve inançları ayrı insanlar bu dergide yıkılışın sebeplerini araştırıyor, kurtuluş yolları bulmaya

⁴⁴⁸ Age, s.94.

⁴⁴⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s., 22-23.

⁴⁵⁰ Age., s.23.

çalışıyorlardı. Türkçülük, milliyetçilik, Yeni Osmanlılık tartışmaları yanında, sosyalist bakımdan iktisadi akımlar, emperyalizme karşı yazılar, feminizm konuları yer alıyordu.”⁴⁵¹

Sabiha Sertel, “Büyük Mecmua” ’da kadın konusunda yazılar kaleme almış kadın duruşundan sıklıkla bahsetmiştir. Anılarında Yeni Türkiye diye adlandırıldığı Türkiye’de kadın konusuna şöyle değiniştir:

“ Harp içinde kadınlık hayatında bazı yenilikler meydana gelmişti. Kadınlar, eski düşünüşe uymayan adımlar atmışlar; tek tük devlet bürolarına, ticarethanelere, fabrikalara girmişlerdi. Kendilerinin de hayatta savaşmaya elverişli kol ve kafaya sahip olduklarını ispata çalışıyorlardı. Şeriatçıların bütün karşı koymalarına rağmen, ekonomik yıkılışın yarattığı zorunluluk, kadınları hayata çekmişti. 27 Mart 1919’da gazetelerde, dergilerde büyük bir tartışma başlamıştı.”⁴⁵²

Sabiha Sertel anılarında bu tartışmadan şöyle bahsetmiştir:

“Kadınlar erkeklerle aynı darülfünunda (üniversitede) okuyabilirler mi, okuyamazlar mı? O güne kadar kadınların okuduğu okullar ancak lise derecesindeydi. Bu okulların üniversite ile birleşmesini Eğitim Bakanlığı kabul etmek istiyor, üniversite müdürü Naim hoca karşı geliyordu. Bu isteği bütün basın, halk alkışlıyordu. Fakat işgal havası içinde irtica canlanmış ve kuvvetlenmişti. Bu hareket karşısında hocalar, şeriatçılar hemen başkaldırdılar.”⁴⁵³

Sabiha Sertel kendinin bütün bu ideolojik tartışmalara katılacak kadar olgunlaşmadığını düşünmekteydi. Ancak kadın haklarını her fırsatta savunduğunu şu sözlerinden anlamaktayız: “Derginin çıktığı ilk günden kapandığı güne kadar kadın haklarını savundum. Dünya ölçüsündeki Sufrajet (kadınlara oy hakkı sağlanması) hareketlerini izliyor, kadınları sosyal baskılardan, özellikle şeriat baskısından kurtarmak için savaşıyordum.”⁴⁵⁴

Sabiha Sertel kadın konusunda bu kadar hassas olmasının nedeninin özel hayatı olduğunu dile getirmiştir. Babasının annesini bir hizmetçi gibi görmesi ve annesini tek bir kelime ile (boş ol) boşaması Sabiha Sertel üzerinde büyük bir iz bırakmıştır. Annesinin karşılaştığı baskıyı genelleyerek bu baskı karşısında bir tavır

⁴⁵¹ Age., s.23.

⁴⁵² Age., s.25

⁴⁵³ Age., s.25.

⁴⁵⁴ Age., s.26.

almıştır. Sabiha Sertel Büyük Mecmua dergisinde kadının toplum içindeki yeri ve kadını hakları ile ilgili yazılar kaleme almıştır.

“ Derginin hedefi, çağdaşlaşmadır. Laik bir çizgiyi savunan Büyük Mecmua ‘da toplumun din, dil, ahlak, hukuk, eğitim, bilim, sanat ve müzik gibi alanlarda yozlaşmakta bütün bu unsur devletin ve milletin ayakta kalması için yetersiz kalmakta, derginin gündemini ise bu anlamda yeni bir Türkiye oluşturmaktadır. Derginin ana temalarından biri kadın sorunu ve Türk feminizmidir. Bu konuları işleyen kişi ise Sabiha Sertel’dir.⁴⁵⁵Sabiha Sertel de tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar gibi toplumsal alanda kadının daha fazla yer alması gerektiğini ve kadının birey olarak varlığını sürdürebilmesi gerektiğini hayatı boyunca savunmuştur.

Sabiha Sertel kaleme aldığı yazılarda Kadın- erkek eşitliği, kadınların çalışma hayatı, kadınların eğitimi, seçme ve seçilme gibi konular yer almıştır. Sabiha Sertel bu konular hakkında bir kamuoyu oluşturmayı hedeflemiştir. “Sabiha Sertel, Halide Edip’in almalarına yardım ettiği burs ile eşi ile beraber Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim görmesinden ve Cumhuriyet’in kurulmasından sonra yazdığı yazılarında, feminist düşünce ve hareketten ziyade modernleşmeci toplumsal projeden etkilenmiştir.”⁴⁵⁶

İzmir’in işgali ile birlikte Büyük Mecmua yazarlarını bir telaş almıştır. Sertel Anılarında o günden şöyle bahsetmektedir:

“Yıl 1919. 14 Mayıs’ı 15’bağlayan gece. Yunanla, itilaf devletlerinin kanatları altında adım adım İzmir’e giriyor. Halk şaşkın, fırtınanın hangi yönden geldiğini, hedefin bütün Anadolu’yu işgal olduğunu anlıyor. Gençler, aydınlar bir toplantıdan bir toplantıya koşuyor, kurtuluş yolu arıyorlar. Bu kaynaşma, bu heyecan Büyük Mecmua yazarlarını da sarmıştı. O akşam derginin idare odasından toplananlar arasında Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ruşen Eşref(Ünaydın), Falif Rıfkı ve daha bazıları vardı. Ömer Seyfettin, “ Cancağazım,”dedi, “şimdi dergiyi tam bir savaş dergisi haline getirmek gerek. Kellemizi koltuk altına alma zamanıdır.”⁴⁵⁷

Halkı bilinçlendirmek ve milli bilinci uyanık tutma amacıyla olan Büyük Mecmua yazarı Zekeriya Sertel’in tutuklanması ve cezaevine girmesi dergi yazarlarını derginin çıkmayacağı telaşına sokmuştur. Zekeriya Sertel’in Bekirağa

⁴⁵⁵ Zafer Toprak, *Sabiha Sertel Ve Türk Feminizmi*, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı.51, 1998, s.7.

⁴⁵⁶ Burcu Ertuna Biçer, age., s.23.

⁴⁵⁷ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.30.

Bölüğü'nde ⁴⁵⁸hapse girmesi ile birlikte tutuklu olan birinin imtiyaz sahibi olmayacağı için derginin imtiyaz sahibinin kim olacağı tartışılmaya başlanmıştır. İmtiyazı Sabiha Sertel üzerine almıştır.

Yıldız Sertel annesi Sabiha Sertel'i yaşından dolayı toplantılara dahi almayan yazarların, çocuk saydıkları 22 yaşındaki bu genç kadının, imtiyazı yani tehlikeyi üzerine almayı teklif ettiğini ve buna da kimsenin hayır demediğinden bahseder. ⁴⁵⁹ Sabiha Sertel ile Halide Edip'in ilk karşılaşması da o günlere denk gelmektedir. Sabiha Sertel Halide Edip ile olan diyalogunu şu şekilde anlatır:

“Dergi, İngiliz sansürünün devamlı kontrolü altında idi. Yazıların bir kısmı tamamı ile geri çevrilir, bazılarının da kuş gibi kanatları yolunurdu. Bu yüzden makalelerin asıl can alıcı noktaları gidiyor, posası kalıyordu. Yazıların sansüre götürülmesi, düzenlenmesi işi bana bırakıldı. O gün noterlikten imtiyazın devrim işini bitirdikten sonra eve döndüm. Yazı odasında çalışıyordum. Kapı çalındı. Açtığım zaman önümde kısa boylu, zayıf, siyah çarşafli bir hanım duruyordu. “Ben Halide Edip,” dedi.” Zekeriya'dan, "Bekir Ağa Bölüğünden ve derginin durumundan haber almaya gelmişti..⁴⁶⁰

Halide Edip, Sabiha Sertel Dergiyi bundan sonra kendisinin çıkartacağını söylemiştir. Halide Edip ise onun daha çocuk olduğunu dile getirmiştir. Halide Edip İzmir nüshasını nasıl çıkartılacağını sormuş ve başyazıları yazmayı vaat etmiştir.⁴⁶¹ Sabiha Sertel ile Halide Edip'in yollarının kesişmesi Büyük Mecmua sayesinde olmuştur. Halide Edip'in Sabiha Sertel'i Sultanahmet mitingine davet etmesi ve Sabiha Sertel'in bu mitinge şahit olması ile birlikte Sabiha Sertel'de Halide Edip hayranlığı oluşmuştur.

Sabiha Sertel Büyük Mecmua Dergisini çıkartmıştır. Ancak yazılardan birçoğu sansüre takılmıştır. Sabiha Sertel bu nedenle İngiliz sansürüyle boğaz boğaza gelmiş, sansüre takılan yerleri boş bırakmıştır. Hatta öyle ki bazı yazıların birkaç cümlesi haricinde boş çıktığı dahi olmuştur. Ancak bu İngilizler tarafından bir tavır olarak algılanmıştır. Sabiha Sertel olayla ilgili şunları söylemiştir:

⁴⁵⁸ Osmanlı döneminde Harbiye Nezareti olan ve bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının avlusunda yer alan askeri tutukevidir. II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde muhalifler ve siyasi suçlular burada hapsedilmiş, pek çok ünlü siyasetçi, asker, yazar ve gazeteci bir dönem burada kalmıştır. Bekirağa Bölüğü'nün ünü, her dönem muhaliflerin hapsedildiği yer olmasından gelmektedir.

⁴⁵⁹ Yıldız Sertel, *age*, s.95.

⁴⁶⁰ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.33.

⁴⁶¹ Yıldız Sertel, *age.*, s.96.

“Büyük Mecmua ile İngiliz Sansürünün baş Colonel(Albay) veya Majör (Binbaşı) Armstrong arasında da bir savaş başlamıştı. Ben sansürden çizili olarak gelen yazıların yerlerini beyaz yayımlamaya devam ediyordum. Bazı nüshalar gülünç denecek kadar boş çıkıyordu. Benim bu hareketim, bir işgal kuvvetinin sansürü olan Armstrong’u fena halde kızdırıyordu. Bir gün yazıları Haydar Bey’den almaya gittim fena halde hiddetliydi.

“ Siz ne istiyorsunuz? “dedi. “ Size, sansürün çıkardığı yazıların yerini boş bırakmayın diye defalarca söyledim. Aldırış etmiyorsunuz.. Matbuat müdürü siz misiniz, ben miyim?”

“Siz yazıyı öyle bir yerden kesiyorsunuz ki, burasını hiçbir şekilde doldurmak mümkün değildir.”

“Yazı bitmiş gibi bir çizgi çizer, yeni bir yazıya başlarsınız. Yani halkı isyana mı teşvik edeceksiniz?”

“ Uyanmaya Çağıracağız.” Bu savaş günlerce böyle devam etti. Nihayet bir gün Haydar Bey, Armstrong’un beni görmek istediğini bildirdi. Beni Matbaa Müdürlüğü’nde başka bir odaya götürdüler. Masanın başına uzun boylu sarışın bir subay ayakta duruyordu. Götüren adam beni tanıttı. Armstrong elimi sıktı. “Oturun,” dedi, “benim emirlerime karlı gelen asi siz misiniz? Yazıları bu şekilde çıkarmaya devam ederseniz, ben bu dergiyi kapatırım.” “Kapatırsınız, kuvvet elinizde. Fakat kapatacağınız güne kadar bu dergi böyle çıkar.”⁴⁶²

Kapanacağı güne kadar dergi sansüre takılan kısımları beyaz halde çıkmış ve her daim savaş ruhunu canlı tutmaya çalışmıştır. Sabiha Sertel bu tavrı ile kendisine fırsat verildiğinde neler yapabileceğini göstermiştir. Vatanını ve hürriyetini savunma amacı ile sansüre karşı bir tavır sergilemiştir. Tıpkı teze konu olan diğer kadınlar gibi o da baskıya hemen boyun eğmemiş alternatif fikirler üretmeye çalışmıştır.

“Sansürün baskısı altında dergi öyle bir hale gelmiştir ki, yazarlar günün en önemli konularına dokunamıyorlardı. Anadolu’da milli kurtuluş hareketi başlamıştı. İstanbul’da bu hareketi destekleyenler canla başla harekete yardıma çalışıyordu. İngilizler, Amerikalılar, padişah bu hareketin gelişmesinden çok korkuyordu. Gazetelerde milli kurtuluş yararına konuşanlar susturuluyor, birçok dergi kapatılıyordu. Bu arada Büyük Mecmua da İngiliz sansürünün emriyle, Basın Yayın Müdürlüğü tarafından kapatıldı.”⁴⁶³

⁴⁶² Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.33.

⁴⁶³ *Age*, s.40.

Büyük Mecmua dergisinin kapanmasının ardından Sertel çifti, kendilerine yeni bir uğraş aramaktaydılar. Halide Edip, bir Amerikalının 10 Türk gencine Amerika’da görecekları eğitim için burs sağlayacağını ve bu on kişilik listeye Sabiha ve Zekeriya çiftini yazdığını söylemiştir. Serteller bu fırsatı kaçırmayarak teklifi kabul etmişlerdir.⁴⁶⁴ Sertel çifti Halide Edip’in aracılık yaptığı bu burs ile yurtdışına çıkmış ve eğitimlerine orda devam etmişlerdir.

Zekeriya Sertel yurda döndükten sonra Sabiha Sertel’den önce Ankara’ya gitmiştir. Matbuat Müdürü olarak göreve başlamıştır. Ancak bir müddet sonra istifa etmek istemiştir. İstifasının sebebi ise basına sansür konmasını kabul edememesidir. İstanbul gazeteleri basına sansür konacağı havadisini yayımlamış. Zekeriya Sertel bu haberi hemen yalanlamış. Dâhiliye Vekili plan Ferit(Tek) Bey kendisini çağırarak , “hükümetin sansür koyma niyetinde olmadığını nereden bildiğini” sormuş. Zekeriya Sertel “ben demokratik bir rejimde sansür koyan matbuat müdürü olamam” gerekçesiyle istifasını yazmıştır.⁴⁶⁵ Hayatı boyunca demokrasi ve ifade özgürlüğünü savunan Zekeriya Sertel başarılı bir gazeteci olarak sansüre karşı net tavrını ortaya koymuştur. Amerika’dan ülkelerine faydalı olabilmek için her türlü çalışmaya açık olarak dönen Sertel çifti, umduklarını bulamamıştır. Sabiha Sertel de Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Bey’in teklifi üzerine beraber çalışmayı kabul etmiştir. Ancak çocuk meselelerinin ne olduğunu anlamak için talep ettiği sosyal incelemenin de reddedilmesi üzerine o da İlmi araştırmaların dahi yapılamadığı bir kurumda yararlı olmayacağını öne sürmüş ve istifa etmiştir. Ankara’da umduğunu bulamayan Sertel çifti gazetecilik faaliyetlerine başlamaya karar vermiştir.

4.3.1. Sabiha Sertel’in “Resimli Ay” Dergisindeki Sosyal ve Siyasal Muhalif Tavrı

Zekeriya- Sabiha Sertel çifti, Ankara’dan döndükten sonra, Zekeriya Sertel gazeteciliğe dönmeye karar vermiş, eşi Sabiha’ya da beraber çalışmayı teklif etmiştir. Sabiha Sertel, her ne kadar sosyolog olarak yetiştiyse de, o alanda yapacak bir iş bulmak olanağını göremediği için bu teklifi kabul etmiştir. Böylece, 1924’te, Resimli Ay adında bir dergi çıkarmaya başlamışlardı.⁴⁶⁶ Resimli Ay dergisi hem

⁴⁶⁴ Yıldız Sertel, *age.*, S.100.

⁴⁶⁵ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.121.

⁴⁶⁶ Yıldız Sertel, *age.*, s.116-117.

Sabiha Sertel hem de Zekeriya Sertel için büyük öneme sahip olmuştur. Her ikisi de büyük emeklerle kurdukları bu dergiye yazılar yazmış ve halkı yönlendirmeye çalışmışlardır. Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel ‘in çıkarmış oldukları gazete ve dergilerinin muhalefetinin ideolojisi, Sertel çiftinin düşünceleri ve tutumları ile paralellik göstermektedir. Resimli Ay dergisi, 1 Şubat 1924 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Zekeriya Sertel Resimli Ay’ın çıkış amacını şöyle anlatmıştır:

“Cumhuriyet ilân edilmiş olmasına rağmen, memlekette hürriyet ve demokrasiye gidildiğini gösteren hiçbir işaret yoktu. Halka önem verilmiyordu. Kurtuluş Savaşında kanlarını ve canlarını verenler unutulmuştu. Şimdi başta bulunanlar, kendilerine bir saltanat kurmaya çalışıyorlardı. Halk yine şef aletiyle baş başa bırakılıyordu. Yönetim başında yeni çıkar grupları kurulmaya başlamıştı. Bunlar yönetimdeki imtiyazlı durumlarından yararlanarak servet yapmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Bu gidiş diktatörlüğe, kötü politikacılığa, halkın sömürülmesine yol açabilirdi. Bununla savaşmak, herşeyin üstünde halkın iradesini, halkın çıkarlarını hâkim kılmak gerekti. İşte Resimli Ay’ı çıkardığımız zaman tuttuğumuz yol bu olmuştu.⁴⁶⁷

“Resimli Ay” dergisinin toplumun ilerlemesine yönelik olduğu ve bunun için çıkmaya başladığı derginin son sayılarında belirtilmiştir. Sabiha Sertel bunu Ocak 1931’deki yazısında şöyle ifade etmiştir: “O (Resimli Ay) bir ideal mecmuasıydı. Bu memleketin fikir hayatında küçücük bir rol oynamak, mustarip kütlelerin dertlerini terennüm etmek için çıkıyordu.”⁴⁶⁸ Zekeriya Sertel dergi hakkında şunları söylemektedir:

“1924 sonlarında, İstanbul’da Resimli Ay gazetecilik hayatımın en önemli ve meraklı dönemini teşkil eder. Cumhuriyet gazetesinden ayrıldıktan bir süre sonra, 1924 sonlarında, İstanbul’da “Resimli Ay” adında aylık bir dergi çıkardım, O zamana kadar Türkiye’de öyle bir dergi çıkarılmamıştı. Çıkan dergiler daha çok sahiplerinin fikirlerini yaymak ya da kaprislerini beslemek için yayınlanırdı. Okur ile halk ile halkın hayat ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmezdi. Bu nedenlerle dergiler halktan uzak ve halkın üstünde kalır, satışları iki-üç bini geçmezdi. Bu dergiler ne teknik, ne de yazılan bakımından okura bir şey söylemezdi.⁴⁶⁹

Sabiha Sertel 1 Şubatta çıkan ilk nüsha, başyazısında derginin hedefini şöyle anlatmıştır:

⁴⁶⁷ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.,128.

⁴⁶⁸ Sabiha Sertel, “Resimli Ayın Hikâyesi”, *Resimli Ay*, Ocak 1931, s. 1

⁴⁶⁹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.,127.

“Bizde şimdiye kadar iki şekil dergi çıkmıştır. Bunların birincisi, sayısı az bir okuyucuya hitap eden edebi mecmualardır; yazılar, yazarın edebi zevkine göre yazılır. Bir de ikinci sınıf mecmualar vardır ki, bunların para kazanmak ve şöhret sağlamak emeliyle kitapçılar ve amatörler çıkarırlar. Resimli Ay ne birinci ne de ikinci zümreye dâhildir. Bizim hedefimiz okuyucuların, okuma ihtiyaçlarını doyumak ve memleketimizde gerçekçi bir halk dergisi kurmaktır. Bizce bir makalenin değeri, altındaki imzadan ziyade, çok okunmasındadır. Özellikle, 'Resimli Ay'da yayımlanacak makaleler, hikâyeler, genel olarak yazılar, yalnız dar bir zümrenin edebî zevkine cevap veren yazılar değil, fakat insanların hissî, fikrî dimağı, bedî ihtiyaçlarını doyuran, genel nitelikte yazılar olacaktır. Bu şekil, mecmuacılık âleminde yeni bir yoldur.”⁴⁷⁰

“Resimli Ay” bu amaçlarının yanında halkın kültür seviyesini yükseltme amacı da taşımıştır. Sabiha ve Zekeriya Sertel çifti Resimli Ay’ın halktan kopuk olmaması gerektiğini savunmuş ve tezin ilerleyen bölümlerinde yer vereceğimiz yazılarını buna göre yazmıştır. Sabiha Sertel derginin amacını şu şekilde anlatmaktadır:

“ O vakit yüzde sekseni okuma yazma bilmeyen memleketimizde yarım bir eğitimle kalmış, aydınlar tarafından ihmal edilmiş olan %80’i aydınlatmak, onlara demokrasinin ne olduğunu anlatmak ilk hedefti. Bundan başka Resimli Ay, Milli Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, kurulması tasarlanan Yeni Türkiye’de sosyal problemleri ele almak, saltanat devrinin cumhuriyete bıraktığı ekonomik, sosyal, kültürel bozuklukları su üstüne çıkarmak, bunlara çare aramak amacıyla ortaya çıkmıştır. Davaların akademik, teorik bakımdan incelenmesini değil, bu teorileri halkın anlayabileceği bir dille halkın önüne sermeyi hedef tutmuştur. Bir bakıma Resimli ay magazindi. Fakat halkın kültür seviyesini yükseltmeye yarayacak bir magazin.”⁴⁷¹

Zekeriya Sertel yazıların çoğunu hayat arkadaşı Sabiha Sertel’le kendisinin yazdığını dışardan pek yazı almadığını söylemiştir.⁴⁷² Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkmış ekonomik yönden oldukça ağır koşullar altında yaşayan bir ülkenin basımında Batı’daki teknolojik yeniliklerin izlenmesi elbette beklenemezdi. Dövizin kıt olması, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik koşullar buna engeldi. Bu nedenle bu söz konusu yayınlar son derece zor ve ilkel koşullarda basılmaktaydı. Fakat tüm bu olumsuz koşullara karşın, Zekeriya Sertel yönetimindeki Resimli Ay içerikte

⁴⁷⁰ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,79-80.

⁴⁷¹ *Age*, s.80.

⁴⁷² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.,128.

yenilik getirmek amacı güttüğü gibi, özenli Amerikan dergilerini andıran baskısıyla tüm dikkatleri üzerinde toplamaktaydı.⁴⁷³

Şekil, muhteva ve metot bakımından yeni olan bu dergi, halk arasında, aydınlar arasında büyük bir sevgi ile karşılanmıştır. İstanbul ve taşra basını ikinci nüshanın intişarından sonra dergi hakkında övücü bir dil kullanmıştır. Özellikle “Vakit”, “İkdam”, “İleri” gazeteleri “Resimli Ay”ı Türkiye’nin en edebi, en nefis, en mükemmel dergisi olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁷⁴ Resimli Ay’ın yazar kadrosunda, Mehmet Rauf, Reşat Nuri, Yusuf Ziya, Hakkı Suha, Ercüment Ekrem, Hıfzı Tevfik, Sadri Ertem, Selim Sırrı, Mahmut Yesari, Yakup Kadri gibi yazarlar bulunmaktaydı. Resimli Ay’ın diğer dergilerden oldukça farklı olmasını isteyen Sertel çifti bunu başarmıştır. Resimli Ay diğer dergilerden farklı olarak halkın belli bir kesimine değil tamamına hitap etmeyi amaçlamıştır.

Resim Ay’ın rekabet edeceği dönemin başlıca dergileri ise şunlardır; 1922 yılından beri yayınlanan mizah dergisi olan Akbaba, 1904 yılından beri yayınlanan haftalık fikir dergisi İçtimat, yayın hayatına Resimli Ay’dan sonra 1925 yılında atılan, bir başka magazin dergisi olarak atılan Haftalık Mecmua, 1923 yılında yayın hayatına fikir ve edebiyat dergisi olarak atılan Milli Mecmua, tüm bu dergilere ek olarak, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı’nca fikir ve sanat dergisi olarak 1926 yılında çıkartılan Hayat dergileridir.⁴⁷⁵

Sabiha Sertel Yedi yıl boyunca yayına devam eden Resimli Ay’ı iki devreye ayırma gerekliliğinden bahseder. Ona göre 1924’ten 1928’e kadar olan devre, gerçek bir demokrasinin kurulması için savaş ve sosyal problemlerin incelenmesi devridir. Fikir cephesini daha ziyade Zekeriya Sertel ile kendisinin idare ettiğini, edebi yazıları ise görev verdikleri kadro tarafından yazıldığını dile getirmektedir. Bu yazıların yanında halkın genel bilgisini yükseltecek yazılara yer verildiğini söylemektedir. İkinci devrenin ise 1928’den 1930’a kadar devam etmiş, yeni bir edebiyatın doğuşunu gösteren bir devre olduğundan söz eder. Yazılarda, hikâyelerde ilerici, sosyalist fikirlerin ön plana çıktığını, yazı kadrosunun değiştiğini, Nazım

⁴⁷³ Necdet Ekinçi, Bengi Kümbül, Serap Sarıhan, Zekeriya Sertel Amerikan Kültür Emperyalizminin Ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s.4-25.

⁴⁷⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.80.

⁴⁷⁵ Hıfzı Topuz, *II.. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2003, s.390-391

Hikmet Sabahattin Ali, Suat Derviş, Vala Nureddin, Sabri Ertem ve diğer yazarların sol bir edebiyatın yazarları olarak ortaya çıktığını söylemiştir. Hikâyelerin, şiirlerin eskisi gibi yazarların zevkini doyumak için değil, toplumun gerçeklerini ortaya koymak amacı ile yazıldığını söylemektedir.⁴⁷⁶ Sabiha Sertel hayatında büyük yer tutan Resimli Ay'a yazdığı yazılarla büyük katkı sağlamıştır. Sabiha Sertel, Resimli Ay'a yazmış olduğu yazılar sayesinde kendisi de kısa zamanda ün kazanmıştır. Yazılarında toplumsal sorunları ele almıştır. Bu sorunların, sosyal, siyasi yönlerine değinmiş ve bunların çözümü için yol göstermiştir. Ele aldığı temel konulardan bazıları kadın sorunları, çocuklar, eğitim, sosyal güvenlik olmuştur.

Sabiha Sertel yazdığı bazı yazıları nedeni ile mahkemelik olmuştur. Muhafız tavrını sergileyen, baskı ve sansüre rağmen anlatmak istediğini yazılarla anlatan Sabiha Sertel birkaç yazısı nedeni ile davalık olmuştur. Cumhuriyet gazetesine yazmış olduğu bir fıkra bunlardan biridir. Cumhuriyet gazetesinde yazdığı bir fıkra nedeni ile savcılık tarafından çağırılmıştır. Sabiha Sertel'e yazdığı 'Bir Tabak Sofrayı Dağ Gibi Ezdi' yazısı nedeniyle savcılık tarafından hakkında dava açılmıştır. Yazı fakirlik yüzünden çocuğunu satmak isteyen bir anneyi konu almıştır, bir annenin çocuğunu satabilecek kadar aciz duruma getiren sebeplerin ne olduğunu irdelemiş ve sonuç olarak toplumda bir takım aksaklıkların olduğunu dile getirmiştir.

Sabiha Sertel hiçbir ananın gönül hoşluğu ile kanından, canından çıkardığı yavrusunu yangın yerine bırakmayacağını, bunun sosyal nedenlerinin araştırılması gerekliliğini savunduğunu belirtmiştir.

“Eğer aylardan beri işsiz bir işçiye sendika yardım elini uzatmış, toplum ona koruyucu kanatlarını germiş olsaydı, bu kadının çocuğunu yangın yerine bırakmayacağını savunmuştur. Aç insanları, işçileri, kimsesiz çocukları koruyacak teşkilatların yokluğunun, bu sosyal facialara yol verdiğini, anayı, nikâhsız çocuğunu, nafakasız çocuğunu atmaya zorladığını, bu olayda bedbaht olanın ana değil toplumun sorumlu olduğunu dile getirmiştir.⁴⁷⁷ Sabiha Sertel bu olaydan sonra savcılıktan bir çağrı geldiğini ve kendisini savunmak zorunda kaldığı şöyle anlatmaktadır:

“ Savcı bu fıkrayı ne amaçla yazdığımı sordu. Gülümsedim: “ Herhalde para kazmamak için yapmadım. Bu yazıda ne maksat olabilir? Ben sosyal facialara sebep olan ilgisizliği, teşkilat yokluğunu tenkit ettim.”

⁴⁷⁶ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, age., s.81.

⁴⁷⁷ *Age*, s.84.

“Hayır, bu yazı cumhuriyet rejimini tenkit ve sınıflar arası nifak sokmak maksadı ile yazılmıştır.”

Cevap verdim: “Bu olaylar cumhuriyet rejiminden önce de vardı. Şair Tefik Fikret “ Bir fazla tabak sofrayı dağ gibi ezdi⁴⁷⁸ mısrasını saltanat devrinde yazmıştı. Fakat cumhuriyet devrinde fazla bir tabağın sofrayı dağ gibi ezmemesi gerektiğini belirtmek için yazdım.” Savcıcıyı kandırmadım. Beni rejimi tenkit etmek ve sınıflar arası nifak sokmak suçuyla mahkemeye verdi. Ankara’da idareciler “ sosyal adalet ”ten söz açıyorlar, burada benim bir sosyal olayın nedenini belirtmem bir suç oluyordu.⁴⁷⁹

Sabiha Sertel bu olayın ardından Nadi Bey’in kendisi yanına çağırıldığını ve bir uyarında bulunduğunu dile getirmiştir. Nadi Bey Sabiha Sertel’in yazılarından biraz fazla tenkit olduğunu düşünüyordu. Sabiha Sertel ise hükümeti tenkit etmediğini. Sosyal kuruluşlardaki eksikliği tenkit ettiğini dile getirmiştir. Sabiha Sertel eleştirisinin neye karşı olduğunu Nadi Bey’e şöyle anlatmıştır:

“Demokratik bir rejim, halkın hâkim olduğu, halkın menfaatlerinin korunduğu bir rejimdir. Bunu, yafta olarak meclisin kapısına asmak yetmez, kuruluşlarını beraber getirmek lazım. Ben demokratik bir rejimi savunuyorum.” Nadi Bey’in “ Çocuğunu yangın yerine bırakan kadının demokrasi ile ne ilgisi var?” sorusu üzerine şu cevabı vermiştir:“ Bu olay, sosyal yapıdaki bozukluğun dışarıya küçük bir aksidir. Sosyal yapıdaki bozukluklar ele alınmadıkça, bunları önleyecek teşkilatlar kurulmadıkça, demokrasi kurulamaz. Ben siyasi mekanizmayı değil sosyal mekanizmayı tenkit ediyorum.”⁴⁸⁰

Sabiha Sertel bir sosyolog olarak toplumdaki aksaklıları eleştirmiştir. Buna sebep olan sosyal ilgisizliği gözler önüne sermiştir. Sabiha Sertel’in Nadi Beyle yapmış olduğu bu konuşma da onun savunduğu fikrin nedenli arkasında durduğunun kanıtı olmuştur. Ayrıca Sabiha Sertel gazetecilik konusunda gittikçe Eşi Zekeriya Sertel’den bağımsız olmaya başlamıştır. Sabiha Sertel yazdığı yazılar nedeni ile daha birçok kez tenkit görecektir ve hatta tekrar mahkemelere gidecektir.

Sabiha Sertel Resimli Ay’ın Haziran 1924’ te çıkan sayısında “Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar” adlı yazısı nedeni ile de hâkim karşısına çıkmıştır. Yıldız Sertel annesi Sabiha Sertel’in bir yazıdan ötürü mahkemeye çıkan

⁴⁷⁸ Tefik Fikret’in “ Küçük Aile” şiirinden.

⁴⁷⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.84.

⁴⁸⁰ *Age*, s.84.

ilk Türk kadın gazeteci olduğunu dile getirmiştir.⁴⁸¹ Sabiha Sertel Resimli Ay'da "Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar" başlıklı yazısında dul kadınların dramını sosyal bir sorun olarak ele almış ve muhalif tavrı ile var olan bu sorunu gözler önüne sermiştir. Haziran 1925 de Resimli Ay'da yayınlanan yazısının bir kısmı şöyledir;

"Memleket baştan başa tufeyli dullarla doludur. İçtimai hayatımızı felce uğratan bu kesret, harplerin, felaketlerin ve nankörlüklerin mirasıdır. Her birimizin evinde, omuzlarımıza yükletilmiş beş-altı kadın var. Bugün, hayatı sürünerek geçiren bu kadınları asî yapan nedir? Askerlerden, zabıtlardan, muhacirlerden arta kalmış milyonlarca dul vardır. Bunlar hayatını ve kanım bu milletin uğruna döken fedakârların bize bıraktığı tufeylilerdir. Onlar için hayat bir yük, onlar da cemiyet (toplum) için bir yüküdür. Bu gayri tabii vaziyetten ne onlar ne de millet memnundur. Onlan isyana sevk eden bu vaziyet, bizi lakayt bir seyirci olarak bırakmamalıdır. "Bu da sanki hükümet mi? Bir dilim ekmek için günlerce genç, ihtiyar, çocuk Maliye Şubesinin bahçesinde, koridorunda sürünür, gelir gideriz. Sanki ceplerinden ihsan ediyorlarmış gibi bir azametle, "Yarın gel hanım, öbür gün gel hanım!" diye bir de emir savururlar. (...) Onlardan sadaka istemiyoruz..."⁴⁸²

Sabiha Sertel dul kadınların yalnızca hayatlarını devam ettirebilmek için çektikleri zorlukları gözler önüne sermemiş, aynı zamanda bahsi geçen aynı yazısında sosyal sorun olarak gördüğü bu probleme çözüm önerisinde bulunmuştur. Sabiha Sertel'e göre eşlerini kaybetmiş ve çocuklarına bakmak zorunda kalan bu dul kadınlara devlet hayatlarını devam ettirebilmeleri için çalışacakları bir iş vermelidir. Sabiha Sertel birçok kişinin değinmediği ya da değinmeye çekindiği konuları gözler önüne sermekten hiç çekinmemiştir. Bu nedenle muhalif tavrı ile sosyal konularda her zaman fikir beyan etmiştir. Sabiha Sertel dönemin sosyal sorunlarına kayıtsız kalmamış, özellikle bu sorunların kadın boyutuna dikkat çekmeyi kendine görev edinmiştir. Sabiha Sertel tenkitleriyle ilgili bir öz eleştiri yapmıştır.

"Devrimin daha yerleşmediği, gerici muhalefetin geliştiği bir devirde bu tenkitler doğru muydu? Belki değildi. Fakat biz, demokratik bir rejimin kurulmasını bütün samimiyetimizle istediğimiz için noksanları göstermek istiyorduk."⁴⁸³ Sabiha Sertel yazılarının sonucunda tenkitlerle karşılaşmasına hatta yargılanmalar olmasına

⁴⁸¹ Yıldız Sertel, *age.*, s.125.

⁴⁸² Sabiha Sertel, "Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar", *Resimli Ay*, No.5, Haziran 1924, s.19.

⁴⁸³ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, *age.*, s.92.

rağmen sosyal düzeni eleştirmeye devam etmiştir. Onun muhalif tavrı hem sosyal alana hem de siyasi alanda kendini göstermiştir. Siyasi alanda olan muhalif tavrı tezde yer alan Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar'dan daha fazla olmuştur. Ve yine muhalif tavrı nedeni ile bu iki isme göre daha çok yaptırımla karşılaşmıştır.

1925'te "Şeyh Sait isyanı" olarak adlandırılan, Kürt ayaklanmasından sonra, "Takrir-i Sükûn" kanunu çıkarılmış, İstiklal Mahkemeleri kurulmuştu. Bu mahkemelere, isyanı çıkaranların yanında bazı gazeteciler de gönderiliyordu. Zekeriya Sertel ve Resimli Ay yazarlarından, Cevat Şakir de bunlar arasındaydılar. Hemen tevkif edildikleri gece Ankara'ya götürüldüler. Sabiha Hanım, kendi kendine soruyordu: "Ama niçin?" Bazı yazıların Ankara'yı kızdırmış olduğunu biliyordu." Ama Zekeriya, hangi suçla mahkemeye verilecekti?" Ertesi sabah gazetelerde, Cevat Şakir'in Resimli Perşembe'de yazdığı bir yazı yüzünden, Zekeriya'nın da, derginin imtiyaz sahibi olması dolayısıyla götürüldüklerini öğrenecekti. Cevat Şakir, söz konusu yazısında, İttihatçılar döneminde, asker kaçaklarının muhakeme edilmeden asıldıklarını anlatmıştı. Bu yüzden mi, İstiklâl Mahkemesi'ne çıkacaklardı? Ya Resimli Ay? Resimli Perşembe? Çocuk dergileri? Çocuk Ansiklopedisi? Zikri 'siz, Cevat 'sınız nasıl çıkacaktı? Tam bir kâbus içine giriyordu ki, kendisini toplardı: "Paniğin sırası değil, ben çıkaracağım!"⁴⁸⁴ Zekeriya Sertel'in üç sene sürgün cezasını Sinop'ta geçirecek olması Sabiha Sertel'i oldukça telaşlandırmıştır. Sertel dergileri nasıl çıkartacağı düşünmüştür. Mahkûm bir adamın dergi çıkaramayacağını daha önce tecrübe edinmiş olan Sabiha Sertel derginin imtiyaz hakkını birinin alması gerektiğini biliyordu. Derginin imtiyaz hakkını Nebizade Hamdi Bey üzerine almıştır.

Sabiha Sertel bir yandan dergiye yazılar yetiştirmeye çalışmış bir yandan da dergi ortağı Suudi Bey ile uğraşmıştır. Suudi Bey Zekeriya Sertel'in yokluğundan yararlanıp, derginin bundan sonra çıkamayacağı fikrine kapılıp mevcut sermayenin üstüne konmak istemiştir. Ancak Sabiha Sertel tüm bunlara rağmen dergiyi çıkarma konusunda ısrarcı olmuştur. Suudi Bey'in Sabiha Sertel'den habersiz başka bir hesap tutması ve bayilerden para gelmediğini söylemesi üzerine. Sabiha Sertel Zekeriya Sertel'in talimatı üzerine Suudi Beyin hesaplarının kontrol edilmesini istemiş ve mahkemeye başvuru yapmıştır. Mahkeme bitinceye Kadar Resimli Ay ve Resimli

⁴⁸⁴ Yıldız Sertel, *age.*, s.128.

Perşembeye ait her şey bir odaya kapatılıp mühürlenmiştir. ⁴⁸⁵ Sabiha Sertel bu olaya oldukça üzülmüştür. Ancak derginin çıkarılması konusunda hep ısrarcı olmuştur. Önündeki bir diğer engel ise Mahkeme bitene kadar Derginin “Resimli Ay” adı ile çıkamayacağı olmuştur.

Derginin adını değiştirmek, yeni bir imtiyaz sahibi bulmak gerekmiştir. Ankara’ya Nebizade Hamdi Bey’e yazmış ve “Resimli Ay” yerine “Sevimli Ay” imtiyazını üzerine aldığını bildiren bir belge göndermesini rica etmiştir. ⁴⁸⁶ Sabiha Sertel derginin “Sevimli Ay” ismiyle de olsa çıkmaya devam etmesini kendisi için bir zafer olarak görmüştür. Dergideki bütün yükün kendi omuzlarında olması ve derginin çıkmasını sağlaması onun büyük özveri ve çalışması sayesinde olmuştur.

Sabiha Sertel’i Sevimli Ay’daki yazıları nedeni ile de savcılık peşini bırakmamıştır. Doğum kontrolü ile ilgili bir yazısından dolayı yine savcılığa çağırılmıştır. Yazı hükümetin siyasetine aykırı bulunmuştur. Yıldız Sertel yazı ile ilgili şunları söylemiştir: “ Bereket versin yazı, kendi imzası ile çıkmamıştır. Bir erkeğin suçu üzerine alması gerekiyor, zira o zamanın düşünüş tarzına göre, bir kadının böyle bir konuyu ele alması ayıp. Tüccar bir kuzen, yazının sorumluluğunu üzerine alıyor ve az bir cezayla kurtuluyor.”⁴⁸⁷ Doğum kontrolü gibi devrinin çok ötesindeki konular hakkında düşünebilen Sabiha Sertel, daha sonra anılarında böyle bir harekette bulunduğu için oldukça pişman olduğunu, birçok defa yazının kendisine ait olduğunu kabul etmek için girişimde bulunduğunu ancak dostlarının kendisini engellediğini söylemiştir.

Sabiha Sertel’in "Garp Medeniyeti Şark Medeniyetini Niçin Yendi?"⁴⁸⁸ ve "Fikre Hürmet Etmeyi Bilmelidir"⁴⁸⁹ başlıklı yazıları dönem ve var olan mevcut durum hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. "Şark'la (Doğu ile) Olan Son Rabıtamızı da Kestik"⁴⁹⁰ başlıklı yazısında da Cumhuriyet’in kazanımların desteklediğini, örneğin Latin harflerinin kabulünün önemli bir devrim olduğunu dile

⁴⁸⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.102.

⁴⁸⁶ *Age*, s.104.

⁴⁸⁷ Yıldız Sertel, *age.*, s.135.

⁴⁸⁸ Sabiha Sertel, “Garp Medeniyeti Şark Medeniyetini Niçin Yendi?”, *Sevimli Ay*, Şubat 1926, Sayı:12, Cilt:3,s.1-2.

⁴⁸⁹ Sabiha Sertel, “Fikre Hürmet Etmeyi Bilmelidir”, *Sevimli Ay*, Kasım 1926, sayı: 35,Cilt:3,s.5.

⁴⁹⁰ Sabiha Sertel, “Şark'la (Doğu İle) Olan Son Rabıtamızı Da Kestik”, *Resimli Ay*, Eylül 1928, sayı:55,s.1-2.

getirmiştir. Gazi Mustafa Kemal'e de şükran duyan Sabiha Sertel Mustafa Kemal'in siyasi zaferi hakkında şunları söylemiştir:

“Gazi siyasi zaferden sonra bu zaferi kazanmak için, içtimai bir inkılap yapmak, Şark kültüründen kalmış, müstehase (fossil) olmuş ne kadar anane varsa birer birer ayıklayıp, yeni ve zinde bir Türkiye meydana çıkarmak için yeni bir harp açmıştı. Bugün o harpten de en büyük zaferi kazanmış bir kumandan gibi dönüyor.”⁴⁹¹

Sabiha Sertel yayımladığı en ilgi çeken yazılarından bir tanesi 1927 yılında Resimli Ay'da çıkan “ Ben İnsan Değil miyim?”⁴⁹² Başlıklı yazısı olmuştur. Bu yazısı ile Sabiha Sertel'in Türk kadın hareketine basın yoluyla nasıl bir katkı sağladığı görülmektedir. Ayrıca Bu yazı Sabiha Sertel'in muhalif tavrını ve savunduğu fikir için neler yapabildiğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Sabiha Sertel Yazının yazılmasına sebep olan olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“Resimli Ay Limited Şirketi” kurulduktan sonra, Resimli Ay ve diğer bazı dergilerle bayiler arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bayiler, dergileri satmak için aldıkları bedelin, anlaşmaya aykırı olarak yükseltilmesini istiyor, tehdit olarak dergileri satmıyorlardı. Birkaç dergi sahibi bayilere göndermek üzere bir mektup hazırlamış. Buna benim de katılmamı istediler. Mektubu ben de imzaladım. Bu mektup yüzünden bayiler dergiler aleyhine bir dava açtı. Bu dava da bende Resimli Ay ve Çocuk Ansiklopedisi'nin temsilcisi olarak bulunuyordum. Hakkımızı savunmak için diğer dergi sahipleriyle beraber vekâletnamenin düzenlenmesi için Eminönü Kâtibiadilliğine başvurduk. Kâtibiadil, iki tanığa lüzum gösterdi. Vekâletnamenin iki nüsha yazılmasını ve birbirimize tanık olmayı teklif ettik. Ben arkadaşlarla konuşuyordum. Diğer bir arkadaş bana seslendi: “Sabiha Hanım, Kâtibiadil sizin tanıklığınızı kabul etmiyor.”⁴⁹³

Bu olayı ardından Sabiha Sertel, yazılarını yazdığı, sayfalarını bağladığı, işlerini çevirdiği dergileri ilgilendiren bir konu hakkında kendisinin tanık dahi olamayışını“ Ben İnsan Değil miyim” başlıklı yazısı ile eleştirmiştir. Bu yazısı ile adeta hücumu geçen, medeni kanunun kendisine bu hakkı tanıdığını savunan Sabiha Sertel kadının sahip olduğu vatandaşlık ve insanlık haklarından bahsetmiştir. Kadına tanıklık hakkı dahi vermeyen bu kanunların şeriat kanunu olduğunu, Medeni

⁴⁹¹ Yıldız Sertel, *age*, s.143.

⁴⁹² Sabiha Sertel, “Ben İnsan Değil Miyim?”, *Resimli Ay*, Temmuz,1927, sayı: 5,Cilt 4.,s.4-5.

⁴⁹³ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,110.

Kanun'un kadınlara bu hakkı tanıdığını, hâkimlerin bu hakkı bilmediklerini ve tanımadıklarını savunmuştur. Sabiha Sertel'in bu tavrı tepkilere neden olmuştur.

Cumhuriyet gazetesinde, Avukat Gadfranko Sabiha Sertel'i savunmuştur. Bu olay ardından Cumhuriyet gazetesinde şeriat kanun ve Medeni kanunun kadınlara verdiği haklar hakkında makaleler yayınlanmıştır. Bu konu hakkında Cumhuriyet gazetesinin kendisinden de bir makale yazılmasını istediğini belirten Sabiha Sertel yazdığı bu makale nedeni ile de savcılık tarafından çağırılmıştır. Sabiha Sertel anılarında olaydan şöyle bahsetmektedir:

“ Savcı beni nezaketle karşıladı. Bu yazının devlet kanunlarına bir saldırı olduğunu, çok nazik bir zamanda yaşadığımızı, Takrir-i Sükûn Kanununu yürürlükte olan bir memlekette böyle uluorta kanunlara çatılamacağımı söyledi. “ Kanunları tenkit etmek, devlet otoritesini sarsmaktır. Ancak müspet tenkitler yapılabilir,” dedi. Cevap verdim: “ Eğer benim hakkımı aramaklığım, kanunun yürürlüğe girmesini istemekliğim, menfî bir tenkit ise dergileri kapayalım, Babıali'de soğan, sarımsak satalım. Medeni Kanun'un verdiği bir hakkı mahkemeler nasıl inkâr edebilirler ?” Savcı, Medeni Kanun'da böyle bir madde olduğu makamımıza bildirilmemiştir.” dedi. “Sizin hedefiniz kanunları tenkittir. Sizi uyarmak maksadıyla buraya çağırırım. Hakkınızda bir dava açacak değilim. Ancak bundan sonra yazılarınızda dikkatli olmanızı isteyeceğim. Efkârı bulandıracak en küçük tenkide bile göz yumulmayacaktır.”⁴⁹⁴

Tüm bu konuşmanın ardından Sabiha Sertel yazıyı neden yazdığını şu sözleri ile açıklamıştır:

“Kişi, kanunun verdiği hakkı kullanmasını ve istem esini bilmediği zaman, o hak kâğıt üzerinde kalır. Bu yazı eski şeriat zihniyetinin kafalarda bıraktığı son etkileri de yıkmak için yazıl ıştır. Çeşitli itirazlara karşı, kanunun öyle olduğunda ısrar eden kâtib-i adil, kanunu bilmiyor demektir. Kâtib-i adiller, savcılar Medeni Kanun'u bilmezlerse, bana bu hakkın verilmesi hiçbir fayda sağlamaz. Bir yanlışı görmek ve göstermek, kaybolmuş bir hakkı istem ek, hiçbir zam an kanunlara saldırı değildir.”⁴⁹⁵

Sabiha Sertel bu yazısı ile muhalif tavrını ortaya koymuş yalnızca kendi adına değil kadınların tümü adına bu davayı kazanmıştır. Bu tavrı ile hala eski şeriat kanunlarını uygulayanların karşısında olmuş yeni reformları desteklediğini göstermiştir.

⁴⁹⁴ Age, s.111-112.

⁴⁹⁵ Age, s.111-112.

Sabiha Sertel ve eşi Zekeriya Sertel Resimli Ay'ı toplumun ilerlemesi için bir araç olarak kullanmışlardır. Dergiye Nazım Hikmet'in de katılması ile birlikte Resimli Ay'ın etrafında aydın grubu büyük ölçüde artmaya başlamıştır. Derginin çehresi değişmiş, edebi yazılar artmış, sosyalist fikirler ele alınmıştır. Resimli Ay son evresini sanat ve edebiyat ağırlıklı geçirmiştir. Sabiha Sertel Nazım Hikmet'in dergiye katılımından şöyle bahsetmiştir:

“Nazım Resimli Ay'da çalışmaya başladıktan sonra onun tekniği ile şiir yazan genç şairler onun etrafını sardı. Nazım'ın beğendiği şiirler de mecmuada yayımlanıyordu. Resimli Ay artık sol yazarların toplandığı, hikâyelerini yayımladıkları bir dergi olmuştu. Sadri Ertem, Suat Derviş, Sebahattin Ali ve diğer yazarların hikâyeleri dergide yayımlanıyordu. Bu yeni edebiyatçılar, toplumun sosyal durumunu, işçilerin, köylülerin, varlıklı sınıfların baskısı altında ezilen fakir halkın dertlerini kuvvetle dile getirdiler.”⁴⁹⁶

Nazım Hikmet'in serbest ölçü ile şiirler yayımlamasıyla birlikte Resimli Ay yeni doğmakta olan bir edebiyatın da beşiği olmuştur.

Resimli Ay Nazım'ın kadroya dâhil olması ile birlikte muhalif tavrını daha artırmıştır. Sabiha Sertel'in yazmış olduğu “Savulun Geliyorum”⁴⁹⁷ başlıklı yazı o dönemde ilgi odağı olmuştur. Bahse konu olan bu yazı nedeni ile Sabiha Sertel yazdığı bir fikir yazısı nedeni ile ikinci kez mahkemelik olan ilk kadın olmuştur. Sabiha Sertel Amerikan psikoloji dergisinden bir yazı tercüme etmiş “Liderin Psikolojisi” başlığını taşıyan bu dergi daha sonra Nazım ve Vala Nureddin'in ısrarı üzerine “Savulun Geliyorum” başlığı ile değiştirilmiştir. Sabiha Sertel yazının yazılma amacını hâkime şöyle açıklamıştır:

“İlmi bir makalede hiçbir özel maksat aranmaz. Kaldı ki bu yazı, Amerika'da çıkan bir psikoloji dergisinden tercüme edilmiştir. Yazıyı yazan, liderin psikolojisini tahlil etmiştir. Yazar liderin tarifini yapıyor, bir toplumun, bir partinin, bir sendikanın, herhangi bir cemiyetin başında olan, önderlik yapan, yol gösteren kimseler liderlerdir diyor. Bu yazı bu gibi mevkilerde bulunan kimselere, gençlere liderliğin ne demek olduğunu, başında bulunacakları kitleyi nasıl inceleyeceklerini, nasıl idare edeceklerini, liderin ne gibi niteliklere sahip olması gerektiğini anlatıyor. Zaten Resimli Ay, her nüshasında bu psikoloji dergisinden gençlere enerji ve azim verecek iradesini terbiye edecek makaleler tercüme etmektedir. Bu yazının gençlere

⁴⁹⁶ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,114.

⁴⁹⁷ Sabiha Sertel, “Savulun Geliyorum”, *Resimli Ay*, Aralık 1929,s.1-2.

faydalı olacağını düşünerek tercüme ettim. ‘Savulun Geliyorum’ kelimesi, liderin psikolojisini daha iyi belirttiği için, başlığı değiştirdim.”⁴⁹⁸

Sabiha Sertel yazı ile ilgili bu açıklamayı yapmıştır ancak Savcının iddianamesi şu şekilde olmuştur: Sanık Sabiha Hanım diktatörlüğün, liderin seciyesini öldüren bir mikrop olduğu ve liderin halkın önünde yürüyen ve halkın arasında yüzer, yeni açtığı yolda koşar bir şahsiyet sahibi olması ve kitlenin uşağı olmak gibi değişmeyen bir karaktere sahip bulunması lazım geldiğini zikrederek, reisicumhur hazretlerinin bu esaslardan ayrılarak insanlıktan uzaklaştığını ve halkın ıstıraplarını göreceğ göz ve işitecek kulak ve duyacak kalpten mahrum olduğunu, önderlik karakterini kaybettiğini, istibdat yapmakla gayesine sadakat gösterdiğini, azamet sattığını ve milleti sevmediğini beyan edilmek sureti ile reisicumhur hazretlerine tahkirlerde ve tecavüzlerde bulunmuştur.”⁴⁹⁹ Bu ağır suçlamının ardından şahitler dinlenmiştir. Sabiha Sertel hakkında konuşanlardan Peyami Safa Sabiha Sertel’in sosyolojiyle, sosyal konularla uğraşan ilk mütefekkir Türk kadını olduğunu, ifade etmiştir. Ancak Sabiha Sertel adına bu savunmayı yapmış olan Peyami Safha, ikinci dünya savaşı yıllarında, faşizme karşı yaptığı savaşta Sabiha Sertel’in karşında yer almıştır. Dava sonunda Sabiha Sertel iki ay hapis ve 30 lira para cezasına çarptırılmıştır. Temyize giden davda ise Sabiha Sertel tutuksuz yargılanmıştır. Bu dava dönemin zihniyetini yansıtmaması ve Sabiha Sertel açısından oldukça önem arz etmektedir. Resimli Ay ve Sabiha Sertel mahkeme yolluya baskı altına alınmak istenmiştir. Ancak Sabiha Sertel diğer yazıları ile de halkı bilinçlendirme çabası içinde olmuş ve halkın menfaatlerini savunmak onun için ilk sırada yer almıştır. Ayrıca bu dava ardından Resimli Ay halk arasında daha çok tanınmıştır.

Sabiha Sertel “Resimli Ay’da” çocukların sorunlarına özellikle değinmiştir. Bu konuda teşkilatın eksikliklerinin olduğunu savunmuş ve konuya sosyolojik olarak değerlendirmiştir. Yazılarında çocukların çalışmasının sosyal bir sorun olduğundan bahsetmiştir.

“Bunların (çocukların) sayısı belli değildir. Nerden gelip, nereye gittikleri de meçhuldür. Teşkilatsız bir cemiyet içerisinde, ormanda yaşayan adedi belirsiz hayvan sürüleri gibi, türerler, büyürler, ölürler. Cemiyet organize fertlerden mürekkeptir.

⁴⁹⁸ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*,s.,133.

⁴⁹⁹ *Age*, s.140.

Fertleri tarlada yetişen pırasa demetleri gibi hüdayinabit büyüyen, hiçbir teşkilâta bağlı olmayan yerde cemiyet yoktur... İnsan kalabalığı vardır. Asrî cemiyetleri eski cemiyetlerden ayıran en bariz alâmet, fertleri iktisadî, meslekî, İçtimaî teşkilâtlar altında toplamasıdır. Fertleri bir teşkilâta bağlı olmayan bir yerde tabîdir ki çocuk teşkilâtı da yoktur.”⁵⁰⁰

Sabiha Sertel bu yazısında teşkilatlanmanın önemini altını çizmiştir. Sabiha Sertel bu yazısı ile toplumun aksayan bir yönünü gözler önüne sermiştir. Sabiha Sertel, Türkiye’de bulunan sosyal yardım kuruluşlarının amacına uygun olarak işlemediğini hatta kötü işlediğini savunmaktadır.

Sabiha Sertel, Resimli Ay’da mahkeme sonucunu “Muhakemede Kaybettik Fakat Davamızı Kaybetmedik!” başlıklı yazısında değerlendirmiştir. Bu yazı Sabiha Sertel’in bundan sonraki tavrını da ortaya koyması açısından önem arz etmektedir:

“Köylü, köyünde açsa, üç kuruşluk mısır ekmeğini almaktan acizse, onu istismar eden bir kuvvet varsa, bu kuvvete en gür sesimizle bağırarak, köylünün hakkını istemek, her vatandaşın hem hakkı, hem de vazifesidir. Vazifesini yapan adam mahkûm olursa, bu onun için mağlubiyet değil, zaferdir.”⁵⁰¹

Yıldız Sertel Resimli Ay’ın kapanmasından şöyle bahsetmektedir:

“ Bu olaydan sonra Resimli Ay matbaası polis tarafından gözetlenmeye başladı. Bu tarassut, ortakları ürküttü. Nazım Hikmet’in yazılarının, şiirlerinin ve genel olarak sol görüşlü yazıların yayımlanmamasında ısrar ediyorlardı. Sabiha ve Zekeriya ise, buna şiddetle karşı koyuyorlardı. Bunun sonucunda ortaklık bozuldu. 1930 yılının son aylarında, ortaklar Resimli Ay Limited Şirketi adına gazetelere şu ilanı verdiler: "Son zamanlarda Resimli Ay Mecmuasında memleket ve okuyucuların hiçbir ihtiyacını tatmin etmeyen köhne mevzulara, faydasız yazılara yer verildiğini gören müessesemiz, başyazarlarının vazifelerine nihayet vermiş ve bu mecmuayı kapamaya karar vermiştir." Sabiha-Zekeriya çiftinin böylece Resimli Ay’dan kovulmaları çok acı ve inanılması güç bir gerçektir. Şirketin kurucularından olduklarını düşünerek, dergiden ayrıldılar, ikinci kez Babıali’de ayrı bir oda tuttular. Böylece Resimli Ay tek sayfa üzerine küçük bir formayla çıkmaya devam etti. Ancak ortaklar mahkemeye başvurarak derginin yayımlanmasına engel oldular.”⁵⁰²

Kendisinin ve derginin şahsiyetinin birbirine karıştığını söyleyen Sabiha Sertel için Resimli Ay dergisinin kapanması elbette üzücü olmuştur. Resimli Ay hem

⁵⁰⁰ Sabiha Sertel, “Çocuk Meselesi Çalışan Çocuklar”, *Resimli Ay*, Mayıs 1930, s.27-28.

⁵⁰¹ Sabiha Sertel, “Muhakemede Kaybettik Fakat Davamızı Kaybetmedik!”, *Resimli Ay*, Mart 1930, s.1

⁵⁰² Yıldız Sertel, *age.*, s.143.

Sabiha Sertel hem de yazıları ile bu dergide yer alan diğer yazarlar için büyük önem taşımaktadır. Sabiha Sertel Resimli Ay'la birlikte demokrasinin işlerliği, ilerici fikirlerin var olması, işçinin köylünün haklarının korunması gibi amaçlar için araç olarak görmüştür. Sabiha Sertel'in halkın politik haklarını savunabildiği, zaman zaman baskılara maruz kalan ideal bir mecmua olarak gördüğü dergide yazdıkları onun o dönemki zihniyet yapısına rağmen sergilemiş olduğu muhalif tavrını göstermiştir.

4.3.2. Siyasal Bir Muhalefet Aracı olan “Tan” Gazetesi Ve Sabiha Sertel

Sertel ailesi basını bir muhalefet aracı olarak kullanmıştır. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı döneminde, dünyanın içinde bulunduğu siyasi gelişmeler Serteller'in yazılarının başlıca konusunu oluşturmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde zorlu günler geçirmiştir. Sabiha Sertel de içinde bulunulan bu dönemde, Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve ekonomik refahı için siyasi bir çekişmenin içine girmiş ve mevcut iktidar çevresine muhalefet etmiştir. Yazılarının temel konuları: Demokrasi, Milliyetçilik, İnsan Hakları, Faşizm, Emperyalizm ve Özgürlük olmuştur.

1931 yılında Resimli Ay'ın yayın hayatına son verilmiştir. Resimli Ay'ın kapanmasının ardından Mehmet Zekeriya, Ekrem Uşaklıgil, Selim Ragıp Emeç ve Halil Lütfi Dördüncü Son Posta adında gazete çıkarmaya karar vermişlerdir. Bu gazete daha henüz kurulmuş olmasına rağmen diğer ortakları, Sabiha Sertel'in sert bir üsluba sahip olması nedeni ile gazetede yazmasına izin vermemişlerdir. Sabiha Sertel bu nedenle bir dönem gazetecilikten uzak kalmıştır. Sabiha Sertel bu süreç içinde Amerika'da görmüş olduğu eğitim sayesinde kendi evinde bir kreş açmıştır. Bunun haricinde kendisini çeviri yapmaya vermiştir. Karl Kautsky'nin “Sınıf Kavgası”, Adoratski'nin “Diyalektik Materyalizm”, August Bebel'in “Kadın ve Sosyalizm” eserlerini bu dönemde Türkçe'ye çevirmiştir.⁵⁰³ “Sınıf Kavgası” adlı eser ile ilgili şunları söylemektedir:

Babiali'deki bir kitapçı ile anlaşma yaptım, “ Bu kitabın sermayesini ben koyacağım. Karı senin olsun...Kitap satıldıktan sonra bana sermayemi verirsin,”

⁵⁰³ İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 8 Nisan 1938 tarihinde, Halkevi başkanlıklarına ilettiği bir tamimle bazı kitapların Halkevi kütüphanelerinde bulundurulması ve okutulmasını yasaklamış ve bu kitaplar toplatılmıştır.

dedim. Kitapçı bu şartı kabul etti. Benim istediğim kar değil, bu fikirlerin yayılmasıydı. Kitap altı ay müddet içinde satıldı. Neden sonra polis kitapları toplatma kararı aldı. Fakat artık kitapların çoğu satılmıştı. Kitapçı, polisin kitapları toplattığını bahane ederek bana sermayemi geri vermedi. Fakat benim isteğim yerine gelmişti. Kitap altı ay içinde satılmıştı.⁵⁰⁴

Bundan başka “Çitra Roy ve Babası”⁵⁰⁵ adlı romanı da bu dönemde kaleme almıştır. Sabiha Sertel, 1936 yılında Projektör adlı bir dergi yayınlamaya başlamıştır. Derginin çıkış amacını şöyle açıklamıştır:

“Memleketimizde Resimli Ay ile başlayan popüler neşriyat, on senelik hayatı içinde eğitici olmak mahiyetinden çıkmış, çıplak bacak ve güzel kadın neşreden bir mahiyet almıştır. Popüler ismi altında çıka mecmuaların, gazetelerin, neşriyatların çoğu bütün dünya mikyasında böyle yozlaşmış bir mahiyettedir. Okuyan kari zümrelerin hayvani hislerini okşayarak hayatın içinde kaynaşan hadiselerin üzerine yalancı etiketler yapıştırarak, hakikatleri kitlelerin gözünden saklamak, kazanç için çıkan mecmualara pek uygun bir gidiştir... Hayat, hadiseler, insan cemiyetlerinin tarihi tekâmüllerini meydana getiren çarpışmalar, son asrın iktisadi, içtimai, siyasi buhranları ile çok had bir devreye gelmiştir. Projektör işte bu karanlık âlemde yaşayanlara, elindeki mumun ışığı kadar ışık vermek istiyor... Cemiyet tekâmüllerinin bugünkü safhasında, iki büyük tehlike ile karşı karşıyayız. Emperyalizm, Faşizm... Biz her ikisine de düşmanız. Projektör bütün kuvvet ile bu iki tehlike kaynağının üstüne ışık tutacaktır. Mali sermayelerini işletmek, müstemlekelerin hammaddelerini, insan emeğini istismar ederek genişlemek isteyenlerin, dayandıkları mesnedi ayaklarının altından oynatmak birinci vazifemiz; milliyetçi sosyalizm maskesi takarak kitleleri emperyalist hedeflere sürüklemek isteyenlerin mahiyetlerini teşhir ikinci vazifemizdir”⁵⁰⁶

Projektör dergisi de ‘Mebus Hanımlar, Niçin Susuyorsunuz?’ başlıklı, çalışan kadınlardan yol vergisi alınmasını öngören bir yasa önerisiyle ilgili yazısı bu derginin toplanmasına neden olmuştur. Bunun ardından dergi bir daha yayımlanmamıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sabiha Sertel’e şunları söylemiştir: “Bu komünizm propagandası değil de nedir? (...) Sen hem işçi kadınları tahrik ediyor, hem de mebus bayanları vazifelerini yapmamakla sulandırıyor, işte

⁵⁰⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,160.

⁵⁰⁵ Bu Hintli filozof Roy ile kızı Çitra’nın hikâyesini anlatmaktadır. Filozof idealist, felsefeye bağlı bir filozoftur. Üniversitede okuyan kızı Çitra ise, bir sendika başkanına âşık olur ve Marksizme, materyalist felsefeye sapar. Hindistan İngiliz emperyalizmine karşı savaş içindedir, baba kız arasındaki bu ayrılık büyük bir dramla sonuçlanır. Yıldız Sertel, *age.*, S.172.

⁵⁰⁶ Sabiha Sertel, “Projektör Niçin Çıkıyor?”, *Projektör*, İstanbul, 1936, s.1-2.

halk bu yazıya kulak asar. Onun için toplattım.”⁵⁰⁷ Dergi çıkardığı tek yayımı ile kalmış bir daha çıkmamıştır. ‘Mebus Hanımlar, Niçin Susuyorsunuz’ başlıklı yazısının bir kısmı şöyledir.

“...Bayan mebuslar Biz kürsüde sizi, ezilen kadının, çalışan kadının, istimar edilen kadının müdafii olarak görmek isterdik.. Fransa’da, büyük burjuva ihtilâinden sonra çalışan kadınlara kazanç vergisi konduğu zaman, bir Rose Lacompe çıktı, millet kürsüsünde engür sesile çalışan kadını müdafaa etti. Bir zaman geldi ki, Rose Lacompe’un başını uçurdular, fakat davası halâ yaşıyor. Onun davasını güdenler, halâ bağırıyorlar... Siz neye susuyorsunuz?”⁵⁰⁸

Projektör dergisi toplatıldıktan bir süre sonra Sabiha Sertel, hem Fransız Voix Europeenne dergisinde yayımlanan bir yazısı hem de Projektör dergisindeki yazısı nedeniyle dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Pera Palas Oteli’ne çağırılmıştır. Şükrü Kaya, Sabiha Sertel’e komünizm propagandası yaptığını söylemiş ve kızmıştır. Şükrü Kaya ile arasında geçen diyalog şöyledir:

“Sen bu derginin bir komünist dergisi olduğunu bilmiyor musun? — Hayır bilmiyorum. Bir suç varsa, bunun hesabını savcılık benden sorar? Siz İçişleri bakanısınız, sorgu hâkimi değilsiniz. Şükrü Kaya, Sabiha Zekeriya’yı kolundan tutup, oturtuktan sonra şöyle konuşmaya başladı: — Kızma, ben seni sevdiğim için doğru yola getirmeye çalışıyorum. Nedir o çıkardığınız Projektör dergisi? Senin yazın yüzünden dergiyi toplattım. — Neden bu yazı yüzünden dergiyi toplattınız? Söylediklerim yalan mı, yanlış mı? Haksız mı? — Bu komünizm propagandası değil de nedir? Bu dergide daha birçok ipsiz sapsız yazılar var: Sovyetler Birliğinde Miçurin Metodu diye bir yazı bana vız gelir. Ben bu gibi yazılardan korkmam. Senin yazılarından korkarım. Sen hem işçi kadınları tahrik ediyor, hem de mebus bayanları vazifelerini yapmamakla suçlanıyorsun. İşte halk bu yazıya kulak asar. Onun için toplattım.”⁵⁰⁹ Ayrıca Şükrü Kaya“...Sen bırak bunları. Müdürlüğündeki dosyaların tavana ulaştı. Gel seni mebus yapalım, fikirlerinden öyle istifade edelim.” sözleriyle muhalif yazılar yazmaktan vazgeçirmeye çalışmıştır.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s.132.

⁵⁰⁸ Sabiha Sertel, “Bayan Mebuslar Neye Bağırılmıyorsunuz?” , *Projektör*, Mart 1936, s.16-19.

⁵⁰⁹ Yıldız Sertel, age., s.143.

⁵¹⁰ Refik Erduran, *Sabiha*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.107-108.

Ancak Sabiha Sertel gazetecilik hayatına devam etmiştir. Artık uzun yıllarca Türkiye'deki gazetecilik tarihinde adından söz ettiren Tan gazetesinde yazmaya başlamıştır. Tan gazetesi İkinci Dünya Savaşı'nın zor yıllarında yayın hayatına başlamıştır. Tan çıktığı tarihten kapandığı tarihe dek Türk basın hayatında sol ve muhalif yayınları ile tanınmıştır. Dönemin gazeteleri arasında sivrilen Tan yalnızca güncel olayları aktaran bir gazete değil tarih sahnesine ışık tutan dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı hakkında da okuyucusuna bilgi veren bir gazete olma kimliğini taşımıştır. Tan 1938-1948 yıllarını kapsayan bir dönemde basın hayatında yer almıştır. Ancak gazete 1938 yılından itibaren Sertellerin eline geçmiştir. Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel yazıların içeriğiyle ilgilenmiş, yazılar yazmış, ortakları Halil Lütfi Dördüncü ise yalnızca idari ve mali işlerle ilgilenmiştir. Tan gazetesi Sabiha ve Zekeriya çiftine geçmeden önce liberal bir çizgiye sahip olurken Sertellerin eline geçmesi ile birlikte sol ve muhalif bir yayın organı olarak varlığını sürdürmüştür. Dönem şartları içinde değerlendirildiğinde sol ve muhalif bir tavırla basın hayatında var olanın hiç de kolay olmadığı görülecektir. Tan olayları olarak adlandırılan, gazetenin kapanmasına ve Serteller'in tutuklanıp yargılanmasına neden olacak olan olay bunun en önemli göstergesidir.

Sabiha Sertel Tan'ın çıkış amacını şöyle anlatmıştır:

“Zekeriya, Son Posta gazetesinde ortakları ile çıkan bir anlaşmazlık yüzünden gazeteden ayrılmıştı. Halil Lütfi'yle, Siirt Mebusu Mahmut Bey (Soydan) tarafından çıkarılan Tan gazetesini satın alma kararını vermişlerdi. Bu gazete İş Bankası'nın yardımları ile çıkıyordu. Serbest Fırka Zamanında hükümet, liberalizmi savunmak, gelişmekte olan burjuvazinin menfaatlerini korumak amacıyla bu gazeteyi çıkarıyordu. Celal Bayar İş Bankası'nın başındaydı. O, Halk Partisi'nin yürüttüğü devletçilik politikasına kısmen karşıydı. Devletçiliği esas itibari ile kabul ediyor; fakat bunun ticaret burjuvazisinin gelişmesine engel olmasını, işlerine müdahale etmemesini, bunlara yardımcı olmasını istiyordu. Tan gazetesi bu emelle kurulmuştu.”⁵¹¹

Sabiha Sertel'in “Tan Gazetesi'ndeki” yazıları büyük bir çeşitlilik göstermiştir. Gazetede yazdığı konuların çeşitliliğini Tan'daki bir yazısında ifade etmiştir.

“-Siz bu gazeteye neler yazarsınız?(...)”

⁵¹¹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.164.

-Her şeyi. Bu memlekette, hariç memleketlerde, bütün dünyada olup bitenleri.

-Bunları nereden, nasıl öğreniyorsunuz ki?

-Memleketteki havadisleri muhbirler, hariç memleketlerdekini ajanslar, telgraflar, gazeteler verir. Radyodan da havadis alırız.⁵¹²

Tan Gazetesi, Sertellerin yönetiminde yayın hayatına başladığı 1938 yılından, zorunlu olarak olaylı bir şekilde kapatıldığı 1945 yılına kadar tek partili yönetimi, anti demokratik uygulamaları, Faşizmi, Nazizm'i, Emperyalizmi sert ve muhalif bir dille eleştirmiştir. Sovyet yanlısı bir tutum sergilemiştir. Tan'ın bu muhalif tavrı kendisine karşı bir cephe oluşmasına ve diğer gazeteler ile arasında kavgalar çıkmasına neden olmuştur. Sabiha Sertel Tan'daki yazıları ile ilgili şunları söylemiştir: "Tan'da yazdığım makalelerdeki fıkralarda sosyal konuları ele alabiliyordum. Tan'ın kapandığı 1945 yılına kadar bu sütunlarda faşistlere gericiilere karşı savaştım."⁵¹³

Zekeriya Sertel Gazetenin neden bu denli baskı altında olduğunu şu sözleri ile açıklamaya çalışmıştır:

"Dış bakımdan da yepyeni bir durum vardı. Almanya'da Hitler iktidara geldikten sonra memlekette Nazizm ve Faşizm propagandası hızlanmış ve kuvvetlenmişti. Alman büyükelçiliği gazetelere her gün çeşitli bültenler gönderiyordu. Almanya'da Nazizm'in iktidara gelmesi bizdeki faşist gençleri de harekete getirmişti. Bunlar çeşitli yollarla yurttan ve özellikle gençler arasında Faşizm propagandası yapıyorlardı. Her önlerine gelen ilericiye komünist diye hücum ediyor, bunları halkın gözünden düşürmeye çalışıyor ve hükümete jurnal ediyorlardı. En büyük hedefleri bizdik. Çünkü onlar Tan gazetesini kendi propagandalarına en büyük engel olarak görüyorlardı."⁵¹⁴

1938-1945 yılları arasında varlık gösteren Tan gazetesinde yazılar yazan Sabiha Sertel yazılarının içeriği nedeni ile üç defa yazı yazmaktan men edilmiştir. Sabiha Sertel'im Faşizm ve Emperyalizm karşıtı yazıları hükümeti rahatsız etmiştir. Kendisine birkaç kez yazma yasağı getirilen Sabiha Sertel Tan'da kendisine konulan yazma yasağından şöyle bahsetmektedir:

⁵¹² Sabiha Sertel," Karanlık Bir Dünya", *Tan*, 12 Temmuz 1938, s. 5.

⁵¹³ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.166.

⁵¹⁴ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.,198.

“ Tan gazetesi, 1941 senesinin başlarında, herhangi bir sebepten dolayı geçici olarak kapatılmıştı. Ahmet Emin Yalman devlet adamlarıyla görüşmek, Tan’ın açılmasını sağlamak emeliyle Ankara’ya gitmişti. Bir akşam gece yarısından sonra, yataklarımızda uyurken telefon çaldı. Ahmet Emin, Ankara’dan telefon ediyordu. Zekeriya’yla uzun uzun konuştular. Ahmet Emin, Tan gazetesinin açılmasını sağladığını, ancak bunun bir şarta bağlı olduğunu söylüyordu. Şart da şu: Sabiha Hanım Tan’a yazı yazmayacak.”⁵¹⁵

Zekeriya Sertel gazetesinin çıkmasını istemiş ve bu şartı kabul etmiştir. Faşizm karşıtlığı Sabiha Sertel’in siyasal ve toplumsal konulara olan bakı aşısını etkilemiştir. Sertel Tan’da yayınlanan “ Bir Devir Kapandı” başlıklı yazısında faşizm hakkındaki şunları söylemiştir:

“Bugün yüreğimizin içinden gelen bir sevinçle alkışladığımız, faşizmin çöküşüdür. Faşizmin çökmesi demek, üstün denen bir milletin bütün milletleri esarete sürüklemek hülyasının yıkılması demektir. Faşizmin çökmesi demek, üstün denen ırkın diğer ırklar üzerinde tahakkümünün, hâkim bir milletin ekalliyetler üzerinde saltanat sürmesinin, hâkim bir sermayenin ecirlerini istismarının bir ekalliyet sınıfının halk kitlelerini hürriyetten mahrum etmesinin çökmesi demektir.

Faşizm emperyalisttir, dünyayı istilâya kalkıştı. Faşizm milliyetçiydi, milliyet cübbesine büründü, kendi malî sermayesinin dünya sermayesine tahakkümü için dünya pazarlarını inhisarı altına almağa çalıştı. Faşizm ırkçıydı. Irk külâhını başına geçirdi; geri telâkki ettiği ırklar üzerinde müstemlekeler kurmayı tasarladı. Komünizmin düşmanıydı, sosyalizm maskesini yüzüne taktı, Alman işçilerine ebediyen onları ihtiyaçtan kurtaracağını vadetti. Yeni bir harbi hazırlamak uğrunda evvelâ kendi işçilerini aç bıraktı, sonra dünya işçilerini bu esaret çemberinin içine geçirdi. Bir elini dine, mistisizme verdi, irtica ile kucaklaştı; hür fikirleri, ileri hamleleri boğdu. Dinî taassup, millî taassup, ırk taassubu, istilâ taassubu, tahakküm kaygısı bu renk renk, çeşit çeşit istibdat ve zulüm silâhları bükülmez bir el gibi hür düşünenlerin ağzına kilit, insan haklarını müdafaa edenlerin yüreğine hançer, halk hâkimiyetini isteyenlerin ayaklarına zincir vurdu.”⁵¹⁶

Sabiha Sertel muhalif tavrı ile faşizme karşı da bir duruş sergilemiş. Faşizmi üstün bir milletin yoksul bir milleti ezmesi, güçlü bir sınıfın daha zayıf bir sınıf üzerine hâkimiyet kurmak istemesi olarak değerlendirmiş ve faşizmin hürriyetleri kısıtladığını savunarak faşizmin karışışında durmuştur. Sabiha Sertel totaliter rejimi eletirmiş hürriyet ve eşitlik ilkeleri çevresinde bir rejimi savunmuştur.

⁵¹⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,208.

⁵¹⁶ Sabiha Sertel, “Bir Devir Kapandı”, Tan, 9 Mayıs 1945, s.1.

Sabiha Sertel, kendisinin Tan gazetede yazmasının neden yasaklandığını Ahmet Eminden öğrenmiştir. Ahmet Emin, Şükrü Kaya ile olan görüşmesini şöyle özetlemiştir:

“ Sizin için Şükrü Kaya ile uzun boylu tartıştım. Fakat o, dış politika yazılarının ağır bir üslupta yazıldığını söylüyor. Faşizme, Almanya’ya çatmanız hoşlarına gitmiyor. ‘ Biz Almanya ile bir anlaşma yaptık. Bu sırada Almanya’ya çatmak doğru olmaz. Biz İngiltere ile müttefikiz. Sabiha Hanım, İngilizlerin emperyalist politikasını sert bir lisanla tenkit ediyor. Sovyet emperyalizmini savunuyor. Bu sebeple bir müddet yazmaması daha doğru olur diyor,’ . Biz de Tan’ı kurtarmak için sizi feda ettik,” dedi.⁵¹⁷

Türkiye İngilizlerle müttefikti, Almanya ile ise anlaşma yollarını aramaktaydı. Bu zor süreç içinde Sabiha Sertel kendi benimsediği ideolojiyi hemen hemen tüm yazılarında savunuyordu. O küçük milletlerin ve Türkiye’nin durumunu irdeliyor ve Emperyalist ve Faşist olarak değerlendirdiği güçlere karşı tavır sergiliyordu.

Zekeriya Sertel, kendisinin ve eşi Sabiha Sertel’in düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Bizim inancımız şuydu: Nazizm ve faşizm bütün dünya için olduğu gibi Türkiye için de büyük bir tehlike idi. Nazizm ve Faşizm Türkiye’yi hem içinden, hem dışından yıkabilirdi. Türkiye’de bir faşist diktatöryası içerde bütün demokratik hakları silip süpürecek, kara bir esaret devri açacaktı. Dış politikada da Türkiye’yi Almanya’nın arkasından tehlikeli maceralara sürükleyecekti. Bunu önlemek için Faşizmin ve Nazizm’in gerçek karakterini, amaç ve hedeflerini açıkça anlatarak kamuoyunu aydınlatmayı görev bilmiştik.”⁵¹⁸

Sabiha Sertel de Türkiye’nin bir harbe sürüklenmesinin önlenmesini düşünüyordu. Ona göre herhangi bir saldırıya karşı da milli birlik sağlanmalıydı. Sabiha Sertel küçük milletleri ve küçük millet olarak gördüğü Türkiye’ye bir yol haritası çizmek istemiştir. Küçük devletlerin yapması gerek ona göre şudur:

“Biz küçük milletler, bu badireden ister mağlup, ister galip ne şekilde çıkarsak çıkalım, yarın için alacağımız bir ders var... Bugün ki büyük kuvvetlerin karşısında tek tayyaresiz, (uçaksız), bir milyonluk Arnavutluk değil, mükemmel orduları olan milletler bile devrilirken, alacağımız ders şuydu, 'Küçük Devletler

⁵¹⁷ Sabiha Sertel, Roman Gibi, s,208

⁵¹⁸ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.,197.

Konfederasyonu...' Bunu yapamadık. (Burada Balkan Pakti'nin başarısızlığına değiniyor) Şimdi bizi hangi akıbet bekliyor? Bilmiyoruz. Fakat önümüzde bizi bekleyen ne olursa olsun, bugün tek millet olarak yapacağımız iş, istiklalimizi muhafaza ve müdafaadır."⁵¹⁹

“Bütün Milletlere Müsavi(eşit) Hayat Hakkı İstiyoruz”⁵²⁰ başlıklı yazısında “Haksız tecavüzlere, imparatorluk davalarına artık tahammülümüz kalmadı. Esaret değil, bütün insanlara ve milletlere hayat hakkı ve müsavi hürriyet istiyoruz” demektedir. Benimsediği görüşü yaşamış olduğu tüm baskılara rağmen savunan Sabiha Sertel kendinse yazma yasağı getiren Şükrü Kaya ile görüşmesini şöyle anlatır: “ ...Beni yazı yazmaktan ne diye men ettiniz?” dedim. Cevap verdi: “ Sen o yazıları yazdığın zaman biz Almanya’yla bir anlaşma yolu arıyorduk. Zamansız yazılardı.” “Daha zamanı gelmedi mi ben yazı hürriyetime ne zaman kavuşacağım?” “Yaz”, dedi, “amma dış politika meselelerine dokunma.”⁵²¹ Sabiha Sertel, bu olayla ilgili “Bir İçişleri Bakanı’nın, kişinin hürriyetini istediği zaman elinden aldığı, istediği zaman verdiği bir devirdi bu” şeklinde yorum yapmaktadır. ⁵²²Hangi dönemde ne zorluklarla yazdığı hakkında bilgi vermiştir. Zekeriya Sertel gazetesinin kapanması ile ilgili şunları söylemektedir:

“En masum sandığımız yazılardan dolayı gazeteyi kapatıyorlardı. Gazeteleri kapamak hakkı Bakanlar Kurulu’na verilmişti. Bu yetki sık sık kullanılıyor, gazeteler ve gazeteciler ürkütülüyordu. O sırada bu felâket en çok “Tan” gazetesinin başına geliyordu. Bir gazetesinin kapanması demek, her gün binlerce lira zararı göze alması demektir. Hâlbuki ki her kapanış bazen haftalarca sürerdi. “Serbest Fırka” zamanında, hatta ondan önce yaşadığımız “ nispi özgürlük” dönemini arar olmuştuk. Fikirlerimizi söyleyemiyorduk. Asıl o dönemde havasızlıktan boğuluyorduk.”⁵²³

Bu dönemde Tan gazetesinin yazılarında Sovyet dostluğuna fazlasıyla önem verildiği, karşıt politikaların ise faşistlik olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Ülke basını üzerinde ağır bir baskı mevcuttur. Hükümet henüz basında muhalefete alışmamıştır. Gazeteler Bakanlar Kurulu Kararı ile sık sık kapatılmaktadır. Özellikle Tan gazetesi en çok kapatılan gazeteler arasında birinci sırayı almaktadır.⁵²⁴

⁵¹⁹ Yıldız Sertel, *age.*, s.183-184.

⁵²⁰ Sabiha Sertel, “Bütün Milletlere Müsavi Hayat Hakkı İstiyoruz”, *Tan*, 30 Ekim, 1940,s.1

⁵²¹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.210.

⁵²² *Age*, s.210.

⁵²³ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.197.

⁵²⁴ M. Nuri İnüçür, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992, s. 124.

Yıldız Sertel annesinin dönem içindeki tavrını şöyle aktarmıştır:

“İşte Türkiye, İkinci Dünya Harbi'nin arifesinde böyle bir baskı rejimi altında yaşıyordu. Sabiha Sertel de tam bu dönemde Türkiye'nin hayatım, bağımsızlığını, ilerici devrimleri tehlikede gördüğü için güçlü bir siyasi kavgaya atılacaktı. Harbin ilk yıllarında, Hitler'in zaferleri, ırkçılığın, Pantürkist, gerici akımların güçlenmesine yol açmıştı.”⁵²⁵

İçinde bulunulan dönemden Zekeriya Sertel şöyle bahsetmiştir:

“İsmet İnönü memleketi savaştan kurtarmış ama bir savaşa girmiş kadar da memleketin yıkıntıya uğramasına yol açmıştı. İnönü, Cumhurbaşkanlığına geldikten sonra diktatörlüğü arttırdı, tek millet, tek parti, tek şef diye bir sistem kurdu. Millet o demektir, parti demek o demektir, bunun tek adı faşist diktatörlüğü idi, polis devleti idi. Amansız, insafsız bir polis devleti. Emniyet örgütü kuvvetlendirilmiş, genişletilmişti. Nefes almak olanaksızdı. Basın bile onun elinde ve onun emrindeydi. Resmen sansür yoktu. Ama bakanlar ve Basın - Yayın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesindeydi. Bu durumdan, bizler kadar, eskiden bakanlık edip sonradan açıkta kalmış Halk Partililer de şikâyetçiydi. Celâl Bayar bunların başında geliyordu.”⁵²⁶

Sabiha Sertel ise İnönü döneminden şöyle bahsetmiştir: “İsmet İnönü tek parti, tek şef sisteminin en şiddetli yürütücüsü oldu. İlerici fikirlere, bu fikirlerin tartışılmasına dahi göz yumulmadı. Zaten Atatürk devrinde dahi şiddet tedbirleri en ziyade İnönü tarafından yürütülmüştü.”⁵²⁷ İçinde bulunan dönemin bu denli buhranlı olması Sabiha Sertel'in ne zorluklarla muhalif tavır içinde olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Sabiha Sertel daima haksızlıklara karşı isyankâr olmuştur. Gazete ve dergilerdeki yazılarında çoğunlukla toplumun eksik yönlerini dile getirmiş haksızlıkları gözler önüne sermiştir. Karşılaştığı onca zorluğa rağmen faşizme karşı olan savaşımdan asla vazgeçmemiştir.

Sabiha Sertel korkusuzca fikirlerini savunuyordu ancak, bir grup basın organı onun şahsıyla alakalı yazılar çıkartmaya başlamıştır.

“Gerici basının çeşitli propagandaları, Nazizm'i savunan yazıları karşısında yalnız Tan gazetesi bütün kuvveti ile faşizme karşı savaşıyor, Türkiye'nin Sovyetlere

⁵²⁵ Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı*, s.189.

⁵²⁶ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.216.

⁵²⁷ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, age., s.183.

karşı bir harbe sürüklenmemesini savunuyordu. Tan'da ırkçıların bu propagandasına karşı yazdığımız yazılar, faşistleri kızdırmıyordu. Be vesile ile ilerici kuvvetlere, Tan gazetesine ve özellikle şahsıma karşı bir savaş açtılar. Bu propagandaları yürütmek için geçmişteki ilerici yazarlara hücumla geçtiler. Tarih sayfalarını çeviriyor, o devirlerin ilerici yazarlarına çatıyor, Tanzimat hareketini, Atatürk'ün devrimlerini çürütmeye çalışıyorlardı. Amaçları, halkı kendi kafalarındaki “yeni nizam” a hazırlamaktı.⁵²⁸

Sabiha Sertel'in geçmişteki ilerici fikir adamları diye kastettiği kişi Tevfik Fikret⁵²⁹'tir. Sabiha Sertel'in gençlik yıllarında Tevfik Fikret'in önemli bir yeri bulunurdu. Gerek okul gerekse aile hayatında Tevfik Fikret'ten şiirler okunurdu. Bu nedenle gerici diye tabir ettiği kişilerin ölümünün ardından 24 yıl geçmiş olmasına rağmen Tevfik Fikret'in şahsına karşı hücumla geçilmesi onu oldukça kızdırmıştır. Tevfik Fikret'i savunduğu bir yazısının ardından yine mahkemelik olmuştur.

Fikret'in sanatının geçmişten günümüze yapılan eleştirisine dikkat edildiğinde genellikle onun olumsuz algıyla birlikte seküler yönünün ön planda tutulduğu görülür. Bir kesim onu kutsarken diğer bir kesim ise adeta onu aforoz etme çabasına girmektedir. Özellikle Tevfik Fikret'in bazı şiirlerindeki din dışı ve kutsal karşıtı söylemlerin onun toplumun belli kesimleri tarafından dışlanmasına neden olduğu ifade edilebilir. Gerek sanat ve özelde edebiyat çevrelerinde gerekse de bir şekilde yolu sanat ve şiirle kesişen duyarlı kişilerde Tevfik Fikret'in şiirine ve söylemine karşı ciddi bir anti-propaganda geliştirilmiştir. Buna dayanak olarak gösterilen şiirlerdeki muhteva bir bakıma Tevfik Fikret'in sanatsal çatışma malzemesi olmasına neden olmuştur. Tevfik Fikret özellikle ‘Bir Lahza-i Teahhur’, ‘Tarih-i Kadim’, ‘Tarih-i Kadime Zeyl’ şiirlerinde dini yapılara ve bazı toplumsal değerlere olan eleştirisini açıkça dile getirmiştir.⁵³⁰

⁵²⁸ Age, s.191.

⁵²⁹ Gençliğinde, Selanik'te Serveti Fünûn edebiyatının etkisi altında yetişen Sabiha Sertel mahkemede yapacağı savunmanın hazırlık sürecinde Tevfik Fikret'le ilgili geniş bilgi edinmiş ve edindiği bilgilerden yola çıkarak Tevfik Fikret'i tanıtmak amacıyla Orijinal adı “*Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi*” olan kitabı yazmıştır. İlk baskısı 1945 yılında yapılan kitap, Sabiha Sertel tarafından sonradan Türkçeleştirilmiş ve adı “İlericilik Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret” şeklinde değiştirilmiştir. Sabiha Sertel, *İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*, Cumhuriyet yayınları, İstanbul, 2006, s.9.

⁵³⁰ Abdülhakim Tuğluk, “Tevfik Fikret'i Anlama Kanonunun Dışına Çıkmak: Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Sosyal Farkındalıklar” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s.238.

Fikret'in şiirleri sosyal farkındalık veya toplumsal incelik şeklinde tabir edilebilecek bir düzeyde göz önüne alındığında yorumun merkezinde toplum için yazan veya topluma adanmış bir şairden çok toplumun farkında olan, sosyal değerlere sanatsal bakış açısı ile yaklaşabilen bir portre ile karşılaşılır. Sosyal unsurlar çoğu zaman Tevfik Fikret'in şiirlerinde yazma dürtüsünün merkezinde yer almazlar. Ancak önemli olan nokta şudur: Fikret'in gerek şahsi yaşantısında gerekse de şiirlerinde tümüyle toplumsal bilinçten uzak olduğu söylenemez. Fikret'te sosyal farkındalık ve sosyal ortamın silik kalmış değerlerine aşinalık olduğu ve bunu şiirlerinde dile getirdiği söylenebilir. Fikret bu aşinalığı ortaya koyarken çoğu toplumcu şairin yaptığı estetik duruştan büyük ölçüde ödün verme tercihinden uzak durmuş ve hissiyatının sosyal mevkie bakan yönünü ahenk içinde koruyabilmiştir.⁵³¹

Sabiha Sertel Tevfik Fikret'in tekrar gün yüzüne çıkarılmasının sebebini ve niyetini şöyle anlatmıştır:

“ Faşizmin propagandasının alıp yürüdüğü 1940 senesinde, “Yeni Sabah” gazetesinde Kamuran Demir imzasıyla “Şair Tevfik Fikret'in Eserlerini Yakmak Lazım” başlıklı bir yazı çıktı. Bu yazıda Fikret'in devrimci fikirlerine, insaniyetçiliğine, ateizmine, şahsına hücumla geçildi. Hücumla esas tutulan tez Fikret'in milliyetçi ve dindar olmaması iddiasıydı. Delil olarak, Fikret'in Amerikalıların açtığı Robert Kolejde öğretmenlik etmesi gösteriliyordu. Bundan sonra aynı gazetede Fikret hakkında bir anket açıldı. Bu ankete cevap verenlerin bir kısmı lehinde tutum almışlardı. Bunlar, kampanyanın ne maksatla açıldığını bilmiyordu. Fakat büyük bir kısmı –ki bunlar bilerek aleyhte olanlardan seçilmişti- Fikret'e gayet çirkin hücumlarda bulundu. Bu kampanyadan sonra softaların dergisi olan “Sebilürreşad” dergisi de bu savaşa katıldı. Derginin sahibi Eşref Edip sahneye çıkarıldı.⁵³²

Sabiha Sertel tüm bunların planlı bir hareket olduğunu düşünmüştür. Gerici olarak gördüğü kişilerin bu tavrını insaniyetçi, ilerici, devrimci fikirlere karşı bir savaş olarak görmüştür. Bu kişilerin kendi muhalifi olan ideolojiye hücum etmek için yapamayacakları hiçbir şeyin olmadığını düşünmüştür.

Yeni Sabah gazetesinde ve Sebillürreşad dergisinde Tevfik Fikret'in şahsına yapılan saldırılar karşısında Sabiha Sertel Tan gazetesinde, “Kundakçı⁵³³”, “Fikret'i

⁵³¹ Abdulhakim Tuğluk, *agm.*, .240.

⁵³² Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.191.

⁵³³ Sabiha Sertel, “Kundakçı”, *Tan*, 16 Ekim, 1939, s.1.

Bir İrticaya Bayrak mı Yapmak İstiyorlar?”⁵³⁴, “Gençlik ve Fikret”⁵³⁵ yazıları ile cevap vermiştir. Ancak bu yazıları yazmasının ardından Yeni Sabah ve Sebilürreşad dergisinin sahibi Eşref Edip Hoca’ya hakaret ettiği gerekçesiyle bir kez daha mahkemelik olmuştur. Sabiha Sertel Tevfik Fikret konusunda o kadar hassastır ki mahkemeye avukatsız gitmiştir. Bu davayı kendisinden daha iyi kimsenin savunamayacağını düşünmüştür. Mahkemedен Sabiha Sertel’in yazmış olduğu yazıların fikir yazıları olduğu ve hakaret unsuru içermediği gerekçesiyle beraat kararı ile sonuçlanmıştır.

Sabiha Sertel Tan gazetesinde yazdığı yazılar nedeni ile sürekli sanık konumunda mahkemeye gitmiştir. Ancak kendi şahsına edilen hakaret nedeni ile Cumhuriyet gazetesine dava açtığını dile getirmiştir:

“ Biz Tan’da gerici basının açtığı propagandalara karşı uyarıcı fikirlerimizi yayımlıyorduk. Ben “Görüşler” sütunumda gerçekleri Türk genel efkârına anlatmaya, Türkiye’nin Almanya hesabına bir harbe sürüklenmesinin yaratacağı tehlikeleri belirtmeye çalışıyordum.”⁵³⁶

1941 Haziran ayında, Almanların girdikleri memleketlerde halka yaptıkları zulmü Yahudilerin fırınlarda yakılmasını belirten bir yazı yazdım. Bu yazılar çıktıktan sonra başta Peyami Sefa olmak üzere, Cumhuriyet gazetesinde bu yazılara karşı bir kampanya açıldı. Doğrudan doğruya şahsıma hücumla başladılar. Her gün Cumhuriyet gazetesinde sütun yazılar yazılıyor, çeşitli karikatürlerim neşrediliyordu. Bu karikatürlerin altına “Bolşevik dudusu“, “Eli maşalı çingene” ve bunun gibi ağır hakaretler birbirini kovalıyordu.⁵³⁷ Sabiha Sertel bir gazeteci olarak cinsiyetçi kalıp yargılarla baş etmeye çalışmıştır. Şahsına yapılan eleştiriler dahi onun kadın kimliği üzerinden olmuştur. Sabiha Sertel bu yazıların arkasında Peyami Sefa’nın olduğunu iddia etmiştir. Ancak yazılar imzasız yazıldığı için kimin yazdığı konusunda netlik ortaya çıkmamıştır. Sabiha Sertel’e göre Peyami Sefa’nın perdenin arkasında gizlenmektedir.

Dava sonucunda mahkeme, imtiyazsız çıkan yazıların kim tarafından çıkarıldığını sormamış ve cezalandırılmasına da lüzum görmemiştir. Sabiha Sertel dava sonucunu şöyle değerlendirmiştir: “Mahkeme Cumhuriyet gazetesini bana 150

⁵³⁴ Sabiha Sertel, “Fikret’i Bir İrticaya Bayrak Mı Yapmak İstiyorlar?”, *Tan*, 18 Ekim, 1939.

⁵³⁵ Sabiha Sertel, “Tevfik Fikret Ve Gençlik”, *Tan*, 14 Aralık 1939.

⁵³⁶ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.196.

⁵³⁷ *Age*, s.197.

lira para vermeye mahkûm etti. Tahkir edilmiş bir insanın haysiyet ve şerefi, 150 lira ile ödenebiliyordu. Eğer bu hakaretleri ben yapmış olsaydım yerim mutlaka Sultanahmet Cezaevi'ydi"⁵³⁸ Sabiha Sertel bu sözleri ile kendi aleyhine karşı bir tavrın var olduğunu dile getirmiştir.

Sabiha Sertel'e Tan da çıkan yazıları nedeni ile davalar açılrsa da, mahkemelere gitmek ve kendisini savunmak zorunda kalan Sertel, bunun yanı sıra okuyucularından da olumlu tepkiler gördüğünü belirtmiştir.

“Yazı yazmak güçleşmişti. Sosyal konulara dokunamazdım. Dış politika konularını konuşamazdım. Tan'da yazdığım yazılarda faşizmin niteliğini açıklamaya devam ettim. Bu yazılar, ırkçı dergiler tarafından tekrar hücumu uğradı. İrkçılık propagandaları da halk arasında da hoş karşılanmıyordu. Bunların savundukları “bir Türk'ün yedi göbeğine kadar Türk kanı taşınması ”iddiası, yalnız ilericileri, solları değil, sağduyusu olan herkesi tedirgin ediyordu. Tan'daki yazılar geniş kitleler tarafından memnurlukla karşılandı. Her gün okuyucudan aldığım mektuplar beni teşvik ediyordu.”⁵³⁹

Sabiha Sertel'e yönelik yapılan, yazıları bir yana kendi şahsına dahi küçük düşürme amacı güden hakaretlere göğüs germesi, mahkemelerde kendini savunmak zorunda kalmasına rağmen yazılarını yazmaktan vazgeçmemesinin nedeni ulaşabildiği kitlenin hala var olduğu ve bu kitlenin desteği olarak değerlendirilebilir. Bu desteği Sabiha Sertel'in yazmış olduğu görüşler sütununda da görmek mümkündür. Sertel'in görüşler sütunundaki yazılarının ardından okuyucuları ona göndermiş olduğu mektuplarla ondan belli bir konudan bahsetmesini istemişler ve kendi yaşamış olduğu hikâyeleri ona göndermişlerdir. Sabiha Sertel'in muhalif yazıları ve bu yazıları hiçbir zaman yazmaktan vazgeçmeyen tutumu onun baskı altında tutulması gerekliliğini doğurmuş olacak ki Sabiha Sertel hem evinin dışından hem de eve girip onun yazıları hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler tarafından gözetlenmiştir. O günleri şöyle anlatmıştır:

“Oturduğumuz evin karşısında bir işportacı belirdi. Her gün sabah gelir, kapının tam karşısında bir tahtanın üzerinde mendillerini serer, güya mendil satardı. Hiç alışveriş yapmadığı halde, akşama kadar orda oturuyordu. Bir gün mahallenin bakkalı beni çağırttı. Her gün akşam beşten sonra iki sivil polisin dükkâna geldiğini,

⁵³⁸ *Age*, s.198.

⁵³⁹ *Age*, s.201.

oradan evi gözetlediklerini haber verdi. Vapurda, takside, yolda hep bir yaverle beraber geziyordum.”⁵⁴⁰

Sabiha Sertel’in anlatmış olduğu bu anılar onun ne denli zor şartlar altında gazeteciliği yapmaya devam ettiği açısından önemlidir. Bir gazeteci olarak tüm bunlara göğüs germesi, savunduğu fikri her fırsatta dile getirmesi muhalif kadın kimliğine ne denli sahip olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sabiha Sertel Tan gazetesine yazdığı yazılar nedeni ile zaman zaman dönemin diğer gazeteleri ile arasındaki görüş ayrılıkları nedeni ile kavgalar yaşamıştır.

İkinci Dünya Savaşı bitmiş ve birçok ülke siyasal alanda yeniden bir düzen edinme sürecine girmiştir. 1945 yılının ilk yarısında da Türk basınının ele aldığı konuların başında en Türk siyasal sisteminin değişikliğe uğramasının gerekli olup olmadığı, uğrayacaksa bu değişimin ne yönde olacağı fikirleri dönemin gazeteleri tarafından tartışılmaktaydı. Bu gazeteler değişimin olması gerektiği fikir etrafında toplansa da değişimin ne yönde olacağı konusunda belirli bir fikri savunmamışlardır. Tan ve Vatan gazetesi siyasal sistemin tamamı ile değişmesi tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmesi gerekliliğini savunmuştur. Bunun yanında Ulus, Tanin, Akşam, Cumhuriyet, Vakit, Tasvir gibi gazeteler ise radikal bir değişimden ziyade daha yüzeysel değişimler olması gerekliliğini, Türkiye’de mevcut demokratik bir sistemin var olduğunu ve radikal değişimlerin Türkiye’ye zarar vereceğini savunmuştur. Gazeteler arasındaki bu ikili ayrılıkları zamanla kutuplaşmaya ve kavgalara sebep olmuştur. Tan gazetesinin “4 Aralık 1945 Olayları” diye de anılan ve kapanmasına neden olan süreçte kavga ettiği gazeteler şöyledir: Tan-Vakit, Tan-Akşam Kavgası, Tan-Cumhuriyet Kavgası, Tan-Tasvir Kavgası, Tan-Tanin Kavgasıdır. Tüm bu kavgalardan Sertel’in şahsına en ağır hakaretlerin yapıldığı kavga Tan- vakit kavgası olarak değerlendirilebilir.

Bu kavgalardan Tan- Vakit kavgası Sabiha Sertel’in yaşadığı zorluğu örneklendirmesi açısından önem arz etmektedir. Sabiha Sertel bu kavgayı Vakit yazarı Hakkı Tarık Us’la yaşamıştır.

Sabiha Sertel faşizme karşı şiddetli bir mücadele aşamasında olduğu günlerde 1937 senesinde Alman kadın gazetecinin kendisini matbaaya çağırdığından bahseder. Kadının kendisine : “Sizin yazılarınız Almanya’da çok fena akisler yapıyor.

⁵⁴⁰ Age, s.201.

Goebbels⁵⁴¹'in size selamı var, 'eğer bir gün elime geçerse dilini keseceğim' dediğinden bahsetmiştir. Sabiha Sertel bunun üzerine " Ben de efendisine selam söylemesini, dilimi keseceği güne kadar faşizmle mücadele edeceğimi söyledim". Demıştır.⁵⁴² Sabiha Sertel bu görüşmenin ardından, 6 Mayıs 1945 tarihinde "Nihayet Dilimi Kesemedi" başlıklı yazısında şunları yazmıştır:

"Goebbels o zamanlar dilimi kesemedi. Fakat Ankara caddesindeki köpeklerini üzerime saldırttı. Zaman zaman beni mahkemelere sürükletti. Zaman zaman onun ilhamıyla dilimi ağzımın içine kıvrıranlar oldu. Zaman zaman Türk umumi efkârına yanlış anlatılan hakikatleri düzeltmemenin azabile kıvrandım. Fakat imkân bulduğum nispette bu dili daima onun ve faşizmin aleyhinde kullandım."⁵⁴³

Sabiha Sertel'in kullanmış olduğu "Ankara Caddesi'ndeki köpekler" ifadesi Vakıf yazarı aynı zamanda dönemin Basın Birliği Başkanı olan Hakkı Tarık Us'la bir kavgaya tutuşmasına sebep olmuştur. Hakkı Tarık Us, Sabiha Sertel'e "Ankara Caddesi'ndeki Köpekler" ifadesinin kimleri kastettiğini ve bu isimlerin Basın Birliği'ne üye olup olmadıklarını sormuştur.

Sabiha Sertel de Tan'da yazdığı, "Ankara Caddesindeki Köpekler Kimlerdir⁵⁴⁴?" başlıklı yazı ile cevap vermiştir. Us'a kendisine yazmış olduğu faşizm karşıtı yazıları nedeni ile "dönme", "Bolşevik dudusu", "vatan haini" sıfatlarla hakaret edildiğinde Basın Birliğinin neden sessiz kaldığı sorusunu sormuştur. Basın Birliği üyelerine karşı gösterilen önemin kendisine neden gösterilmediğini sormuştur. "O zaman Basın Birliği Başkanı Bay Hakkı Tarık Us siz neredeydiniz? Basın Birliği azalarının haysiyetine karşı gösterdiğiniz bu hassasiyeti niçin göstermediniz?"⁵⁴⁵

Bunun üzerine Hakkı Tarık Us, Sabiha Sertel'e bir mektup göndermiştir. Hakkı Tarık Us Sabiha Sertel'e hakaret eden Sebilürreşad ve İğneli Fıçı yazarlarının Basın Birliği'nin üyesi olmadıklarını, üye olmayan kişiler adına herhangi bir müdahalenin yapılamayacağını, Ayrıca Kendisine hakaret edilen Sabiha Sertel'in kendisine yapılan bu hakaret sonucunda Basın Birliği'ne başvurmadığını, bunun

⁵⁴¹ O zaman ki Alman Propaganda bakanıdır.

⁵⁴² Yıldız Sertel, *age*, s.193-194.

⁵⁴³ Sabiha Sertel, "Nihayet Dilimi Kesemedi", *Tan*, 6 Mayıs 1945,s.1.

⁵⁴⁴ Sabiha Sertel, "Ankara Caddesindeki Köpekler Kimlerdir?", *Tan*, 26 Mayıs 1945,s.2.

⁵⁴⁵ *Agm.*,s.2.

yerine mahkemeye başvurduğunu söylemiştir. Kendilerine böyle bir şikâyet gelseydi eğer gereğinin yapılacağını söylemiştir.⁵⁴⁶

Hakkı Tarık US'un bu mektubu üzerine Sabiha Sertel şu cevabı vermiştir:

“Bay Hakkı Tarık ben araştırdım ne İğneli Fıçı muharriri, ne de Sebilürreşadçı basın Birliği azası değildirler, onun için müdahale etmedim diyor. Başkan zahmet edip biraz daha araştırırsa beraber mahkemeye düştüğümüz gazetelerin hangileri olduğunu, sahipleri ve muharrirlerinin Basın Birliği azası bulunup bulunmadığını anlardı. Benim mahkemeye müracaat etmediğim sövüntüler de oldu. Başkan hiçbir zaman müdahale etmedi, ben de Basın Birliğine koşup ‘ağabey, mahalle çocukları bana taş atıyor, sen şunlara haddini bildir’ demedim. Bunu kalemlerle yaptım yahut da Cumhuriyet mahkemelerine müracaat ettim. Şimdi de tecavüze uğrayanlar varsa kalemlerine sarılıp mukabele eder yahut da mahkemeye müracaat ederler. Kendileri perde arkasına saklanıp ‘ağabey bu kadın bize taş atıyor’ diye sizi ileri sürmeğe ne ihtiyaçları var?⁵⁴⁷

Basında, okuyucuda merak uyandırmak için yazarların birbirlerine yazıları yoluyla karşılık verme geleneği bulunmaktadır, ancak Sabiha Sertel ile Hakkı Tarık Us arasında geçen farklı gazetelerdeki bu karşılıklı atışmanın gazete tirajı ile bağlantısı bulunmadığı ve ciddi bir tartışma yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Taraflar arasındaki atışma karşılıklı olarak devam etmiştir. Sabiha Sertel “Hürriyetin İstibdata Karşı Zaferi⁵⁴⁸” başlıklı yazısında kendisi ile kavga eden gazetecilere itafhen şunları yazmıştır:

“Bazı gazetecilerle aramızda çıkan hürriyet ve demokrasi münakaşasında, bütün matbuatın benimle bu kadar meşgul olmak suretiyle, şahsıma karşı verdikleri ehemmiyete teşekkür ederim. Yalnız bu muhalif gazetecilerden şunu isteyeceğim. Bu dava benim için şahsi bir dava değildir, hiç kimsenin şahsiyle uğraşmıyorum. Onlar bana karşı bu iltifatlarında devam niyetindeyseler, yalan ve iftiraya tenezzül etmesinler. Mesela Asım Us benim Ekrem Uşaklıgil’le beraber çalıştığımı söylüyor. Yalan, ben Son Postada yazı yazmadım. Sol demokrasi, sağ demokrasi diye bir takım saçmalar söylüyor. Ben böyle saçma söylemem. Peyami Safa, yazdığı birçok yalanlar arasında benim ‘İnkılâp müjdesi’ adlı bir eserimden bahsediyor. Yalan. Benim bu isimde bir kitabım yok. Bunun gibi yazılarımı tahrif ederek, yalanlar uydurarak bana karşı kullandıkları taktik Türk efkârı umumiyesini kandırmak içinse beyhude zahmet

⁵⁴⁶Sabiha Sertel, “Bay Hakkı Tarık Us’un Cevabı”, *Tan*, 29 Mayıs 1945.s.1

⁵⁴⁷Sabiha Sertel, “Bay Hakkı Tarık Us’a Cevap”, *Tan*, 31 Mayıs 1945.s.1-2.

⁵⁴⁸Sabiha Sertel, “Hürriyetin İstibdata Karşı Zaferi”, *Tan*, 4 Eylül 1945s.1.

ediyorlar. Senelerden beri benim yazılarımı okuyanlar beni tanırlar. Tanımayanlar da bugün yazdıklarımı okuyarak tanırlar... Bu yeni hürriyet ve demokrasi taraftarlarını da halk tanır. Bunun için ben şahsımı müdafaaya lüzum görmüyorum. Ancak okuyucularımın yalanla hakikati ayırmaları için kendilerine bu izahatı vermeye lüzum gördüm.”

Sabiha Sertel’in bu yazısı üzerine *Vakit* gazetesi Sertel’in tamamı ile şahsına yönelik hakaretleri içeren yazarı belli olmayan şu yazıyı yayınlamıştır:

“Bir gün bütün ayıp yerlerini açıp ortaya çıkıvermiş bir müreddi tasavvur ediniz; beyaz başörtülü hanım nineler bu çirkin manzarayı nasıl bir çılgınlıkla karşılarlar; nasıl elleri ile gözlerini kaparlarsa biz de Tan köşesinde bir sulukule kuran şu kalem şirreti önünde tiksinti duyuyoruz, o utanmıyor, biz utanıyoruz” ifadelerine yer vermiştir.⁵⁴⁹

Sabiha Sertel ile *Vakit* gazetesinde geçen bu kavga Sabiha Sertel’in gazeteci ve kadın olarak yaşadığı zor günleri özetler niteliktedir. Buradan Sabiha Sertel’in toplumsal cinsiyet yargıları ile de baş etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Anılarında olaydan şöyle bahsetmiştir:

“Tan gazetesine ve şahsıma şiddetli bir polemik açıldı. Tan’ın yıllardan beri savunduğu davalar, memlekette yarım kalan kalan burjuva demokratik devriminin tamamlanması fikir, söz, teşkilatlanma hürriyetlerinin tanınması davasıydı. Irkçılığa, faşizme karşı bir savaştı. Türkiye’nin bağımsızlığını korumak için emperyalizme karşı bir mücadeleydi. Cumhurbaşkanı’nın dahi geniş bir demokrasiye geçileceğini vaat ettiği bir devirde, bu konuların artık serbest konuşulması gerekirdi. Fakat aksi oldu. Tan’a karşı yapılan hücumlar artırıldı. Her yazdığımız yazıyı süzgeçten geçiriyor, bu savaşı çürütmeye çalışıyorlardı.⁵⁵⁰

Tüm bunlara rağmen Sabiha Sertel yazmaya devam etmiştir. Ancak bu yazıları nedeni ile de yazı yazması yasaklanmıştır. Sabiha Hanım yazı yazmasının yasaklanması ile ilgili şunları söylemektedir:

“Faşizmin aleyhine yazsam fincancı katırlarını ürkütürüm. Hükümetin dış politikasını tenkit etsem Tan kapanır, işçi, köylü haklarını savunsam komünist damgası vururlar. Emperyalizm aleyhine bir seri yazmaya karar verdim. Hangi harplerin haklı harpler olduğunu, hangilerinin emperyalist harpler olduğunu belirtecek, sömürgelerde ezilecek halkın savaşını yazacaktım. Bu yazılarda emperyalistlerin 19. Yüzyılda Asya, Afrika pazarlarını nasıl silah yoluyla zapt

⁵⁴⁹ “O Utanmıyor, Biz Utanıyoruz!, *Vakit*, 5 Eylül 1945,s.1.

⁵⁵⁰ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.258.

ettiklerini, buraları nasıl sömürgeleştirdiklerini anlattım. Birinci Dünya Harbi bir sömürgeleri paylaşma harbi olduğu gibi, İkinci Dünya Harbi'nin de İngiliz, Fransız, Amerikan kapitalistleriyle Alman, Japon kapitalistleri arasında bir sömürgeleri paylaşma savaşı olduğunu belirttim.”⁵⁵¹

Sabiha Sertel'in I. ve II. Dünya Savaşı hakkındaki tenkitlerin sonunda da kendisini Basın Genel Müdürlüğü tarafından gelen bir yazı ile bir yıl yazı yazmaktan men edilmiştir. Yazı yazmasının yasaklanmasının ardından şunları söylemiştir: “Ne kadar söyleyeceklerim vardı. Ne kadar savunacağım sosyal, ekonomik, politik konular vardı. Ben artık bunların hiç birinden söz açamazdım. Büyükçe bir defter aldım. Düşündüklerimi bu deftere yazacaktım”⁵⁵² Sabiha Sertel bahsetmiş olduğu bu defterin “Tan Olayları” ndan sonra polis tarafından alındığından ve bir daha kendi eline geçmediğinden bahsetmiştir.

4.3.3. Sabiha- Sabiha Sertel'in “Görüşler” Dergisindeki Sosyal Ve Siyasal Muhalif Tavrı

Sabiha Sertel karşılaştığı tüm baskılara rağmen Görüşler dergisini hazırlamıştır. Derginin çıkış sürecini şöyle anlatmıştır:

“Celal Bayar mebusluktan istifa ettikten, Halk Partisi'yle ilgisini kestikten sonra yeni bir parti kurmak için faaliyete geçti. Bu arada Zekeriya ile temasa geçerek Tan gazetesinden faydalanmak istediler. İşte o tarihlerde bir gün Tevfik Rüştü Aras'la beraber Moda'daki evimize geldiler. Tevfik Rüştü Aras mebus değildi. Fakat Bayar grubu ile beraber çalışıyordu. Bana bir dergi çıkarmak niyetinde olduklarını söylediler. “Sermayesini vermeye de hazırız,”dediler. Celal Bayar'a, bu derginin hedefinin ne olacağını, yeni bir parti kurmak niyetinde olup olmadığını sordum. Bayar şu cevabı verdi: “Bizim hedefimiz memlekette yarım kalan demokrasi devrimini tamamlamaktır. Kanunlarda anayasaya aykırı maddelerin kaldırılması, üniversiteye muhtariyet tanınması, hürriyetleri boğan Polis Kanunu'nun değiştirilmesi, mecliste muhalif partilere murakabe hakkının tanınması için savaşaacağız. Yeni bir partinin kurulması için çalışıyoruz. Dergi bu prensipleri savunacaktır.”⁵⁵³

Zekeriya Sertel yeni bir parti için yeni bir yayın organı oluşturulması fikrini böyle bir durumun ortaya çıkma sürecini şöyle anlatmaktadır:

⁵⁵¹ Age, s.230.

⁵⁵² Age, s.231.

⁵⁵³ Age, s.255.

“Bu durum ortaya çıkınca, ben Tan gazetesinin bu partinin yayın organı olmasına razı olmadım. Fakat partinin bir yayın organına ihtiyacı vardı. Tevfik Rüştü Aras, bu ihtiyacı karşılamak için haftalık bir dergi çıkarılmasını öneriyordu. Zaten “Tan” gazetesinin kişiliği belli olduğu için onlar da bu gazetenin partinin organı olamayacağı kanısına varmışlardı. Parti adına bir dergi çıkarmak üzere Ankara’da özel bir toplantı yaptık. Bu dergi bağımsız olacaktı. Celâl Bayar, Adnan Menderes ve partiye girecek yeni kimseler de buraya imzalarıyla yazı yazacaklardı. Dergiyi benim çıkarmamı istiyorlardı. O günlerde eşim Sabiha Sertel’le haftalık bir dergi çıkarmak için hazırlık yapıyordum. Bu iki girişimi birleştirmek mümkün değil miydi? Sabiha’nın amacı özgürlük ve demokrasi dâvasında bir ortak cephe kurmaktı. Bu amaçla diktatörlüğe, İnönü’nün tek parti ve tek şef sistemine karşı çıkan ve bir demokratik rejim ülküsü etrafında birleşebilecek herkesi bu cepheye almak fikrindeydi. Köprülüzade, kendisine başvurulduğu zaman bu öneriyi sevinçle karşılamıştı. O da politikaya atılmak istiyor, fakat yolunu bulamıyordu. Rauf Orbay böyle bir girişimi beğenmekle birlikte yazar olmadığını söyleyerek özür dilemişti. Fakat sonra Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha’nın tek cephe önerisini kabul ettiler. Dergiyi Sabiha’nın çıkarması kararlaştı. İlk sayıya Tevfik Rüştü ile Adnan Menderes yazı vereceklerdi. Celâl Bayar da bir demeçle işe karışacaktı. Hattâ Celâl Bayar, dergi için sermaye olmak üzere beşbin lira vermeyi teklif etmişti. O günlerde İş Bankasından seksenbin lira tazminat almıştı. Sermayeyi o paradan vereceğini söylüyordu. Ama biz bağımsızlığımızı koruyabilmek için bu teklifi kabul etmedik, dergiyi kendi paramızla kurmaya karar verdik.”⁵⁵⁴

Sabiha Sertel bir yandan bu derginin çıkmasını isterken bir yandan da Bayar’ın vaatlerine kuşku ile bakmıştır.

“Bayar’ın vaatlerini yerine getireceğinden çok şüpheliydim. Kendisi başbakanken, İş Kanunu’nun yıllarca meclis çekmecelerinde uyutulduğu, Toprak kanunu konuşmalarında grubuyla beraber, kanunun geçmesine karşı olduğunu biliyordum. Fakat memlekette demokrasiye doğru bir gelişmenin yapılması, faşizme kadar yol almış olan baskı sisteminin yıkılması lazımdı.”⁵⁵⁵

Sabiha Sertel’in muhalif tavrı daha çok siyasal sisteme karşı olmaya başlamıştır. Emperyalizme, Faşizme karşı muhalif tavır takınan Sabiha Sertel tek parti iktidarını da eleştirmiştir. Sabiha Sertel görüşler dergisinin içeriğinin amacının ne olması gerektiğini şu şekilde anlatmıştır:

⁵⁵⁴ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.235-236.

⁵⁵⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.,255.

“Halk partisi devrimci niteliğini yitirmiştir. Yeni kurulacak olan partinin ödevi , burjuva demokratik devrimini tamamlamaktır. Bu da ancak geniş bir cephe muhalefetine çalışmalarını ile sağlanabilir. Bugün mecliste, partide, birkaç mebusun muhalefete geçmesi bir kitle hareketini sağlamaz. Kurulacak partinin işçi sınıfına, köylüye, ilerici aydınlara, orduya, hakla dayanması lazımdır. Basında az çok bir muhalefet cephesi kurulmuştur. Tan, La Turquie, hatta Vatan gazetesi, ayrı amaçlarla olsa dahi demokratik bir rejimin kurulmasını savunuyor. Basında olduğu gibi tek parti, tek şef sistemine karşı olan bütün demokrasi taraflıları arasında, bir cephe kurmak lazımdır.⁵⁵⁶

Sabiha Sertel dergiye kimsenin ortaklığını kabul etmemiştir. Çünkü sermaye almak suretiyle bağımsızlığını kaybetmek istememiştir. Bunda Sabiha Sertel için büyük önem taşıyan ideal mecmua olarak gördüğü ‘Resimli Ay’ dergisinin sermayedarları ve ortakları ile çıkan anlaşmazlıklar yüzünden kapanması da etkili olabilir.

Yeni çıkacak olan dergiye Sabiha Sertel’in Tan’daki sütun başlığı olan ‘Görüşler ’adı verilmiştir. Dergiye yazı yazacaklar arasında Celal Bayar gurubunun yanı sıra Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt, Adımlar dergisini çıkaran Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Boratav, Sabahattin Ali gibi isimler yazı yazacaktır. Cami Bey bu dergiye Halide Edip’in de yazı yazmasını önermiştir. Dergide Diktatörlüğe karşı, faşizme karşı demokrasi taraflısı olan herkesten yazı istenmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁵⁷

Dergiye yazı yazması için Halide Edip ve Köprülüzade Fuat’la görüşen Sabiha Sertel her ikisinde de olumlu cevap almıştır. Ancak Halide Edip Derginin ilk sayısının çıkmasını kendisinin ikinci sayıya yazı yazacağını söylemiştir. Halide Edip’te tıpkı Sabiha Sertel gibi Celal Bayar’ın iktidara geldiği takdirde vaat ettiği hürriyetleri vermeyeceğine inanıyordu. Sabiha Sertel’in Halide Edip’e bu konuda ki cevabı şöyledir:

“ Aynı sistemi el ele, yan yana yürüten adamların, bugün birdenbire demokrat olduklarına, memlekete demokratik bir rejim getireceklerine bende inanmıyorum. Ancak Celal Bayar grubu, bugün tek parti sisteminin yıkılması, antidemokratik kanunların değiştirilmesi iddiaları ile yola çıkıyorlar. Hangi istasyona karşı beraber gidebilsek kardır. Bu sebeple gerçek demokrasi isteyen kuvvetleri

⁵⁵⁶ Age., s.256.

⁵⁵⁷ Age., s.271.

birleştirmeliyiz. Görüşler dergisi kişisel inançları, ideolojileri ayrı da olsa, demokrasi davasında birleşenlerin bir formu olacaktır.”⁵⁵⁸

Sabiha Sertel Görüşler dergisinin ilk sayısı için hazırlanmaktayken, dergiye yazı yazacak olan Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Tevfik Rüştü Aras’tan yazılar gelmemiştir. Bunun üzerine Sabiha Sertel bir mektupla yazıları istemiş ve dergi kapağında Celal Bayar, Menderes, Köprülü ve Tevfik Rüştü’nün yazı heyetinde olduğunun ilan edilmesinin bir sakıncası olup olmadığını sormuştur. Tevfik Rüştü Aras isimlerin ilan edilebileceğini ve yazıların da en kısa zamanda gönderileceğini söylemiştir. ⁵⁵⁹Görüşler dergisinin hazırlık çalışmaları bitmiş ve ilk sayısı baskıya verilmiştir. Ancak Sabiha Sertel’in beklediği yazılar gelmemiştir. Sabiha Sertel, Celal Bayar ve arkadaşlarının yazı verme işini garanti altına almak için Ankara’ya gitmeye karar vermiştir. Ankara’da Menderes’in evine giden Sabiha Sertel Celal Bayar, Menderes, Köprülü ve Aras’ın da orda olduğunu bahseder.

“Adnan Menderes, “ Görüyorsunuz,” dedi, “ çok meşgulüz fakat ikinci nüshaya mutlaka yazı göndereceğiz. Tan’da yaptığınız hürriyet ve demokrasi savaşını ilgiyle izliyoruz. Yüz yıldan beri gerçekleşmeyen demokrasiyi memlekette kurmak zorundayız. Bugünkü devirde bu eski kalıplarla yürünmez. Artık İnönü de bu lüzumu anlamıştır.” Benim konuşmalarında bitmişti Tevfik Rüştü Aras beni kapıya kadar geçirmişti.”⁵⁶⁰

Sabiha Sertel dönüş için akşam trene geldiği zaman Tan muhabiri Emin Karakuş’la, Emin Türk’ü istasyonda gördüğünü, Adnan Menderes ile Köprülüzade Fuad’ın kendisini uğurlamak için gara geldiklerini ve yazı yazma sözünü tekrar yinelediklerinden bahseder.⁵⁶¹ Tan muhabiri Emin Karakuş, tren garında şahit olduğu bu görüşmeden şu şekilde bahsetmiştir:

“Görüşler Dergisi çıkmadan birkaç gün önce, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel’le birlikte Ankara’ya gelmiş, Bayar ve arkadaşlarıyla bu dergiye yazı yazmak konusunda yaptıkları konuşmada ben de bulunmuştum. Serteller İstanbul’a dönerken, Adnan Menderes, istasyona kadar gelerek kendilerini uğurlamıştı. Trenin penceresinden Sabiha Sertel bana, ‘Karakuş yazıları alıp göndermekte acele et,’ diye

⁵⁵⁸ *Age.*, s.272.

⁵⁵⁹ *Age.*, s.278.

⁵⁶⁰ *Age.*, s.278.

⁵⁶¹ *Age.*, s.280.

ricada bulunuyor, Adnan Menderes de ‘Merak etmeyin hanımefendi, yazılar arka arkaya gönderilecektir,’ diyordu.⁵⁶²

1 Aralık 1945 tarihinde yayımlanan derginin kapağında ‘‘Görüşler’’ logosunun altında ‘‘Haftalık Siyasi Mecmua’’ ifadesi yer almıştır. Ayrıca kapakta ‘‘Mecmuamıza Yazı Yardımlarını Vadedenler’’ başlığı ile Celal Bayar, Tefvik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt, Sabiha Sertel, M. Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Mediha Berkes, Niyazi Berkes⁵⁶³, Hulusi Şerif, Adnan Cemgil, E. A. Müstecaplıoğlu (Esat Adil Müstecaplıoğlu), Muvaffak Şeref, Dr. Sabire Dosdoğru, Dr. Hulusi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail V. (Nail Vahdeti Çakırhan), Aziz Nesin isimleri sıralanmıştır. Derginin kapağının sağ üst köşesinde Celal Bayar, Tefvik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt ve Sabiha Sertel’in ayrı ayrı fotoğraflarına yer verilmiştir. Kapak resminde, üzerinde ‘‘Görüşler’’⁵⁶⁴ yazan büyük bir el, siyah bir perdeyi aralamaktadır. Açılan perdenin arkasında isimleri ‘‘Suiistimal’’, ‘‘İhtikâr’’ ve ‘‘Faşizm’’ olan üç erkek resmi bulunmaktadır.

Görüşler dergisinin ilk sayısına oldukça yoğun bir ilgi olduğunu Sabiha Sertel şu sözleri ile anlatmaktadır.

‘‘ 29 Kasımında İstanbul’a döndüm. Daha matbaa kapısında girer girmez mürettepler, yazarlar, makine dairesinde çalışan işçiler etrafımı sardılar. ‘‘müjde Görüşleri bu sabah erken piyasaya çıkardık. Saat 11:00’da tek nüshası kalmadı. Anadolu’da bayilerden telgraf üstüne telgraf alıyoruz. Gönderilen miktarın iki üç misli artırılmasını istiyorlar. Biz sizi beklemeden ikinci baskıyı yapıyoruz. Bir-iki saat sonra hazır olacak.’’⁵⁶⁵

Derginin bu ilk sayfasında Sabiha Sertel’in daha önce Tan gazetesinin Görüşler sütunda da yazdığı Vatandaşların Temel Hak ve özgürlere kavuşması, sınıflar arası eşitsizliklerin giderilmesi içerikli ‘‘Zincirli Hürriyet’’ başlıklı yazısı bulunmaktaydı.

‘‘Ne zincirli hürriyeti, ne de anarşik hürriyeti istiyoruz. Hepimizin malı ve vatani olan bu toprakta tabiatın ve hayatın verdiği bütün nimetlerden müşterek

⁵⁶² Emin Karakuş, *İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, S. 97-98.

⁵⁶³ Adını dergi kapağında gören Niyazi Berkes, derginin ilk sayısında kendi yazısının olmadığını ve dergi kapağında da isminin konulacağından da haberinin olmadığını söylemiştir. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, 1.Baskı Mart 1997, İstanbul s.354.

⁵⁶⁴ Görüşler Dergi Kapağı, 1 Aralık 1945,.

⁵⁶⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.281.

faydalanmayı, müşterek ıstırap çekmeyi, vazifelere ve mesuliyetlere iştirak etmeyi istiyoruz. Bu vatan başımız üstünde yaşayanların değil, hepimizin beraber ekeceğimiz, makinelerini döndüreceğimiz, dertlerini ve sıkıntılarını beraber paylaşacağımız vatandır... Kanunlar bu hakkın, bu halkın, bu vatanın bekçileridir. Onun üzerinde söz sahibi sadece, sadece bu halktır. Devlete hesap vereceğiz, devletten hesap soracağız. Şahsi hürriyetlerimizi bu halk ve vatan için feda edeceğiz. Fakat başımızda saltanat sürenler için değil. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz”⁵⁶⁶

Görüşler 'in ikinci baskısı da çıkmıştır ancak Tevfik Rüştü Aras'tan vaat ettiği yazılar bir türlü gelmemektedir. Bunun üzerine Sabiha Sertel Telefon açtığını yazıların hala gelemediğini söylemiştir. Tevfik Rüştü Aras'ın kendisine verdiği cevabı anılarında şöyle yazmıştır:

“Evet, dedi. “Şimdi arkadaşlar hep beraberiz. Biz de bunu konuşuyorduk. Fakat arkadaşlar yazı göndermekte tereddüt ediyor. Ben kendilerini kandırmaya çalışıyorum. Ama Adnan bu fikrin aleyhinde.”⁵⁶⁷ Benzer bir görüşmenin, Emin Karakuş'un anılarında Celal Bayar ile Zekeriya Sertel arasında geçtiği belirtilmektedir. Konuşma şöyle gerçekleşmiştir:

“Bir gün sonra solcu gazete ve dergiler basılınca, Celal Bayar hemen telefonla Zekeriya Sertel'i aramış, Görüşler Dergisi'nde yazı yazacaklarını bildiren ilanın kaldırılmasını kendisinden yalvarırcasına rica etmişti. Bayar telefonda, ‘Aman Zekeriya Bey, mahvoluruz, bu ilan bizim çok aleyhimize oldu. CHP bundan yararlanmak için her şeyi yapacak,’ diyordu. Birkaç gün önce söz verip bu olaylardan sonra Bayar ve arkadaşlarının korkarak yazı yazmaktan vazgeçmeleri Sertel'i etkilemedi. ‘Bu gibi adamlardan zaten başka şey beklenmez,’ demekle yetindi sadece.”⁵⁶⁸

Tüm bu gelişmelerin ardından Sabiha Sertel Ankara'daki muhabirlerinden şöyle bir telgraf aldıklarını söylemiştir:

“Eski Başvekil Celal Bayar'ın yeni bir parti kurmak üzere olduğu etrafında son zamanlarda yapılan neşriyat, burada derin bir ilgi uyandırmıştı. Ankara'da sabık başvekilin bir dergiye yazı yazıp yazmayacağı keyfiyeti de günün meselesi olmuştur. Bu hususta kendisine müracaat ettiğim Celal Bayar, bana şu cevabı vermiştir:

“Size şunu kesin olarak söylerim. Kemalizm ve onun istihdaf ettiği milli hâkimiyete bağlılığım saf ve samimidir. Kemalizm'den başka herhangi bir ideolojiyle

⁵⁶⁶ Sabiha Sertel, “Zincirli Hürriyet”, *Görüşler*, 1 Aralık 1945,s.1.

⁵⁶⁷ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.281

⁵⁶⁸ Emin Karakuş, *age.*, s. 97.

hiçbir alakam yoktur. Zaten Kemalizm deyince bunun demokrasi mefhumunun tam ifadesi olduğunu biliyorsunuz. İlk günden beri içinde bulunduğum ve zaman zaman mesuliyetini üzerime aldığım inkılabımızın esaslarından ayrılabilmek benim için mümkün değildir. Siyasi hayata devam etmek için bana hâkim olan fikirleri ortaya koyacağız herkes görecektir. Şimdiye kadar muharrirlik iddiasında bulunmadım. Bu yola girmek niyetinde değilim. Bu dergide olduğu gibi herhangi bir mecmuanın tahrir heyetine dâhil olacağımda bahis konusu değildir.”⁵⁶⁹

Celal Bayar’ın bu mektubu yazmaktaki amacının, iki kutuplu yeni dünya düzeninde kendisinin Kemalizm ve Atatürk’ten sapıp farklı bir ideolojiye yakınlaştığının düşünülmesinin önüne geçmek olduğu söylenebilir. Bayar’ın bu tavrı Sabiha Sertel’i haklı çıkarmıştır.

“Görüşler yazı dizisinde Sabiha ve Zekeriya Serteller’in Rus yanlısı politikasını işlemeleri ve diğer muhalif kanatların da bunlarla birleşme aşamasında olduğu haberini alan İnönü bu bağlantıyı koparmıştır. Millî Şef amacına ulaşmış, liberaller solcularla yollarını ayırmışlar; Bayar, Menderes, Köprülü dergide yer almayacaklarını belirtmişlerdir.⁵⁷⁰ İnönü, Bayar’ı Tefik Rüştü Aras ve Sertellerden ayırarak yeni bir parti kurmasına izin vermesi, gerçekten de kendisinin 1945 Kasım Meclis açış nutkunda söylediği gibi kendi yapımıza uygun bir demokrasi geliştirme çabasının göstergesi niteliğindedir.⁵⁷¹ Sabiha Sertel Celal Bayar’ın kendisine yazı yazmayı vaat ettiği hatta dergiye hissedar dahi olabileceğini söylediği ve Bayar’ın bu vaadinden dönmesini şu sözlerle eleştirmiştir:

“ Bu sözler iki şahidin önünde söylenmişlerdi. Tan muhabiri Emin Karakuş ve Emin Türk’ün yanında... Bir hamlede tornistan yapıp sözlerinden dönmek ve her şeyi inkâr etmek, politikayı bir kurnazlık, cambazlık sayan burjuva politikacıları için belki olağan bir şeydi. Fakat sık sık, “ bu dava uğruna başlarımızı koltuklar altına aldık.” Diyen hürriyet kahramanlarına hiç de yakışmıyordu.”⁵⁷²

Ancak birçok gazete Celal Bayar’ın “Görüşler” dergisine yazı yazma vaadinde bulunmadığını buna rağmen Sabiha Sertel ve neşriyat müdürü Zekeriya Sertel’in bilinçli olarak dergi kapağında Celal Bayar’ın ismini kullandıklarını söylemiş ve Serteller bunu için birçok kez tenkit edilmişlerdir.

⁵⁶⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.282.

⁵⁷⁰ Soner Yalçın, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2004, s.407.

⁵⁷¹ Sevda Mutlu, *agt.*, s.465-466.

⁵⁷² Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.283.

Bu konu da Görüşler dergisine yönelik ilk tepki, tahmin edilmeyecek şekilde, Vatan gazetesinden gelmiştir. Vatan'da 1 Aralık'ta yayımlanan bir haberde, İstanbul'da ve ülkenin her tarafında afişleri asılan Görüşler isimli derginin “malum” birtakım yazarları arasında Celal Bayar'ın da isminin yer almasının Ankara'da büyük tepki ve üzüntü yarattığı bildirilmiştir. Ahmet Emin Yalman, Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Mehmet Ali Aybar gibi değerli siyaset ve ilim adamlarıyla Tan-Görüşler Yeni Dünya cephesi arasında bir ilişki varmış gibi gösterdikleri için Sertelleri büyük bir gaf yapmakla suçlamıştır.⁵⁷³ Görüşler dergisini yayımlanması ve derginin aynı gün içinde ikinci baskısının hazırlanması büyük yankı uyandırmıştır. Sertellerle ve Tan gazetesi ile önceden beri husumetli olan bazı gazeteler, Görüşler dergisinin çıkmasıyla Sertellere saldırmaya başlamışlardır. Görüşler dergisinin “komünist” içeriğe sahip olduğu öne sürülmüştür.

“Dergi, Ankara'da da bomba gibi patlamıştı. Halk Partisi özel bir toplantı yapmış, gazetelere yeniden hücumla geçmeleri için emirler verilmişti. Bayilere Tan, Yeni Dünya gazetelerinin ve Görüşler dergisinin satılmaması, devlet memurlarına, öğrencilere bu gazetelerin okutturulmaması hakkında emirler verildi. Bundan başka, Vatan gazetesine yazı yazan partili milletvekilleri, partiden çıkarıldı. Böylece, CHP demokrasi eylemini, ona bağlı bütün basın güçlerini baskı altına alarak, kundaklamaya çalışıyordu. Ankara'da, Görüşler dergisinin. “G” harfinin orakla çekice benzediği rivayetini çıkararak, dergiye karşı bir provokasyona da girişilmişti. Bütün bunlarla, CHP yurtta bir korku havası estirmeyi başarmıştı.⁵⁷⁴ Görüşler Mecmuasının başındaki “G” harfinin orağa benzetilmesi konusunda Sabiha Sertel şunları söylemiştir:

“Kapağın yazısını, İhap Hulusi yapmıştı. İhap Hulusi'nin sosyalistlikle, komünistlikle hiçbir ilgisi yoktu. Zengin bir aileye mensup, hayatının çoğunu Avrupa'da geçiren bir ressamdı. Kendisine çıkarılan rivayeti anlattığımız zaman güldü,” öküzin altında buzağı arıyorlar,” dedi.”⁵⁷⁵ Görüşler dergisi, yazılarıyla Tan gazetesinin yayınlarına benzerlik göstermeye başlamıştır. İşlenen konular: Faşizm karşıtlığı, Sovyet dostluğu, daha demokratik ve özgür bir sisteme geçilmesi. Anti-demokratik yasalar ve tek parti iktidarı eleştirilerinin hedefindeydi. Bu muhalif tavır

⁵⁷³ “Celal Bayar Ve Arkadaşları Görüşler Mecmuası Neşriyatından Müteessir”, *Vatan*, 1 Aralık 1945.

⁵⁷⁴ Yıldız Sertel, *age.*, s.218.

⁵⁷⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.281.

iktidar partisini rahatsız etmiş olacak ki dergi bir korkutma ve yıldırma politikasıyla karşı karşıya gelmiştir. Tezimiz için önemli olan, Sabiha Sertel'in gazete yazıları ile toplumsal konular ve siyasi konular hakkında yazılar yazmış olmasıdır. Kimsenin yazmaya cesaret edemediği konularda yazılar yazan Sabiha Sertel, bu yazıları ile sosyal sorunları dile getirmiş ve mevcut iktidar çevresini rahatsız etmiştir. Zaman zaman kendi şahsına yönelik yapılan çirkin eleştirilere rağmen bu muhalif tavrından vazgeçmemiştir. Bir kadın gazeteci olarak mevcut cinsiyet temelli ön yargı ile karşılaşmış. Kendisine “Bolşevik dudusu“, “Eli maşalı çingene” sıfatlarını yakıştıran erkek egemen düzenle çatışma yaşamıştır.

4.4. Tan Olayları ve Sabiha Sertel

Görüşler dergisinin varlığı ve daha ilk sayısında tirajının yüksek olması iktidar çevresi tarafından büyük tepki uyandırmıştır. Tarihte “Tan Olayı” diye anılan olay 4 Aralık 1945 tarihinde gerçekleşmiştir. Sabiha Sertel Tan Olayı gerçekleşmeden bir gün önce Tan gazetesine “Muvafakatin Feryadı” başlıklı şu yazıyı yazmıştır. Bu yazı nedeni ile mahkemeye sevk edildiğinden bahseder. 3 Aralık 1945 yılında Tan'da çıkan yazının tamamı şöyledir:

“Halk partisi mecliste bir ekseriyet değil, ittifak partisidir. Ancak müttefiklerin arasında beş on kişi muhalefete geçmiştir. Bu muhaliflerin sesi de millete neden sonra, meclis müzakerelerinin gazetelerde neşri kabul edildikten sonra aksetmeye başladı. Gazetelerdeki muhalefet de öyle. Şimdiye kadar “kanun dairesinde serbest” olan matbuatın, yine kanun dairesinde ağzına kilit tıklıyordu. Matbuat Kanunu'nun zincirleri kâfi gelmediği zaman, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bir emirnamesi veya telefon muharebesi bu kilidi sıkmaya kâfi gelirdi. Şimdi Türk matbuatı içinde bir-iki gazete, hakiki manasıyla bir hürriyet ve demokrasinin tahakkuku, halkın mukadderatına hâkim olması, suiistimallerin, ihtikârın önlenmesi, Türk milletinin bütün devlet mekanizmasını kontrolü altına alması için muhalefete geçmiştir.

Kökü halkın içinde olan bu muhalefetin, mecliste ve matbuattaki mümessilleri kemiyeti itibarıyla mahdut olduğu halde, muvafakatin bunu boğmak için gösterdiği gayret hudutsuzdur. Mecliste muhalifler mi konuşuyor, muvafakat derhal radyosunun parazit düğmesine basıyor, ayak sesleri, kürsü kapaklar, ıslıklar... Tıpkı harp senelerinde radyoların hakikati boğmak için, bil-iltizam yaptıkları parazit gibi. Muhalefete bahşedilen sıfat: iktidar mevkiini eline almak isteyen muhterisler. Matbuatta muhalif gazeteler hakikatleri medeni bir cesaretle göstererek konuşuyor ha!

Memlekette hürriyet var, herkes istediğini konuşur ama bu sesi boğmak için, radyonun parazit düğmesine basmak lazım. Söylenmeyen sözleri söylenmiş gibi göstererek hücum. Yazıları tahrif, tasvir, en yüksek sestene birbirine uymaz sesler çıkaran bir davul ve zurna feryadı... İşte muvafakatin bugünkü taktiği... Bütün bunlar senelerce intikar, suiistimal, tahakküm altında dilini, şuurunu paslandıran halkı şaşırtmak içindir. Halkın muhalefetini boğmak için muvafakatin feryadıdır.”⁵⁷⁶

Aynı gün Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın’ın “Kalkın Ey Ehli Vatan” başlıklı yazısı çıkmıştır. Zekeriya Sertel yazı ile ilgili şunları söylemektedir:

“Görüşler halkın yıllardan beri baskı altında boğulan özgürlük ihtiyacına cevap verdiği için çok geniş bir ilgi uyandırdı. Halk, bu dergide söylemek isteyip de söyleyemediklerini bulmuştu. Fakat derginin çıkışı hükümeti, özellikle İnönü ile Saraçoğlu’nu kızdırmıştı. Derginin çıktığının ikinci ya da üçüncü günüydü. Tanıdık biri geldi. Ertesi gün bazı üniversiteli gençlerin matbaa önünde gösteri yapacaklarını haber verdi. Bazı taşkınlıklar olması ihtimaline karşı da tedbirli bulunmamızı salık verdi. Demek, iktidar kanun yoluyla yapamadığı işi, gençleri kışkırtarak yapmak istiyordu”⁵⁷⁷

Hüseyin Cahit Yalçın’ın 3 Aralık 1945 de Tanin gazetesinde sayfayı baştanbaşa büyük puntolarla dizilmiş “Kalkın Ey Ehli Vatan” başlıklı yazısı şöyledir. Yazı Tan olaylarının kıvılcımı olarak kabul edildiğinden dolayı önem arz etmektedir ve tamamı şöyledir:

“Büyük vatansever Namık Kemal’in sesi bugünün parolasıdır. Kalkın ev ehli vatan. Mücadele başlıyor. Ve başlamak lazım. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın, Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur.

Görüşler dergisini açıp da Bayan Sertel’in “Zincirli Hürriyet” makalesini okuduğum zaman, sayfayı süsleyen bu kıpkızıl demirlerle bize nasıl bir hürriyet hazırlamak istediklerini derhal anladım. Bayan Sertel şöyle diyor: Hür insanlar cemiyetinin en büyük şiarı, geniş halk kitlelerinin menfaati için icap ederse şahsi menfaatlerini feda etmektir. Komünist edebiyatı ile meşgul olmamış olanlar bu satırların altında gizlenen manayı gözden kaçırabilir. Geniş halk kitlelerinin menfaati namına hürriyetlerin feda edildiği yer Rusya’dır. Bunları susturmak için cevap

⁵⁷⁶ Sabiha Sertel, *Muvafakatin Feryadı*, Tan, 3 Aralık 1945, s.1.

⁵⁷⁷ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.237.

vermek hükümete düşmez. Söz eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarıdır.⁵⁷⁸

Sabiha Sertel Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısı şöyle yorumlamıştır:

“Hüseyin Cahit Yalçın bizi susturmak için, “Kalkın Ey Ehli Vatan” kumandasıyla kanunları, devlet nizamını çiğniyor, gençleri, vatandaşları ayaklanmaya çağırıyordu. Namık Kemal “Kalkın Ey Ehli Vatan” dediği zaman, milleti Abdülhamit Saltanatına, diktatörlüğe karşı harekete çağırmişti. Hüseyin Cahit Yalçın ise vatandaşları hürriyet için, demokrasi için savaşımlara karşı kıyıma çağırıyordu.”⁵⁷⁹

Zekeriya sertel Tan olaylarının yaşandığı günü şöyle anlatmıştır:

“4 Aralık 1945 gününün sabahı üniversiteli faşist gençler ellerinde önceden hazırladıkları baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle matbaaya saldırdılar. Orada bekleyen polisler olup bitene seyirci kaldılar. Görevlerini yapmaya kalkmadılar. Göstericiler, baltalarla matbaa kapısını kırıp içeri girdiler. Makinaları balyozlarla kırdılar. Binanın camlarını indirdiler, içindeki eşyayı kırıp döktüler. Elleri ne geçtiyse yakıp yıktılar. Sonra ellerine kırmızı boya şişeleriyle “Serteller nerde? Nağralarıyla bizleri aramaya koyuldular. Amaçları, bizi çırılçıplak soyup üzerimize kırmızı boya dökmek ve sonra önlerine katıp sokaklarda “İşte kızıklar” diye gezdirmektir. Bütün bunlar polisin gözü önünde oluyordu. Göstericiler bizleri bulamayınca vahşî nağralarla yollara düştüler. Beyoğlu yakasına geçtiler, orada Sabahattin Ali ile Cami Baykurt'un çıkardığı “La Turquie” gazetesinin matbaasına gittiler. Orasını da kırıp döktükten sonra vapurla Kadıköy'e geçip bizi evimizde basmaya teşebbüs ettiler. Biz bütün olup bitenleri evde telefonla izliyorduk. Bu son haberi alınca valiyi tekrar aradım Aldığınız tedbirin verdiği sonuçtan memnun musunuz? Dedim. Şimdi de faşistler evime geliyorlar. Matbaamı yıktırdınız, bari hayatımıza kastedilmesin! Önleyin. Vali, özür dilemeğe bile lüzum görmedi. Yalnız gene teminat verdi, — Merak etme, dedi. Olan oldu. Fakat hayatın güven altındadır. Gençlerin bindiği vapurun Kadıköy'e uğramadan Adalara gitmesini emrettim. Sizin için tehlike yoktur. Ve sonra ekledi, Evet, ama siz şimdi neredesiniz? Evdeyseniz, ihtiyaten başka yere gidin. Evde oturmayın. Demek ki, evimi de koruyamayacaktı. Hayatımız da tehlikede idi.”⁵⁸⁰

O gün yaşandığı anlara tanık olan Tasvir gazetesi istihbarat şefi Tekin Erer ise olaydan şöyle bahsetmektedir:

⁵⁷⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “Halkın Ey Ehli Vatan” *Tanin*, 3 Aralık 1945. s.1.

⁵⁷⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.287.

⁵⁸⁰ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, age., s.238.

“CHP İstanbul İl Teşkilatı tarafından 3 Aralık 1945 Pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah Tan Gazetesi aleyhinde büyük bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti. O zaman ben Tasvir Gazetesi’nde istihbarat şefliği yapıyordum. Yazı işleri müdürü rahmetli Necdet Baytok, ertesi sabah gazeteye erkenden gelmemi, komünist neşriyatı yapan gazeteler aleyhinde büyük bir nümayiş hazırlandığını duyduğunu, bu haberin bir balon da olabileceğini, binaenaleyh kimseye bir şey söylemememi tembih etmişti.

4 Aralık 1945 Salı sabahı erkenden üniversite bahçesine gittim. Ellerinde bayraklar olduğu halde talebeler yavaş yavaş toplanıyordu. Birçoklarının ellerinde de Atatürk ve İnönü’nün çerçeveli fotoğrafları vardı. Kısa zamanda kalabalık 10-15 bin kişiyi 1340 buldu. Saat 9.30’da kalabalık bir sel gibi Beyazıt Meydanı’ndan Çarşıkapı istikametinde yürüyüşe geçti. Tan Gazetesi’ne giderken, Cağaloğlu yokuşunun başında bulunan ve komünizme ait kitaplar satan ABC Kitabevi birkaç dakika içinde yok edildi. Bundan sonra Tan Gazetesi’ne girildi. Bir taraftan ‘Kahrolsun Komünizm. Kahrolsun Serteller. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti’ diye bağırıyor, bir taraftan da gençler akın akın taşlarla, demirlerle pencereleri kapıları aşağıya indiriyorlardı. Gazetenin birinci katında o zaman Türkiye’nin hemen hemen en büyük rotatifi vardı. Oradaki demir parçaları ile bu rotatife hücum başlamıştı. Rotatifin kırılabilen bütün parçaları tuzla buz edildi.

İkinci katta linotip dizgi makineleri, hurufat ve mürettiphaneye ait malzemeler ve makineler mevcuttu. Bunların kırılması ve parçalanması çok daha kolay oldu. Ayrıca kapılar, pencereler, masalar, sandalyeler yerden yere çarpılarak parçalanıyordu. Masaların gözlerindeki yazılar, evraklar, kitaplar lime lime ediliyordu. Diğer bir grup gazetenin rotatif dairesinin yanındaki kâğıt deposundan bobinleri sokağa çıkararak Sirkeci’ye doğru yuvarlıyordu. Bazı gençler binayı ateşe vermek için tutuşturmak istedilerse de kalabalığın çokluğundan bu mümkün olamıyordu. Gazetenin içindeki personelden bir kısmı gecedeki hadiseyi haber aldıkları için matbaaya gelmişlerdi. Gelenlerden bazıları da Beyazıt bahçesindeki toplantıyı haber alır almaz gazeteden uzaklaşmışlardı.

Gazetenin sahiplerinden Halil Lütfü Dördüncü meşhur tutumluluğu dolayısıyla binanın yanından yegâne uzaklaşamayan kimse olmuştu. Tan Gazetesinin karşısındaki Hofer İlançılık şirketinin penceresinden gazetesinin ve binasının nasıl tahrip edildiğini kalbi sızlayarak seyrediyordu. Tanin Gazetesinin yazı işleri müdürü Murat Sertoğlu da oradan durumu telefonla başmuharrir Hüseyin Cahit Yalçın’a bildiriyordu. Bir aralık Halil Lütfü dayanamamış Murat Sertoğlu’na sert bir ifadeyle:

'- Hüseyin Cahid'e söyle, 31 Mart'ta kendi başına neler gelmişse benim başıma da onlar geliyor' demişti. Murat Sertoğlu bu sözleri aynen nakletti. Bu muhavere den sonra telefon konuşması kesilmişti.

Saat 10.30'da Tan Gazetesi'nin ve matbaasının tahribi tamamıyla bitmişti. Artık burada gazete çıkarılmayacağı, hiç olmazsa altı ay hiçbir neşriyat yapılamayacağı kanaati hasıl olduktan sonra gençler köprüyü geçerek Beyoğlu'ndaki Rus sefarethanenin tüneli bakan köşesindeki sokak içinde faaliyette bulunan Yeni Dünya Gazetesi'ne doğru yürüyüşe geçtiler. Burada Yeni Dünya'dan başka La Turquie isimli Fransızca bir gazete daha yayınlanıyordu. Bunlar da Tan Gazetesi'nin neşriyatına muvazi olarak komünizmi benimseyen yazılar yayınlıyorlardı. Polis, Rus sefarethanesine bir tecavüz olur düşüncesiyle itfaiye vasıtalarıyla yolları iyiden iyiye tutmuştu. Bundan dolayı Yeni Dünya Gazetesine hücum etmek teşebbüsü önce akamete uğruyordu. Fakat bir müddet sonra toplum heyecanı içinde kendinden geçen gençler, itfaiyecilere hücum ettiler, onların ellerinden hortumları alarak bizzat itfaiyecilerin üzerine sıkmağa başladılar. Bunu fırsat bilen gençler Yeni Dünya Matbaası'na yürüdüler. Birkaç dakika içinde bu matbaa da yerle bir edilmişti. Makineler, mobilyalar, kitaplar, gazeteler, arşivler sokaklara dökülmüş, parça parça edilmişti. Bu arada tünelde sol neşriyata ait kitaplar O zaman bazı bakkaliye ve mağazaların isimleri Tan levhalarını taşıyordu. Bunlar Babıali'deki hadiseyi duyar duymaz levhalarını indirmişler veya kazımışlardı. Karaköy'deki Tan mezecisi Petro, buna meydan bulamadığı için baştaki T harfinin üzerine yağlı boya ile C harfini yazmış, böylece Tan mezecisi Can mezecisi olmuştu.

...Gençler daha sonra Tasvir Gazetesi'ne geldiler. Cihat Baban'ı, Ziyad Ebuzyiya'yı, Orhan Seyfi Orhon'u ve Peyami Safa'yı istiyorlardı. Tesadüfen gazetede Mithat Perin'le benden başka kimse yoktu. Balkona çıktık. Mithat kısa bir iki cümle ile kendilerine gösterdikleri yakın ilgiden ve tezahürattan dolayı teşekkür etti ve istedikleri yazarların şu anda gazetede bulunmadıklarını söyledi. Gençler buradan Tanin'e giderek Hüseyin Cahit'i istediler. Fakat Cahit Bey de gazetede bulunmuyordu. Gençler sabahleyin Tan'a doğru yürüyüşe geçtikleri zaman Vatan Gazetesi'ne de yürümek istemişlerdi. Fakat emniyetin aldığı çok şiddetli muhafaza tertipleri dolayısıyla Vatan'ın sokaklarına dahi girmeye muvaffak olamamışlardı.

Öğleden sonra saat 15'te tezahürat ve bu büyük miting tamamıyla bitmişti. Tan'ın tahribi ile Mehmet Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in Türkiye'deki gazetecilik hayatları sona ermiş bulunuyordu.⁵⁸¹

⁵⁸¹ Tekin Erer, *Basında Kavgalar*, Yeni Matbaa yay. İstanbul, 1965, s.172-175.

Olayın öneminin anlanması ve Sertellerin karşı karşıya kaldıkları kitle psikolojisinin görülmesi açısından Tekin Erer'in olayla ilgili anlattıklarının tamamına yer verilmiştir.

Sabiha Sertel Tekin Erer'in olay gününü anlatmasının ardında, gösterinin hükümet ve parti tarafından tertiplendiğini. CHP il teşkilatının bir akşam önce üniversite talebe yurtlarına gerekli talimatı verdiğini polisi de harekete geçirdikleri sonucunu çıkarmıştır. Anılarında “Polis Tan Ve La Turquie matbaalarını korumak için değil, aksine bu hareketi, sevk ve idare için getirilmişti” demektedir.”⁵⁸²

“Günümüzde gördüğümüz boyutlara varan vandalizmin ilk uygulandığı böylece Milli Şefin zamanında, onun partisinin planlamasıyla ve onun hükümetinin bilgisi altında, gözleri önünde olmuştur. Tepkiler de ilginç. Ankara Caddesi basını cümbüş içinde. Bayar, Menderes, Köprülü birer bildiri ile yazı vaat ettiklerini yalanladılar. Aras'tan ses yok! Mareşal yanından ise ne bir ses, ne bir nefes! Bu demokrasi şampiyonları, bu Vandalizm yönteminin uygulanmasının arkasından ne geleceğini anladıklarından sus-pus olmuşlardı! Vurma Yönteminin uygulandığının etkileri şunlar oldu:

1-“Milli Şeflik rejiminin karşısına çıkacak gibi gözükten sol liberal cephenin, sadece bir G harfini kullanmakla bile dağıtılabilecek denli güçsüzlüğü gösterilmiş oldu.

2-Bu, cephe gibi gözükten ve zaten Şef'in partisinde olup da istedikleri yerlere gelemediklerinden ayrılan kişilerin kolayca ürkütülebileceği ve uzlaşma oltasına takılabileceklerini gösterdi.

3-Görüşler dergisi öndeki cephenin arkasında olduklarından kuşkulanan solcu aydınları listeleyerek tanıtıyor, “tescil” ediyordu.

4-Belki en ilginç sonuç, az sonra bütün bunlardan arınmış olarak (7 Ocak 1946'da) Demokrat Parti'nin resmen kurulması oldu.”⁵⁸³

Sertel'e göre, Cumhuriyet halk Partisi'nin ilerici gazetelerde yapılan tenkitlere karşı bu baltalı, balyozlu karşı koyma hareketi, Ancak Faşist Almanya'da yürütülen barbarlık hareketinden başka bir şey değildi. Fikir ve tartışma alanında yenemediklerini matbaalarını yıkarak susturmak ona göre faşist bir metottu. Ayrıca Sertel Tan Olaylarının hükümet tarafından bilinçli olarak organize edildiğini ve amacının ise İnönü'nün Amerika'dan destek bulmak olduğunu ve Amerika'dan kredi

⁵⁸² Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, age., s.293.

⁵⁸³ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, 1.Baskı Mart 1997, İstanbul, s.354-355.

almak pahasına, memleketi Amerikan'ın kuyruğuna takmaya hazırlandığını savunmuştur. Ona göre İlericilere karşı alınan bu şiddetli tedbir, Amerikan emperyalizmine verilen bir tavizdir.⁵⁸⁴

Tan olaylarında sonra Sabiha Sertel gazetecilik hayatı da son bulmuştur. 4 Aralık tarihinde Tan'da yazdığı “ Gazeteden Değil Umumi Efkârdan Korkmalı ” başlıklı yazısı Türkiye’de yazdığı son yazı olmuştur. Sabiha Sertel bu yazısında bir yazının halkın isteklerini ortaya koyması gerektiğini aksi takdirde pek de etkili olamayacağını belirtmiş, kendisi hakkında propaganda yapan kişilerin gazetelerden değil de halktan korkmaları gerektiğini savunmuştur. Yazısının bir kısmı şöyledir:

“İstanbul halk partisi Reisi hükümet gazetelerini davet ederek, bunlarla yaptığı bir içtimada, gazetecilere, muhalif gazetelerle mücadele etmeleri tavsiyesinde bulunmuş. Bu hareket iktidar mevkiinde bulunan bir partinin muhalefetten korkusunu ifade eder. Demokratik bir memlekette muhalefet, münakaşa adil ahvaldendir. Sevildiğinden emin bir parti buna karşı tedbir almağa lüzum görmez.”⁵⁸⁵

Tan olayının ardından Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel ve Cami Baykurt tutuklanmıştır. Zekeriya Sertel anılarında şöyle bahseder:

“Kanun adına, hükümet adına, memleket adına, yüz kızartıcı bir rezalet sayılabilecek olan bu 4 Aralık olayından ötürü sonunda kim tutuklandı, bilir misiniz? Biz. Yani ben, eşim Sabiha Sertel ve Cami Baykurt. Bu olayın sorumlusu ve suçlusu olarak biz hapse atıldık ve biz mahkemeye verildik”⁵⁸⁶

Dava sonunda Serteller birer yıl, Cami Baykurt da 10 ay ceza almıştır. Fakat 14 Mayıs'ta, Yargıtay bu kararları bozmuştur. Serteller üç ay hapis yattıktan sonra tekrar özgürlüklerine kavuşmuşlardır.⁵⁸⁷ Sabiha Sertel, cezaevinde kaldığı yıllarda elli yaşındadır. Sabiha Sertel Tan ve Görüşlere yazdığı süreçte hemen hemen tüm yazılarında muhalif bir tavır sergilemiştir. Karşılaştığı tüm baskılara rağmen savunduğu fikirden hiçbir zaman dönmeyen Sertel'in muhalefetinin ne kadar kararlı olduğu görülmektedir. Yazıları bir tehdit olarak algılanmış zaman zaman yazı yazmaktan men edilmiştir. Bir gazetecinin maruz kalabileceği en büyük ceza olan yazı yazma hürriyetinin elinden alınmasına rağmen ifade ve basın özgürlüğünü savunmaktan geri durmamıştır. Karşılaştığı baskılara direnmiş savunduğu fikir adına

⁵⁸⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.293.

⁵⁸⁵ Sabiha Sertel, “Gazeteden Değil Umumi Efkârdan Korkmalı”, *Tan*, 4 Aralık 1945,s.1.

⁵⁸⁶ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.240.

⁵⁸⁷ *Age*, s.240.

bir mücadele vermiştir. Tan olaylarının sonucunda 3 ay hapis yatan Serteller mahkûmiyetlerinin bitmesinin ardından. Hiçbir zaman özgür olamamışlardır. Gerek evin içine giren casuslar gerek se dışarda karşılaştıkları göz hapsi daima onları tedirgin etmiştir. Kendilerini tehlikede gören Sabiha ve Zekeriya çifti yurdu terk etmişlerdir.

4.5. Sabiha Sertel'in Demokrasi Hakkındaki Görüşleri

Sabiha Sertel Tan'da ve görüşler sütununda demokrasi hakkında yazılar kaleme almıştır. Yıldız Sertel demokrasi konusunu annesinin ikinci savaş alanı olduğunu söylemektedir. 1945 baharında, Kızıl ordu Doğu Prusya'yı, Silezya'yı işgal edip, Avusturya'ya, Macaristan ve Çekoslovakya'ya girip, Berlin üzerine yürümeye başlayınca, artık Türkiye'de de hava değişmişti. Almanya savunuculuğu bırakılmıştı. İsmet İnönü iç politikada değişiklik olduğunu göstermek amacıyla, Turancılara karşı baskı hareketine geçmişti. Bu ortamda Sabiha Sertel'in yazı yazmasına engel kalmamıştı.⁵⁸⁸ Sabiha Sertel'in demokrasi hakkında Tan'da birkaç yazı yazmıştır. Bunlardan biri olan “Halkın Seçime İştiraki Tehlikeli Olabilir mi” başlıklı yazısı şöyledir:

“Mahalle birliklerinin halk tarafından seçilmesi etrafında matbuata bazı fikirlere rast geldik. Bunların bir kısmı bu hakkın halka verilmesi taraftarı olduğu gibi, bazıları da halkın namzet göstermesini zararlı görmektedir. İkinci fikrin taraftarlarına göre halk henüz bu seçimleri şuurla idare edecek kabiliyete gelmemiştir. Yapılan bazı tecrübeler bunun zararlı olduğunu göstermiştir.

Halkın bu kabiliyeti kazanmadığı telâkkisine Türk tarihini karıştırırsak her devirde rast geliriz. İdareci sınıfının bu hakkı tahdit için gösterdiği mazeret daima bu kabiliyetsizlik olmuştur. Biz bu kabiliyetsizliği Türk milletinde görmediğimizi kaydettikten sonra, halka seçim hakkının ulu orta verilmesindeki bazı zararları kabul edebiliriz. Halkın reyini sağlam ve kendine faydalı olarak kullanabilmesi için, her şeyden evvel içtimai olarak organize edilmesi ve firkaların tesir ve korkusundan azade olması gerektir. Organize edilmeyen bir halk kitlesi içinde seçim münakaşaları bir anarşi doğurabilir, muhterislerin bir menfaat vasıtası olabilir. Bunun önüne geçmek için halka bahis mevzuu olan meseleyi anlatmak, halkı bu hususta tenvir etmek, kendi

⁵⁸⁸ Yıldız Sertel, age., s.205.

meselelerini düşünmeğe sevk etmek lâzımdır. Bu da ancak halkı organize etmekle mümkündür.⁵⁸⁹

Bir başka yazısında ise demokrasi hakkında şunları söylemektedir.

“Demokrasinin en veciz tarifini Lincoln yapmıştır: “ Halkın halk tarafından halk için idaresi.” Bu çerçeve içerisinde söz, içtima ve münakaşa hürriyeti hiçbir suretle tahdit ve ilga edilemez. Demokrasinin tatbikinde her milletin içtimai bünyesine göre teferruatta bazı değişiklikler olsa dahi, esas hiçbir suretle değişmez.

On sekizinci asırda derebeylik nizamını tasfiye eden burjuva demokrat inkılâpları, iktisadi liberalizm çerçevesi içinde ticaretin serbestfisi esasına dayandı. Büyük sanayi inkılâplarından sonra, bilhassa on dokuzuncu asırda bu demokrasiler, büyük sanayilerine pazar ve ham madde bulmak ihtiyacı ile müstemlekecilik siyasetine yüz çevirdiler. Kıtaları bölüştüler. Bu büyük sanayi devletleri arasındaki iktisadi rekabet, rejimlerinin esas serbesti olduğu halde, inhisara tahavvül etti. Dünya servetlerini saklayan topraklarda inhisar, pazarlarda, inhisar sisteminde karar kıldılar, demokrasi tam zıddı olan inhisarda karar kıldı.

1918 harbi bütün sanayi devletleri arasındaki rekabetten doğdu. Bu harpte mağlup çıkan devletler iki büyük zıddiyet içinde idiler. Bir taraftan büyük sanayine lazım olan pazarlardan mahrumdurlar, diğer taraftan dâhilde amele ile sermayedarlar arasındaki mücadele içinde idiler. Demokrasi bütün fertlerine hürriyet ve müsavat vaat ettiği halde, tekâmülün seyrinde sınıflaşma hareketi kesinleşti. Büyük sanayi, iş kuvvetine muhtaç olduğu ameleyi kendi kucağında yetiştirdi. Fakat bu iki sınıf arasındaki hürriyet ve müsavat mücadelesi bu devletleri otokrat tedbirler almağa sevk etti. Söz, kelam, içtima hürriyeti men edildi. Bir sınıfın, bir zümrenin hâkimiyetine dayanan faşizm devletleri kuruldu. Harpten galip çıkan devletler, Pazar ihtiyacından vareste idiler. Bu devletlerde demokrasi anane haline gelmişti. Bunlar söz, kelam, içtima hürriyetini kaldırmağa lüzum görmediler.

1839 harbi demokrat devletlerin dahi bünyelerinde bir değişikliğe lüzum gösterdi. Amerikan devlet sekreteri Wallace’in bu husustaki şu sözü dikkate lâyıktır: “ Bizde siyasi demokrasi Sovyetlerde iktisadi demokrasi vardır. İhtiyaçtan masuniyet hürriyetlerin başında gelir.”

Bu da harbin sonunda milletler arasındaki mücadeleleri, sınıflar arasındaki mücadeleleri önlemek, fertlere iktisadi ve siyasi bir hürriyet vermek, beynelmilel bir birliğe varmak için en büyük demokrasilerin bile istihaleler, belki de inkılâplar geçireceğini göstermektedir. Bu beynelmilel nizam içinde münferit devletlerin tecerrüt halinde yaşaması mümkün değildir. Müttefiklerin galebesi faşizmin imhası, dünyanın

⁵⁸⁹ Sabiha Sertel, *Halkın Seçime İştiraki Tehlikeli Olabilir mi?*, Tan, 17 Ekim 1943.s.1-2.

daha tam bir demokrasiye doğru yol alması demektir. Demokrasi kâğıtlar üzerinde vaatler değil, bütün insanlara iktisadi ve siyasi hürriyet temin eden bir dünya nizamıdır ve öyle olmalıdır⁵⁹⁰

Sabiha Sertel’de demokrasinin özünü halk ile devletin yaklaşması oluşturmaktadır. Ona göre hükümet bu yaklaşmayı teşvik etmelidir. Hükümetin bu yönde attığı adımlar ise desteklenmelidir. Sabiha Sertel Tan’da yayınlanan “ 60 Dilek” başlıklı yazısında dönemin Cumhurbaşkanı olan İnönü’nün Cumhuriyet Halk Partisi’nin kongresinde halkın dileklerini dinlemesinden duyduğu memnuniyeti kaleme almıştır.

“Cumhuriyet idaresi, on beş senelik tekâmülünde, her gün biraz daha halka yaklaşmaktadır. “Halk devlet için değil, devlet halk içindir” hakikati, bugün eserleriyle kendini göstermektedir. Bu sebeptir ki, vilâyet partilerinin halkı dinleyerek, dileklerini tespit etmesi, demokrasinin daha ileri bir tekâmülüdür.

(...) Halk hükûmeti de ancak, yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarı yükselen, halkın reyine ve ihtiyacına dayanarak kurulan hükûmettir. Halkla devlet arasındaki duvar yıkıldıktan sonra parti umdelerinden olan halkçılık hakikî manasını ifade eder. Bu dileklerin kurultay önüne gelişi, duvarın yıkılmakta olduğunu gösteren kuvvetli bir alâmettir.”⁵⁹¹

Sabiha Sertel partilerin demokratikleşme adına attığı adımları desteklemektedir. Tan’da “Zincirli Hürriyet” başlıklı yazısında ise şöyle demiştir:

“Ankara’dan gelen havadislerle göre daha geniş bir demokrasiye geçmek için yapılacak hamlede, değişmesi icap eden kanun tasarıları hazırlanmıştır. Matbuat kanununda yapılacak değişiklik yalnız vekiller heyetinin gazeteleri kapatma hakkının elinden alınmasıdır. Matbuat suçlarını muhakeme üzere hususi bir mahkemenin kurulması tasavvur edilmektedir. Bu, hürriyeti sağ elle verip, sol elle geri almak demektir. Matbuat kanununda hürriyeti tahdir eden yalnız ellinci madde değildir. Matbuat kanunu, Basın Birliği kanunu yalnız maddeleri itibariyle değil, ruhu ve muhtevası itibariyle de hürriyetin kollarını zincirle bağlamıştır.”⁵⁹²

Sabiha Sertel “Türkiye’de Demokrasinin Genişlemesi” başlıklı yazısında şunları söylemektedir:

“Bütün dünyada daha geniş, daha hakiki bir demokrasiye geçmek için ileri sürülen ilk şart, Faşizmin ve Faşist unsurların temizlenmesidir. Bu esaslar dâhilinde

⁵⁹⁰ Sabiha Sertel, “Demokrasi Ne Demektir?” , *Tan*, 7 Eylül 1943,s.1.

⁵⁹¹ Sabiha Sertel, “60 Dilek”, *Tan*, 26 Mayıs 1939, s.5

⁵⁹² Sabiha Sertel, “Zincirli Hürriyet”, *Tan*, 7 Kasım 1945.s.1.

Türkiye'nin daha geniş bir demokrasiye geçmesi, her şeyden evvel ırk, din, dil vasfı gözetilen otoriter düşüncelerin dimağlardan silinmesidir. Esas teşkilat kanununun verdiği demokratik hakları hükümsüz bırakan zeyl maddelerinin, karamamelerin, kanunlar arasında birbirini inkâr eden hükümlerin de değişmesi zarureti vardır. Demokrasinin kâğıt üzerinde bir vaat olarak kalmasından sakınmak, memleketi hakiki bir demokrasiye geçirmek için bu prensiplerin benimsenmesi ve tatbiki lazımdır. Düne kadar Faşist düsturları müdafaa edenlerin, bugün sırtlarına demokrasi gömleği geçirerek bu büyük tasfiyeyi yapmasına imkân yoktur. Hakiki ve geniş demokrasiye geçmek zamanı gelmiştir⁵⁹³

Sabiha Sertel'in "Hürriyeti Tehdit Edenler Hürriyet Veremezler" başlıklı yazısında demokrasi hakkındaki görüşleri ise şöyledir:

Demokrasi, hürriyet, milletin hâkimiyeti, anayasanın esasları olduğu halde, bilahare çıkarılan Matbuat Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Polis Kanunu gibi kanunlar, anayasanın esaslarını formüller haline getirmiştir. Millet serbest bir intihapla mecliste kendini temsil etmek hakkını kaybetmiştir. Halk içtimai teşkilatları ile içtimai haklarını müdafaa imkânından mahrum kalmıştır. Matbuat kontrol altında siyasi hürriyetlerini kaybetmiştir. Bu safhada Türk inkılabı dâhili siyasetinde sola doğru çizdiği hedefin rotasını kırmış, sağda demir atmıştır. Böylece sola müteveccih inkılâp, başlangıçtaki bütün inkılâpçı vasıflarını kaybederek, idare mekanizmasını elinde tutan partinin ve hükümetin mevkiini sağlayan anti-demokrat bir mahiyet almıştır. İnkılâbı müdafaa edenler, her nevi tenkit, muhalefet, cemiyet kurmayı demokrasinin verdiği hakları kullananları menfi, bozguncu, vatan haini sıfatlarıyla vasıflandırmışlar, vatansızlığı kendi inhisarlarına alarak, kendi fikirlerine uymayanları hıyanetle damgalamışlardır. Bu zihniyete sahip olan, bu zihniyetle inkılâbı hareket mebdinden uzaklaştırıp, tamamen aksi bir istikamete götürenler, bugün bu hürriyeti iade edemezler. Memleketin daha geniş bir demokrasiye geçebilmesi için, Halk Partisi'nin diktatorasını kudret ve salahiyetini diğer patilerle paylaşması, bu hürriyeti, milletin serbest tazyiksiz bir seçimle iktidara getireceği bir meclisin, yeni bir zihniyetle millete iade etmesi şarttır. Hürriyeti tehdit edenler hürriyet veremezler.⁵⁹⁴

Sabiha Sertel'in "Hürriyet Düşmanları" başlıklı yazısında demokrasi hakkındaki görüşleri ise şöyledir:

"Demokrasi öyle bir gömlektir ki, bir gün kahverengine boyarsın, göğsüne gamalı haç takar üstün ırk, yeni nizam, disiplinli hürriyet düsturlarını şiar edindir, heyl Hitler bağırırısın yahut gömleği siyaha boyarsın, şapkanın kenarına, duçenin

⁵⁹³ Sabiha Sertel, "Türkiye'de Demokrasinin Genişlemesi", *Tan*, 22 Mayıs 1945.s.1-2.

⁵⁹⁴ Sabiha Sertel, "Hürriyeti Tehdit Edenler Hürriyet Veremezler", *Tan*, 24 Ağustos 1945,s.1.

püskülünü takarsın, müesseseleri korporasyona çevirirsin, hariçten gelen bu hürriyetten hiç pasaport sormazsın. O yerli malı olarak burada taht kurabilir. Eğer bunların modası geçerse gömleği beyaza boyarsın, gamalı hacı ve püskülü gömleğinin altına saklarsın, ancak hürriyetin dışarıdan gelemeyeceği yaygarası ile bu ülkede yerleşmemesi için elinden geleni yaparsın, biz milli hürriyet istiyoruz diyen halkın kafasını şaşırmağa çalışırsın. İşte Nadir Nadi ve diğerlerinin bu dışarıdan ithal ettikleri faşist markalı hürriyeti, koli postalla geldiği yere iadeye çalışıyoruz. Sabiha Zekeriya aldanmıyor. Hürriyetin hiçbir zaman ne dışarıdan, ne içeriden, ne de bu hürriyetin imtiyazını ellerinde tutanlardan bir bayram hediyesi gibi halka dağıtılacağına bir an bile inanmamıştır. Hürriyet markasız ve firmasız bütün insanların müşterek malıdır. Onu biz almak için çırpınıyoruz, Nadir Nadi'ler de vermemek için. İkimiz de vazifemizi yapıyoruz.⁵⁹⁵

“Nadir Nadi kanunların değişmesine, hatta gazetelerdeki münakaşaların cereyanına müsaade ettiği için hükümeti mesul bir vaziyette görmektedir. “Geçen sene hafifçe öksüren bir gazete neden hemen kapatılıyordu? Şimdi nara atanlara niçin ses çıkarılmıyor?” diyor ve hükümeti oportünizmle itham ediyor. “Dış politikaya ait meselelere temas edildiği zaman oportünizm, bir dereceye kadar mübah sayılabilir, fakat rejimin temel prensipleri üzerinde ileri geri oynamak kimsenin haddi olmamalıdır.”, diyor. Bu totaliter bir zihniyetin ifadesidir. Bugün hükümeti gazeteleri kapatmaya, hürriyeti boğmaya davet etmek, bir medeniyet dünyası içinde totaliter bir rejim istemektedir. Nadir Nadi “demokrasi yüzünden uğrayacağımız zararları yarınki nesiller çekecektir”, diyor.

Biz dünyanın demokrasi inkılâplarını yaptıkları günlerde derebeylik nizamını muhafaza etmiş bir neslin çocuklarıyız. Şimdi onun cezasını çekiyoruz. Çocuklarımız hürriyetten şikâyetçi olmayacaklardır”⁵⁹⁶

Sabiha Sertel Tan gazetesinde demokrasinin genişlemesi için başlatılan kampanyadan Celal Bayar'ın da faydalanmak istediğinden bahsetmiştir. Anılarında Celal Bayar'ın bu konu ile ilgili bir açıklamasına yer vermiştir. “Biz kanunlarda bir değişiklik yapmak, daha geniş bir demokrasi kurabilmek için, iktidara gelmeliyiz. Bugün bir seçim yapılırsa halkın bütün muhalefetine rağmen, oyları yine İnönü⁵⁹⁷ toplayacaktır. Memleketimizde seçimlerin nasıl yapıldığını bilirim. İktidarda olan olan hükümet, seçim listelerini valilere, kendine bağlı yüksek memurlara gönderir.

⁵⁹⁵ Sabiha Sertel, “Hürriyet Düşmanları”, *Tan*, 17 Haziran 1945,s.1-2.

⁵⁹⁶ Sabiha Sertel, “Demokrasiye Tahammül Edemeyen Zihniyet”, *Tan*, 28 Ağustos 1945,s.1.

⁵⁹⁷ Devlet Adamı Kimliği ile İsmet İnönü'nün ayrıntılı değerlendirmesi için Bakınız; Sevda Mutlu, *agt*.

Onlarda bu listelere dayanarak bazen zorla, bazen menfaat sağlayarak oyları toplar. Biz henüz, küçük bir muhalefetiz. Parti disiplinine uymaya mecburuz.”⁵⁹⁸

Sabiha Sertel’e göre Celal Bayar Tan gazetesinin muhalif tavrından faydalanmak istiyordu.

“Bayar, bugünlerde daha parti dışında bir muhalefeti düşünmüyor veya henüz bunu açıklamıyordu. O, etrafına adam toplamaya çalışıyordu. Tan gazetesi gibi halk tarafından sevilen bir gazetenin, onun davasını gütmesi onun için bir kuvvet kaynağı olabilirdi. Bu sebeple bizimle görüşmelerine devam ediyordu.”⁵⁹⁹

Sabiha Sertel “Muhalefette Ölçü” başlıklı yazısında şunları dile getirmiştir:

“Senelerce hükümetin icraatını, partinin kararlarını “oy birliği” ile kabule alışan hükümet ve parti azaları ve hükümetçi gazetelere göre muhalefet bir bozgunculuk hareketidir. Senelerce fikrine, vicdanına uysun uymasın partice ve hükümetçe verilen kararları alkışlayanlar ilk önce Mecliste ve partide yapılan muhalefeti “çatlak ses” diye vasıflandırdılar. Sonra partisiz gazetelerin muhalefetine de “bozgunculuk” yaftasını yapıştırdılar.

Muhalefette ölçü nedir? Ciddi ve namuslu bir muhalefetin ilk şartı halkın menfaatlerini müdafaa etmektir. Bu menfaatleri alet ederek ne şahısların ihtiraslarını tatmin etmek, ne de muhalefet yapmış olmak için muhalefet yapmaktır.⁶⁰⁰

Türkiye’de demokrasi hareketinin demir taşı Tan ve Vatan gazeteleriydi. Tek partili sisteme olan eleştiriler, hak ve özgürlüklerin istenmesi, çıkarılan kanunların ve iktisadi işlerde hükümetin tenkit edilmesi hep bu iki gazete tarafından yapılmaktaydı.⁶⁰¹

Zekeriye Sertel Tan ve Demokrasi ilişkisini şöyle açıklamıştır:

“Türkiye’de demokrasi hareketi Tan ve Vatan’ın serbest neşriyatıyla başladı. Faşist unsurlar önce bu cepheyi zayıf gördüler ve Tan-Vatan cephesine müşterek hücumla kalktılar. Fakat bu hücumların bu cepheyi sarsmadıktan maada kuvvetlendirdiğini görünce, tabiyelerini değiştirdiler. Tan’la Vatan arasına nifak sokup bir ayrılık vücuda getirmeye teşebbüs ettiler. Bunda kısmen muvaffak da oldular. Ahmet Emin Yalman’ı ürkütürerek Tan neşriyatıyla hiçbir alakası olmadığını beyana mecbur ettiler. Memnundular. Cepheyi yarmıştılar.

⁵⁹⁸ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.246.

⁵⁹⁹ Age, s.246.

⁶⁰⁰ Sabiha Sertel, “Muhalefette Ölçü”, *Tan*, 6 Kasım 1945.

⁶⁰¹ 1944 yılında da Tan gazetesi, Vatan ve Tasvir-i Efkar ile birlikte ‘Varlık Vergisi’ni eleştiren yazılar yazdığı için süresiz kapatılmıştır. Hıfzı Topuz, *age.*, s.160.

Fakat “Görüşler” mecmuasının çıkması faşist elemanları yeniden telaşa düşürdü. Çünkü bu mecmua bütün demokratik kuvvetleri bir araya toplamaya çalışıyordu. İşte bu olamazdı. Bu topluluğu dağıtmak, kurulması ihtimali olan bu müşterek cepheyi yıkmak lazımdı. Ve derhal mutad faşist metodunu tatbik ederek bu cephede birleşenleri birbirinden ayırmaya teşebbüs ettiler. “Görüşler”i daha görmeden ve okumadan onu bir komünist mecmuası olmakla itham ettiler ve onun etrafında toplananları ürkütüp korkutmaya kalktılar. Hâlbuki bu mecmua böyle bir dava ile çıkmıyordu. Onun tek hedefi memlekette demokratik fikirleri yaymaktan ibaretti. Bu fikir etrafında, aralarında mevcut ufak tefek fikir ayrılıklarına bakmayarak, bütün demokratik unsurların yardımını temine çalışılmıştı. Çünkü bu demokratik unsurların hepsi bir noktada birleşiyorlardı: Geniş demokrasi. “Görüşler”in de siyasi gayesi bundan ibaretti”⁶⁰²

Sabiha Sertel Muhalefet etmenin bir suçmuş gibi algılandığını. Tan da verilen cevapların halk arasında büyük bir ilgi görmesi ve gazetenin en çok satan gazete haline gelmesi nedeni ile bu cevapların hükümeti ve parti çevrelerini rahatsız ettiğinden bahsetmiştir. Oysaki Sabiha Sertel’in de tek amacı demokratik fikirleri yaymaktı. Sabiha Sertel demokrasi hakkında da muhalif bir tavır sergilemiş. Tanı ve kendisini bilinçli olarak halka kötü göstermek isteyenlere rağmen demokrasi hakkındaki görüşlerini yazmaya devam etmiştir.

“Muhalefet bir suçmuş gibi hükümeti ve partiyi tenkit edenlere karşı ilk verilen sıfat ‘haindir. Bütün insanların kafasını bir totaliter silindirden geçirip bir makine gibi işleyen, idareci kuvvetin icraatını, prensiplerini, metotlarını tenkit edenleri hapisanelere götüren rejimin adına ‘faşizm’ derler. Bu rejimde her nevi tenkit, her nevi muhalefet hıyanettir. Muvafakatin arması dalkavukluk, huluskarlık, Heil Hitler’dir.

Demokrat bir rejimde muhalefet kayıtsız ve şartsız her ferdin, her topluluğun esas haklarına dâhildir. Yalnız partiyi ve hükümeti değil, kanunları, devlet makinesini ve prensiplerini dahi tenkit, kanunlarla teyit edilen bir haktır. Bu muhalefette bir partinin diğer bir partiyi murakabesi olduğu kadar, iktidarı ele almak mücadelesi de vardır. Muayyen prensipleri müdafaa eden partiye karşı, diğer muayyen prensipleri müdafaa eden ve muhalefete geçen her parti, memlekette kendi görüşüne göre daha uygun gördüğü prensiplerinin tatbik edilmesini ister. Bu iki veya daha fazla partiler arasındaki fikir, prensip, metot farklarıdır ki, bu partileri mücadeleye sevk eder.

Bugün dünyanın her tarafında partiler arasında yapılan seçim kavgaları, iktidarı ele alma mücadeleleridir. Bu, doğrudan doğruya açık, samimi, prensiplere

⁶⁰² Zekeriya Sertel, *Demokratik Kuvvetleri Parçalama Teşebbüsü*, Tan, 2 Aralık 1945,s.1.

dayanan muhalefettir. Bu bir suç değil, demokratik rejimin icaplarıdır. Hatta iktidarı elinde tutan ekseriyet partisine karşı, azlık partilerinin birleşmesi de bu partiyi devirip iktidarı ele almak içindir. Yoksa muhalefet bir partinin, ekseriyet partisine karşına geçip “Zatîâlinizi bazı kusurlarınızdan dolayı tenkit etmeme müsaade eder misiniz?” yollu nazikâne bir referansla muhalefet etmek değildir.”⁶⁰³

Yıldız Sertel Annesine yönelik cephe alındığını şu sözleri ile dile getirmektedir: “ Çok partili rejim fikri ortaya atıldığından beri, basında bir meydan muharebesi başlamıştır ve Sabiha Sertel bu muharebenin merkez noktasıdır.”⁶⁰⁴ Tan gazetesinin önderliğinde bir muhalefet kampanyası başlamıştır. Bu muhalif tavırdan elbette hükümet rahatsızlık duymuştur. Çünkü Sabiha Sertel’in yazdığı her yazı basında ve kamuoyunda geniş yankılar uyandırmıştır.

4.6. Sabiha Sertel’in İdeolojik Muhalif Tavrı: Sosyalizm

Sabiha Sertel’in basın hayatında aktif şekilde rol aldığı yıllar 1919 yılını kapsayan döneme denk gelmektedir. Sabiha Sertel bu dönemde Osmanlı modernleşmesinin bir parçası olmuştur. Ancak Sabiha Sertel’in düşüncesinin ikinci kısmı olarak değerlendirilen 1920 sonrası dönemde Sabiha Sertel, kendini bir sosyalist olarak görmektedir. Sabiha Sertel’in sosyalist duruşu daha çok sosyal adalet anlayışı çerçevesinde biçimlenmektedir.

Sabiha Sertel’in sosyalist bir bakış açısına sahip olmasında doğup büyüdüğü Selanik şehrinin de etkisi bulunmaktadır. Çünkü 19. Yüzyılın sonlarında sosyalizm imparatorluk sınırları içinde özellikle Selanik şehrinde kendini göstermiştir. “İmparatorluk içinde sosyalist hareketlilik, özellikle Balkanlarda etkili olmaktadır. 1895 yıllarında Bulgaristan’dan gelen devrimci militanların, Selânik, Edirne, Üsküp, Manastır, İskeçe gibi “sanayi” kentlerinde etkili olmaları⁶⁰⁵ Selanik şehrinin sosyalizm açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Sabiha Sertel’in hayatında büyük önemi olan Resimli Ay dergisinin iki dönemde ele alınması gerekmektedir. “ Birinci dönem 1924’ten 1928’e kadar olan dönem arasında, gerçek bir demokrasinin kurulması için savaş ve toplumsal sorunların incelenmesi dönemidir. Bu süreçte derginin yazar kadrosu arasında

⁶⁰³ Sabiha Sertel, *Zatîâlinizi Tenkit Etmeme Müsaade Eder Misiniz?*, Tan, 11 Ekim 1945,s.1-2.

⁶⁰⁴ Yıldız Sertel, *age.*, s.215.

⁶⁰⁵ Paul Dumont, “20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri Ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayınlanmamış Kaynaklar”, (Çev. Zafer Toprak), *Toplum Ve Bilim*, Sayı 3, Güz 1977, s.31.

Mehmet Rauf, Reşat Nuri, Yusuf Ziya, Hakkı Süha, Ercüment Ekrem, Mahmut Yesari, Yakup Kadri gibi yazarlar bulunmaktadır. İkinci dönem ise 1928 ile 1930 yılları arasındadır. Sertel bu dönemde yeni bir edebiyat hareketinin dergi bünyesinde ortaya çıktığını, ilerici sosyalist fikirlerin dergide hâkim olduğunu anlatır. Bu dönem yazarları arasında Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Suat Derviş, Vala Nurettin, Sadri Ertem gibi isimlerin sol bir edebiyatın temsilcisi olarak ortaya çıktıkları belirtilir.⁶⁰⁶ Nazım Hikmet'in Resimli Ay'da çalışmaya başlaması ve Sertellerle dostluk kurması, Sabiha Sertel'in sosyalizme yaklaşmasında etkili olmuş denilebilir.

Ancak bundan önce Sabiha Sertel'in sosyalizmle tanışması Amerika'daki eğitim yıllarında başlamıştır. Sabiha Sertel Prof. Ogburn'dan ise sınıflar arası çıkar çelişkisini, sınıf çatışmasını öğrenmiştir. Sabiha Sertel'in sosyalizm ile tanışması da bu döneme denk gelmektedir. Sabiha Sertel'in en çok etkilendiği isim ise August Babel olmuştur. Hocalarının yönlendirmesiyle okuduğu Babel'in eseri olan "Kadın ve Sosyalizm" onu oldukça etkilemiştir. 1920 yıllarından sonraki yazılarında Amerika'da almış olduğu eğitimin de etkisiyle kadın konusuna sosyalist bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Sabiha Sertel, Medeni Kanun hakkında yazdığı olumlu bir yazıda Türkiye'deki gelişmeleri Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere bağlı olarak ileriye doğru değişimler olduğunu ve bizimde buna ayak uydurma gerekliliğimiz olduğunu dile getirmiş ancak Hükümet tarafından uyarılmıştır. Sabiha Sertel bu uyarıdan şu şekilde bahsetmektedir:

"O sıralarda " Aile Hakları" beyannamesini yayınlamıştı. Şeriat kanunda, kadın haklarını sınırlayan hükümler kaldırılıyor, kadınlara bazı haklar tanınıyordu. Ben yazımda bu değişmeyi övüyorum. Ektyabr Sovyet İnkılabından sonra bütün dünyada ileriye doğru değişimler olduğunu, bizim bu değişmelere ayak uydurmamız gerektiğini söylüyor fakat gençlerin, aydınların bu gibi değişmelerle ilgilenmemelerini tenkit ediyordum. Yeni yeni adımlar atıldığı böyle bir devirde, gençlerin devrime yardımcı olmalarını, teşkilatlanmalarını öğüt veriyordum. Gelen dosta sordum: "Bu yazıda Ne var?"

" Siz Ektyabr Sovyet Devrimi'ni örnek gösteriyorsunuz. Yeni Türkiye'de de bir sosyalist rejim kurulmasını istiyorsunuz. Demokrasinin bir şekil olarak kabul edildiğini söylüyor, gençleri hükümete karşı gelemeye çağırıyorsunuz."

⁶⁰⁶ Necdet Ekinci, Bengi Kümbül, Serap Sarıhan, *age.*, S.27.

Cevap Verdim: “Sosyalizm benim isteğimle kurulmaz. Bir toplumun sosyalist rejime geçebilmesi için, objektif, sübjektif şartların olgunlaşması lazımdır. Bugün Türkiye’de böyle bir durum yoktur. Ben burjuva demokratik devrimin gerçekleşmesini istiyorum. Demokrasinin bir şekil olarak alınmamasını, bütün sınıflara daha eşit haklar tanıyan bir sistem olarak kurulmasını savunuyorum. Sosyal kültürel konularda gençlerin de söz sahibi olmasını, teşkilatlanmasını istiyorum. Bu demokrasinin şartlarından biridir.”⁶⁰⁷

Tüm bu konuşmalar neticesinde Sabiha Sertel’in demokrasiye ve sosyalist rejime bakışı hakkında bilgi edinmekteyiz. Sabiha Sertel’e göre, demokrasi, sosyalizme geçebilmek gerekli bir zemindir. Sabiha Sertel’in “Milliyetçilik Ne Demektir?” Başlıklı yazısından sosyalizm hakkındaki fikirlerini elde edebilmekteyiz. Yazıda şöyle demektedir:

“İktisadi milliyetçilik büyük sanayi devletlerini inhisarcılığa götürmüştür. Serbest rekabetin tam zıddı olan bu tekelciliktir ki, 19. yüzyılda bu büyük sanayi devletlerini sömürgeleri paylaşmaya sürüklemiştir (...) Liberal iktisatta milliyetçilik bu manayı ifade eder: Tekelcidir, emperyalisttir, harpçidir.”⁶⁰⁸

Sosyalist düşüncede ise milliyetçiliği şöyle tanımlamıştır.

“Sosyalizmde amaç, bir sermayedar sınıfını diğer bir sermayedar sınıfa karşı koruma olmadığı için, milliyetçilik bütün halk kitlelerinin sömürücü bir sınıfa ve sömürücü milletlere karşı müdafaasını öngörür. Bu nedenle antiemperyalisttir, saldırgan harplerin, mali tekellerin, sömürgeciliğin aleyhtarıdır. Irkçılığa, nefret ve ayrılıklar sokan gerici, şoven milliyetçiliğe karşıdır.”⁶⁰⁹

Sabiha Sertel ırkçı milliyetçiliğin karşısında durmuş sosyalist düşünceyi savunmuştur. Sabiha Sertel Resimli Ay’da çıkan “Görüyoruz Duyuyoruz”⁶¹⁰ başlıklı yazısında da annesi çalışan çocukların kendisine bakacak kimse olmadığı için ev içinde ve dışında kazalar geçirdiğini anlatarak bu çocukların bakımını sağlayacak kurum ve kuruluşların olmamasını eleştirmiştir. Sabiha Sertel’in çocukların yetiştirilebileceği, kreş, okul, hastane gibi kurumların olması gerektiğini söylemesi sosyalist düşüncesinin bir örneğidir.

⁶⁰⁷ Age, s.88.

⁶⁰⁸ Sabiha Sertel, “Milliyetçilik Ne Demektir ? I.” , *Tan Gazetesi Görüşler Sütunu*, 5 Temmuz Perşembe 1945, s.5

⁶⁰⁹ Sabiha Sertel, “Milliyetçilik Ne Demektir? II”. , *Tan Gazetesi Görüşler Sütunu*, 6 Temmuz Cuma, 1945, s.5.

⁶¹⁰ Sabiha Sertel, “Görüyoruz, Annesi işte çalışan çocukların ateşte yandıklarını ve Duyuyoruz, Malûl Gazilerin sefaletten süründüklerini.” , *Resimli Ay*, Temmuz 1930, s.2.

Sabiha ve Zekeriya Sertel'in ideolojik görüşünü yansıttığını düşündüğümüz Tan gazetesinin ideolojisinin de sosyalizm olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü "Tan Gazetesi" toplumu aralarında çıkar çatışması bulunan sınıfların bir bütünü olarak görmekte ve siyasal partilerin bu sınıfları ve belirli ideolojileri temsil etmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Örneğin Zekeriya Sertel'e göre köylü sınıfının hak ve çıkarlarını savunan sosyalist bir parti kurulmalıdır.⁶¹¹

Sabiha Sertel ikinci dünya savaşının sonunda müttefiklere Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ilişkisinin bozulmasını bekleyenlerin beyhude bir bekleyiş içinde olduklarını söylemiştir. Bu konu hakkındaki yazısının bir kısmı şöyledir.

"Sovyet Rusya işgal ettiği topraklarda faşizmin kökünü kazdıktan, bütün milletler arasında dostluğa dayanan bir anlaşmayı kurduktan sonra, bu dostluğun bekçisi olarak kalacaktır. Dünya sulhunun ve emniyetinin garanti edilmesi için de her memleketteki halkların birbirleriyle dostluk içinde yaşamaları şarttır."⁶¹²

Sertel çifti sosyalizmi savundukları nedeniyle diğer gazete yazarları tarafından eleştirilmiştir. Ancak tüm bu eleştirilere rağmen yazılarında sosyalizmi öven yazılar yazmaya devam etmişlerdir. Sabiha Sertel, sosyalizmi "ferdin ferdi, büyük milletlerin küçük milletleri sömürmesine son veren rejim olarak görmektedir. Fertler ve milletler arasındaki rekabete son verecek rejim olarak sosyalizmi göstermektedir.

"Owen'den, hayalci sosyalistlerden Marksistlere kadar bütün sosyalist mektepler arasında esaslı farklar olmakla beraber, bütün sosyalistlerin birleştiği nokta, bir insan cemiyetine geçmek için herşeyden evvel kapitalizmin bu inhisarcı, istismarcı hâkimiyetine nihayet vermektir... Fakat bütün bir insanlığın menfaati karşısında, İngiliz milletinin sosyalizme geçmek için verdiği karar, bütün halk kitlelerini, halk dostlarını, harpsiz, sulh içinde yaşamak isteyen bütün dünya milletlerini sevindirecek bir karardır."⁶¹³

Genel anlamda Sabiha Sertel Sovyetler Birliği ile ilgili olumlu bir tutum sergilemiştir. Savaş içerisinde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu grupta yer alması gerekliliğini savunmuştur. Savaş sonrası dönemde ise Türkiye Sovyetler Birliği dostluğunun kurulması ve bu dostluğun gelişmesi için yazılar

⁶¹¹ Zekeriya Sertel, "Bu Zihniyet Durdukça Demokrasi Olabilir Mi?", *Tan Gazetesi*, Ekim, 1945, s. 1

⁶¹² Sabiha Sertel, "Beyhude Beklemeyiniz!", *Tan*, 1 Mayıs 1945, s.1-2.

⁶¹³ Sabiha Sertel, "Harbi Önlemenin Tek Çaresi", *Tan*, 1 Ağustos 1945, s.1.

kaleme almıştır. Sabiha Sertel'in sosyalizm gibi o güne kadar tabu sayılan birçok konuda fikir beyan etmesi, onun muhalif ve cesur tavrının göstergesidir.

4.7. Sabiha Sertel'in Sosyal Muhalif Tavrı Örneği : Kadın Hakkındaki Görüşleri

Muhalif bir duruşa sahip olan Sabiha Sertel'in kadın haklarına dair düşünceleri toplumda kadınların ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Sabiha Sertel'in yazılarından cumhuriyet için öngördüğü kadın kimliği hakkında görüşler elde etmekteyiz. Sabiha Sertel özellikle İkinci Dünya Savaşı yılları öncesinde sosyal ve kültürel konularda yazılar kaleme almıştır. Sabiha Sertel kadın-erkek eşitliği, kadınların kamusal alana katılımı, kadınların eşit eğitim fırsatına sahip olması ve çalışma hakkı elde etmesi gibi konular üzerinde durmuştur.

Sabiha Sertel kendisinin fikir olarak oldukça etkilediğini söylediği August Bebel'in, kadın konusunu ele aldığı "Kadın ve Sosyalizm" başlıklı kitabını çevirmiştir. Sabiha Sertel'in kadına bakış açısının şekillenmesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle Selânik'te ki siyasal hareketlerin ve örgütlenmelerin katkısı büyüktür. Sabiha Sertel Amerika'daki eğitimini tamamlayıp döndüğünde Cumhuriyetçi kadının annelik özelliğine vurgu yapmış kadının öncelikle çocuklarını eğitmekle toplumun eğitilmesine katkı sağlayacağı hususuna değinmiştir. Eğlenceye, lükse düşkün kadınları eleştirmiş, kadınların memleket meseleleri üzerinde kafa yormaları gerekliliğini savunmuştur. Ona göre kamusal alanda çalışacak olan kadınların iffetli olmaları dişiliğini saklamaları gerekmektedir. Sabiha Sertel kadınların istedikleri haklara sahip olabilmek için bu haklara layık olduklarını göstermeleri gerektiğini, Ayrıca bu haklara sahip olabilmek için ekonomik olarak da bağımsız olmaları gerektiğini savunmuştur. Sabiha Sertel'de tıpkı Halide Edip gibi Aşırı lükse ve eğlenceye düşkün kadınları eleştirmiştir.

Resimli Ay'ın ikinci evresin de Sanat konuları ele alınmıştır. Kadın konusu, özellikle kadınların şıklıkları, güzellikleri, bakımı ve sağlığı hakkında yazılar yer almıştır. Sabiha Sertel her ne kadar salt dışını güzelleştirmeye çalışan kadınları eleştirse de bu durumun erken cumhuriyet reformlarının bir parçası olduğunu düşünüp dergide bu konular hakkında yazı çıkmasında herhangi bir sakınca görmemiştir. Çünkü Erken Cumhuriyet reformlarında Kadın hem geleneksel rolleri

yerine getirmeli hem de batılı bir görünüşe sahip olmalıydı. Sabiha Sertel özellikle Faşizme ve Nazizm'e karşı olan siyasi muhalefetini sergilediği Tan gazetesinde oldukça farklı konularda yazılar kaleme almıştır. Tan'da kadın konusunda yazdığı yazıların çoğunu erken cumhuriyet reformları ile ele almakta kadının özgür olabilmesi için ekonomik özgürlüğünü eline alması gerekliliğini savunmaktadır.

Sabiha Sertel Büyük Mecmua Dergisinin ilk sayısında "Türk Kadınlığının Terakkisi" başlıklı yazısını yayınlamıştır. Bu yazıda savaş sırasında kadınların gösterdikleri mücadeleler sayesinde kendilerine biçilen kadının zayıflığı görüşü ortadan kalkmaya başlamıştır. Yazısında şöyle demektedir:

Her tarafta görülen batâete, tevekküfa rağmen kadınlık âleminde 50 senede vücuda gelemeyecek olan bir tekâmül, seri bir tebeddül görüldü.. Denebilir ki harpten en ziyade müstefid olan kadınlık âlemidir... Bu zamana kadar yalnız gazete sahifelerinde yer bulan kadın hakkı, kadın vazifesi, Umumî Harp'te az çok hakikî bir şekil almış, şenî bir hayata mazhar olmuştur. Kadınlar, eski zihniyete uymayan bir çok yenilikler, ve tahavvüller göstermişlerdir. Mesela kadınlar, devâire, ticarethanelere, fabrikalara girmişler, maddî manevî hayatta her türlü mesâibe göğüs germişler, onların da hayatta mücadeleye elverişli bir kolu ve dimağı olduğunu ispat etmişlerdir"⁶¹⁴

Sabiha Sertel I. Dünya savaşının kadınların toplum içindeki durumlarını değiştirdiğini dile getirmiştir. Anılarında kadınların savaş sonrası edindiği konumdan şöyle bahsetmektedir:

"Şeriatçıların bütün karşı koymalarına rağmen, ekonomik yıkılışın yarattığı zorunluluk kadınları hayata çekmişti. 27 Mart 1919'da gazetelerde, dergilerde büyük bir tartışma başlamıştı. Bu tartışma o devrin düşünüşünü aksettiren bir olay olduğu için belirtiyorum: Kadınlar erkeklerle aynı darülfünunda okuyabilirler mi okuyamazlar mı? O güne kadar kadınların okuduğu okullar ancak lise derecesindeydi. Bu okulların üniversite ile birleşmesini Eğitim Bakanlığı kabul etmek istemiyor, üniversite müdürü Naim Hoca karşı geliyordu. Bu isteği bütün basın, halk alkışlıyordu. Fakat işgal havası içinde irtica canlanmış ve kuvvetlenmişti. Bu hareketler karşısında hocalar, şeriatçılar hemen başkaldırdılar. "Asla... Kadınlarla erkeklerin aynı çatı altında ders görmeleri şeriata aykırıdır" fetvasını verdiler. Şeriatçılara göre, kadınlar üniversiteye girebilirlerdi amma sınıflar ayrı olmak şartıyla... Profesörler her gün aynı dersi ayrı sınıflarda verecek, kadınlar laboratuvarlarda erkeklerle beraber çalışmayacaklardı. Gericiler, Kadınlarla erkekleri birbirinden ayırmak için o zaman tramvaylarda olduğu

⁶¹⁴ Sabiha Sertel, "Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi", *Büyük Mecmua*, No. 1, 6 Mart 1919, s.12.

gibi üniversiteye de bir perde germek istiyorlardı. Kız ve erkekler sınıflarda birleşmiyorsa da koridorlarda, genel konferans salonunda birleşiyorlardı. Gericiler bunu da önlemek için erkek öğrenciler üniversiteye girdikleri zaman kadınların dışarda beklemesini, kadınlar sınıfa girdiği zaman erkeklerin üniversiteye girmelerinin yasak edilmesini istiyorlardı.

Gericilerin bu gülünç, gülünç olduğu kadar da acıklı durumlarına rağmen, üniversite öğretmenler meclisi, bundan böyle kız ve erkek öğrencilerin bir arada okumasını bir tek muhalif oya karşı kesin bir çoğunlukla kararlaştırdı. Bu muhalif oyu veren, üniversite müdürü Naim Hoca'ydı.⁶¹⁵

Sabiha Sertel'in kadınların durumu ile ilgili yazı yazmasının nedenlerinden biri kadınların gericilerin baskısının altından kurtulması ve toplumsal alanda görünür hale gelmelerini istemesindedir. Kadının maruz kaldığı şerait ve sosyal baskının farkında olan Sabiha Sertel'in anılarında kadınların eğitimin hakkını ellerinden almak isteyen zihniyeti eleştirdiğini görmekteyiz.

Ancak Sabiha Sertel de tıpkı Halide Edip Adıvar gibi kadınların yeni hayata alışırken aşırı Batılılaşmalarından kaçınmaları gerektiğini savunmuştur. Kadının ilerlemesini ve özgünleşmesini her fırsatta savunan Sabiha Sertel aşırı Batılaşan ve kendi geleneklerini tamamı ile unutan kadınları da eleştirmektedir. Sabiha Sertel özellikle analık konusunda kadınların topluma karşı görevleri olduğunu savunmaktadır. Kadının anne kimliği hakkında şunları söylemektedir:

“Hususî hayatında herkes serbesttir. Fakat cemiyeti âlâkadar ve zaruriyeti mucip olan meselelerde serbestisine malik olmakla beraber hareketinden mesuldur. Ben kadını ana mevkiinde vazife ve mesuliyetle müşterek görüyorum. Zevkine meclup bir kadın anne olamaz. Anne olan bir kadın şahsına ait bütün zevk ve eğlencelere veda etmek, hayatını çocuğuna vakfetmek mecburiyetindedir. Hâlbuki bu kısım kadınlar eğlencesini çocuğuna tercih eder, çocuk cahil sütinelerin dadıların pis terbiyesinde, bozuk bir tagaddî ile büyür, cemiyete maddî manevî dimağı, ruhu bozuk insan kuklası yetiştirir.”⁶¹⁶

Sabiha Sertel dişiliğini ön plana çıkartan kadınları acımasızca eleştirmektedir. Onun idealize ettiği kadın dişiliğini arka plana atan ve fikir hayatında varlığını gösteren kadınlardır. Sabiha Sertel bu hususta Türk kadınına Avrupalı kadın örneğini göstermektedir.

⁶¹⁵ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s .25.

⁶¹⁶ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Südne Ve Dadı Mektebi”, *Büyük Mecmua*, no. 8, s.127.

“Orada öyle bir kitle var ki, erkek kadına ancak fikir arkadaşı nazarı ile bakıyor, kadın da erkeğe... Fikir kavgasına giren erkek, yanındaki arkadaşının boyalı çehresine değil, kafasının içindeki gözler kamaştıran renklere bakıyor. Yanındaki mahlûku dişi diye değil, insan diye, zekâsını ve şahsiyetini her insan gibi yükselten mahlûk diye seviyor. Hatta boyalı kadından öğreniyor.”⁶¹⁷

Sabiha Sertel batılılaşma ile birlikte kadınların bilinç yapısının değişmesi gerektiği, fikir hayatında varlıklarını gösteren kadınlar olmaları gerektiğini savunmuştur.

Sabiha Sertel kadın hakkındaki fikirlerini beyan ederken dul kadınların durumunda dikkat çekmek istemiştir. Dul kadınların çalışması gerektiğinden bahsetmiştir. Savaş nedeni ile kocalarını kaybeden kadınların sayılarının gittikçe arttığını ve çalışmayan bu kadınların toplumsal bir soruna sebep olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada teşkilatlanmanın önemine vurgu yapmak isteyen Sabiha Sertel, mevcut toplumsal kurumların görevlerini yerine getirmediğini gözler önüne sermek istemiştir.

“Memleket baştanbaşa tufeyli dullarla doludur. İçtimai hayatımızı felce uğratan bu kesret (çok olma durumu, çokluk), harplerin, felaketlerin ve nankörlüklerin mirasıdır. Her birimizin evinde, omuzlarımıza yükletilmiş beş-altı kadın var. Bugün, hayatı sürünerek geçiren bu kadınları asî yapan nedir?

Askerlerden, zabıtlardan, muhacirlerden arta kalmış milyonlarca dul vardır. Bunlar hayatını ve kanını bu milletin uğruna döken fedakârların bize bıraktığı tufeylilerdir. Onlar için hayat bir yük, onlar da cemiyet için bir yükür. Bu gayri tabii vaziyetten ne onlar ne de millet memnundur. Onları isyana sevk eden bu vaziyet, bizi lakayt bir seyirci olarak bırakmamalıdır.”⁶¹⁸

Sabiha Sertel, bu yazısı ile kadınların durumunun sosyal sorun olarak ele alınması gerektiğini dile getirmiş ve aydın bir tavırla teşkilatların görevini yerine getirmediğini söyleyerek bu kurumları eleştirmiştir.

4.7.1. Sabiha Sertel’in kadınların örtünmesi hakkındaki görüşleri

Kadınların hayatta etkin bir rol üstlenmeleri ve özgürlüklerini elde edebilmeleri için ekonomik bağımsızlıklarının ellerinde olması gerekliliğini savunan

⁶¹⁷ Sabiha Sertel, “Bana Sorarsanız... Boyalı Kadınlar Çoğalıyor Mu?”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1930,s.1-2.

⁶¹⁸ Sabiha Sertel, “Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar”, *Resimli Ay*, No.5, Haziran 1924, s.19

Sabiha Sertel iş hayatına giren Türk kadınının dış görünüşlerinin farklılaşmasını ve kadınların giyinişlerindeki değişimi beğenmektedir. Kadınların giyinişlerindeki değişim eleştirenlere gerici gözüyle bakmaktadır. Darülfünun müdürü Naim Bey'in tesettür yanlısı olduğunu ve kadınların giyiniş tarzında meydana gelen değişimlere hükümeti dâhil etmek istediğinden bahseder. Büyük Mecmuada yayınladığı “Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi ”başlıklı yazısında örtünme ile ilgili şunları söylemiştir:

“Fakat memlekette kara tehlikenin tahakkuku gayesini takip eden bu zümrenin neşriyat ve telkinâtı artık tesir yapmaktan çok uzaktır. Çünkü hayat da değişmiş, fikirler terakki etmiş, ve tesettür bir din meselesi olmaktan ziyade bir sanat meselesi olmuştur. Hele hükümetin tesettür işine müdahalesi zamanı çoktan geçmiş ve bu tecrübenin ikamete mahkum olduğunu şimdiye kadar olan emsaliyle sabit olmuştur. Hatta Tasvir-i Efkâr'ın tesettür etrafında vuku bulan irticaâne neşriyatını birçok kadın mahfillerinin protestoya teşebbüs ettiklerini haber aldık. Bu protesto (Tasvir-i Efkâr) refikimize eski zihniyetin öldüğünü ispat için en güzel bir delil olacaktır”⁶¹⁹

Sabiha Sertel anılarında “ Tesettürün, yani kadının örtünmesinin dinle ilgisi var mıdır, yok mudur?” Konularının tartışıldığını, en ilerici aydınların bile hocaların baskısı altında kaldıklarını ve çarşafın atılmasını cesaretle savunamadıklarını söylemektedir. Kadınların tıp fakültesine, diğer fakültelere girmelerinin bir taraftan konuşulduğunu bir taraftan da bunun gerçekleştiğini savunmaktadır. Çökmekte olan imparatorluğun içinde yenileşmeye doğru bir kıpırdanmalar olduğundan bahseden Sabiha Sertel bunu Türk toplumunun ne pahasına olursa olsun, eski kalıplardan kurtulma çabası olarak görmekteydi.⁶²⁰ Sabiha Sertel Büyük Mecmuadaki bu ifadeleri ile gerici olarak nitelendirdiği kişilerin fikirlerinin eken Cumhuriyet reformları ile uyuşmadığını belirtmektedir. Toplumsal bir dönüşümün yaşandığı bu dönemde kadınların statüsünün yükseltilmesi gerektiğini düşünmektedir

4.7.2. Sabiha Sertel'in kadınların seçme ve seçilme ve çalışma hayatı ile ilgili görüşleri

Sabiha Sertel, her fırsatta kadınların toplumsal hayatın içinde yer almaları gerekliliğini savunmuştur. Ancak bunu savunurken kadınların haklara sahip

⁶¹⁹ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi” *Büyük Mecmuası*, s.12

⁶²⁰ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s.26.

olabilmek için öncelikle bu haklara layık olduklarını ispat etmelerinin gerekliliği konusuna dikkat çekmiştir. Sertel'e göre kadın ekonomik olarak bağımsız olmak zorundadır. Sabiha Sertel'e göre ekonomik olarak bağımsız olmayan kadın kanunların verdiği haklardan yararlanamayacaktır. Kadınlar iktisadi olarak bağımsızlıklarına kavuştukları anda onlara verilen haklar kâğıt üzerinde kalmayacak ve hayata geçecektir. "Hakkın Verilmesi Kâfi Değil, Haktan İstifadeyi Bilmek Lazım" başlıklı yazısında şöyle özetlemektedir:

"Kadını bu mücadeleye hazırlamak ve muvaffak edebilmek için onu hayatta mücadele eden iktisadi bir unsur haline getirmek lazımdır. Garpta siyasi ve içtimai haklarını alan kadınlar memleketlerinin iktisadi hayatında rol oynayanlardır."⁶²¹

Sertel'e göre kadınların çalışma hayatına girebilmeleri için öncelikle bu yeni çağdaş hayatın ihtiyaçlarını bilmeleri gerekmekte ve bu hayata uygun zihniyet yapısını öğrenmeleri gerekmektedir. Bir eş veya babaya bağımlı kalmamak için bir sanat ve bir mesleğe sahip olmaları gerekliliğini bilmeleri gerekmektedir. Sertel'e göre Sabiha Gökçen bu çağın yarattığı bir kadın simgesidir. Sertel'e göre Sabiha Gökçen bir mesleğe girmekle kalmamış orda kabiliyetini de sergilemiştir. "Bu itibarla Sabiha Gökçen, ve inkılâbın yarattığı kadın, göklerin bir mesafesinden diğer bir mesafesine değil, bir devirden bir devre geçen, geri bir cemiyet hudutlarını, inkılâptan aldığı hız ve kuvvetle aşan bir tayyarenin pilotudur".⁶²² Sabiha Sertel, Sabiha Gökçen'i işaret ederek kadınların çalışmamsının gerektiğini bir kez daha ifade etmiştir.

Sabiha Sertel kadınların çalışma hayatında girmesinin itici güçlerinden biri olarak savaşı görmektedir. Savaşın toplum yapısını değiştirdiğini ve bunun sonucu olarak da kadınların yeni toplum düzenine ayak uydurarak çalışma hayatına girdiğini savunur. Sabiha Sertel'e göre kadın "bugün artık kadın yalnız yuvada saadet ve şefkat kanadını açmış, ocağına ve memleketine sükûn ve ulviyet dağıtacak vaziyetten çıkmış bulunuyor. Bugün kadın yamuk elleriyle toprağı sürececek, makine işleyecek, hayatını tırnağıyla toprağı kazıyarak çıkaracaktır."⁶²³ Sabiha Sertel kadınların çalışması gerektiğini her fırsatta savunmuş ve idealize etmiştir. Çalışmayan, zevke,

⁶²¹Sabiha Sertel, "Hakkın Verilmesi Kâfi Değil, Haktan İstifadeyi Bilmek Lazım", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1927, s.4.

⁶²²Sabiha Sertel, "İnkılâbın Kadını", *Tan*, 16 Eylül 1938, s.5.

⁶²³Sabiha Sertel, "Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı", *Büyük Mecmua*, No. 11, 18 Eylül 1919, s. 170.

gösterişe düşkün kadınları ise eleştirmiştir. Ona göre çalışan kadın başta ailesi olmak üzere topluma faydalı kadındır.

“Ailede iktisadi bir tevâzün husule getirmek, sonra kadını da bir fert, yani cemiyetin bir uzvu olarak tanımak için onu bu menfi vaziyetinden çıkarıp müspet bir hayata sokmak lâzım. Felâketten felâkete sürüklenen bu memleket, artık lüzumsuz milyonlarca müstehleke (tüketen) değil, müstahsil (üreten) kuvvetlere muhtaçtır. Bu sebeple salonlarda yüksek tuvaletleriyle son gelen katalogları taklitten başka işi olmayan hayat mankenleri de bu memleket için lüzûmsuz birtakım möbleden başka bir şey değildir. Hayatın ve zamanın ihtiyaçları karşısında kadın yüksek ve hakiki bir varlık göstermek, maddî, dimağî, zihnî ne türlü olursa olsun bu memlekete müfid olmak mecburiyetindedir.”

Fakat, kadının hayata girmesindeki bu kati mecburiyetleri, cemiyet henüz daha layıkı veçhile düşünmüyor. Bu vasıtasızlık kadının sukutunda feci bir amil oluyor. Harbin tevlid ettiği bu felâket muzırr ve şümûllu (içine alma, kapsama) bir şekilde devam edip gidiyor. Çünkü kadın, kocasını, ocağını, kardeşini, babasını, harpte kaybetti. Cemiyet ona faaliyet hayatını açmadıkça, zihnî faaliyetini, manevî terbiyesini yükseltecek âlî mekteplerden onu uzak tuttukça çirkin neticeden ictinap (çekinmek; uzak olmak) müşkildir.”⁶²⁴

Sabiha Sertel kadının çalışması gerekliliğini savunurken toplum yapısını da buna uygun olması gerekliliğinden bahsetmiştir. Gericiler olarak tasvir ettiği sınıfın kasının çalışma hayatından alıkoymaması gerektiğini kadının bu konuda kararlı olması gerektiğini savunmuştur. Gerekirse kadınların, eğitimini ve çalışmasını engelleyen gericiler olarak tabir ettiği bu sınıfla çatışma içine girerek toplumsal yapıdaki yerlerini almaları gerektiğini savunmuştur.

“Feminizm hareketleri cihanın her tarafında seri adımlarla yürürken, bugün burada da bu ihtiyacı duyan büyük bir kadınlık ekseriyeti ve kuvveti varken mantıksız ve modası geçmiş nazariye ve faraziyelere dayanarak yapılacak muhalefet, şedîd (şiddetli) yağmurların sürükleyip getirdiği taşkın nehirlere kargıdan yapılan setlerin muhalefeti kadar çürük ve kuvvetsizdir. Bugün artık bu memleketteki boşlukları doldurmak için doktor, avukat, çiftçi, sanatkâr, daktilograf, fotoğrafçı, tüccar, her sanat ve fen şubesinde ihtisas kesbetmiş (çalışıp kazanma) kadınlara ihtiyaç var. Artık kuru muhalefet ve taassupla geçirecek saniyelerimiz tükendi, müspet ve ciddî icraat

⁶²⁴ *Agm.*, s. 170.

karşısında daha çabuk düşünmek, daha seri iş görmek, ve yarının ihtiyaçlarını keşfetmek mecburiyeti karşısındayız.”⁶²⁵

Sabiha Sertel kadınların çalışma hayatında girmeleri ve aktif bir şekilde var olabilmeleri için geleneksel zihniyetin kadınları ve erkekleri eşit bireyler olarak algılayabilir hale gelmesi gerekliliğini savunmuş ve kadın ve erkeğe çifte standart uygulayan eski zihniyetle çatışmıştır.

Sabiha Sertel’in modernleşme sürecinde çalışkan ve vatana hizmet eden kadını idealize ettiği yazılarından biri de şöyledir:

“Vazifeden kaçan kadın asri kadın değildir. Vazife-naşinas kadınlar her memlekette ve her devirde mevcuttur. Asri terakkilerin en muazzamını kadın yapıyor. Hayata girdikçe vazife[nin] ne olduğunu anlıyor ve yeni adetler elde ediyorlar. Paranın nasıl kazanıldığını bilmedikçe nasıl sarf edileceğini öğrenemezler. Mazinin kadını hayatla alakadar değildi, kıymet hakkında bir fikri yoktu. Bugün evinde oturan kadının da vazife ve kıymet fikri yoktur. Yeni nesil yolunu daha kuvvetli anlayacak ve tatbik edecektir. Dünkü kadının daha vazifeşinas olduğunu iddia ediyorlar. Dünkü kadın, vazifesini, vazife diye değil mecburiyet olarak yapar. Çünkü efendisinin bir mutiası idi, erkek istediğini ona emredebilirdi. Eğer bugünkü imtiyaz ve müsaadeleri ona da verseydiniz, o da böyle olacaktı. Kadını mecburi vazifeden tebriye ettik. Fakat bu hakkı kazanan kadının vazifesini şuurlu olarak benimsemesi lazımdır. Kafesten sokağa fırlayan kadın bu defa evdeki vazifeden yakasını sıyırdı fakat hayata girmedi, işte böyle ikisi arasında beynamaz kaldı. Bu evinizdeki işten kaçınan kadın asri kadın değildir. Bu eski ile yeni arasında bir istihale devri geçiren kadındır. Asri kadın en evvel istiklaline âşıktır. Bu istiklali yalnız kadın kulüplerinde nutuk söylemek veya gazetelerde makale yazmakla kazanamayacağını da bilir. Hayatın manivelası iktisadi mecburiyetler olduğunu, iktisadi istiklalini kazanmadıkça müstakil olamayacağını, binaenaleyh vazifelerini tanınması icap ettiğini de bilir. Bu şikâyet ettikleriniz asri kadın değildir. Bunlar asri kadının taklididir. Hakikisini size mektepler ve yeni nesil yetiştirecektir. Yanlış bir tabir ile asri kelimesine ve mefhumuna bühtan etmeyiniz.”⁶²⁶

Kadınların toplumsal hayatta iş bulması ve ekonomik olarak bağımsızlığına kavuşması Sabiha Sertel’in kadın konusunda en önem verdiği husus olmuştur.

Sabiha Sertel Büyük Mecmua’da yayınladığı “Kadınlığa Dair: Kadının Hukuku Bahsi” başlıklı yazısında kadınları seçme-seçilme ve aile konusunda bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Yazıda Seçme ve seçileme haklarına kavuşan kadınlar

⁶²⁵ *Agm.*, s.170-171.

⁶²⁶ Sabiha Sertel, “Asri Kadın Vazifeşinas Mıdır?”, *Resimli Perşembe*, Haziran 1926, s.2.

ve ülkelinden bahsedilmiştir. Bu konu hakkında yazı yazar Sabiha Sertel'in kadınları seçme ve seçilme konusunda bilinçlendirme amacı güttüğü söylenebilir. Aynı yazıda Sabiha Sertel aile kavramından bahsetmektedir. Sertel kadınların kamusal alanda çalışmaları gerekliliğini savunmuştur. Ancak kadınların çalışma hayatına girmesi, kadının kamusal alan ile özel alandaki bölünmüşlüğüne aileyi yozlaşmaya götürdüğünü savunmuştur. Yazısında şunları söylemektedir:

“Bugün kadınlık etrafında münakaşa edilecek bahsin en mühimi aile meselesidir. Çünkü ictimai muvazenemizi temin eden bu yegâne kuvvet, maalesef eski mukaddes mahiyetini ve hatta şeklini bile kaybetmek üzeredir.”⁶²⁷

Sabiha Sertel kadının çalışma hayatına girmesini ancak kendisine biçilen ailenin annesi olma gibi geleneksel değerleri de yerine getirmesi gerektiğini savunmuştur.

Sabiha Sertel de tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip gibi anneliği yüceltmıştır.

“Bir kadın evvela Osmanlı, vatanperverdir. Vatanın hukuku kadınlık hukukundan bin kat mühim ve muhteremdir, onun için kadınlar bugün hukukumuz diye haykırırken bunu kendileri için değil, vatana yetiştirecekleri evlada lâzım olan terbiyeyi verebilmek için olduğunu der-hâtır etmelidirler.”⁶²⁸

Her üçü de kadınların annelik görevini yerine getirerek toplumun ilerlemesine katkı sağladığını düşünmektedir. Ancak kadına yalnızca “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” rolünü biçen geleneksel düzene de karşı çıkmışlardır. Sabiha Sertel kadınların toplumsal hayata katılma isteklerinin artık engellenemeyecek kadar kuvvetli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Harp bize bunun ne kadar canlı bir hakikat olduğunu gösterdi. Yine irticâi bir hareketle evlerimize dönmek, eski zihniyetin yarattığı o tahammülsüz ve tufeyli hayatı tekrar yaşamak asrî telakkilere vakıf hiçbir kadın için kabil değildir. Onları bu harekete sevk eden ahlâk kaygısı ise bunda da yanılıyorlar. Kadınla erkeği bir Karagöz perdesiyle ayırmak gülünç olmaktan başka bir netice vermez. Ahlâk kadının tesettürünü değil, ismet ve nezâhetini ister. Bu ise bir baş örtüsü, bir çarşaf ve sonra, dersaneleri ayırmakla mümkün olan bir şey değildir. Ve bunların hepsinin fevkinde bir Yeni Hayat cereyanı vardır ki, ne kadar mümânaat etseler ne kadar cebretseler sonunda mağlup ve münhezim seslerini kısıp sükût etmeğe mecbur olurlar. Bu

⁶²⁷Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi”, s.12

⁶²⁸İnci Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi*, s.403.

cereyana tâbi olup sürüklenmeyecek hiçbir fert olmadığı gibi buna mani olacak hiçbir kuvvet de yoktur. Yalnız bu hareket bizi terakki yolunda geciktirir, fakat hedefe varmaktan hiçbir suretle men edemez”⁶²⁹

Sabiha Sertel Büyük Mecmuadaki bu yazısı ile kadınların toplumsal hayata katılma konusundaki kararlılığı dile getirmiştir. Sabiha Sertel “Kadınlığa Dair: Türk Feminizmi” başlıklı yazısında şunları yazmıştır:

“Her millet muhitinin terakkisi, zihniyeti ve hayatıyla mütenasip bir şekilde kadınlarına hak ve mevki verdi. Düne kadar harp cephelerinde yüksek bir hiss-i şefkatle çalışan vücutlara bugün layık oldukları hakkı vermeyi çok görmediler. Bize gelince şüphe yok ki kadının hakkı meselesi garpteki şekliyle bizde mevzubahis olamaz. Bugün zihniyetimize, hayatımıza uymayan haklar ve mevkiler istemek utopie’ler arkasında koşmaktan başka bir şey değildir.”⁶³⁰

Sabiha Sertel’in bu yazısı yeni toplum düzeni ile birlikte Kadın hakları sorununun Batı da ele alındığı gibi ele alınamayacağını. Türkiye’deki kadınların yeni başlayan modernleşme sürecinin izin verdiği ölçüde yeni haklara sahip olacaklarını savunmaktadır.

Sabiha Sertel kadınların çalışma hayatına girmeleri gerektiğini bunu yaparken de çocuklarını kendilerine bahane etmemeleri için devletin kadınların çocuk yapmayı bırakmasını önleyecek yeni politikalar üretmesi gerektiğini savunmuştur. Devlet eliyle bakımevleri kreş gibi kurumların açılmasını önermektedir.

“Hayatını kazanmak mecburiyetinde olan bir kadın evvela çocuk yetiştirmekten çekinir. Çünkü çocuk onun çalışmasına mani ve açlığına sebeptir. Kadının çalışması hayatın icaplarından olduğuna göre, memlekete müfid bir şekle sokmak, tevlid edebileceği muzır neticeleri derpiş ederek esbap ve neticelerini bulduktan sonra bunlara sedler yapmak ictimaiyatçıların, tatbik etmek de hükümetin, millî ve ictimai müesseselerin borcudur.

Kadının hayata girmesi memleketin nüfusu noktasından da mühim bir meseledir. Fakat bunu diğer medenî memleketlerde olduğu gibi hem kadın, hem çocuk, hem de memleket için faydeli bir şekle sokmak gayet basittir. Muntazam bir veladethaneye malik olduktan sonra yine sıhhî kavaide malik irzahaneye malikiyet de en büyük ihtiyaçlarımızdandır.”⁶³¹

⁶²⁹ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi”, *Büyük Mecmua*, Nisan 1919 s. 67.

⁶³⁰ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Türk Feminizmi”, *Büyük Mecmua*, Mart 1919, s. 63.

⁶³¹ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Südne ve Dadı Mektebi”, s.127.

Sabiha Sertel Resimli Ay’da çıkan “Görüyoruz Duyuyoruz” başlıklı yazısında da annesi çalışan çocukların kendisine bakacak kimse olmadığı için ev içinde ve dışında kazalar geçirdiğini anlatarak bu çocukların bakımını sağlayacak kurum ve kuruluşların olmamasını eleştirmiştir.⁶³² Bu yazısı Sabiha Sertel’in, ileri görüşlü oluşunun bir kanıtıdır. Sabiha Sertel kadınların toplum içinde hak ettikleri yeri alabilmeleri ve ezilmemeleri için kadınların ekonomik özgürlüklerini ellerine almaları gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Ona göre kadının tam anlamıyla özgür olmasını sağlayacak temel unsurlardan birisi iktisadi bağımsızlığına kavuşması ile gerçekleşecektir. Bunun en önemli yolunun eğitim olduğunu savunmuştur. Ancak eğitim hakkının kadına kapalı olduğunu belirterek bu durumu eleştirmiş ve kadının eşit eğitim hakkına sahip olmasını savunmuştur.

4.7.3. Sabiha Sertel’in kadınların eğitimi hakkındaki görüşleri

Sabiha Sertel eğitimin, modern ve pozitivist bir biçimde ele alınması gereken bir konu olduğunu savunmuştur. Kadınların eğitimi olmasını her fırsatta savunan Sabiha Sertel, tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar gibi, kadınların değişen toplum düzenine ayak uydurabilmeleri ve kendilerine verilen haklardan ziyade daha fazla hak talep etmeleri için okumaları ve eğitimi olmalarının şart olduğunu savunmuştur. Sabiha Sertel Büyük Mecmudaki bir yazısında kadınların eğitim görmesine karşı gelen zihniyetten şöyle bahsetmiştir.

“Geçende Sıhhiye Cemiyeti kadınların fakülteye dışı mekteplerine girmesini reddetti ve tahsilin mütevâzin (birbirine denk) olmaması kadınlar için ve memleket için bu neticeyi doğurdu. Bu mani’in izalesi kadınlık kadar memleketi de ve gençliği de alakadar eder. Harsa kuvvet vermek, asri hayatı yaratmak gayeleri arkasında koşan gençlik, bu ne harsa ne de asri telakkilere uymayan düşünceler karşısında kadınlık meselesini ve bilhassa şimdilik en mühim olan müsavi tahsil meselesini daha ciddi bir şekilde düşünmeye mecburuz.”⁶³³

Sabiha Sertel toplumsal sorun ve haksızlıklara karşı sessiz kalmamış sergilediği muhalif tavrı ile modernleşme yolundaki bir ülkede bu sorunların giderilmesi gerektiğini savunmuştur. Sabiha Sertel’e göre eğitim modernleşmenin en önemli unsurlarından biridir. Bu süreç içinde kadınların da erkelere verilen eğitim

⁶³² Sabiha Sertel, “Görüyoruz, Annesi işte çalışan çocukların ateşte yandıklarını ve Duyuyoruz, Malûl Gazilerin sefaletten süründüklerini”, s.2.

⁶³³ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Türk Feminizmi”, s.63.

hakkından yararlanması gerekliliğini savunmuştur. Sabiha Sertel o günlerin en çok tartışılan konularında olan kadınlarla erkeklerin aynı sınıfta derse girme hususunda net bir tavır sergileyerek kadınları eğitimde dışlama çalışan görüşe karşı çıkmıştır. Büyük Mecmuadaki yazısı ile tavrını ortaya koymuştur.

“Darülfünun asrileşmek ve harsen yükselmek için lâzım olan vasıtaların en mühimi ve belki de birincisidir. Fakat bugün onu eski medrese şekline sokmak, skolastik telakkilerle yeni hayat yolunda yaşatmak imkânsızlığı gözler önünde bariz bir hakikat şeklinde dururken yine bu batıl ve çürümüş zihniyetlerle onu idare etmek isteyen eller olduğunu görüyoruz. Klerikalizmin can çekiştiği bir asırda, biz en mühim ve asrî bir müessesemizi bu zihniyetle idare ediyoruz, hayatın zarufî icaplarına ve cereyanlarına göz yumup, kurûn-ı vustâi (Ortaçağ’a ait) bir düşünce ve taassupla bu mefkûre ve hars ocağına haremi sokmak istiyoruz. Bugün hayatın zaruretleri karşısında kadın ve erkek birbirinden ayıramadığı gibi fikir ve say yolunda da birbirine dayanarak yürümek mecburiyetindedirler.”⁶³⁴

Sabiha Sertel, yine tıpkı Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar gibi, o dönem için böyle bir konunun tartışılmasını dahi gereksiz olduğunu kadınların erkeklere karşı değil, erkeklerle birlikte topluma karşı bir mücadeleye girmesini ve böylelikle kadın sorunun çözüleceğini savunmaktadır. Sabiha Zekeriya Sertel, Darülfünun ’da kızları ve erkekleri birbirinden ayıran zihniyetin artık geri bir zihniyet olduğunu, bu kadar önemli bir kurumun bu zihniyet ile yürütülemeyeceğini ifade etmektedir. Sabiha Sertel, Kadınların fikir hayatında kendilerini göstermeleri gerektiğini savunmuştur. Sabiha Sertel’e göre kadınların elde ettiği haklar ülkenin uygarlık seviyesinin bir göstergesidir. Türk kadınının geçmişe artık dönmeyeceği hep ileriye gözetmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Dâhiliye Vekilinin Tamimi başlıklı yazısında şöyle demiştir:

“İrtica taraftarları ilk okunu kadının göğsüne nişan aldılar. Kadınların işte çalıştırılmayacağını, kadınların şapka giymeyeceğini, kendilerine verilen siyasî ve içtimaî hakların geri alınacağını, dinle devletin birleştirileceğini, mekteplere (okunmayan bir kelime) derslerinin konulacağını, bunun gibi 15 senelik Cumhuriyet devrinde Türkiye’nin kat ettiği mesafeden, soldan geri bir hareketle döneceğini, dedikodu dalgası halinde, yaymağa başladılar.

(...) Buna ne Millî Şef, ne İstiklâl mücadelesini yapan inkılâpçılar, ne de on beş senelik Cumhuriyet ve inkılâpçılık terbiyesi alan gençlik, ne de inkılâp sayesinde

⁶³⁴ Sabiha Sertel, “Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi”, s.67

medenî haklarını alan kadın ve erkek Türk milleti müsaade etmeyecektir. (...) Artık geriye dönüş yok, tekâmülün ve inkılâbın ileri hamlelerine ayak uydurarak ileriye, yüksek, ileri, medenî devlet ve millet tekâmülüne doğru çıkış vardır.”⁶³⁵

Sabiha Sertel kadının da ön planda olduğu modernleşmenin gerekliliğine uygun olan toplumsal ve siyasal sistemin gerekliliğinden bahsetmiş ve bunun varlığı için çalışmıştır.

⁶³⁵ Sabiha Sertel, “Dahiliye Vekilinin Tamimi”, *Tan*, 12 Mart 1939, s.5.

SONUÇ

Bu tezde, aydın ve muhalif bir kimliğe sahip olan Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in düşünce ve eylemleri incelenmiştir. Bu üç ismin toplumsal cinsiyet yargıları ile çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tezde Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif olduğu konular birbirine benzer gözükse de muhalif tavırlarını daha çok hangi alanda gösterdikleri konusunda birbirlerinden farklı oldukları ortaya çıkmıştır. Fatma Aliye Hanım'ın muhalif tavrı daha çok toplumsal konular üzerinde olmuştur. Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavrı ise hem toplumsal alanda hem de siyasi alanda olmuştur.

Tez çalışmamız da ele aldığımız Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in muhalif tavırlarının genel anlamda parlamento dışı olarak kendisini gösterdiği görülmüştür. Ancak Fatma Aliye Hanım ve Sabiha Sertel'den farklı olarak, Halide Edip'in bir dönem milletvekilliği yapmış olması onun parlamento dışı muhalefetten parlamento içi muhalefete geçtiğini göstermektedir. Onların muhalif tavrının toplumsal ve siyasi düzeni yıkmak yıpratmak için olmadığı, her iki alanı da iyileştirme amacı güttüğü görülmüştür.

Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in sosyal sermayeye sahip oldukları ortaya konulmuştur. Sahip oldukları bu sosyal sermayenin muhalif tavır sergileyebilmelerinde etkili olduğu vurgulanmıştır. Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adıvar üst sınıf bir aileye sahip oldukları, yaşadıkları dönem içinde kadınların eğitiminin oldukça kısıtlı olduğu dönemlerde -Fatma Aliye Hanım'ın almış olduğu konak eğitimi, Halide Edip'in Amerikan kolejine gitmesi gibi- birçok kadına göre daha iyi bir eğitim almaları, hatta toplumsal alanda ailelerinin sahip oldukları statü sayesinde daha aydın ve elit bir kesim içerisinde bulunma fırsatını yakaladıkları için entelektüel bir bilinç geliştirme fırsatı buldukları görülmüştür. Bu bilinci oluşturmada Sabiha Sertel'in ise en büyük avantajı Selanik gibi özgür düşünce ortamının var olduğu bir şehirde doğup büyümesi olmuştur. Sabiha Sertel, Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar gibi yüksek bir zümreye sahip olan bir ailenin üyesi değildir. Bu üç ismin, sahip oldukları sosyal sermaye, onların muhalif bir tavır oluşturmasında elbette etkili olmuştur. Ancak sergilemiş oldukları bu muhalif tavrı yalnızca sosyal sermayeye bağlamak doğru değildir. Fatma Aliye Hanım, Halide

Edip ve Sabiha Sertel ile aynı koşullarda altında, aynı tarihsel geçmişe sahip olan tüm kadınların ilerici bir görüşe ve entelektüel bir birikime sahip olduğunu söyleyemeyiz. Sergiledikleri bu muhalif tavırda, toplumsal olaylara duyarlı olan aydın karakterleri, okudukları, etkilendikleri ve daha sonra çevirdikleri eserler de etkili olmuştur.

Hem Fatma Aliye Hanım, Hem Halide Edip Adıvar hem de Sabiha Sertel'in muhalif tavrı çok küçük yaşlarında ortaya çıkmıştır. Fatma Aliye Hanım herhangi bir okula gitmemiştir. Yaşadığını dönemde kadınların gidebileceği lise ve üniversite düzeyinde okul yoktur. Fatma Aliye Hanım'ın en büyük şansı Ahmet Cevdet paşa gibi ileri görüşlü bir devlet adamının kızı olmasıdır. Konak eğitimi ile büyümüş olan Fatma Aliye Hanım 1890 yılında İstanbul'da George Ohnet' nin "Volonte" adlı eserinin tercümesi "Meram"ı yayımlandığı zaman, basında büyük tepkilerle karşılaşmıştır. Bir kadının o zaman içinde tercüme yapabilmemesinin imkânsız gibi görüldüğü zamanlarda bu eseri bir kadın olarak Fransızca' dan tercüme etmiş ve mevcut cinsiyet kalıbına aykırı bir tutumla muhalif tavır sergilemiştir. George Ohnet' in Volante adlı eserini çeviren Fatma Aliye Hanım yayın dünyasında da erkek egemen bir cinsiyetçi düzenin var olduğu ortamda bir "Kadın mütercim" de olabileceğini göstermiş ve muhalif tavır sergilemiştir. Tezde Fatma Aliye Hanım gibi yazmış olduğu esere kendi adlarını veremeyen, bunun yerine eserlerini erkek isimleri ile çıkarmak zorunda olan İngiliz Bronte kardeşlerden bahsedilmiş ve "Kadınlık Olgusunun" tarihsel süreç içerisinde birbirlerine benzer niteliklerde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fatma Aliye Hanım öncü bir kadın yazar olarak, kendinden sonra gelecek kadınlara da yol açmıştır.

Tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi Halide Edip Adıvar'ın da çok küçük yaşlarda muhalif tavır sergilediği görülmüştür. Abdülhamit yönetiminde bir Müslüman kızın yabancı öğrenciler arasında eğitim almasının uygun olmadığı dönemde Halide Edip kolejden ayrılmış ve eğitimine evde devam etmiştir. Gizlice koleje gitmiş ve öğretmenleri ile sık sık görüşmüştür. Okuldaki öğretmenleri ziyaret eden Halide Edip onların bilgi birikiminden yararlanmaya devam etmiştir. Bu da Halide Edip'in iktidara karşı bireysel muhalif tavır sergilediğini göstermektedir. Sabiha Sertel'in küçük yaşlardaki muhalif tavrını ise oldukça radikal bir hareket olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Dönme cemaati üyesi olan Sabiha Sertel, dönme cemaatinden

olmayan Zekeriya Sertel ile evlenerek o güne kadar dönme cemaatinde gerçekleemeyen bir olayı gerçekleştirmiştir. Sabiha Sertel'in dönme cemaatinin dışından evlilik yapan ilk kişi olması toplumsal alandaki muhalefetinin ilk örneği olmuştur.

Yaşadıkları dönem koşulları içinde diğer kadınlardan oldukça farklı tavır sergileyen bu üç isimin muhalif tavrını, katıldıkları ve kurdukları cemiyetlerde, yazmış olduğu eserlerde ve yapmış oldukları faaliyetlerde görmek mümkündür. Hem Fatma Aliye Hanım hem Halide Edip Adivar ve hem de Sabiha Sertel, toplumu ilgilendiren konularda bir görüş beyan etmiş, kendilerine özgü muhalif tavrılarıyla, toplumun aksayan yanlarını gözler önüne sermişlerdir. Toplumun ilerlemesini isteyen bu ilerlemenin önündeki engelleri kimseden korkmadan söyleyen bu üç aydın isim hayatları boyunca baskıya maruz kalmıştır. Özellikle Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in hayatında kastedecek seviyeye gelen bu baskılar onları yıldırılmamıştır. Kendi düşüncelerini savunmaktan vazgeçmemişlerdir.

Hem Fatma Aliye Hanım hem Halide Edip Adivar ve hem de Sabiha Sertel kadın konusuna özellikle değinmiş kadının toplum içindeki yerinin iyileştirilmesi için uğraşmışlardır. Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip Adivar eserlerinde kadınları başkahraman olarak göstermiş bu kadın kahramanlar üzerinden dönem içindeki kadının karşılaştığı sorunları gözler önüne sermişlerdir. Sabiha Sertel ise daha çok gazete yazıları ile kadınların içinde bulunduğu durumdan bahsetmiştir. Sabiha Sertel İktidarı kızdıracak o dönem içinde konuşulması oldukça yadırganan doğum kontrolü hakkında dahi yazılar yazmıştır. Bu kadınların üçünün özelliği de savundukları fikri beyan etmekten kaçınmamaları olmuştur.

Hem Fatma Aliye Hanım hem Halide Edip Adivar ve hem de Sabiha Sertel kadının eğitilmiş olması, çalışması, evlilik hayatı gibi konularda görüşlerini ortaya koymuştur. Onların görüşleri, mevcut cinsiyet kalıplarına aykırıdır. Her bireyin eğitilmiş olması gerektiğini, kadınların da kesinlikle eğitim hakkından mahrum edilemeyip, kadının gelişme ve değişiminin eğitimle olabileceğini savunmuşlardır. Bu anlamda da yaşadıkları dönem içerisinde kadınların eğitilmemesini savunan, hatta kadınlarla erkeklerin aynı eğitim kurumunda olmasını olağanüstü bir durum olarak gören zihniyetle çatışmışlar ve bu zihniyete karşı muhalif bir tavır sergilemişler. Çatışma sebepleri toplumsal yapının dönüşmesi ve iyileşmesidir.

Eserlerinde kadın kahramanlar üzerinden eğitimli kadınları idealize ederek toplumsal bir bilinç oluşturmaya çalışmışlardır. Bu üç isim içinde kadının eğitimli olması önemlidir. Hem çalışmalarında hem de faaliyetlerinde kadına özellikle yer veren Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel kadınların ilerlemesi, gelişmesi ve kamusal alanda daha fazla görünür olması gerekliliğini savunurken, bu üç isim de kadının annelik rolünü de yüceltmıştır. Ancak kadınların yalnızca “iyi bir anne” ve “iyi bir eş” olmak üzere bu iki rol ile sınırlandırılmasını karşı çıkmışlardır. Savundukları anne imajı ise eğitimli annedir. Kadının eğitimi kendisi açısından önemli olduğu gibi, toplumuna temeli açısından da önem arz etmektedir.

Bu üç isim de kadınların sosyal hayatta aktif olması gerektiğinden bahsetmiş. Kadının almış oldukları eğitimi kullanabilecekleri kamusal alanda da çalışma fırsatı elde etmeleri gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bu üç isme göre kadın toplumsal alandaki yerini çalışarak elde edecektir. Kimseye ihtiyaç duymayan hayatını çalışarak kazanan kadın idealize edilmiştir. Oluşturmaya çalıştıkları kadın imajı zorluklar karşısında yılmayan, toplumsal alanda aktif olan, fikir hayatında da üretken olan kadındır. Kadının eğitimi ve kadının çalışma hayatında girmesi çalışmalarının temel konusunu oluşturmuştur. Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel’in kendileri de oluşturmaya çalıştıkları kadın imajının en güzel örnekleridir. Yaşamış oldukları dönem koşulları incelendiğinde, yılmadan zorluklara boyun eğmeden gösterdikleri duruş sayesinde adlarından söz ettirebilmişlerdir.

Ayrıca bu üç ismin muhalefetindeki ortak özelliklerinden birisi kadınların ilerlemesi ve değişimin erkeklerden bağımsız olmayacağı, erkeklerin de bunu destekleyerek bir bütün olarak hareket etmeleri gerekliliğidir. Kadınların erkeklerle bir bütün olarak toplumda hak ettikleri yere gelebileceklerini savunmuşlardır. Yaşadıkları dönem içinde erkeklerle kadınların aynı eğitim kurumunda ders alamayacakları zihniyete karşı durmuşlar ve böyle bir konunun tartışılmasını dahi gereksiz görmüşlerdir. Kadınların erkeklere karşı değil, erkeklerle birlikte topluma karşı bir mücadeleye girmesini ve böylelikle kadın sorununun çözüleceğini savunmuşlardır.

Fatma Aliye Hanım’ın ideal olarak gösterdiği kadınlar arasında İslam kadınları da bulunur. Fatma Aliye Hanım’ın idealize ettiği kadın imajı Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel’in idealize ettiği kadın imajından farklılık göstermektedir.

Fatma Aliye Hanım, büyük İslam kadınlarını örnek olarak göstermiş, Halide Edip ve Sabiha Sertel ise İslam kadınlarından hiç söz etmemiştir. Halide Edip, eski Türk kadınından ve Anadolu kadınından bahsetmiştir. Halide Edip'in ideal kadını batılı eğitim almış yabancı dil bilen, müzikle ve sanatın diğer dalları ile ilgilenen kadındır. Ancak hem Fatma Aliye Hanım hem de Halide Edip iyi eğitim almış kadınların özellikle yabancı dil bilenleri bu meziyetlerini gösteriş ve ilgi çekmek için kullanmamaları gerektiği konusunda hem fikir olmuşlardır. Halide Edip Adivar salt batılı eğitim almış kadınları idealize etmez. Batılı eğitim almış ancak kendi kültürünü de unutmayan vatana ve millete karşı sorumluluğunun olduğunu bilen kadınların 'ideal kadın' olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kadınlar, geleneksel Türk kadın kimliğiyle Batılı kadın kimliğini birleştirmelidir. Batının kültürünü ve değerini taklit etmeden kendisine uyarlayan kadın, 'İdeal Kadın'dır. Sabiha Sertel ise, kadını Erken Cumhuriyet reformları çerçevesinde ele almış ona göre kadın, hem geleneksel rolleri yerine getirmeli hem de batılı bir görünüme sahip olmalıdır. Her üç isim kadın konusunda toplumsal cinsiyet kalplarını yıkmak istemiştir, yazdıkları muhalif yazılarla da buna hizmet etmişlerdir. Bu üç ismin de şahsiyetli, kendine güvenen kadını idealize etmeleri ortak özellikleridir.

Dönem içindeki faaliyetleri, yaşam öyküleri, romanları, gazete yazıları incelenerek Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Sabiha Sertel'in muhalif bir tavır sergilediğini göstermeye çalıştığımız tezde bu üç ismin öncü kadın kimliği ile tarih sahnesinde yer aldığı sonucuna varılmıştır. Yaşadıkları dönem içinde, kadın kimliğine dahi sahip olmanın oldukça zor olduğu günlerde kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi ve yükseltilmesi için uğraştıkları görülmüştür.

Farklı yaşam öykülerine sahip olan bu üç ismin muhalif tavırlarını daha çok hangi alanda sergiledikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örneğin Fatma Aliye Hanım daha çok, kadının eğitimi, evlenmesi, çok eşlilik, çalışma hayatı gibi sosyal konular üzerinde durmuş ve toplumsal bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır. Bu bilinci romanları ve gazete yazıları aracılığı ile oluşturmaya çalıştığı görülmüştür. Halide Edip ise, milli mücadeleye aktif bir şekilde katılan kadın olarak tarihte yerini almıştır. Halide Edip, milli mücadele yıllarında milliyetçi ve devrimci ruhu ile göze çarpmıştır. Milli mücadeledeki mitinglerdeki konuşmaları ile milli mücadele ruhunun toplumsal harekete dönüşmesinde rol oynamıştır. Halide Edip'in milli mücadele ile

ilgili konuşmaları neticesinde toplumsal kolektif bir davranışın ortaya çıktığı söylenebilir. Halide Edip, milli mücadele yıllarının ardından ise muhalif tavrı ile iktidar çevresinin tepkisini çekmiş, muhalif aydın kimliği ile karşımıza çıkmıştır. Halide Edip, sergilemiş olduğu bu muhalif tavrı nedeni ile yaşamını yurtdışına geçirmek zorunda kalmıştır. Halide Edip'in yazmış olduğu yazılar ve iktidar çevresine olan muhalif tavrı nedeni ile hakkında yakalama kararı verilmesi, Sabiha Sertel'in yaşam hikâyesi ile benzerlik göstermektedir. Sabiha Sertel'de tıpkı Halide Edip Adıvar gibi sert üslubu ve dikkat çeken ağır yazıları nedeni ile belli bir çevreyi rahatsız etmiştir.

Aydın tavrı ile toplumsal aksaklıkları gazete yazılarıyla ile göstermeye çalışan Sabiha Sertel bekli de bu üç isim arasında daha fazla baskıya uğrayan isim olmuştur. Sabiha Sertel'in muhalif tavrını en sert şekilde gördüğümüz Resimli Ay dergisi ve Tan gazetesine yazdığı yazılar nedeni ile birçok kez mahkemelik olmuştur. Buna rağmen, Sabiha Sertel özgürlüğünün kısıtlanması hatta ve hatta tan olaylarında gerçekleştiği gibi linç girişimi ile karşı karşıya kalmak pahasına muhalif içerikli yazı yazmaktan vazgeçmemiştir. Tek partili sisteme, diktatörlüğe, Nazizme ve Faşizme cephe alan Sabiha Sertel muhalif yazıları nedeni ile baskılara maruz kalmıştır. Tıpkı Halide Edip Adıvar gibi o da hayatına yurt dışında devam etmek zorunda kalmıştır.

Bu tezde, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel 'in toplumsal ve siyasi alana olan muhalif tavırları düşünce ve eylemleri incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gerek tek parti iktidarına gerek diktatörlüğe, gerek sosyolojik açıdan kadının içinde bulunduğu konuma karşı gelmeleri ortaya konularak muhalif tavırları ortaya çıkarılmıştır. Bu muhalif tavrı sergilerken toplumsal cinsiyet yargıları ile de çatıma yaşadıkları ortaya konulmuştur. Bir kadın olarak tercüme ettiği esere adınının yazılması yadırganan Fatma Aliye Hanım, Cephede önce milli mücadele kahramanı olarak tanınan ancak iktidar çevresi ile yaşadığı anlaşmazlıkları sonucunda Amerikan mandacılığını savunduğu gerekçesiyle devrimlere ihanet eden kadın olarak anılan Halide Edip ve yazdığı gazete yazıları nedeni ile mahkemelerde kendini defalarca müdafaa etmek zorunda kalan Sabiha Sertel'in yaşadıkları örneklendirilerek sergiledikleri bu muhalif tavır uğruna çektikleri zorluklar anlatılmaya çalışılmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde pek çok alanda değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu döneme tanıklık eden Fatma Aliye Hanım, kadının da toplumsal konumu ve eğitimi sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınların artık eşitlik ve özgürlük istediklerini gazete ve dergi yazılarında duyurmaya çalışmıştır. İçinde yaşadığı toplumun meselelerini bilinçli aydın ve muhalif tavrı ile ele alan Fatma Aliye Hanım okuyucularına bilgi kazandırmak endişesi ile yazılar kaleme almıştır. Fatma Aliye Hanım Batılılaşma sürecimizle hız kazanan kadın hareketi içerisinde aktif roller yüklenmiştir. Osmanlı Kadın Hareketi içinde çok önemli bir yere sahip olan Hanımlara Mahsus Gazete 'de yazılar yazmıştır. Çalışmamız sonucunda Fatma Aliye Hanım'ın faaliyetleri anlatılmış ve muhalif tavrı ortaya konulmuştur.

Fatma Aliye Hanım gibi daha çok edebiyatçı kimliği ile anılan Halide Edip dönemim sosyal, siyasal, kültürel tüm olaylarına değinmiştir. Entelektüel birikime sahip olan, aydın bir tavrı sergileyen Halide Edip, tarih sahnesinde “Halide onbaşı” olarak yer edinmiştir. Halide Edip, toplumun refahı ve huzurunun sağlanması için yazılar kaleme almıştır. Her fırsatta fikir hürriyetinin var olması gerektiğini savunmuştur. Vatanın içinde bulunduğu duruma kayıtsız kalmayan Halide Edip milli mücadele yıllarında Anadolu'ya geçerek faaliyetlerini orda sürdürmüştür. Sergilediği muhalif tavrı sebebi ile İstanbul'da İtilaf devletlerinin gözetiminde kurulan Divan-Harp kararı ile idama mahkûm edilmiştir. İnandığı milli mücadele yıllarında vatanının kurtuluşu için çocuklarını dahi geride bırakan korkusuz ve güçlü kadın Halide Edip, bu yıllarında krizden kurtulmanın yollarını arandığı dönemde, mandayı da bir çözüm yolu olarak ele almıştır. Manda fikrini tartışmış olması gerekçesi ile eleştirilerin odağı olmuştur. Bir zamanlar beraber saf tuttuğu yakın arkadaşlarının hakaretlerine maruz kalmıştır. Halide Edip, Tek partili sistem yerine demokratik bir sistemin olması gerektiğini vurgulamıştır. İzmir'den bağımsız milletvekili seçilen Halide Edip vekilliği sırasında eğitim konularına önem vermiştir. Halide Edip'in hayatının incelendiği çalışmamızda sergilediği muhalif tavrı sebebi ile yaşadıkları zorluklar ortaya konulmuştur.

Fatma Aliye Hanım ve Halide Edip'ten farklı olarak gazeteci yazar kimliği ile tanınan Sabiha Sertel, muhalif tavrını sergilerken gazeteleri araç olarak kullanmıştır. Özellikle Tan Gazetesi'ndeki yazılarında Nazizme ve Faşizme karşı olmuştur.

Türkiye'nin Nazi Almanya'sının yanında savaşa girmesini önlemeye çalışmıştır. Yazılarında muhalif ve sert bir üslupla Alman yanlısı olanları suçlamış ve bu nedenle Alman taraftarı olan kişilerden sert eleştiriler almıştır. Sabiha Sertel, şahsına yapılan onca hakarete ve baskıya rağmen yazdığı gazete yazılarında fikrini beyan etmekten kaçınmamıştır. Toplumun yoksulluk içinde olduğunu ve toplumda yolsuzlukların olduğunu dile getirmiştir. Tek partili dönemi eleştirmiş, çok partili sistemi, düşünce ve basın özgürlüğünü, demokratik bir anayasanın olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Sabiha Sertel'in ideolojik muhalif tavrı olarak sosyalizmi savunduğu ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

- ADA, Turhan, *Hayatı ve Kişiliğiyle Adnan Adıvar*, Kültür Yayınevi, İstanbul,2010.
- ADIVAR, Halide Edip, “Yeni Dünya, Eski Kadın”. *Yedigün*,(13 Aralık 1937),s.(2-4).
- ADIVAR Halide Edip, “Kadın Çalışmalı mı?”, *Akşam*, 14 Kasım 1946.
- ADIVAR Halide Edip, “Gene Kadın”, *Akşam*, 16 Ocak 1947.
- ADIVAR Halide Edip, “Din ve İdeoloji” *Yedigün*, (18 Temmuz 1939),s.(1-3).
- ADIVAR Halide Edip, *Türkiye’de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*,Can Yayınları, İstanbul, 2009.
- ADIVAR Halide Edip, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul, 2014.
- ADIVAR Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, 2016.
- ADIVAR Halide Edip, “Genç Yazıcılara Dair-2”, *Yedigün*, (22 Şubat 1938), s.(259-2609,s.9-11.
- ADIVAR Halide Edip, “Ruh Mikropları”, *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1960.
- ADIVAR Halide Edip, “Çung Ling”in Lambası”, *Yedigün*, (25 Temmuz 1939), s.(333-335).
- ADIVAR Halide Edip, “Topkapı Numune Bağlarında: Radyo,Çardaklar, İnsanlar”. *Yedigün*. (30 Haziran 1937), s.(225-227).
- ADIVAR Halide Edip, “Siyasi Vedaname”, *Cumhuriyet Gazetesi* ,5 Ocak 1954.
- ADIVAR Halide Edip, “Zaman Adamı,Zamane Adamı” *Yedigün*, (7 Nisan 1937). s.(213-215).
- ADIVAR Halide Edip, “Konuşma Metni”, *TBMM Tutanak Dergisi*, 5. Birleşim,.1. Oturum , 2 .6.1950, s. 96-97.
- ADIVAR Halide Edip, “Konuşma Metni”,*TBMM Tutanak Dergisi*, 5. Birleşim,.1. Oturum , 2.6.1950, s. 98.
- ADIVAR Halide Edip, “Konuşma Metni”, *TBMM Tutanak Dergisi* 51. Birleşim,1. Oturum, 25.02.1951.,s. 759.
- ADIVAR Halide Edip, “Konuşma Metni”, *TBMM Tutanak Dergisi*, , 51. Birleşim,1. Oturum, 25.02.1951.,s 760.
- AĞAOĞLU Samet, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- AHMAD Feroz , *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)*, Çev.:Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2007.

- AHMET MİTHAT EFENDİ, *Bir Osmanlı Kadın yazarın Doğuşu*, Çev.: Bedia Ermat, Sel Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, *Hayal ve Hakikat*, Çev: Hülya Argunşah. Kesit Yayınları, İstanbul, 2012.
- AK Tarık, *Sanayi Dönemi Toplumlarında Çatışma ve Sınıf*, Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- AKAY Orhan , “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi”. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt. II, İstanbul, 1991.
- AKDENİZ Safiye, “Tanzimat Dönemi Edebiyatçılarının Kadın Problemine Yaklaşım Biçimleri”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 2008, s.(13-15).
- AKPOLAT Yıldız, *Sosyoloji Tarihi 2.*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2010.
- AKSOY, Nazan, *Fatma Aliye Hanım'ın 'Muhâdârat' ında Kadın Açısı, Batı ve Başkaları*, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1996.
- AKŞİT Elif Ekin, “Hanımlara Mahsus Milliyetçilik: Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler”. *Kebikeç Dergisi*, sayı:30, (2010),s.(61-69).
- AKYOL Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2008.
- AKYÜZ Yahya , *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul,1994.
- ALEMDAR Korkmaz, *Türkiye'de Yayımlanan Fransızca Yayımlanan Bir Gazetenin Tarihi*, İktisadi ve Ticari İlimler Yayınları, Ankara,1980.
- ALTAY Devrim, *Halide Edip Adivar*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010.
- ARABACI Hacı Murat, “Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adivar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk” , *Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, (Aralık 2007). s. (271-296).
- ARIBURNU Kemal, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975.
- ASLAN Taner, “Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.32. (Aralık 2008), s.(271-296).
- AŞA Emel, *İlk Türk Kadın Romancısı Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Aile ve Kadın. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*,Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- Atatürk, *Söylev “Nutuk” I.*,Üç Reklam Yayınları, Ankara, 2007.
- AYDEMİR, Mehmet Ali, “Toplumsal ilişkilerin Sosyal Sermaye Değeri”, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s,41.

- BAKAN Selahaddin, ÖZDEMİR Hakan, DEMİRKANOĞLU Yahya, “Türk Modernleşmesinin Bir Aracı Olarak Harf İnkılâbı”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, (Nisan 2013), s.(41-58).
- BARBARASOĞLU Fatma, “Ortadoğu’nun Bütün Yazar Kadınları Fatma Aliye Hanım’ın Ayak İzinden Yürüdü”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 27 Ocak 2009.
- BABEL August, *Kadın ve Sosyalizm*, Çev: Sabiha Sertel, Toplum Yayınevi, Ankara 1980.
- BEKİROĞLU Nazan, *Halide Edip Adivar*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1999.
- BERKES Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Doğu Batı yayınları, İstanbul, 2004.
- BERKES Niyazi, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- BİÇER Baykal, “19 Yüzyıl Türk Toplum Yapısında Amerikan Kolejlerinin Sosyolojik Etkisi”.<http://www.yyusbedergisi.com/dergi/19-yuzyil-turk-toplum-yapisinda-amerikan-kolejlerinin-sosyolojik-etkisi>, erişim tarihi: Erişim Tarihi: 04.09.2017
- BORAN Behice, “Halide Edib’in Yeni Romanları”, *Yurt ve Dünya. Aylık Mecmua*. C.1, (1941),s.(5-15)
- BOURDİEU Pierre, WACQUANT Loic, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çev: N. Öktem, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- CAMBAZ Firdevs, *Fatma Aliye’nin Eserlerinde Kadın Sorunu*, Timaş Yayınları, Ankara: 2010.
- CAN, Fahri, *Milli mücadelede Halide Onbaşı. Hatırlar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, Vatan Gazetecilik ve matbaacılık., İstanbul, 1962..
- ÇAHA Ömer, *Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇAKIR Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınlar İstanbul, 1996.
- ÇALIŞKAN Şadan , Oytun Meçik, “Sosyal ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi Üzerine Uygulamalı Bir Analiz: “Eskişehir İli Örneği”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, cilt:7, sy.,2, (Temmuz 20011), s.,(07-26).
- ÇALIŞLAR İpek, *Halide Edip*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÇANKAYA Necati, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, MKB Ajans Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÇAVDAR Tevfik, “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* Cilt:VIII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

- CELAL Bayar ve Arkadaşları Görüşler Mecmuası Neşriyatından” Müteessir, *Vatan*, 1 Aralık 1945.
- ÇİÇEKLER, Mustafa ve ANDI Fatih, *Hanımlara Mahsus Gazete(1895-1908)*. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayınları, Ankara, 2009.
- DOĞAN Ülfet, “Book Reviewemily Bronte ve Uğultulu Tepeler”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.1.,sayı:1, (2008), s. (161-165).
- DOKUYAN Sabit, “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım Demokrat Parti'nin Kuruluşu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.2. sayı:2. ,(1. Haziran 2014), s.,(151-169).
- DULUM Sibel, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı* Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Osmangazi, 2006.
- DUMONT Paul, “20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayınlanmamış Kaynaklar”, Çev.: Zafer Toprak, *Toplum ve Bilim*, sayı:3, (1977), s.(55-62).
- EDGEL Stephen , *Sınıf*, Çev: Didem Özyiğit, Dost Kitapevi, Ankara, (1998).
- EKİNCİ Abdurrahman, *Genel Liselerdeki Sosyal Sermaye Düzeyinin Öss Başarısına Etkisi*, Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 2008.
- EKİNCİ N., Kümbül, B. ve Sarıhan, *Zekeriya Sertel Amerikan Kültür Emperyalizminin Ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü*, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Yayınları. Antalya, 2006.
- ENGİNÜN İnci, *Halide Edip Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1989.
- ENGİNÜN İnci,*Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul,1991.
- ENGİNÜN İnci, *Yakup Kadri ve Halide Edip. Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- ER Dilek, “Fatma Aliye Hanım ve Kadının Toplumdaki Yeri Hakkındaki Görüşleri”, *E-journal of New World Academy*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/186746>, 10.04.2018.
- ERDAL Kelime, “Halide Edip Adıvar’ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7,(2008),s.(109-123).
- ERDURAN Refik , *Sabiha*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- ERER Tekin, *Basında Kavgalar*, Yeni Matbaa yayınları, İstanbul, 1965.

- EROĞUL Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2003.
- ERTUNA BİÇER Burcu, *Biyografya Sabiha Sertel*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Fatma Aliye Hanım, *Fatma Aliye Uzak Ülke*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Fatma Aliye Hanım, *Namadaran-ı Zenan-İslamiyen Çev.: Raşit Gündoğdu*, İnkılap yayınları, İstanbul, 2011.
- Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*. Yay. Hazırlayan: Hülya Argunşah, Kesit Yayınları, Ankara, 2012.
- Fatma Aliye Hanım, "İlm ve Cehl" *İnkılab*, 7 Eylül 1909.
- Fatma Aliye Hanım, "Bablolardan İbret Alalım", *Hanımlara Mahsus Gazete*, 15 Eylül 1995.
- Fatma Aliye Hanım, "Terbiye-i İctimâiyye", *İnkılab*, sayı:8, (1909),s.(113-115).
- Fatma Aliye Hanım, *Muhadarat*, Yay. Hazırlayan: Dr. Emel Aşa, Enderun Yayınları, İstanbul, 1994.
- Fatma Aliye Hanım, *Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife (Filozofların Biyografileri)*, Yayına Haz. Ali Utku, Uğur Köroğlu, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya, 2006.
- Fatma Aliye Hanım, *Refet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Fatma Aliye Hanım, *Enin*, Yay. Haz.: Ayşe Demir, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012.
- Fatma Aliye Hanım, *Levayih-i Hayat (Hayattan Sahneler)*, Yay. Hazırlayan: Tülay Gençtürk Demircioğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Fatma Aliye Hanım, *Udi*, Yay. Hazırlayan: Çetin Arslan, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013.
- Fatma Aliye Hanım, "Valide", *Hanımlara Mahsus Gazete*, (Aralık 1898), s.(1-2)
- Fatma Aliye Hanım, "Zevce", *Hanımlara Mahsus Gazete*, (Kasım 1898), s.(3-4).
- Fatma Aliye Hanım, "Talim ve Terbiye-i Benat-ı Osmaniye", *Hanımlara Mahsus Gazete*, (Ocak 1896), s.(5-11).
- Fatma Aliye Hanım ve Mahmud Esad, *Taaddüd-i Zevcat (Çok Eşlilik)*, Hece Yayınları, Ankara, 2007.
- Fatma Aliye Hanım, "Belge 10/10", *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.22.
- Fatma Aliye Hanım, "Belge 10/10", *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.8

- Fatma Aliye Hanım, “Belge 9/2”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.20.
- Fatma Aliye Hanım, “12 Nolu Zarf Belge”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.45
- Fatma Aliye Hanım, “12 Nolu Zarf Belge 29”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.12.
- Fatma Aliye Hanım, *Belge 21*, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.9.
- Fatma Aliye Hanım, “Belge 10”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.20.
- Fatma Aliye Hanım, “Belge 6”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s.20.
- Fatma Aliye Hanım, “Belge 8”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s. 20.
- Fatma Aliye Hanım, “Belge 9/3”, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katoloğu I*, s. 5.
- FİELD Jhon, *Sosyal Sermaye Çev: B. Bilgen ve B. Şen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- GENÇTÜRK Tülay, “Fatma Aliye Hanım ve Bir Şiiri”, *Tarih ve Toplum*. Cilt.22. sayı:128, (Ağustos 1994), s.,(10-18).
- GİRGİN Atilla, *Türk Basın Tarihi 'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, (2001).
- GÖBENLİ Mediha, “Fatma Aliye Hanım ve Şair Fitnat Hanım”, *Tarih ve Toplum*. Sayı: 203, (Kasım 2000), s.(35-40).
- GÖBENLİ Mediha, “Kadın II”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 3, (Nisan 1984), s. (32-38)
- GÖÇERİ Nebahat, “Kadın Hareketini Etkileyen Fikir Akımları”, *Ç.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:4. Sayı: 2, (Temmuz-Aralık 2004), s.(62-76).
- GÖLE Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- GÖZE Hicran, “Zor Yılların Zor Kadını Halide Edip Adıvar”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÜNKÖR Cumhur, ÖZDEMİR M. Çağatay “Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, cilt 15, sy., 1, (Ocak 2017),s.(70-90).
- HAYTOĞLU Ercan, “1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi”, *Türkler Ansiklopedisi Cilt.XVI*, Yeni Türkiye Yayınları. Ankara,2002.

- ILIKAN Selma - ILIKAN Faruk, *Ankara İstiklal Mahkemesi*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2005.
- IŞIN Ekrem, *Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret Sosyo-Kültürel Değişim Süresinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- IŞIK Gülcan “Milli Mücadele Ruhunun Toplumsal Harekete Dönüşümü:Telgraf Hareketi”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2018 , Sayı 29 s. 129.
- İNÜĞÜR M Nuri, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul,1992.
- KABACALI Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.
- KAPLAN Leyla, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.(472-475)
- KAPLAN Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayıncılık, Ankara, 1998.
- KARACA Şahika, “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları” , *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:31, (2011), s.(94-111).
- KARACA Şahika, “Fatma Aliye Ve Emine Semiye’nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies. International Journal of Social Science*, Cilt: 6 , Sayı:2 , (Şubat2013), s.(1481-1499).
- KARAKUŞ Emin, *İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, “Doktor Abdülhak Adnan Adıvar”, *Yeni Ufuklar Dergisi*, (Ağustos 1955), s. (150-161).
- KASALAK Kadir,*Millî Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi* Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi Ankara, 1991.
- KAYA Raşit Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- KAYMAZ İhsan Şerif, “Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm. *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*”. Erişim: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm>,erişim tarihi:18.11.2018.
- KAZAN Frances, *Halide Edip ve Amerika*, Çev: Bernar Kutluğ, Bayram Matbaası, Ankara, .1995.

- KESKİN Musa, “Sosyal Sermaye Ve Bölgesel Kalkınma: Erzurum Ticaret Ve Sanayi Odası Üyelerinde Sosyal Sermaye Düzeyi Ve Belirleyicilerinin Analizi”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008, s.11.
- KIZILTAN, Mübeccel “Edebiyatımızda Bir Öncü Bir Yazar Fatma Aliye”, https://www.researchgate.net/publication/277328694_Edebiyatımızda_Bir_Oncu_Fatma_Aliye, erişim tarihi: 15.09.2015.
- KOLOĞLU Orhan, Halide Edip’in Gönüllü Sürgün Yılları, *Tarih Ve Toplum*, Cilt.30. sayı:176, (Ağustos. 1998), s.(12-16).
- KONGAR Emre, *Toplumsal Değişme Kuramı ve Türkiye*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2002.
- KÖPRÜLÜ Bülent, *Medeni Hukuk, Genel Prensipler-Kişinin Hukuku*, 2. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 427.
- KURT Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2013.
- KUTAY Cemal, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yüzyılımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay*, Kazancı Kitap Yayınları, İstanbul, 1992.
- MARDİN Şerif, *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*, İletişim Yayınları, İstanbul, İkinci Baskı, 1992.
- MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Derya Kömürcü, Osman Akınay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- MERİÇ Cemil, *Journal*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- MUTLU Sevda, *Devlet Adamı Kimliği İle İsmet İnönü’nün Düşünce ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2007.
- NACİ Fethi, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981.
- NADİ Nadir , Onbaşı’nın Anıları. Cumhuriyet, 6 Mart 1960.
- NUR Rıza, *Cumhuriyet Devriminin Perde Arkası*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007.
- ORHUNLU Bilge, “Kurtuluş Savaşımızın Başlangıcındaki Amerikan Mandası Taraftarları ve Sonrası”, *Yeni Hayat*. . Sayı:3, (Ocak 1995),s..(28-32).
- OZANSOY Munis Faik, “Düşündüğüm Gibi: Halide Edip Adıvar”, *Hisar* 2. Cilt.3, sayı:77, (Şubat 1964), s..(3-7)
- ÖKE Mim Kemal, *Musul Kürdistan Sorunu (1918–1926)*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ÖZAKMAN Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005.

- ÖZCAN Ufuk, “Wilson Prensipleri Üzerine” , *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*. sayı:4, (1997), s.(37-48)
- ÖZDEMİR Aytül Ayşe, *Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye Ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi., Eskişehir, 2008.
- ÖZKAN Nevzat,“Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Dili Hakkındaki Görüşleri ve Eserleri” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt1, sayı:20, (2006), s.(219-232).
- ÖZTÜRK Kazım, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- ÖZTÜRK Kemal, *Halide, Belgesel Kitaplar 1*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖZUĞURLU Aynur, “Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi Yada Emegın Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cit: 6, sy.: 12 ,(Aralık 2006), s.(188-213).
- ÖZÜÇETİN Yaşar, “Demokrasiye Geçiş. Demokrat Parti'nin Kuruluşu 1946 Seçimleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt.XVI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZYÖN, Arzu, “Halide Edip Adıvar'ın Türk'ün Ateşle İmtihanında Muhalefet Teması”, *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:8, (2014), s.(115-124).
- POLAMA Margaret, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1996.
- SAG Vahap, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını Ve Atatürk”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 2. Sayı:1,. Sivas, (2001),s.(9-23).
- SAVCI Bahri “Muhalefetin Görevi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XIV, Sayı: 20, (Aralık 1959/4), s.(144-149).
- SERTEL Sabiha, “Resimli Ayın Hikâyesi”, *Resimli Ay*, Ocak 1931.
- SERTEL Sabiha, “Harbi Önlemenin Tek Çaresi”, *Tan Gazetesi*, 1 Ağustos 1945.
- SERTEL Sabiha, “Zincirli Hürriyet”,*Görüşler*, 1 Aralık 1945.
- SERTEL Sabiha, “Zatıalınızı Tenkit Etmeme Müsaade Eder Misiniz?”, *Tan*, 11 Ekim 1945.
- SERTEL Sabiha, “60 Dilek”, *Tan*, 26 Mayıs 1939.
- SERTEL Sabiha, “Beyhude Beklemeyiniz1”, *Tan Gazetesi*, 11 Mayıs 1945.
- SERTEL Sabiha, “Dahiliye Vekilinin Tamimi”. *Tan.*, 12 Mart 1939.

- SERTEL Sabiha, “Karanlık Bir Dünya”, *Tan*, 12 Temmuz 1938.
- SERTEL Sabiha, “Tevfik Fikret ve Gençlik”, *Tan*, 14 Aralık 1939.
- SERTEL Sabiha, “İnkılâbın Kadını”, *Tan*, 16 Eylül 1938.
- SERTEL Sabiha, “Kundakçı”, *Tan*, 16 Ekim 1939
- SERTEL Sabiha, “Hürriyet Düşmanları”, *Tan*. (17 Haziran 1945).
- SERTEL Sabiha, “Halkın Seçime İştiraki Tehlikeli Olabilir mi?”, *Tan*, 17 Ekim 1943.
- SERTEL Sabiha, “Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı”, *Büyük Mecmua*, 18 Eylül 1919.
- SERTEL Sabiha, “Fikret’i Bir İrticaa Bayrak Mı Yapmak İstiyorlar?”, *Tan*. 18 Ekim 1939
- SERTEL Sabiha, “Bana Sorarsanız... Boyalı Kadınlar Çoğalıyor Mu?”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1930.
- SERTEL Sabiha, “Hakkın Verilmesi Kâfi Değil. Haktan İstifadeyi Bilmek Lazım” *Cumhuriyet* 18 Temmuz 1927.
- SERTEL Sabiha, “Projektör Niçin Çıkıyor?”, *Projektör*, Ocak 1936.
- Sertel Sabiha, *İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2006.
- SERTEL Sabiha, *Roman Gibi*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.
- SERTEL Sabiha, “Türkiye’de Demokrasinin Genişlemesi”, *Tan*, 22 Mayıs 1945.
- SERTEL Sabiha, “Hürriyeti Tehdit Edenler Hürriyet Veremezler”, *Tan*. 24 Ağustos 1945.
- SERTEL Sabiha, “Ankara Caddesindeki Köpekler Kimlerdir?” *Tan*, 26 Mayıs 1945.
- SERTEL Sabiha, “Demokrasiye Tahammül Edemeyen Zihniyet”, *Tan*, 28 Ağustos 1945.
- SERTEL Sabiha, “Bay Hakkı Tarık Us ‘un Cevabı”, *Tan*, 29 Mayıs 1945.
- SERTEL Sabiha “Muvafakatin Feryadı”, *Tan*, 3 Aralık 1945.
- SERTEL Sabiha, “Bütün Milletlere Müsavi Hayat Hakkı İstiyoruz”, *Tan*, 30 Ekim 1940.
- SERTEL Sabiha, “Bay Hakkı Tarık Us’a Cevap”, *Tan*, 31 Mayıs 1945.
- SERTEL Sabiha, “Gazeteden Değil Umumi Efkârdan Korkmalı”, *Tan*, 4 Aralık 1945.
- SERTEL Sabiha, “Hürriyetin İstibdada Karşı Zaferi”, *Tan*, 4 Eylül 1945.

- SERTEL Sabiha, “Milliyetçilik Ne Demektir? I”, *Tan Gazetesi Görüşler Sütunu*, 5 Temmuz Perşembe 1945
- SERTEL Sabiha, “Muhalefette Ölçü”, *Tan*, 6 Kasım 1945.
- SERTEL Sabiha, “Nihayet Dilimi Kesemedi”, *Tan*, 6 Mayıs 1945.
- SERTEL Sabiha, “Milliyetçilik Ne Demektir? II”, *Tan Gazetesi Görüşler Sütunu*, 6 Temmuz 1945.
- SERTEL Sabiha, “Zincirli Hürriyet”, *Tan*, 7 Kasım 1945.
- SERTEL “Sabiha Demokrasi Ne Demektir?” , *Tan*, 7 Eylül 1943.
- SERTEL Sabiha, “Bir Devir Kapandı”, *Tan*, 9 Mayıs 1945.
- SERTEL “Sabiha Savulun Geliyorum”, *Resimli Ay*, (Aralık1929),s.(1-3).
- SERTEL Sabiha, “Şark'la (Doğu İle) Olan Son Rabıtamızı Da Kestik”, *Resimli Ay*. (Eylül 1928), s.(55-58).
- SERTEL Sabiha, “Hükümete. Millete. Hayata Karşı İsyankâr Dullar”, *Resimli Ay*, (Haziran 1924), s.(19-21).
- SERTEL Sabiha, “Asri Kadın Vazife şınas Mıdır?”, *Resimli Perşembe*, (Haziran 1926), s.(2-4)
- SERTEL Sabiha, “Fıkre Hürmet Etmeyi Bilmelidir”, *Sevimli Ay*, say:35, (Kasım 1926), s.(5-7)
- SERTEL Sabiha, “Kadınlığa Dair Türk Feminizmi”, *Büyük Mecmua*, (Mart 1919),s.(63-67).
- SERTEL Sabiha, “Muhakemede Kaybettik Fakat Davamızı Kaybetmedik!”, *Resimli Ay*. (Mart 1930), s.(11-17).
- SERTEL Sabiha, “Bayan Mebuslar Neye Bağırıyorunuz?.”, *Projektör*, (Mart 1936), s.(16-19).
- SERTEL Sabiha, “Çocuk Meselesi Çalışan Çocuklar”, *Resimli Ay*, (Mayıs 1930),s.(27-28).
- SERTEL Sabiha, “Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi”, *Büyük Mecmua*, (Nisan 1919),s.(67-72).
- SERTEL Sabiha, “Garp Medeniyeti Şark Medeniyetini Niçin Yendi?”, *Sevimli Ay*, Cilt.3. (Şubat 1926), s..(12-15).
- SERTEL Sabiha, “Görüyoruz, Annesi İşte Çalışan Çocukların Ateşte Yandıklarını Ve Duyuyoruz. Malûl Gazilerin Sefaletten Süründüklerini),*Resimli Ay*. (Temmuz 1930), s.(2-5).

- SERTEL Sabiha, “Ben İnsan Değil Miyim?”, *Resimli Ay*. Cilt 4. Sayı:5, (Temmuz 1927), s.(4-5).
- SERTEL Sabiha, “Kadınlığa Dair: Südne ve Dadı Mektebi”, *Büyük Mecmua*, sayı:28 (1919),s.(7-13)
- SERTEL Sabiha, “Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi”, *Büyük Mecmua*. sayı:1, (1919),s.(12-15).
- SERTEL Zekeriya, “Demokratik Kuvvetleri Parçalama Teşebbüsü” *Tan*, 2 Aralık 1945.
- SERTEL Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.
- SERTEL Zekeriya, “Bu Zihniyet Durdukça Demokrasi Olabilir Mi?”, *Tan*, Ekim 1945.
- SERTEL Yıldız, *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı*, Belge Yayınları, İstanbul, 2001.
- SİMELL Georg, *Bireysellik ve Kültür*, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, “Çöken Abide”, *Yeni Sabah*, Ocak.1964.
- ŞAHİN(Cemile ve Mustafa , “Osmanlı Son Dönemi İle Mili Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri”, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2., (2013), s.(53-72).
- ŞAN Mustafa Kemal, “Türkiye’de Sosyal Sermaye Kaybının Dini Görünümleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, sy: 16, (Ocak 2008), s.,(74-98).
- ŞAN Mustafa Kemal, “Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği”, *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, sy.,2, (2007), s.,(70-95).
- ŞENKAL Adulkadir, “Sosyal Sermaye Ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi-Max Weber’in Perspektifinden Bir Değerlendirme”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, cit:10, sy: 1, (Ocak 2008), s.(121-122).
- ŞEREF İzzet, “Tanzimat Dönemi’nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi ve Düşünce”, *The Journal of International Social Research*, sayı: 31, (2014),s.(279-288).
- ŞERİFOĞLU Adnan, “Kendi Doğularında Yalnızlaşan Güçlü Bir Kadın: HalideEdip”,<http://arsiv.indigodergisi.com/59/aserifoglu.htm>, 09.10.2016.
- ŞİMŞİRGİL Ahmed ve EKİNCİ, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB. Yay, İstanbul, 2007.
- TAN Turhan, “Unutularak Ölen Bir Edip, Fatma Aliye Hanım Kimdir?”, *Cumhuriyet*, (15 Temmuz 1936),s.(5).

- TAŞÇIOĞLU Muhaddere , *Türk-Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Akın Matbaası, Ankara, 1958.
- TAŞER Seyit, “Halide Edip Adıvar’ın Öğretmenlikten İstifası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:31, (2012), s.(149-154).
- TAŞKIRAN Tezer, *Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadı Hakları*, T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- TAŞKIRAN Tezer, *Kaybettiğimiz Büyük Romancı. Son Havadis*, Ocak 1964.
- TEKELİ Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.
- TEPEDELENLİOĞLU Nazif, “Unutulmaz Miting”, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1959.
- TEVETOĞLU Fethi, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- TEZEL Şahin, Fatma ve ÖZBEY Saide, “Aile Eğitim Programlarına Niçin Gereksinim Duyulmuştur?” Aile Eğitim Programları Neden Önemlidir?. *Aile ve Toplum* Cilt.3. s.12, (2007), s.(7-12).
- TOPRAK Zafer, “Sabiha Sertel ve Türk Feminizmi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*,sayı:51, (1998),s.(10-17).
- TOPRAK Zafer, *II. Meşrutiyet Döneminde Devlet. Aile ve Feminizm, Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- TOPRAK Zafer, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- TOPUZ Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- TOSKA Zehra, “ Haremden Kadın Partisine Giden Yolda Kadın Dergileri Gündemleri ve Öncü Kadınlar”, *Defter Dergisi*,sayı: 21, (1994), s.(117-142).
- TOSKA Zehra, “İstanbul Hayalhanesinde Beliren Kadın Sımaları”, *Osmanlı Ansiklopedisi, İletişim Yayınları*, Ankara, 1999.
- TOSKA Zehra, “Çağdaş Türk Kadını Kimliğinin Oluşumunda İlk Asama: Tanzimat Kadını”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 124, (Nisan 1994), s.(5-12))
- TUĞLUK Abdulhakim, “Tevfik Fikret’i Anlama Kanonunun Dışına Çıkmak: Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Sosyal Farkındalıklar”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, sayı:11, (Nisan 2015), s.(236-250).

- TUNCER Hüner, “Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:4, sayı:16, (Kasım 1989).s.(163-172)
- TURGUT Nukhet, *Siyasal Muhalefet: Batı Demokrasileri-Sosyalist ilkeler-Türkiye*, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984.
- TURHAN Vahit, “Hocalık Yönüyle Prof. Halide Edip Adivar”, *Cumhuriyet*, Ocak 1964.
- TÜYLÜOĞLU Şevket, “Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sy.,6,(Aralık 2006), s.(14-60).
- UĞUZ Hülya Eşki, *Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım: Sosyal Sermaye*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s., 27.
- ULUKÖSE Güven Taneri, *Fatma Aliye*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2006.
- US Asım, *Asım Us 'un Hatıra Notları (1930-1950)*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.
- UYANIK Ercan, “Yabancı Okullarda Eğitim Gören Osmanlı'nın Müslüman Çocukları (1865-1908)”, *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 14, (2017), s.(1-29).
- UYGUNER Muzaffer, *Halide Edip Adivar: Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.
- ÜLKÜTAŞIR Mehmet Şakir, *Cevdet Paşa, Hayatı- Şahsiyeti, Eserleri 1822-1895*, Doğu Matbaası, Ankara, 1945.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, “Halkın Ey Ehli Vatan” *Tanin*, 3 Aralık 1945.
- YALÇIN Soner, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2004.
- YARCI Selman, “Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, sy.,1, (Ocak 2011),s .(124-135)
- YETİM Fahri, “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi* ,sayı:8, (1994),s.(1-16).
- YILMAZ Muzaffer E., *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, Nobel Yayınları ve Dağıtım, Ankara, 2005.
- YORULMAZ Bülent, “Hint Basınında Halide Edip Adivar”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4, (1989), s.182-191.
- YÜCEBAŞ Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edip Adivar*, Yeni Matbaa Yayınları, İstanbul, 1964.

ZİHNİOĞLU Yaprak, *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Tuğba EKER AĞIR
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 12.06.1986
e-posta : tugba_t58@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi – Fen Edebiyat Fak.- Sosyoloji A.B.D	2009
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi – Sosyal Bilimler Ens.- Sosyoloji A.B.D	Devam Ediyor

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2012-2013	Özel Rehabilitasyon Merkezi	Rehber Öğretmen
2013-2014	Sivas Valiliği - SYDV	Sosyal İnceleme Görevlisi
2014-Devam Ediyor	Niğde Valiliği - SYDV	Sosyal İnceleme Görevlisi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS (-) ÜDS (58,75) TOEFL (-) EILTS (-)